

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

О. І. Гузоватий, О. О. Титаренко

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ В УКРАЇНІ
ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ**

Монографія

Дніпро
2018

УДК 343.352

Г 93

*Рекомендовано до друку вченою радою Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ
(протокол № 4 від 21.12.2017)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

д-р юрид. наук, проф. **В.А. Мисливий** – професор кафедри публічного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»; д-р юрид. наук, доц. **В.В. Шаблистий** – професор кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; канд. юрид. наук, ст. наук. співроб. **О.В. Шамара** – заступник директора НДІ Національної академії прокуратури України.

Гузоватий О.І., Титаренко О.О.

Г 93 Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні та деяких зарубіжних країнах : монографія / О.І. Гузоватий, О.О. Титаренко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 260 с.

ISBN 978-617-7665-43-3

Досліджено і вдосконалено теоретичні та практичні питання кримінально-правової протидії незаконному збагаченню; проаналізовано норми міжнародно-правових актів та кримінального законодавства понад 40 країн стосовно кримінальної відповідальності за незаконне збагачення; досліджено генезис положень національного кримінального законодавства та законопроектних ініціатив щодо кримінальної відповідальності за незаконне збагачення.

Розглянуто об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого ст. 368-2 КК України, визначено критерії відмежування незаконного збагачення від суміжних складів злочину, розкрито проблемні питання встановлення покарання за незаконне збагачення в чинному кримінальному законодавстві.

На підставі проведеного дослідження з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн та судової практики розроблено пропозиції щодо внесення змін і доповнень до КК, Закону України «Про запобігання корупції», які спрямовані на вдосконалення антикорупційного законодавства України в частині посилення кримінально-правової протидії незаконному збагаченню.

Для науковців, викладачів, студентів, аспірантів та докторантів вищих юридичних навчальних закладів, працівників правоохоронних органів та суду, які цікавляться питаннями кримінально-правової протидії корупції.

ISBN 978-617-7665-43-3

УДК 343.352

© Гузоватий О.І., 2017
© Титаренко О.О., 2017
© ДДУВС, 2018

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	4
ВСТУП	5
Розділ 1. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОС ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ	8
1.1. Сучасний стан проблеми встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення	8
1.2. Підстави та принципи криміналізації незаконного збагачення у чинному кримінальному законодавстві України	27
1.3. Історичний досвід регламентації кримінальної відповідальності за незаконне збагачення в Україні	48
1.4. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в деяких зарубіжних країнах	61
Розділ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ	87
2.1. Об'єкт незаконного збагачення	87
2.2. Об'єктивна сторона незаконного збагачення.....	113
2.3. Суб'єкт незаконного збагачення.....	134
2.4. Суб'єктивна сторона незаконного збагачення.....	149
2.5. Відмежування незаконного збагачення від суміжних складів злочинів	161
Розділ 3. ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ	179
3.1. Покарання за незаконне збагачення.....	179
3.2. Вдосконалення кримінально-правової норми, якою встановлена відповідальність за незаконне збагачення	193
ВИСНОВКИ	204
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	210
ДОДАТКИ.....	237

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

КК	Кримінальний кодекс України
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс України
ГК	Господарський кодекс України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
ПК	Податковий кодекс України
ЦК	Цивільний кодекс України
ЗУ	Закон України
КСУ	Конституційний Суд України
ВСУ	Верховний Суд України
ПВСУ	Пленум Верховного Суду України
ППВСУ	Постанова Пленуму Верховного Суду України
ВССУ	Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ВРУ	Верховна Рада України
ООН	Організація Об'єднаних Націй
Конвенція ООН проти корупції	Конвенція
РЄ	Рада Європи
гл.	глава
ст.	стаття
ст.ст.	статті
ч.	частина
ч.ч.	частини
п.	пункт
п.п.	пункти
пп.	підпункт
абз.	абзац
р.	рік
рр.	роки
м.	місто

ВСТУП

Сьогодні корупція продовжує становити суттєву загрозу будь-яким демократичним перетворюванням не лише в Україні, а й у будь-якій іншій державі. Останнім часом нашою країною зроблено рішучі (революційні) кроки у напрямку протидії корупції взагалі та корупційним злочинам зокрема. Одним із них стало посилення кримінальної відповідальності за ці злочини та запровадження з 2011 року у Кримінальному кодексі України (далі – КК) відповідальності за незаконне збагачення (ст. 368-2 КК).

Так, запровадження кримінальної відповідальності за незаконне збагачення (ст. 368-2 КК) є реалізацією статті 20 Конвенції ООН проти корупції від 31.10.2003 р., яка пропонує визнати незаконне збагачення як кримінально каране діяння, якщо воно скоюється умисно, тобто значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи, і походження такого збільшення вона не може раціонально обґрунтувати.

Аналіз статистичних даних МВС України, Генеральної прокуратури України за останні роки (починаючи з 2011 року), а також НАБУ свідчить про те, що спостерігається тенденція до зменшення кількості зареєстрованих злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: 2010 р. – 17980, 2011 р. – 16 256 (- 9,6 %), станом на 20.11.2012 р. – 9 667 (- 46,2 %), 2013 р. – 16 586 (- 7,8 %), 2014 р. – 15 560 (- 13,5 %), 2015 р. – 14 997 (- 16,6 %), 2016 р. – 10 240 (- 43,05 %), січень – липень 2017 р. – 7 846 (- 56,4 %)¹. Водночас, незважаючи на загальну тенденцію до зменшення кількості виявлених злочинів у цій сфері, кількість зареєстрованих злочинів (кримінальних проваджень), пов'язаних з незаконним збагаченням (ст. 368-2 КК), навпаки, поступово збільшується з 1 у 2011 році до 23 у 2015 р., 14 у 2016 р., а за 7 місяців 2017 р. зареєстровано 20 криміналь-

---

¹ Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: Статистична інформація Генеральної прокуратури України. Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.5; Стан та структура злочинності в Україні: Статистика МВС. Офіційний веб-сайт МВС України. URL: <http://www.mvs.gov.ua/>; Звіт за I півріччя 2017 року: Звіт про діяльність Національного бюро. Офіційний веб-сайт Національного антикорупційного бюро України. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_sayt_.pdf.

них проваджень¹. Проте такий невисокий рівень зареєстрованих злочинів за ст. 368-2 КК не відображає реальної картини розповсюдження цього корупційного злочину у суспільстві, що також пов'язано з певними прогалинами у самій конструкції кримінально-правової норми та відсутністю достатньої практики її застосування.

Зважаючи на те, що незаконне збагачення, з урахуванням тенденційних змін, було передбачено в КК нещодавно, у теорії кримінального права і в судово-слідчій практиці ще бракує наукових розробок та практичних напрацювань з цього питання, що ускладнює правильне визначення суспільної небезпечності такого діяння. Після появи даної норми у національному кримінальному законодавстві серед науковців і практичних працівників у зв'язку із її застосуванням виникає чимало питань, які мають дискусійний характер. Це пов'язано зі специфікою предмета злочину, конструкцією об'єктивної сторони, кола його суб'єктів тощо. Наведене й детермінує необхідність здійснення його комплексного наукового дослідження з метою вдосконалення кримінального законодавства щодо відповідальності за незаконне збагачення, а також удосконалення правозастосовної практики. У зв'язку з цим підтримуємо позицію необхідності криміналізації незаконного збагачення.

У кримінально-правовій науці питання кримінально-правової боротьби зі злочинами у сфері службової діяльності та професійної діяльності з надання публічних послуг досліджували такі вітчизняні й зарубіжні вчені: П.П. Андрушко, О.Ф. Бантишев, Д.В. Бараненко, Л.П. Брич, О.Ю. Бусол, Б.В. Волженкін, А.В. Галахова, Б.В. Здравомислов, Г.М. Зеленов, І.Ю. Зеника, В.П. Коваленко, М.Д. Лисов, Р.Л. Максимович, В.І. Осадчий, А.В. Савченко, О.Б. Сахаров, О.Я. Светлов, І.В. Терентьєв, М.І. Хавронюк, В.Г. Хашев, Ф.В. Шиманський та ін. Проблеми боротьби із незаконним збагаченням були об'єктом уваги таких вітчизняних учених: С.В. Гізімчука, О.П. Денєги, О.О. Дудорова, В.М. Киричко, Н.М. Кісіль, М.В. Кочерова, В.Н. Кубальського, В.А. Мисливого, Д.Г. Михайленка, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, А.С. Політової, Т.І. Слущкої, Є.Л. Стрельцова, О.О. Титаренка, В.І. Тютюгіна, М.І. Хавронюка, О.В. Шемякіна, Д.Л. Яковлева тощо, а також зарубіжних дослідників: О.І. Алексєєва, Г.І. Богуша, В.М. Боркова, О.М. Ведернікової, Г.М. Горшенкова, А.І. Долгової, В.Д. Зорькіна, В.В. Лунєєва, Ю.П. Синельщикова, І.Л. Марогулової, І.В. Стороженка,

---

¹ Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: Статистична інформація Генеральної прокуратури України. Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

А.В. Шнітенкова та ін.

Говорячи безпосередньо про дослідження кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, необхідно зазначити, що на дисертаційному рівні в Україні дане питання досліджували М.В. Кочеров «Відповідальність за незаконне збагачення (кримінально-правове та кримінологічне дослідження)», 2013 р., О.П. Деніга «Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення», 2015 р.

Однак, незважаючи на значну увагу, що приділяється даній проблематиці, залишається чимало питань щодо відповідності розглядуваної норми конституційним та основоположним принципам національної правової системи, кримінально-правової характеристики розглядуваного злочину, встановлення складу незаконного збагачення у світлі положень Конституції, способу вчинення незаконного збагачення, диференціації кримінальної відповідальності, покарання за незаконне збагачення, шляхів удосконалення кримінально-правової норми. Крім того, беручи до уваги той факт, що зміст ст. 368-2 КК у 2015 р. суттєво змінився від її попередньої редакції, а також відсутність порівняльно-правових досліджень кримінально-правової протидії незаконному збагаченню, єдності судово-слідчої практики щодо кваліфікації фактів учинення даного злочину, наявна динамічність змін антикорупційного законодавства також свідчить про складність та багатогранність даної проблематики і значущість вирішення окреслених питань для теорії кримінального права та правозастосовної практики.

Розділ 1

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ

1.1. Сучасний стан проблеми встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення

Корупція, як суспільне явище, має латентний характер. Вершиною цієї проблеми є вчинення корупційних злочинів (зловживання владою або службовим становищем, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою та інші). Як свідчить статистична інформація (детальніше див. Додаток А), зазначені прояви корупції займають лише частину можливих форм корупційних діянь. Інший бік корупції зовні прихований від суспільства і його проявом в очах громадян є невідповідність доходів і видатків посадовців займаним посадам, виконуваним функціям¹.

Питання законності отриманих доходів, як слушно зазначає Д.О. Гарбазей, має два паралельні шляхи становлення: перший – доходи, пов'язані з протиправною діяльністю осіб; другий – доходи, появу та зростання яких необхідно пояснити. Отримання доходів від протиправної діяльності завжди було незаконним, а тому актуальним в умовах зростання ролі організованої злочинності та відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом².

Запровадження кримінальної відповідальності за незаконне збагачення у чинному кримінальному законодавстві України є реалізацією ст. 20 Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р., яка була ратифікована ЗУ від 18 жовтня 2006 р. і набрала чинності для нашої держави 1 січня 2010 р.³. Так, під умисним незаконним збагаченням, згідно із Конвенцією, розуміється значне збільшення активів державної посадової особи, що перевищує її законні доходи, які вона не може раціонально об-

---

¹ Гарбазей Д.О. Незаконне збагачення: міжнародно-правовий аспект // Альманах міжнародного права. Одеса, 2014. Вип. 4. С. 84.

² Там само; Конституція України (в редакції закону від 02.06.2016 р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

³ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Нью-Йорк, 2004. С. 62. URL: http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50028_R.pdf.

грунтувати¹. При цьому в тексті вказаного міжнародно-правового документа зроблено серйозне застереження: держава – учасниця Конвенції розглядає можливість криміналізації незаконного збагачення за умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів власної правової системи. Показано, що ні у Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією, ні у Додатковому протоколі до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, також ратифікованих Україною 18.10.2006 р., серед заходів, яких, на думку держав – членів Ради Європи, необхідно вживати на національному рівні для боротьби з корупцією, про криміналізацію незаконного збагачення взагалі не згадується².

Варто зауважити, що Конвенція не є першим актом, який зоб'язав держави розглянути можливість встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення (аналогічне по суті положення містять ст. 9 Міжамериканської конвенції проти корупції від 29.03.1996 р.³ та ст. 1 Конвенції Африканського союзу про попередження та боротьбу з корупцією від 12.07.2003 р.)⁴. Проте саме Конвенція ООН є першим і поки що єдиним міжнародним документом із ратифікованих Україною, який до корупційних злочинів відносить незаконне збагачення.

Проблеми боротьби із незаконним збагаченням були об'єктом уваги таких вітчизняних вчених: П.П. Андрушка, Л.П. Брич, С.В. Гізімчука, О.П. Денєги, О.О. Дудорова, М.І. Мельника, В.А. Мисливого, Д.Г. Михайленка, Т.І. Слуцької, Є.Л. Стрельцова, В.І. Тютюгіна, Н.М. Кісіля, В.М. Киричка, М.В. Кочерова, В.Н. Кубальського, В.О. Навроцького, А.С. Політової, М.І. Хавронюка, В.Г. Хашева, О.В. Шемякіна, Д.Л. Яковлева та інших, а також зарубіжних дослідників: О.І. Алексєєва, Г.І. Богуша, В.М. Боркова, О.М. Ведернікової, Г.М. Горшенкова, А.І. Долгової, В.Д. Зорькіна, В.В. Лунєєва, І.Л. Маро-

---

¹ Там само.

² Дудоров О., Тертиченко Т. Незаконне збагачення: сумнівна новела антикорупційного законодавства України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 3. С. 29.

³ Міжамериканська конвенція протикорупції, прийнята на третій пленарній сесії держав членів Організації Американських Держав № В-58 [Електронний ресурс]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_089

⁴ Конвенція Африканського союзу о предупреждении и противодействии коррупции. URL: <http://archiv.council.gov.ru/files/journalsf/item/20110603131554.000000.pdf> (8).

гулової, Ю.П. Синельщикова, І.В. Стороженко, А.В. Шнітенкова та ін.¹ Однак, незважаючи на значну увагу, що приділяється даній проблематиці, залишається чимало питань щодо відповідності розглядуваної норми конституційним і основоположним принципам національної правової системи, кримінально-правової характеристики розглядуваного злочину, встановлення складу незаконного збагачення у світлі положень конституції, способу вчинення незаконного збагачення, диференціації кримінальної відповідальності тощо².

Розпочинаючи наше дослідження, зазначимо, що поняття «корупція» у кримінальному праві передусім характеризує дії службових осіб, які зловживають владою або службовим становищем з метою незаконного збагачення³. Проте незаконне збагачення – мета будь-якого корис-

---

¹ Мисливий В.А. Пропозиція як кримінально-правова категорія у злочинах з ознаками корупції. *Актуальні питання протидії корупції в сучасних умовах : матеріали науково-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 29 листопада 2013 р.)*. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 121–123; Мисливий В.А. Протидія корупції: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти. *Актуальні питання виявлення, досудового розслідування та запобігання корупційним правопорушенням : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 24 квіт. 2015)*. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 18–21; Політова А.С. Неправомірна вигода у злочинах у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: спірні питання визначення. *Перші Миколаївські юридичні дискусії : матеріали Міжнародн. наук.-практ. конф. : зб. наук. ст. ; уклад. Є.В. Валькова, І.М. Дмитрук, С.В. Лосич, С.А. Матвієнко ; за ред. В.М. Бесчастного, О.А. Кириченка, В.М. Поперечного*. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2016. С. 599–604; Політова А.С. Імплементация в законодавство України кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. *Актуальні питання профілактики корупційних проявів у державному секторі безпеки України в сучасних умовах : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 черв. 2016 р.)*. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 70–73.

² Дудоров О. Зазнач. твір; Кубальський В.Н. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в контексті принципу презумпції невинуватості. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 30–34; Мельник М.І., Хавронюк М.І. Нові антикорупційні закони: піл в очі чи граната в руках мавпи? *Дзеркало тижня*. 2009. № 50. URL: http://gazeta.dt.ua/LAW/novi_antikoruptsiyni_zakoni_pil_v_ochi_chi_granata_v_rukah_mavpi.html; Кісіль Н.М. Вдосконалення відповідальності за незаконне одержання неправомірної вигоди (незаконне збагачення) суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення як наряду реалізації антикорупційної політики держави. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення : матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. (25–26 лютого 2011 року)*. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2011. С. 132–134; Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. С. 476.

³ Борисов В.І. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері службової діяльності за новим Кримінальним кодексом України. *Відповідальність посадових осіб за корупційну діяльність : матер. Міжнар. наук.-практ. семінару (11–12 травня 2001 року)*. Харків : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. 312 с.

ливого, корупційного злочину.

З цього приводу слід погодитися з пропозицією російських дослідників розглядати норму про незаконне збагачення як загальну щодо конкретних складів злочинів Особливої частини КК, які передбачають відповідальність за корупційні злочини. Зрозуміло, що при прийнятті пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, чи привласненні, розтраті майна або заволодінні ним шляхом зловживання службовим становищем майнові вигоди потрапляють до чиновника незаконно. Отже, «незаконність» – узагальнююча і водночас ключова ознака¹.

Крім того, як зазначає В.І. Тютюгін, випадки одержання службовою особою з корисливих мотивів вигод майнового характеру шляхом використання для цього свого службового становища охоплюються диспозиціями давно існуючих статей 191, 364, 368 КК, а тому не потребували створення ще однієї норми в КК².

Розглядаючи склад злочину незаконного збагачення як загальний щодо складу злочину «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», Н.М. Кісіль пише, що втілена у новому антикорупційному законодавстві України диференціація кримінальної відповідальності за незаконне збагачення в цілому узгоджується з принципами кримінально-правової політики і міжнародно-правовими стандартами щодо протидії корупції³.

Якщо неможливість державної посадової особи раціонально обґрунтувати значне збільшення активів буде завжди пов'язуватися з незаконним збагаченням, то це, по суті, є припущенням, а відповідно до ч. 3 ст. 62 Конституції України обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях⁴.

Ст. 20 Конвенції встановлює презумпцію походження майна службової особи внаслідок вчинення корупційних діянь. І цю презумпцію особа, яка обвинувачується у незаконному збагаченні, має спростувати.

---

¹ Борков В.Н. Предпосылки формирования трех рубежей уголовно-правового предупреждения коррупции. *Научный вестник Омской академии МВД России*. 2009. № 4. – С. 18.

² Тютюгін В.І. Новели кримінального законодавства щодо посилення відповідальності за корупційні злочини: вирішення проблеми чи проблеми для вирішення? *Юридичний вісник України*. – 2010. URL: http://yuricom.com/ua/legal_practice/analychna_yurysprudentsiia/novely_kryminalnogo_zakonodavstva_shchodo_posylennia_vidpovidalnosti_za_koruptsiini_zlochyny_vyrishennia_problemy_chy_problemy_dlia_vyrishennia_publication/

³ Кісіль Н.М. Зазнач. твір. С. 133.

⁴ Киричко В.М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків : Право, 2013. 424 с.

Але ж, як справедливо зауважує Г.І. Богуш, насправді кошти можуть мати будь-яке походження, хай навіть і незаконне, однак зовсім не обов'язково пов'язане з корупцією. Факт наявності у службової особи доходів, які вона не може розумно пояснити, є хіба що серйозним порушенням службової етики, але не кримінально караною корупцією¹.

Такі доводи, на думку прихильників криміналізації незаконного збагачення, не можуть бути перешкодою до встановлення зазначеної вище правової презумпції, оскільки, по-перше, таке припущення є спростовною презумпцією, а по-друге – ознакою будь-якої правової презумпції є наявність в її основі неповного індуктивного умовиводу з імовірністю наявності передбачуваного в ньому факту, що повною мірою відповідає принципам права та широко використовується у сучасній юриспруденції².

Окрім цього, у ст. 20 Конвенції йдеться про неможливість особи раціонально обґрунтувати збільшення своїх активів, а це означає, що йдеться про показання або пояснення особи щодо своїх раніше вчинених дій, що суперечить ч. 1 ст. 63 Конституції України. Таке зауваження, на думку Д.Г. Михайленка, фактично є додатковим аргументом проти обмеження принципу презумпції невинуватості у частині перерозподілу тягаря доказування та може бути спростовано шляхом застосування тесту на пропорційність. Тут слід додатково зазначити, що суд може робити негативні висновки з мовчання обвинуваченого, коли фактичні обставини справи (значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи) явно вимагають від особи надати пояснення (раціонально обґрунтувати походження таких активів), якщо при цьому таке мовчання не є основною підставою для обвинувального вироку, що і передбачає склад незаконного збагачення. Наведений висновок відповідає висновкам Європейського суду з прав людини у справах *John Murray v. United Kingdom*³ та *Van Vondel v. Netherlands*⁴.

Зауважимо, що проведене нами вибіркове анкетування слідчих органів внутрішніх справ (національної поліції), працівників прокуратури,

---

¹ Богуш Г.И. Коррупция и международное сотрудничество в борьбе с ней : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2004. 194 с.

² Михайленко Д.Г. Співвідношення норми про незаконне збагачення та положень кримінально-правової доктрини України. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції* : зб. матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (22 травня 2015 року, м. Харків). Харків : ХНУВС, 2015. С. 52.

³ Case of *John Murray v. The United Kingdom* (Application № 18731/91), judgment, 8 February 1996 [Electronic Resource]. URL : <http://hudoc.echr.coe.int>.

⁴ Case of *van Vondel v. the Netherlands* (Application № 38258/03), judgment, 23 march 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int>.

а також суддів засвідчило неоднозначність розуміння ними сутності незаконного збагачення як суспільно небезпечного діяння, так само як і його проявів. Зокрема, 20 % (45 осіб) із числа опитаних вказали, що незаконне збагачення є наслідком вчинення лише корупційних діянь (адміністративних правопорушень та злочинів), 21 % (47 осіб) вказали, що незаконне збагачення є наслідком вчинення лише корупційних злочинів, 13 % (29 осіб) переконані, що воно є наслідком вчинення інших злочинів, крім корупційних, та 46 % (103 особи) переконані, що незаконне збагачення може бути як наслідком інших суспільно небезпечних діянь, так і окремим злочином (Детальніше див. Додаток В).

В науковій літературі висловлюється думка, що стаття про незаконне збагачення у вигляді, пропонованому Конвенцією, може призвести до порушення принципу непритягнення особи до відповідальності двічі за одне й те саме правопорушення, оскільки незаконне збагачення не є самостійним діянням у кримінально-правовому розумінні (окремим інтелектуальним та вольовим вчинком), оскільки останнє може виникнути лише через вчинення іншого діяння, а у більшості випадків – злочину (бо будь-які непередбачені законом випадки отримання активів у значному розмірі службовими особами охоплюються іншими складами злочинів), а тому притягнення до відповідальності за незаконне збагачення може призвести до повторного притягнення особи до кримінальної відповідальності за діяння, внаслідок якого було отримано активи, тобто за одне й те саме діяння¹. Таке зауваження, на переконання Д.Г. Михайленка, не належить до суті норми про незаконне збагачення і підтверджує необхідність такого конструювання цього правового інструменту в національному праві, що забезпечувало б неможливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за отримання неправомірної вигоди одночасно за статтями про злочини, які належать до різних рубежів (у цьому випадку – основного та завершального) протидії корупції. Таку проблему, на думку вченого, доцільно вирішити шляхом введення до КК поряд із нормою про незаконне збагачення положення, за яким ця норма не може засовуватися у разі, якщо суттєве збільшення майнових активів особи становить інший злочин².

У зв'язку із викладеним, пише М.В. Кочеров, не можна погодитися із висновком, що у випадках, коли незаконне збагачення є наслідком

---

¹ Яковлев Д.Л. Правові проблеми незаконного збагачення. *Європейське і національне кримінальне право: шляхи та перспективи розвитку. Треті юридичні читання : матер. Міжнарод. наук. конф. студентів та аспірантів* / за заг. ред. Є.Л. Стрельцова. Одеса, 2007. С. 219.

² Михайленко Д.Г. Зазнач. твір. С. 53.

злочинної (наприклад, у результаті перевищення влади або службових повноважень) або іншої протиправної (у разі порушення встановлених законом обмежень службової особи щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності тощо) поведінки винного та за наявності інших підстав дії останнього мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів¹ (мається на увазі сукупність злочинів, що призвела до збагачення та незаконного збагачення). Аргументовано критикує дане положення Д.Г. Михайленко, який зазначає, що така точка зору не відповідає цілі створення ст. 368-2 КК та ще більше заплутує практику її застосування.

Протилежною правовою позицією є судова практика. Наприклад, вироком Приморського районного суду м. Одеси від 14.11.2012 р. Л. визнано винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 364, ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 368-2 КК, оскільки своїми умисними діями Л. вчинив зловживання службовим становищем, а саме: умисне, із корисливих мотивів використання службовою особою свого службового становища, яке завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам громадян, а також пособництво в отриманні службовою особою неправомірної вигоди в значному розмірі, при відсутності ознак «хабарництва»².

Аналогічної позиції, але з іншою аргументацією, дотримуються М.І. Мельник та М.І. Хавронюк, які вважають, що незаконне збагачення не враховує, що перевищення законних доходів може бути раціонально обґрунтовано (наприклад, прихованим від оподаткування договором оренди житла, що може бути визнано певним порушенням закону, але зовсім не корупцією)³.

Таким чином, акцент пропонується зробити на доведеності не факту конкретних правопорушень, які потягли за собою протиправне збагачення службової особи, а факту відсутності законних підстав для значного поліпшення майнового стану цієї особи (майно не отримане службовою особою як оплата за наукову чи педагогічну діяльність, не виграє, не успадковане, не отримане як подарунок тощо). Як слушно зазначає О.О. Дудоров, ідея слушна і приваблива, однак реалізувати її в нинішній Україні проблематично: за відсутності проведеного у нашій країні декларування майнового стану громадян у службової особи зберігається можливість пояснити з'ясування невідповідності належних їй

---

¹ Кочеров М.В. Відповідальність за незаконне збагачення (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. С. 16.

² Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 14.11.2012 р. по кримінальній справі № 1/1522/1342/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28122106>

³ Мельник М.І. Зазнач. твір.

активів своїм офіційним доходам використанням власних накопичень (накопичень близьких осіб)¹.

Тут доречно згадати, що відповідно до ч. 3 ст. 86 ГК майновий стан засновників – громадян господарських товариств має бути підтверджений довідкою органу доходів і зборів про подану декларацію про майновий стан і доходи (податкову декларацію)². Як влучно зазначив професор О.О. Дудоров, практика застосування цієї законодавчої норми демонструє можливість її обходу за допомогою посилок на залучення коштів інших осіб, у тому числі близьких³.

Продовжуючи розглядувати сутність даного положення, підкреслимо позицію В.М. Боркова, який зазначає, що службова особа може перебувати у шлюбі, а законним режимом майна подружжя є режим їх спільної сумісної власності (ч. 1 ст. 60 СК). Так, майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу)⁴. Враховуючи те, наприклад, що обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (наприклад, заняття оплачуваною або підприємницькою діяльністю) не поширюється на подружжя службових осіб, а тому встановити майнову частину кожного з подружжя в сімейному бюджеті дуже складно. Варто зазначити, що виділ частки із майна, що є у спільній сумісній власності, здійснюється в порядку цивільного судочинства відповідно до Глави 26 ЦК. В подібних випадках викриття корупціонера буде супроводжуватися необхідністю встановлення спеціальних видів службових злочинів⁵. У зв'язку з цим, враховуючи складність у визначенні частки особистого майна службової особи, можемо говорити про велику складність у викритті корупціонера та притягнення його до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, що врешті-решт призведе до порушення принципу невідворотності покарання.

Головна особливість суб'єктивного обвинувачення полягає в тому, що воно виключає об'єктивне обвинувачення, виключає кримінальну

---

¹ Дудоров О. Зазнач. твір. С. 29.

² Господарський кодекс України : станом на 13.04.2017 р. URL: <http://www.rada.gov.ua>

³ Дудоров О. Незаконне збагачення: сумнівна новела антикорупційного законодавства України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2011. № 3. С. 31.

⁴ Сімейний кодекс України : станом на 17.05.2017 р. URL: <http://www.rada.gov.ua>

⁵ Борков В. Проблемы криминализации коррупционного обогащения в России. Уголовное право. 2007. № 2. С. 31.

відповідальність без вини¹.

Так, російський дослідник Г.І. Богуш стверджує, що впровадження норми про незаконне збагачення не узгоджується з положеннями про презумпцію невинуватості і вводить у кримінальне право елементи об'єктивного ставлення в вину².

Розділяючи дану позицію, О.О. Дудоров зазначає, що про перенесення тягара доказування на обвинуваченого можна говорити лише після внесення концептуальних змін до ст. 62 Конституції України, відповідно до якої ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Формулювання кримінально-правової норми про незаконне збагачення, рекомендоване Конвенцією, однозначно суперечило б наведеному конституційному правилу, у зв'язку із чим у випадку включення цієї норми до КК варто було б очікувати звернень до Конституційного Суду України на предмет з'ясування її конституційності³.

Так, презумпція невинуватості закріплена у багатьох конституціях світу і практично в кожному договорі про права людини. Згідно з ч. 1 ст. 11 Загальної декларації прав людини 1948 р. та п. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинним доти, доки його провину не буде доведено в законному порядку⁴. За своєю суттю незаконне збагачення автоматично передбачає визнання посадової особи, активи якої значно більші за офіційні доходи, винною.

Презумпція невинуватості як основоположний принцип охоплює такі вимоги: розслідування злочину не повинно починатися з припущення вини особи; доведення вини особи покладається на орган обвинувачення (тягар доведення); право обвинуваченого не свідчити проти самого себе; обвинувачений має право на мовчання⁵.

Сутність тягара доведення полягає в обов'язку обвинуваченого спростувати підозри органу звинувачення щодо незаконності придбаного майна, достатність або недостатність доказів якого призведе до засу-

¹ Коржанський М.Й. Презумпція невинуватості і презумпція вини : монографія. Київ : Атіка, 2004. 216 с.

² Богуш Г.И. Знач. твір.

³ Дудоров О. Незаконне збагачення: сумнівна новела антикорупційного законодавства України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 3. С. 32.

⁴ Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

⁵ Nelly Gacheri Kamunde. The crime of illicit enrichment under international anti-corruption legal regime/non-peer Reviewed Articles // KLR Journal. URL: <http://kenyalaw.org/kl/index.php?id=1891>

дження або виправдання обвинуваченого. Це суперечить вимогам кримінального судочинства багатьох країн світу, де засудження або виправдання обвинуваченого ґрунтується на доведенні своєї позиції стороною звинувачення.

Управління ООН по наркотиках і злочинності зазначає, що криміналізація незаконного збагачення, коли обвинувачувана у цьому діянні особа повинна подати розумне пояснення різкого збільшення своїх активів, у деяких країнах може розцінюватися як виключне право вважатися невинною доти, поки її провина не буде доведена відповідно до закону¹.

Перенесення тягаря доведення з прокурора на обвинуваченого застосовується в деяких міжнародних конвенціях, національному законодавстві країн світу та підтримується Європейським судом з прав людини. Так, Європейський суд з прав людини ухвалив, що тягар доведення не завжди несе сторона обвинувачення. Судом окреслено три випадки, коли тягар доведення лежить не на стороні обвинувачення: а) у так званій суворій відповідальності злочинів; б) конфіскація майна, отриманого внаслідок вчинення кримінального злочину; в) у кримінальних злочинах, в яких тягар доведення був перенесений на відповідача².

Крім того, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності містить положення про необхідність доведення особою, що вчинила злочин, законності отримання доходів, щодо яких є сумніви в їх походженні³. Аналогічне положення також є і в Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин⁴.

Ще одним принципом, що порушується в рамках складу злочину незаконного збагачення, є право не свідчити стосовно себе та близьких осіб, що вимагає від сторони обвинувачення довести свою правоту, навіть якщо обвинувачений вирішить не давати жодних свідчень і доказів протягом усього процесу. При незаконному збагаченні обвинувачений сам повинен надати докази, дати свідчення задля спростування підозр у набутті незаконно придбаних активів. У такому випадку, при дотриманні цього принципу, тобто не даючи жодних пояснень та не спростовуючи підозри стосовно себе, обвинувачений у незаконному збагаченні ав-

---

¹ Гарбазей Д.О. Зазнач. твір. С. 89.

² Davor Derenčinović Criminalization of Illegal Enrichment // Freedom from Fear – July 2009. – Issue 4. – С. 18–23. URL: <http://f3magazine.unicri.it/?p=469>

³ Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_789

⁴ Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_096.

томатично визнається винним. Останнє є порушенням принципів кримінального судочинства¹.

Отже, суперечність між обмеженням прав людини, принципів кримінального судочинства та необхідності боротьби з корупцією забезпечує наявність двох протилежних позицій щодо існування інституту незаконного збагачення. Одні вчені, серед яких Г.І. Богуш, В.І. Тютюгін, О.О. Дудоров, Мельник М.І., Хавронюк М.І., вважають, що потреби у новому кримінальному інституті немає, впровадження такої норми не узгоджується з положеннями про презумпцію невинуватості та вводить у кримінальне право елементи об'єктивного ставлення за провину². Противники криміналізації незаконного збагачення вважають за необхідне оптимізувати вже існуюче законодавство в частині боротьби з відмиванням доходів, а відповідно і конфіскації доходів, отриманих злочинним шляхом. Зазначений підхід аргументується тим, що значне збільшення активів службовця при перевищенні його офіційних доходів обов'язково є пов'язаним із вчиненням таким службовцем певних протиправних діянь, будь-то злочини у сфері службової діяльності чи приналежність до злочинних угруповань. А тому, виявляючи первинні злочини, доведення протиправності отриманих активів не буде мати жодних ускладнень³.

Протилежна позиція, яка визнає за необхідність впровадження інституту незаконного збагачення, представниками якої є В.Н. Кубальський, М.В. Кочеров, О.П. Денєга, В.В. Лунєєв, В.М. Борков, О.М. Ведернікова, вважають, що процесуальні права, до яких належить презумпція невинуватості, не є абсолютними і для подолання глобальної проблеми боротьби з корупцією можуть бути частково обмежені. Судова практика Європейського суду з прав людини чітко розмежовує, що презумпція невинуватості не є перепорою для законодавчого закріплення кримінальної відповідальності за діяння до тих пір, поки принципи розумності та пропорційності належним чином дотримуються⁴.

¹ Nelly Gacheri Kamunde. The crime of illicit enrichment under international anti-corruption legal regime/non-peer Reviewed Articles. *KLR Journal*. URL: <http://kenyalaw.org/kl/index.php?id=1891>

² Дудоров О. Зазнач. твір. С. 30; Тютюгін В.І. Зазнач. твір. С. 3.

³ Гарбазей Д.О. Незаконне збагачення: міжнародно-правовий аспект. *Науковий вісник Міжнарод. гуманітарного ун-ту. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1(2). С. 213. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvmgu_jur_2013_6-1\(2\)_53.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvmgu_jur_2013_6-1(2)_53.pdf).

⁴ On the Take: Criminalizing Illicit Enrichment to Fight Corruption / Lindy Muzila, Michelle Morales, Marianne Mathias, Tammar Berger. Washington, DC: WorldBank. DOI: 10.1596/978-0-8213-9454-0. – 2012. – P. 14. URL: https://star.worldbank.org/star/sites/star/files/on_the_take_criminalizing_illicit_enrichment_to_fight_corruption.pdf.

Зарубіжні науковці роблять висновок про те, що сторона обвинувачення повинна продемонструвати, що активи обвинуваченої особи перевищують встановлені законом розміри¹.

У свою чергу, іноземні дослідники (М. Моралес, М. Матис, Т. Бергер) зазначають позитивний вплив введення даної норми на рівень корумпованості у різних країнах світу². Отже, можна зробити висновок, що світовий досвід вказує на можливість поєднання класичних принципів права з необхідністю протидії корупції. При цьому ясно дається зрозуміти, що презумпція винуватості відсутня, і що тягар доведення, як і раніше, лежить на стороні обвинувачення, оскільки саме вона зобов'язана продемонструвати, що масштаби збагачення перевищують законні доходи особи. Відповідно, це може розглядатися як спростована презумпція, оскільки після пред'явлення відповідних доказів обвинувачений може представити розумне або таке, що заслуговує на довіру, пояснення³.

Прихильником криміналізації незаконного збагачення є російський дослідник В.М. Борков, який пише, що традиційний підхід, за якого корупціонер притягується до кримінальної відповідальності переважно за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, повинен поступово відійти у минуле. Так, новий підхід повинен ґрунтуватися на трьох рубежах кримінально-правової протидії корупції. Перший рубіж може бути виражений у кримінальній забороні шляхом окремої криміналізації корупційної змови чиновника з іншою особою. Другий – утворюють норми про корупційні злочини. Третій (останній) рубіж забезпечує встановлення кримінальної відповідальності за незаконне (корупційне) збагачення. Подібну норму, сконструйовану на підставі побічних ознак корупції, прийнято розглядати як вимушену реакцію держави на підвищену латентність і небезпеку кору-

---

¹ Руководство для законодательных органов по осуществлению Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции. 2-е изд., испр. и доп. / Управление ООН по наркотикам и преступности. Нью-Йорк, 2012. С. 284. URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/LegislativeGuide/UNCAC_Legislative_Guide_R.pdf.

² On the Take: Criminalizing Illicit Enrichment to Fight Corruption / Lindy Muzila, Michelle Morales, Marianne Mathias, Tammar Berger. Washington, DC: WorldBank. DOI: 10.1596/978-0-8213-9454-0. – 2012. – P. 14. URL: https://star.worldbank.org/star/sites/star/files/on_the_take_criminalizing_illicit_enrichment_to_fight_corruption.pdf.

³ Руководство для законодательных органов по осуществлению Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции. 2-е изд., испр. и доп. / Управление ООН по наркотикам и преступности. Нью-Йорк, 2012. С. 100. URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/LegislativeGuide/UNCAC_Legislative_Guide_R.pdf; Гарбазей Д.О. Зазнач. твір. С. 89.

пційних злочинів¹. Адже за високого рівня латентності корупційних злочинів порушується принцип невідворотності покарання, створюється обстановка безкарності, з'являється мотивація вчинення нових корупційних злочинів².

Даної концепції дотримується український дослідник Д.Г. Михайленко, який зазначає, що реалії корупційних відносин сьогодні, інституціоналізація корупції в Україні вже давно потребують принципово нових рішень, у тому числі і в площині кримінального права. Як видається, нова модель кримінально-правової протидії корупції повинна будуватися за принципом «багаторубіжності», коли кримінально-правові заборони будуть реалізовуватися не тільки до конкретних корупційних діянь (основний рубіж), а й до поведінки, яка ще не є корупційним діянням, але формує визначений корупційний ризик, наявність якого вже є суспільно небезпечним (попередній рубіж), а також до подальших об'єктивних виявів вчинених у минулому актів корупції, які залишилися латентними (завершальний рубіж)³.

Деякі російські дослідники також переконані в доцільності криміналізації незаконного збагачення, мотивуючи свою позицію тим, що презумпція невинуватості не повинна перешкоджати притягненню до кримінальної відповідальності осіб, які становлять підвищену небезпеку для суспільства, а також з того, що встановлення факту надприбутків чиновника породжує серйозні сумніви у тому, що він не корумпований. Так, пропозицію про введення спеціальної статті за незаконне збагачення підтримує відомий російський кримінолог В.В. Лунєєв. Незаконність збагачення у значних розмірах могла б підтверджувати факт вчинених раніше корупційних злочинів⁴. На думку В.М. Боркова, «... кримінальна відповідальність повинна наставати не за власне невідповідність фактичних і офіційних доходів чиновника, а за його попередню корупційну поведінку, що призвела до такого дисбалансу». Тобто притягнення до відповідальності за незаконне збагачення побічно свідчитиме про визнання правоохоронними органами своєї нездатності викрити корупцію-

---

¹ Борков В.Н. Знач. твір. С. 18–19.

² Кубальський В.Н. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в контексті принципу презумпції невинуватості. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 30.

³ Михайленко Д.Г. Місце норми про незаконне збагачення у механізмі кримінально-правової протидії корупційним злочинам. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 812.

⁴ Борков В.Н. Проблемы криминализации коррупционного обогащения в России. *Уголовное право*. 2007. № 2. С. 31. URL: <http://diplomadviser.info/2010/05/23/article-16/#sdfootnote7sym>.

нера у раніше вчинених службових корисливих злочинах¹.

У зв'язку з цим В.М. Борков, пропонуючи доповнити КК РФ ст. 290-1 під назвою «Корупційне збагачення», веде мову про перевищення службовою особою своїх активів, а так само активів близьких родичів над законними доходами у значному або великому розмірі².

Інший дослідник, О.М. Ведернікова, висловлюється також за включення до КК РФ норми про відповідальність за незаконне збагачення, розуміючи під останнім придбання службовою особою майна, а так само збільшення майна службової особи, що значно перевищує її законні доходи, якщо ці дії вчинені без встановлених законом, іншим правовим актом або правочином підстав³.

Щодо суперечностей між принципом презумпції невинуватості і нормою про «незаконне збагачення» В.М. Борков зазначає, що презумпція невинуватості не виключає можливості проведення різноманітних процесуальних дій з метою отримання доказів у кримінальній справі. В такому випадку потрібно буде доводити не факт вчинення тих чи інших злочинів, які потягли за собою збагачення, а навпаки, відсутність законних підстав для значного збільшення активів службової особи. Таким чином, цілком можливо зняти зі службової особи, яку перевіряють, тягар обґрунтування нею легітимності її майнових активів значної вартості⁴. Крім того, обвинувальним доказом хабарництва слід вважати будь-яке майно значної вартості обвинуваченого, яке суттєво перевищує задекларовані ним доходи і походження якого він не може належним чином пояснити. Це буде похідний речовий доказ злочинної діяльності, оскільки він несе частину тієї інформації, яку містили б предмети злочину, якби їх вдалося розшукати та долучити до справи. Подія злочину – одержання неправомірної вигоди – може «утворювати» незаконне збагачення обвинуваченого. З точки зору механізму передачі інформації, частина суттєвих ознак, що міститься у відсутніх у справі об'єктах, відтворюється у грошах, цінностях, нерухомості тощо, тобто сам факт неправомірного збагачення, володіння майном, походження якого незрозуміле, побічно викриває обвинуваченого в хабарництві⁵. Дана позиція

---

¹ Там само.

² Там само.

³ Взаимодействие международного и сравнительного уголовного права : учеб. пособ. / науч. ред. проф. Н.Ф. Кузнецова ; отв. ред. проф. В.С. Комиссаров. М. : Городец, 2009. С. 186–187.

⁴ Борков В.Н. Значач. твір. С. 32.

⁵ Кучерук Д.С. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам о взяточничестве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Н. Новгород, 2011. 21 с. URL: <http://www.iuaj.net/node/816>.

заслуговує уваги та підтримується нами.

Віднесення незаконного збагачення до корупційного злочину свідчить про використання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, свого службового становища і наданих у зв'язку з цим можливостей. Тобто цілком очевидним є те, що незаконне збагачення повинно бути обумовлене службовим становищем цієї особи. У такому випадку можемо говорити про корупційне збагачення, яке притаманне лише службовим особам. Незаконне ж збагачення, як зазначалося вище, має загальний характер і є наслідком вчинення будь-якого корисливого злочину.

З цього приводу слушно зазначити позицію О.О. Дудорова, який стверджував, що не використання службовою особою свого службового становища має виключати кримінально-правову оцінку вчиненого нею як злочину у сфері службової діяльності. Адже викликає сумнів, що інтереси реальної боротьби з корупцією вимагали встановлення кримінальної відповідальності за отримання службовою особою неправомірної (без законних на те підстав) вигоди, зокрема «за встановлення дружніх стосунків», «про всяк випадок», «за встановленою хибною практикою», якщо відповідне ставлення з боку службової особи не містить дій чи бездіяльності з використанням службового становища¹.

За результатами проведеного нами анкетування переважна більшість респондентів, а саме 81 % (181 особа) з усіх опитаних, переконані в корупційності походження активів за відсутності в диспозиції ст. 368-2 КК посилення на використання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, свого службового становища, решта респондентів – 19 % (43 особи) не вважають у такому разі, що активи мають корупційне походження (Детальніше див. додаток В).

Обґрунтовано спростовує вищевказане твердження В.М. Киричко, який пише, що у разі незаконного збагачення службова особа спочатку з використанням своїх повноважень вчиняє певне протиправне діяння, яке відповідає інтересам іншої фізичної чи юридичної особи, а потім одержує від тієї самої чи іншої особи як подяку за таке протиправне діяння неправомірну вигоду. Ініціювати таку подяку може будь-яка із цих сторін після вчинення зазначеного протиправного діяння, а сам намір ініціювання може виникати і до вчинення такого діяння².

Кримінально-правову характеристику незаконного збагачення можна знайти в пояснювальній записці до проекту ЗУ «Про Національне

---

¹ Дудоров О. Зазнач. твір. С. 30.

² Киричко В.М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків : Право, 2013. С. 212.

бюро антикорупційних розслідувань» реєстр. № 4780 від 24.04.2014 р.¹, стаття про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення сформульована таким чином, щоб було забезпечено додержання права особи на презумпцію невинуватості та права не свідчити проти себе. Згідно з практикою Європейського суду з прав людини, кримінальне право допускає наявність презумпції з питань факту чи права, якщо така презумпція є розумною, пропорційною і може бути спростованою, а також якщо йдеться про важливі суспільні інтереси і забезпечено право особи на захист².

Формулювання злочину незаконного збагачення в діючій редакції не передбачає перекладення тягаря доведення на обвинуваченого – орган державного обвинувачення повинен навести докази всіх елементів відповідного складу злочину (суб'єкт злочину; набуття особою у власність певного майна; законні джерела доходів цієї особи, наявність різниці між доходами, отриманими з таких джерел, та майном, яке знаходиться у власності чи користуванні особи, відсутність інших законних джерел, які можуть пояснити таку різницю, тощо)³.

В той час, як зазначає В.Н. Кубальський, на практиці сам факт наявності таких перевищених реальних доходів над законними у значному розмірі фактично може розглядатися як злочин (незаконне збагачення) за умови, якщо сама службова особа не доведе інше, тобто законність одержаної вигоди. Те, що реальні активи чиновника значно перевищують його законні доходи, може свідчити про наявність ознак корупційної поведінки і породжує серйозні сумніви щодо його некорумпованості. У такому разі можна говорити про презумпцію сумніву в його невинуватості⁴. Іншими словами, йдеться про презумпцію вини, згідно з якою особа, що притягнута до кримінальної відповідальності, вважається винуватою у вчиненні злочину. Ймовірність такого припущення завжди ґрунтується на оцінці певних обставин, які вказують на цю особу як на злочинця⁵.

Особа, яка притягнута до кримінальної відповідальності, визнається винуватою у вчиненні злочину, за вчинення якого її визнали підозрюваною чи обвинуваченою, тобто з цього часу діє презумпція вини

¹ Про Національне бюро антикорупційних розслідувань : проект Закону України від 24 квітня 2014 року № 4780 (в редакції від 02 червня 2016 р.). URL: <http://www.rada.gov.ua>

² Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Національне бюро антикорупційних розслідувань» від 24 квітня 2014 року № 4780. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

³ Там само.

⁴ Кубальський В.Н. Зазнач. твір. С. 31.

⁵ Коржанський М.Й. Зазнач. твір.

(винуватості)¹.

Таким чином, органи досудового розслідування, до яких належать органи, що здійснюють дізнання і досудове слідство, слідчий, прокурор, від повідомлення особи про підозру і до передачі обвинувального акта до суду визнають певну особу винуватою у вчиненні злочину. Саме презумпція вини є підставою для застосування до підозрюваної чи обвинуваченої особи заходів забезпечення кримінального провадження: накладення грошового стягнення, відсторонення від посади, тимчасове вилучення майна, арешт майна, затримання особи тощо. Презумпція вини в кінці досудового розслідування переростає у вірогідність вини обвинуваченої особи і є підставою для звернення прокурора до суду з обвинувальним актом.

Як стверджує М.Й. Коржанський, принцип презумпції вини реалізується у кожному кримінальному провадженні. Без презумпції вини немає жодного кримінального провадження, адже розслідування кримінального провадження має головним завданням: встановити вину чи невинуватість цієї особи².

Отже, виявлення ознак злочину зобов'язує процесуально-уповноважених осіб вживати всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила (ст. 25 КПК)³.

Як зазначалося вище, метою будь-якого корупційного злочину є незаконне збагачення (можемо говорити про корупційне збагачення), де метою злочину є бажання особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння, досягти певних шкідливих наслідків. Моментом закінчення даних корупційних (корисливих) злочинів є отримання особою неправомірної вигоди – активів. Тобто, розглядаючи логічну послідовність вчинення злочину «діяння – причинно-наслідковий зв'язок – наслідок», наслідком є незаконне збагачення. А тому ми переконані, що незаконне збагачення у формі «одержання», «прийняття» чи «набуття» у власність, по своїй суті, є як діянням, так і наслідком вчинення як корисних злочинів, в тому числі й корупційних, так і адміністративних проступків.

Крім цього, зазначає Г.І. Богуш, із закріпленого Конвенцією визначення незаконного збагачення незрозуміло, стосовно якого діяння повинна встановлюватися вина у формі умислу, оскільки "значне збільшення активів" є не дією (бездіяльністю) особи, а її наслідком. Дія (без-

---

¹ Там само.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 13 липня 2017 р. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

³ Там само.

діяльність) презюмується і не вимагає доведення, що суперечить положенню класичного кримінального права про відповідальність особи лише за свої винуваті дії (бездіяльність)¹.

У цьому контексті Д.Г. Михайленко вважає, що вказівка Конвенції на умисний характер незаконного збагачення покликана усунути можливість конструювання у національному праві таких підстав кримінальної відповідальності за цей злочин, які б передбачали серед іншого можливість засудження особи у ситуаціях, коли суттєве збільшення її активів, яке не узгоджується із її легальними доходами і не може бути нею раціонально обґрунтоване, відбулося поза усвідомленням, волею і контролем такої особи та не було її метою. Наприклад, внесення без будь-яких підстав на рахунок суб'єкта незаконного збагачення грошових коштів без його відома з метою подальшого ініціювання кримінальної відповідальності².

Ст. 62 Конституції України та ст. 17 КПК встановлюють презумпцію невинуватості та забезпечення доведеності вини. При цьому в ході кримінального провадження не забороняється опитувати даних учасників кримінального провадження, пропонувати їм відповісти на питання, які мають значення для правильного вирішення справи³.

В.М. Борков з цього приводу зазначає, що існують випадки, коли загальне право для деяких категорій осіб переростає в юридичний обов'язок. Так, попередження і припинення злочинів для звичайних громадян є правом, а для співробітників правоохоронних органів це обов'язок. Іноді права осіб обмежуються у зв'язку з особливим видом їх діяльності. Так, підприємницька діяльність народних депутатів, службових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування обмежується законом (ч. 1 ст. 42 Конституції України)⁴.

Конституційне право особи на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується, не виключає можливості закріплення в законі певних вимог та обмежень до осіб, які здійснюють діяльність в органах державної

¹ Богуш Г.И. Конвенция ООН против коррупции 2003 г.: общая характеристика и проблемы имплементации / Сайт Саратовского Центра по исследованию проблем организованной преступности и коррупции. URL: [http://sartraccs.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/bogush\(2-11-06\).htm](http://sartraccs.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/bogush(2-11-06).htm).

² Михайленко Д.Г. Развитие нормы про незаконное збагачення в умовах зміни державної антикорупційної політики. *Новітні тенденції законотворчості у сфері кримінального права : матеріали Інтернет-конференції (м. Одеса, 20 квітня 2015 р.)*. URL: http://www.onua.edu.ua/downloads/crime_pravo/inter-conf_ugolpravo_20150420.doc.

³ Борков В.Н. Незаконное обогащение: преступление без деяния? *Известия вузов. "Правоведение"*. СПб. 2011. Вып. 6. С. 164.

⁴ Там само.

влади та органах місцевого самоврядування¹.

Громадянин України, який побажав реалізувати конституційне право на працю, добровільно приймає умови, можливості та обмеження, які пов'язані з набуттям ним публічно-правового статусу, і виконує повноваження згідно з вимогами законодавчих актів. З цього випливає, що відповідні заборони і обмеження обумовлені специфічним статусом, якого набуває особа, а тому не може розглядуватися як неправомірне обмеження конституційних прав цієї особи².

Зокрема, положення про тягар доказування в англійському кримінальному процесі набуло своєрідного смислу і передбачає такі винятки. Так, згідно з чинним антикорупційним законом, чиновник, який одержав подарунок, зобов'язаний довести, що його дії не пов'язані з корупцією³.

З вищевикладеного вбачається, що основними проблемами на шляху встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення є такі:

- суперечність незаконного збагачення презумпції невинуватості як основоположному принципу, яке полягає у тому, що обов'язковість доказування вини обвинуваченого покладається на сторону обвинувачення; особа не повинна доводити свою невинуватість у законності набуття активів; обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях щодо корупційного походження активів, а будь-який не усунений сумнів у винуватості тлумачиться на користь обвинуваченого; обвинувачений має право на мовчання; діяння при незаконному збагаченні презюмується (презюмується корупційний характер набутого майна), а це суперечить положенню класичного кримінального права про відповідальність особи за свої винні діяння, тим паче, що таке майно може бути результатом злочинної діяльності особи, не пов'язаної з корупцією (з використанням службового становища);

- КК криміналізує діяння, а незаконне збагачення – це, по суті, результат діянь, що є неприйнятним у національному законодавстві і є порушенням інституту кримінальної відповідальності. Крім того, постає питання: що повинно входити до предмета доказування в такому випадку;

- встановлення моменту закінчення незаконного збагачення;
- у ст. 368-2 КК не визначено, за що особі надаються активи (у

---

¹ Борков В.Н. Проблемы криминализации коррупционного обогащения в России. *Уголовное право*. 2007. № 2. С. 27–31. [URL: <http://diplomadviser.info/2010/05/23/article-16/#sdfootnote7sym>].

² Там само.

³ Коржанський М.Й. Знач. твір. С. 30.

зв'язку з чим вона набуває у власність їх), чи обумовлюється їх надання певною поведінкою службової особи, її службовим становищем і повноваженнями тощо. Тобто упущення факту встановлення використання особою свого службового становища при незаконному збагаченні ставить під сумнів корупційний характер незаконного збагачення особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

1.2. Підстави та принципи криміналізації незаконного збагачення у чинному кримінальному законодавстві України

Країни, які розвиваються, втрачають близько 20–40 млрд. доларів щорічно в результаті хабарництва, незаконного привласнення коштів чи майна та інших корупційних злочинів. Часто найбільш помітним проявом корупції є збагачення корумпованих державних посадових осіб. Боротьба з корупцією зазнає великих проблем, особливо коли необхідно довести факт давання чи одержання неправомірної вигоди. Навіть тоді, коли посадова особа визнана судом винною у вчиненні корупційних злочинів, то повернення активів, здобутих злочинним шляхом, є складним завданням¹.

У зв'язку з цим деякі країни (Франція, Бельгія, Швейцарія, Ірландія, Фінляндія, Данія, Португалія, Австралія, Китай, Індія, Пакистан, Непал, Камбоджа, Республіка Корея тощо) намагаються зміцнити свій національний кримінально-правовий арсенал боротьби з корупцією, що в подальшому проявляється у запровадженні кримінальної відповідальності за незаконне збагачення². Не є винятком і Україна, яка криміналізувала таке діяння як «незаконне збагачення» (ст. 368-2 КК України)³.

З'ясувати, якою мірою кримінально-правова норма про незаконне збагачення відповідає науковим баченням про криміналізацію діянь і

---

¹ Гузоватий О.І. Підстави криміналізації незаконного збагачення за кримінальним законодавством України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 238.

² On the Take: Criminalizing Illicit Enrichment to Fight Corruptio, by Lindy Muzila, Michelle Morales, Marianne Mathias, Tammar Berger. Overview (Про криміналізацію незаконного збагачення у боротьбі з корупцією / Л. Музіла, М. Моралес, М. Матіас, Т. Бергер. Огляд. URL: <http://www.barnesandnoble.com/w/on-the-take-lindy-muzila/1111764054>

³ Кримінальний кодекс України : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>

наскільки точно ЗУ «Про запобігання корупції» та Конвенція ООН проти корупції відбиває сутність цього явища та розвиває положення, що містяться у кримінально-правовій забороні, становить науковий інтерес. Останній полягає в тому, що необхідно з'ясувати чи не була надмірною криміналізація діянь, пов'язаних з незаконним збагаченням, і чи достатнім є вже існуючий спектр кримінально-правових заборон у чинному КК, який дозволяє протидіяти таким діям.

Кримінально-правова заборона породжується об'єктивними потребами суспільства в охороні певних відносин, що включають в себе детерміністську/індетерміністську парадигму, кримінально-правову доктриналу забезпечення особистої й соціальної безпеки від діянь, які завдають шкоди соціальним очікуванням, теоретичні підстави криміналізації і принципи процесу криміналізації, пов'язані з особливостями законодавчої техніки та ідеологією відповідної правової родини¹. Поруч з цим, як слушно зазначає Д.О. Балабанова, недопрацювання законодавця можуть привести до двох небажаних наслідків: наявності прогалин у кримінальному законі та надмірності заборони².

Слід зазначити, що проблеми криміналізації суспільно небезпечних діянь були предметом наукових досліджень провідних українських та зарубіжних вчених, зокрема: Н.Б. Алієва, М.В. Бавсуна, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, М.О. Беляєва, М.І. Бобневої, В.І. Борисова, І.М. Гальперіна, О.А. Герцензона, С.В. Гізімчука, В.К. Грищука, Л.М. Демидової, О.П. Денєги, Г.О. Злобіна, С.Г. Келіної, В.М. Когана, В.С. Комісарова, О.І. Коробєєва, О.М. Костенко, В.М. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнєцової, В.М. Куца, В.О. Навроцького, А.В. Наумова, П.Н. Панченко, О.О. Пашенко, С.В. Полубинської, Ю.А. Пономаренко, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, В.П. Тихого, В.А. Тулякова, П.А. Фефелова, М.І. Хавронюка, О.М. Яковлева, С.С. Яценка та ін.

На дисертаційному рівні питання криміналізації незаконного збагачення досліджувалося О.П. Денєгою в роботі «Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення», 2015 р. Автором виокремлено найбільш важливі чинники (процеси), що визначають соціальну обумовленість криміналізації незаконного збагачення як одного із основних корупційних злочинів, серед яких: соціальні фактори; економічні чинники; державотворчі процеси; організаційні чинники³.

¹ Балабанова Д.О. Теорія криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2007. С. 119.

² Там само.

³ Денєга О.П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. С. 77–79.

Проте, у працях зазначених учених питання дотримання підстав і принципів криміналізації дій, пов'язаних з незаконним збагаченням, досі не є дослідженими у повному обсязі. У зв'язку з цим вони потребують більш детального вивчення з метою їх використання при подальшому з'ясуванні підстав і принципів криміналізації як корупційних злочинів взагалі, так і незаконного збагачення зокрема.

Факт визнання незаконного збагачення злочином, а також встановлення за нього певного покарання – це репресивно-правове реагування держави на «болюче» для неї та суспільства заподіяння шкоди найбільш важливим благам. Такими благами є відносини, які забезпечують авторитет, порядок здійснення державної служби, цілі і завдання установ та організацій публічного сектора, встановлений (нормативно закріплений) порядок їх функціонування. Здійснюється таке реагування шляхом законодавчого визнання суспільно небезпечного незаконного збагачення злочином (криміналізації) та встановлення за нього покарання певних видів та розмірів (педалізації)¹.

Криміналізація (франц. *criminalisation*, лат. *criminalis*) в цілому становить собою процес визнання суспільно небезпечного діяння злочином. Хоча у юридичній літературі можна зустріти й інші визначення цього поняття. Зокрема, С.А. Тарарухін під криміналізацією розуміє віднесення тих чи інших дій (бездіяльності) до злочинних, якщо раніше вони такими не вважалися, з визначенням в Особливій частині КК констативних ознак складу злочину та можливе покарання за його вчинення².

Разом з тим, зазначає радянський вчений П.А. Фефелов, подальший розвиток кримінально-правової науки показав, що визнання лише суспільної небезпечності діяння недостатнє для його криміналізації – таке рішення законодавця має бути обумовлене комплексом чинників, що у своїй сукупності є необхідними та достатніми для визнання діяння злочином та встановлення за його вчинення кримінальної відповідальності³. Вчений зазначає, що при криміналізації суспільно небезпечних діянь слід додержуватися певної послідовності у прийнятті рішень – першочергово довести (або спростувати) необхідність криміналізації, а лише потім у разі позитивного вирішення цього питання здійснювати саму криміналізацію із суворим додержанням принципів, розроблених

---

¹ Демидова Л.М. Криміналізація заподіяння майнової шкоди: поняття, підстави та їх види. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. праць. Харків, 2009. Вип. 18. С. 53.

² Юридична енциклопедія : в 6-и т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ, 2001. – Т. 3. С. 392–393.

³ Фефелов П.А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний. *Советское государство и право*. 1970. № 13. С. 101–103.

наукою кримінального права¹.

У кримінально-правовій науці прийнято виділяти підстави і принципи криміналізації².

Наведена позиція становитиме основу для більш детального аналізу, що стосується підстав і принципів криміналізації незаконного збагачення.

Розглянемо спочатку підстави криміналізації незаконного збагачення.

Під підставою криміналізації деякі автори розуміють суспільну необхідність у встановленні нової кримінально-правової норми. Так, на думку Г.О. Злобіна, підстави криміналізації – це те, що створює дійсну суспільну потребу в кримінально-правовій новелі, внутрішня необхідність виникнення кримінально-правової норми³. Підстава – це головний фактор криміналізації (декриміналізації) діянь, оскільки саме він характеризує в першу чергу необхідність у зміні кримінального законодавства. Підстава відрізняється від інших умов своєю необхідністю. Тобто підстава, зазначає автор, – це необхідна умова, з якої обов'язково випливає висновок (у нашому випадку висновок про необхідність встановлення чи скасування кримінально-правової заборони). Наявність підстави означає наявність дійсної суспільної потреби у кримінально-правовій нормі (або її скасуванні). Без підстави не можна криміналізувати (декриміналізувати) діяння⁴.

Аналізуючи наукові позиції провідних вчених щодо підстав криміналізації суспільно небезпечних діянь, треба підкреслити, що в їхніх поглядах є багато спільного. Але все ж таки нам імponує позиція Л.М. Демидової, яка підстави криміналізації розділяє, зокрема, на основні та додаткові; загальні та спеціальні⁵. Саме за таким критерієм проведемо аналіз розглядуваного нами питання.

Основні підстави криміналізації стосуються криміналізації будь-якого діяння, вони є визначальними, необхідними. Їх відсутність не дозволяє визнати діяння злочином. Додаткові ж підстави не є необхідними. Вони мають характер уточнення і дають відповідь на запитання: чому необхідна криміналізація з визначенням саме таких ознак складу злочину, з розташуванням у певному розділі Особливої частини КК, на

---

¹ Там само.

² Балобанова Д.О. Зазнач. твір. С. 71.

³ Прозументов Л.М. Общественная опасность как основание криминализации (декриминализации) деяния. *Вестник Воронежского института МВД России*. 2009 №4. С. 18–24. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/obshchestvennaya-opasnost-kak-osnovanie-kriminalizatsii-dekriminalizatsii-deyaniya>.

⁴ Там само.

⁵ Демидова Л.М. Зазнач. твір. С. 62.

певному місці, з прийняттям закону з визначенням діяння як злочину у певний час тощо? При цьому вони тільки підтверджують обґрунтованість визнання певного діяння злочином і надають для цього певні аргументи. Додаткові підстави враховують специфіку певного виду діяння, що визнається злочином, і конкретизують його процес та результат. Останній має вид законодавчої конструкції частини кримінально-правової норми, що розміщується в Особливій частині КК¹.

Першою основною підставою криміналізації є така соціально негативна властивість діяння, як його суспільна небезпечність. Саме це є фундаментальною підставою криміналізації. До того ж суспільна небезпечність діяння, що криміналізується, повинна характеризуватися таким характером або ступенем суспільної небезпечності, щоб бути загрозою для об'єктів кримінально-правової охорони (спричинює таке діяння не менш ніж істотну шкоду охоронюваним КК інтересам фізичних та юридичних осіб, суспільству або державі, або створює загрозу такого заподіяння, проте таке діяння ще не визнається злочином)².

Суспільна небезпечність – найголовніша та необхідна умова криміналізації діяння. Наприклад, М.І. Хавронюк навіть називає її єдиною підставою криміналізації діянь (окрім підстави він виділяє також умови криміналізації). Суспільна небезпечність діяння проявляється в загрозі заподіяння або в заподіянні шкоди об'єктам кримінально-правової охорони³.

Д.А. Третьяков указує на те, що корупційні правопорушення, до яких належить і незаконне збагачення, є одними з факторів створення загрози національній безпеці та демократичному розвитку України з огляду на те, що корупція в Україні має масштабний, системний, організований характер і справляє визначальний вплив на політику, економіку та інші сфери суспільного життя, у зв'язку з чим вона і повинна використовуватися за допомогою всіх доступних інструментів, одним із найпотужніших яких є її криміналізація⁴.

Необхідно погодитися з О.П. Денегою стосовно того, що Д.А. Третьяковим було надано правильну оцінку масштабності впливу корупційних правопорушень на суспільні відносини в Україні, а також у найзагальнішому вигляді сформульовано суспільні наслідки подальшого

---

¹ Там само.

² Фефелов П.А. Общественная опасность преступного деяния и основания уголовной ответственности. Основные методологические проблемы. М., 1972. С. 112.

³ Уголовное право Украины: Общая часть : учебник / отв. ред. Кондратьев Я.А. ; под ред. Клименко В.А., Мельника Н.И. Киев : Атика, 2002. С. 55.

⁴ Третьяков Д.А. Деякі питання щодо доцільності криміналізації пропозиції неправомірної вигоди / Д. А. Третьяков // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 421.

заглиблення зазначеної проблеми. Виходячи із позиції автора, основною особливістю соціальної обумовленості незаконного збагачення, як одного із найбільш важливих складів корупційних злочинів, є прагнення суспільства до самозбереження, а також усвідомлення більшістю його представників сили руйнівного впливу корупційних явищ на суспільні блага. Масштабність корупційних явищ обумовлюється теоретичним визнанням їх негативного впливу на суспільні відносини (як абстрагованого явища), поєднаним з практичною лояльністю до конкретних випадків корупції (у випадках, коли особи виступають в ролі суб'єктів, в інтересах яких вчиняються певні дії). Разом із тим існує необхідність у вирізненні незаконного збагачення з числа інших корупційних правопорушень у зв'язку з тим, що його сприйняття, у зв'язку з діючою конструкцією даного злочину, є таким, що мінімізує ризик позитивного сприйняття / визнання допустимості зазначеного діяння особами, які не вчиняли таких діянь¹.

Враховуючи те, що незаконне збагачення віднесено до групи службових злочинів, то суспільна небезпечність незаконного збагачення осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, полягає в тому, що даний склад злочину посягає на суспільні відносини, які становлять зміст правомірної діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій, установ незалежно від форм власності, а також їх авторитет і ділову репутацію і виражається в неправомірному використанні, перевищенні, невиконанні або неналежному виконанні особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, своїх службових повноважень². Все це підриває можливість діяльності держави щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини³.

Другою основною підставою визнання суспільно небезпечного діяння злочином, є необхідність такого виду правової охорони, як кримінально-правова⁴. На нашу думку, це виявляється через соціальну, політичну, економічну, правову потребу.

До даної підстави належать несприятлива динаміка певного виду суспільно небезпечних діянь, які раніше не створювали спеціального складу злочину; необхідність впливу за допомогою кримінально-

---

¹ Денєга О.П. Зазнач. твір. С. 66.

² Задорожний А.А. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Право і безпека*. 2012. 2 (44). С. 110.

³ Конституція України (в редакції закону від 02.06.2016 р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%8>.

⁴ Демидова Л.М. Питання кримінально-правової охорони власності. URL: http://www.pap.in.ua/3_2015/55.pdf.

правових заходів на запобігання суспільно небезпечним діям; виникнення або суттєвий розвиток нової групи суспільних відносин, що відбувається на базі економічного чи технічного прогресу; схвалення суспільством діянн, яке оголошується злочином; знайдення шкідливих наслідків господарської та іншої діяльності людей, у зв'язку з чим виникає необхідність обмежити форми і межі цієї діяльності; суттєва і раптова зміна соціального, економічного або політичного стану, що може обумовити превентивну криміналізацію, яка здійснюється ще до того, як відповідні можливі суспільно небезпечні дії отримують реальну розповсюдженість; такий розвиток суспільства, котрий визначає нетерпимість, особливу небезпеку деяких дій, з якими раніше доводилося (або можливо було) миритися, але в нових умовах подібні дії опиняються у протиріччі з усім ладом суспільних відносин або отримують реальну базу для їх викоренення; необхідність виконання зобов'язань за міжнародними угодами¹².

Соціальна необхідність кримінально-правової охорони суспільних відносин формується у суспільстві серед окремих соціальних груп або взагалі у населення країни і підтримується ним. Потреби політичні є складовою кримінально-правової політики держави. Правова потреба виникає, якщо є певні міжнародні зобов'язання щодо криміналізації певного виду суспільно небезпечного діянн, що має, наприклад, транснаціональний характер. Ідеальна для суспільства і держави ситуація, якщо соціальна, політична і правова потреби криміналізації суспільно небезпечного діянн збігаються. Це свідчить про належний рівень кримінально-правової політики держави, яка відповідає «настрою» суспільства і збігається з правовими сигналами про необхідність прийняття кримінально-правових заходів у боротьбі із суспільно небезпечними аномаліями або їх попередженні³.

Взагалі сам факт корупції сприймається суспільством вкрай негативно.

Проведене нами анкетування представників правоохоронних органів (Національної поліції), прокуратури і суддів виявило, що 64 % (145 осіб) із числа усіх опитаних вважають виправданим встановлення окремої кримінальної відповідальності за незаконне збагачення як результат вчинення конкретних корисливих злочинів, а 35 % (79 осіб) – перекона-

---

¹ Семикін М.В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження : монографія / за заг. ред. проф. В.П. Ємельянова. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 145 с.

² Дагель П.С. Условия установления уголовной наказуемости. *Правоведение*. 1975. № 4. С. 68–74.

³ Семикін М.В. Зазнач. твір.

ні у зайвості криміналізації незаконного збагачення (Детальніше див. додаток В).

Зазначені фактори знаходяться у тісному зв'язку з нормами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, якими передбачено, що корупція є явищем, яке загрожує правопорядку, демократії та правам людини, руйнує належне управління, чесність і соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку й загрожує стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства¹. Не становить винятку із даного правила й таке корупційне явище як незаконне збагачення осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, оскільки набуття, передання ними активів у значному розмірі в умовах відсутності документів, що обґрунтовують правомірність підстав набуття таких активів, з великою часткою вірогідності свідчить про вчинення ними: 1) діяння в інтересах третьої особи з використанням службових повноважень в обмін на одержання матеріальних вигод; 2) діяння, спрямованого безпосередньо на набуття активів незаконним способом (за відсутності ознак вчинення особою діянь в інтересах третіх осіб)².

Політичні чинники є найскладнішими в силу того, що вони змінюються у випадку зміни влади чи форм правління, тлумачаться кожним політиком на свою користь, часто використовуються як передвиборчі гасла³.

Кримінальна політика, враховуючи потреби суспільного розвитку і зростання небезпеки конкретних діянь, у необхідних випадках орієнтує на зміну соціальної оцінки дій, визнаних у свій час протиправними. Впродовж останніх 10 років це особливо яскраво виявляється у зв'язку з оголошенням міжнародною спільнотою рішучості діяти у запобіганні і викоріненні корупції. Однією із форм цієї боротьби є криміналізація так званого незаконного збагачення осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. За час правління В.А. Ющенка у 2006 р. було ратифіковано Конвенцію ООН проти корупції, прийнято ряд антикорупційних законів і введено у 2009 р. кримінальну відповідальність за незаконне збагачення. Президентство В.Ф. Януковича ознаменувалося продовженням державної політики у сфері боротьби і запобігання корупції. За період з 2011 р. і по 2015 р. ст.

¹ Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173): Конвенція від 27.01.1999 р. № ETS 173. – С. 47–48. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

² Пономаренко Ю.А. Покарання як захід кримінальної відповідальності. С. 71 URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vonu_prav/2011_9/33.pdf.

³ Яценко Н. Інтерв'ю з Президентом Центру економічного розвитку. Дзеркало тижня. 2005. № 21 (549). 4 черв.

368-2 КК шість разів піддавалася редакційним змінам і доповненням, що свідчить про прагнення України наблизитися до міжнародно-правових стандартів у сфері протидії корупції. Ратифікація ж нашою державою, як членом-учасником певних міжнародних організацій, міжнародно-правових документів тягне за собою відповідні правові наслідки, в т.ч. й визнання окремих суспільно небезпечних діянь злочинами¹.

Антикорупційні ініціативи влади знайшли своє загальне відображення в Національній антикорупційній стратегії на 2011–2015 рр.², якою визнано необхідність приведення антикорупційної політики України у відповідність із міжнародними стандартами у сфері запобігання і протидії корупції та впровадження в Україні найкращих практик іноземних держав у сфері запобігання і протидії корупції³. Водночас, як слушно зазначає Д.Г. Михайленко, на сьогодні цей процес не завершився і національна антикорупційна система об'єктивно не може ефективно виконувати свою основну функцію⁴. Більш того, згідно із Засадами державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2015–2017 рр., попередня зазначена вище стратегія від 21 жовтня 2011 р. визнана неефективним інструментом антикорупційної політики та такою, що не враховувала гостроту проблеми та актуальність ситуації, а норма про незаконне збагачення (ст. 368-2 КК) – такою, що не відповідає Конвенції ООН проти корупції⁵. Разом з тим рішучими кроками на шляху боротьби з корупційними злочинами стало прийняття ВРУ 10.11.2015 р. ЗУ «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів»⁶, яким закріплено на законодавчому рівні інституційний механізм розшуку активів, які підлягають арешту, їх повернення та

¹ Светлов О.Я. Боротьба зі службовими зловживаннями. Київ : Знання, 1976. – 68 с.

² Національна антикорупційна стратегія на 2011–2015 роки, схвалена Указом Президента України від 21.10.2011 р. № 1001/2011. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011>.

³ Михайленко Д.Г. Функції норми про незаконне збагачення в Україні. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : зб. матеріалів III Міжнарод. наук.-практ. конф. (3 квітня 2015 року, м. Харків). URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/693/46.%20Mychailenko%20D.%20Funktsii%20norm.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁴ Там само.

⁵ Державна програма щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2015р. № 265 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-п>.

⁶ Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10.11.2015 р. № 772-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

управління арештованими активами; а також 17.03.2016 р. ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей звернення в дохід держави грошових коштів, валютних цінностей, державних облігацій України, казначейських зобов'язань України, дорогоцінних металів та/або каміння, інших цінностей та доходів від них до ухвалення вироку суду»¹.

Політичним чинником запровадження відповідальності за незаконне збагачення стало прагнення держави до рушійних змін у сфері протидії корупції та виявлення в осіб, які виконують функції держави безпідставно набутих активів та вирішення питання щодо їх конфіскації в дохід держави. Стан протидії незаконному збагаченню став предметом парламентських слухань 18 травня 2016 року «Стан реалізації засад антикорупційної політики в Україні», на якому, крім іншого, було зроблено акцент на запровадженні електронного декларування, після чого почнуть реально діяти норми КК про недостовірну інформацію в декларації (ст. 366-1 КК) і про незаконне збагачення (ст. 368-2 КК). Це основні склади злочинів, які Національне антикорупційне бюро може ефективно розслідувати при наявності такого механізму як електронне декларування. Тому друга задача, яка є для всіх гілок влади і для парламенту, і для уряду, і для Президента, це запуснути в цьому році систему електронного декларування². Як бачимо, наприкінці минулого року в Україні запрацювала система електронного декларування.

Правовою підставою криміналізації незаконного збагачення стала

---

¹ Останнім законом доповнено КПК новою главою, положення якої визначатимуть особливості звернення в дохід держави грошових коштів, валютних цінностей та доходів від них до вироку суду, в якій передбачено, що звернення в дохід держави грошових коштів, цінностей та доходів від них до ухвалення вироку суду допускається виключно у випадках, за умов та на підставах, визначених цією главою, і може здійснюватися лише у кримінальних провадженнях щодо: 1) корупційних злочинів, пов'язаних з привласненням, розтратою майна або заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК); прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК); незаконним збагаченням (ст. 368-2 КК); зловживанням впливом (ст. 369-2 КК); 2) легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК); 3) створення злочинної організації (ст. 255 КК). При цьому звернення в дохід держави можуть підлягати грошові кошти, цінності (у тому числі ті, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах), доходи від грошових коштів та цінностей (Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей звернення в дохід держави грошових коштів, валютних цінностей, державних облігацій України, казначейських зобов'язань України, дорогоцінних металів та/або каміння, інших цінностей та доходів від них до ухвалення вироку суду : Закон України від 10.11.2015 р. № 1032-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>).

² Про проведення 18 травня 2016 року парламентських слухань на тему: «Стан реалізації засад антикорупційної політики в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 13.04.2016 р. № 1092-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1092-19>.

ратифікація Україною 18.10.2006 р. Конвенції ООН проти корупції від 2003 р., в тому числі й ст. 20, яка набрала чинності для нашої держави 01.01.2010 р.¹.

Як зазначалося вище, додатковими підставами криміналізації є соціально-психологічні, соціально-економічні; кримінологічно-правові підстави. Так, відповідно до умов соціально-психологічного характеру діяння може бути криміналізоване, якщо це обумовлено його явною або відносною аморальністю чи правосвідомістю населення, представників законодавчого і правозастосовних органів².

Погоджуючись з А.І. Коробєєвим, підкреслимо, що кримінально-правова заборона може бути виправданою лише тоді, коли суспільною психологією і правосвідомістю той чи інший різновид відхилення стандартної поведінки сприймається як необхідність кримінально-правової караності³.

Визнання незаконного збагачення злочинним діянням не є можливим без урахування соціально-психологічних та історичних факторів, бо без відповідності цих процесів рівню розвитку суспільної свідомості і стану громадської думки норми кримінального права не діятимуть або, діючи тільки завдяки державному примусу, не будуть виконувати свої функції. Для того щоб норма про незаконне збагачення могла реально впливати на поведінку людей, вона повинна бути соціально-психологічно і традиційно-історично обґрунтованою.

При характеристиці соціально-економічної підстави криміналізації незаконного збагачення потрібно мати на увазі, що вплив, який здійснюється кримінальним законом, набагато сильніший за вплив, який здійснюється іншими галузями права. Отже, при цьому більше негативних наслідків. Звідси правило пропорційності позитивних і негативних наслідків криміналізації: «Встановлення кримінальної караності діяння допустиме тоді і тільки тоді, коли... позитивні соціальні результати, в результаті застосування кримінального права, істотно перевищують неминучі негативні наслідки криміналізації»⁴.

Слід зауважити, що зазначені негативні наслідки незаконного збагачення, які виступають в ролі соціально-економічної підстави криміналізації незаконного збагачення, настають не лише у разі «осідання» активів, що є предметом даного злочину, в руках осіб, уповноважених на

---

¹ Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Закон України від 18 жовтня 2006 року № 50. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/251-16>

² Семикін М.В. Зазнач. твір. С. 96.

³ Антонов Д.А. Теоретические основы криминализации. *Черные дыры в Российском законодательстве*. 2002. № 2. URL: <http://www.k-press.ru/bh/2002/2/rantonov/rantonov.asp>.

⁴ Бобнева М.И. Социальные нормы и регуляция поведения. М. : Наука, 1978. С. 71.

виконання функцій держави або місцевого самоврядування, але й у разі передання таких активів третім особам. А.М. Яйчук справедливо вказує на те, що заходи з реформування кримінального законодавства, що встановлює відповідальність за корупційні правопорушення, повинні неодмінно враховувати необхідність уможливлення притягнення до відповідальності за одержання неправомірної вигоди за участю посередників незалежно від того, кому адресуватиметься неправомірна вигода – службовій особі чи іншому суб'єктові¹. Чинна редакція ст. 368-2 КК станом на 10.11.2015 р., що встановлює відповідальність за незаконне збагачення осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, сьогодні більшою мірою відповідає зазначеній вище вимозі, ніж попередні редакції статті, що були предметом дисертаційного вивчення М.В. Кочерова, О.П. Денегі.

Підводячи підсумки вищевикладеного, підкреслимо, що підставами криміналізації незаконного збагачення в чинному кримінальному законі є такі: 1) суспільна небезпечність незаконного збагачення, яка проявляється в заподіянні чи блокуванні нормальної, тобто такої, яка відповідає вимогам нормативно-правових актів, діяльності державних органів влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від організаційно-правової форми, а також заподіяння шкоди авторитету та діловій репутації вищевказаних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій; 2) соціальна, політична, правова необхідність у кримінально-правовій охороні суспільних відносин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, зокрема таких як зміна правлячої верхівки влади, прийняття низки антикорупційних законодавчих актів, ратифікація Конвенції ООН проти корупції, прийняття ряду антикорупційних законодавчих актів; 3) соціально-психологічна, соціально-економічна підстави. Таким чином, вищезазначені підстави криміналізації суспільно небезпечних діянь повністю відтворені законодавцем при запровадженні кримінальної відповідальності за незаконне збагачення.

Крім того, необхідно, щоб запровадження нової норми, якою криміналізується діяння, здійснювалося з дотриманням принципів криміналізації, які розроблені кримінально-правовою теорією.

Принципи криміналізації в науковій літературі висвітлюють загальний рівень забезпечення і обґрунтування кримінальної нормотворчості та відправні позиції, урахування яких необхідне при будь-якій зміні

---

¹ Яйчук А.М. Криміналізація корупції: на шляху до європейських стандартів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 11. С. 18.

системи чинного кримінального законодавства¹.

Ще Ч. Беккарія у праці «Про злочини та покарання» щодо обґрунтованості кримінально-правової заборони виокремив два основні принципи: суспільна небезпека діяння та економія репресії².

М.О. Беляєв під критеріями (принципами) криміналізації розглядає основоположні ідеї на рівні суспільної ідеології, керуючись якими законодавець визначає коло людських вчинків, що належать у конкретних історичних умовах до злочинів³. Автор до найважливіших критеріїв (принципів) при вирішенні питання про віднесення конкретного виду суспільної поведінки до злочинів відносить такі: 1) оцінка поведінки як суспільно небезпечної; 2) визнання поведінки як такої, що суперечить моральним засадам суспільства, та її осуд переважною більшістю населення; 3) констатація факту, що боротьба з такою поведінкою можлива тільки шляхом застосування кримінального примусу та використання інших заходів примусу й переконання; 4) встановлення тієї обставини, що покарання, за своїми об'єктивними якостями, здатне забезпечити досягнення цілей, поставлених перед ним державою⁴.

Російський дослідник М.В. Бавсун вважає, що криміналізація залежить від таких обставин (принципів): 1) суспільної небезпеки діяння, ступеня її впливу на суспільні процеси і громадську свідомість; 2) поширеності даного діяння і його питомої ваги в загальному стані злочинності; 3) ступеня тяжкості злочинних наслідків, які характеризуються розміром заподіяної шкоди; 4) яскравою антисоціальною спрямованістю діяння і особи, що протиставляє себе суспільству⁵.

Г.А. Злобін та С.Г. Келіна пропонують ділити принципи криміналізації «за такими групами: а) ті, які виражають соціальну обумовленість (суспільну необхідність) криміналізації певного виду діянь; б) забезпечують соціально-психологічну адекватність криміналізації (схвалення або сприйняття громадською думкою); в) визначають необхідність логіко-юридичної адекватності норми, що забезпечує можливість її ефективного включення в систему права; г) визначають політич-

---

¹ Игнатов А.Н. Криминализация и декриминализация в уголовном праве России. URL: [http://sartraccs.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/ignatov\(29-07-08\).htm](http://sartraccs.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/ignatov(29-07-08).htm).

² Беккариа Чезаре. О преступлениях и наказаниях. М., 1939. С. 223. URL: http://www.koob.ru/beccaria_cesare/o_prestupleniah_i_nakazaniyah.

³ Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. Л., 1986. 176 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/587912/>.

⁴ Там само.

⁵ Чилингаров К.В. Основания и принципы криминализации преступлений против общественной нравственности. *Общество и право*, 2011. № 4. С. 200-202.

ну допустимість і доцільність криміналізації»¹.

За їх визначенням, соціально-психологічні принципи криміналізації відображають суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності за діяння, виходячи з їх суспільної небезпеки, відносної поширеності, домірності позитивних і негативних наслідків криміналізації, її кримінально-політичної адекватності. Необхідно звернути увагу на те, що така категорія, як «суспільна небезпека» вказується вченими як підстава і як принцип криміналізації. Дотримуємося позиції С.С. Мірошниченка і О.О. Титаренка, які вважають, що така ситуація пояснюється тим, що категорія «суспільна небезпека» у підставах криміналізації використовується як спосіб визначення (доведення) того, що відповідне діяння є суспільно небезпечним. В принципах же криміналізації ця категорія використовується як один із критеріїв, які необхідно враховувати під час побудови нової кримінально-правової норми².

Ціла низка вчених пропонує не тільки набір принципів криміналізації, але й поділ їх на групи.

Не вдаючись до наукової дискусії, розглянемо певні групи принципів, які виділяються вченими-юристами:

1. Принципи, що відбивають об'єктивну (суспільну) необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності (соціальні й соціально-психологічні принципи криміналізації: суспільна небезпека, відносна поширеність діяння, співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації, кримінально-політична адекватність криміналізації);

2. Системно-правові принципи, тобто ті, що обумовлені вимогою внутрішньої логічної несуперечності норм кримінального права³.

Системно-правові принципи криміналізації, у свою чергу, поділяються на загальноправові та кримінально-правові, визначаються вимогою внутрішньої логічної несуперечності системи норм кримінального права⁴.

До загальноправових, які пов'язані з вимогою несуперечності системи норм кримінального та інших галузей права, належать принципи конституційної адекватності, системно-правової несуперечності, міжнародно-правової необхідності, допустимості криміналізації й процесуа-

¹ Злобин Г.А. Келина С.Г. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний. М.: Изд-во ИГиП АН СССР, 1978. С. 102–119.

² Мірошниченко С.С. Титаренко О.О. Підстави та принципи криміналізації суспільно небезпечних діянь. *Вісник прокуратури*. 2008. № 3. С. 53–55.

³ Балобанова Д.О. Зазнач. твір. С. 78.

⁴ Демидова Л.М. Зазнач. твір.

льної здійсненності переслідування. Кримінально-правові принципи обумовлені внутрішніми закономірностями системи діючого кримінального законодавства і визначають засади безпробільності та ненадмірності заборони, визначеності та єдності термінології, принцип повноти складу, домірності санкції та економії репресії¹.

Криміналізувати діяння – значить визначити, що ступінь його суспільної небезпеки настільки великий, що воно не може розглядатися як провина, а повинне тягти застосування кримінально-правових заходів впливу².

Ми погоджуємося з позицією О.П. Денегі стосовно того, що традиційний логічний зв'язок «корупція – неправомірна вигода» на даний момент не здатний задовольнити всі потреби процесу кримінально-правової охорони суспільних цінностей та найбільш важливих суспільних відносин, яким завдається шкода внаслідок вчинення корупційних правопорушень. Саме динамічність суспільних процесів зумовлює необхідність такої адаптації кримінального законодавства до існуючих форм корупції та створення таких кримінально-правових інструментів, які б унеможливили або значно ускладнювали процес зворотної адаптації (тобто процес обходу суб'єктами злочину передбаченої законодавством кримінально-правової заборони зі збереженням загального негативного, злочинного ефекту вчинюваного діяння). Норма КК про незаконне збагачення в її сучасному вигляді є зразком правової конструкції, що значною мірою відповідає описаним вище критеріям³.

Суть принципу відносної розповсюдженості діяння полягає в тому, що кримінальне право регулює форму реакції суспільства і держави на такі суспільно небезпечні вчинки індивідів, які, принаймні, є реально можливими, тобто являють собою прояви деяких загальних тенденцій і закономірностей⁴.

Відповідно до принципу кримінально-політичної адекватності криміналізації незаконного збагачення, в умовах збільшення масштабів корупційних проявів, головні напрямки державної політики спрямовані на протидію корупції в будь-яких її формах і проявах, оскільки ця злочинність у наш час набуває все більш масштабного, міжрегіонального і міжнародного характеру⁵.

---

¹ Балобанова Д.О. Зазнач. твір. С. 78.

² Там само. С. 81.

³ Денегі О.П. Зазнач. твір. С. 67–68.

⁴ Основания уголовного-правового запрета: криминализация и декриминализация / отв. ред. В.Н. Кудрявцев, А.М. Яковлев. М. : Наука, 1982. С. 208. URL.: <http://www.twirpx.com/file/1175659/>.

⁵ Семикін М.В. Зазнач. твір.

Принцип конституційної адекватності криміналізації незаконного збагачення полягає в тому, що базою українського законодавства, в тому числі й кримінального, є Конституція¹. Кримінально-правова заборона незаконного збагачення, тобто набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі, не суперечить положенням Конституції України, адже, як зазначалося в підрозділі 1.1. цього дослідження, ст. 368-2 КК в чинній редакції сформульована таким чином, щоб було забезпечено додержання права особи на презумпцію невинуватості та права не свідчити проти себе. Крім того, згідно з практикою Європейського суду з прав людини, кримінальне право допускає наявність презумпції з питань факту чи права, якщо така презумпція є розумною, пропорційною і може бути спростованою, а також якщо йдеться про важливі суспільні інтереси і забезпечено право особи на захист².

Конструкція злочину незаконного збагачення не передбачає перекладення тягара доведення на обвинуваченого – орган державного обвинувачення повинен навести докази всіх елементів відповідного складу злочину (суб'єкт злочину; набуття у власність чи користування особою певних активів; законні джерела доходів цієї особи, наявність різниці між доходами, отриманим з таких джерел, та майном, яке знаходиться у власності чи користуванні особи, відсутність інших законних джерел, які можуть пояснити таку різницю, тощо)³.

Принцип домірності позитивних і негативних наслідків криміналізації говорить про те, що скільки б не була небезпечною та чи інша поведінка, її криміналізація ніколи не може розглядатись як абсолютне благо, але завжди являє собою жертвування одними інтересами суспільства заради інших, більш значущих⁴. З огляду на високий рівень латентності корупційних злочинів, в т. ч. незаконного збагачення, істотно ускладнює функціонування існуючого механізму кримінально-правового регулювання. Набуття чи передання суб'єктами даного злочину активів у значному розмірі в умовах відсутності документів, що обґрунтовують правомірність підстав набуття таких активів, з великою

---

¹ Там само.

² Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Національне бюро антикорупційних розслідувань» від 24 квітня 2014 року № 4780. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

³ Там само.

⁴ Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / отв. ред. В.Н. Кудрявцев, А.М. Яковлев. М. : Наука, 1982. 304 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/1175659/>.

часткою імовірності свідчить про вчинення ними корупційного правопорушення, чи правопорушення, пов'язаного з корупцією. Крім того, діюча редакція ст. 368-2 КК створює умови для притягнення до відповідальності суб'єкта злочину навіть у разі залучення ним третіх осіб для мінімізації персональної участі у процесі передання активів, що свідчить про універсальність даної норми як кримінально-правового засобу у боротьбі з незаконним збагаченням.

Так, судові рішення повинно забезпечити не тільки права обвинуваченого, а й високі стандарти охорони загальносуспільних прав та інтересів. Визначення таких прав, як підкреслює Європейський суд з прав людини, вимагає від суду більшої суворості в оцінці цінностей суспільства. Зважаючи на суспільний інтерес, який, з урахуванням презумпції невинуватості, виправдовує відступ від принципу поваги до особистої свободи, визначеного Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, що відповідає правовим позиціям, викладеним в п. 35 рішення ЄСПЛ «Летельєр проти Франції»¹.

Принцип можливості позитивного впливу кримінально-правової норми на суспільно небезпечну поведінку передбачає можливість кримінально-правової норми ефективно протидіяти суспільно небезпечним діянням². Так, при встановленні кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, встановлюється заборона особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, щодо набуття нею у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі³, що є одним із кримінально-правових заходів боротьби з корупцією і захисту кримінально охоронюваних суспільних відносин у сфері службової діяльності.

Принцип неможливості впливу на певний вид суспільних відносин за допомогою інших, не кримінально-правових засобів, полягає в тому, що якщо можливо впливати на певний вид суспільно небезпечної поведінки нормами цивільного, адміністративного та інших галузей права досить ефективно, то навіщо застосовувати кримінально-правові засоби? Адже це може призвести до зниження ефективності боротьби з пев-

---

¹ Рішення Європейського суду з прав людини Ради Європи «Летельєр проти Франції» від 26.06.1991 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_159.

² Семикін М.В. Зазнач. твір.

³ Кримінальний кодекс України : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>

ними видами суспільно небезпечної поведінки в цілому¹. В розглядуваній намі нормі, даний принцип має суттєве значення, адже його зміст, крім предмета посягання, повністю збігається із складом адміністративного правопорушення, що закріплений у ст. 172-5 КУпАП (Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків). Так, як зазначають Мельник М.І. та Хавронюк М.І., відмежування складу злочину «Незаконне збагачення» від складу адміністративного правопорушення «Одержання подарунків» у разі збігу ознак спеціального суб'єкта здійснюється за розміром предмета злочину². Крім того, аналіз складу злочину, передбаченого ст. 368-2 КК, позує, що він майже тотожний складу злочину «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», якщо лише не буде встановлено, що набуття активів не пов'язане із використанням особою свого службового становища. Іншими словами, якщо службовця не викрито в «хабарництві», його буде притягнуто до кримінальної відповідальності за ст. 368-2 КК. Це свідчить про дієвість норми про незаконне збагачення, адже завдяки даній нормі можна притягувати корупціонерів до кримінальної відповідальності за вчинення ними латентних корупційних злочинів тоді, коли їх не вдалося викрити і притягнути до відповідальності за допомогою існуючих кримінально-правових заходів, наприклад, за ст. 368 КК.

Позитивним (безпосереднім) наслідком криміналізації певного типу діянь є можливість застосувати до осіб, що їх учиняють, кримінально-правові і кримінально-процесуальні заходи впливу³. Норма про незаконне збагачення повністю відповідає даному принципу.

Іншим розглядуваним нами принципом є принцип міжнародно-правової необхідності й допустимості криміналізації. Основоположні принципи міжнародного права, що регулюють питання забезпечення нормального функціонування органів державної влади, завданнями якого є боротьба з корупцією, закріплено в Міжамериканській конвенції проти корупції⁴, Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією¹,

¹ Матюшов А.М., Шеслер А.В. Принципы криминализации общественно опасных деяний в России и Финляндии (сравнительно-правовой аспект). URL: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/2032-2012-04-18-06-31-23>.

² Мельник М.І., Хавронюк М.І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Київ : Юридична думка, 2012. С. 1326.

³ Мошняга Л.В. Принципи криміналізації діянь проти конституційних основ національної безпеки України. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2012_1/PB-1/PB-1_7.pdf.

⁴ Міжамериканська конвенція проти корупції, прийнята на третій пленарній сесії держав членів Організації Американських Держав № В-58. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_089.

Конвенції ООН проти корупції². Положення останньої є першими у своєму роді – проголошують новий фундаментальний принцип, а також закладають основу для більш активного співробітництва між державами з метою запобігання та виявлення корупції, а також повернення отриманих таким чином коштів, що в майбутньому зменшить шанси у корумпованих посадових осіб приховувати свої незаконні доходи. Наприклад, відповідно до відомостей, що викладені в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, оцінка обсягу активів, які було втрачено Україною внаслідок зловживань владою тільки протягом останніх 4 років, сягає близько 70 млрд. дол. США, частина з яких вже є заблокованою в банках інших держав³. Зазначене свідчить про необхідність рішучих дій щодо кримінально-правової протидії незаконному збагаченню.

Наступним принципом, що підлягає розгляду, є принцип системно-правової несуперечливості. У літературі зазначено, що сутністю даного етапу логіко-юридичного підходу до процесу криміналізації із загальноправових позицій є необхідність з'ясування, чи не суперечить криміналізація нормам інших галузей права та принципам побудови системи кримінального права⁴.

Статті 364, 364-1, 365, 365-1, 365-2, 366, 366-1, 367, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370 КК входять до розділу XVII Особливої частини «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Отже, відповідні норми є елементами системи норм Особливої частини КК, яка, у свою чергу, є підсистемою кримінального права. Усі ці системи є відкритими. Системі Особливої частини КК утворено за ознакою об'єкта злочину⁵: злочини, передбачені нормами одного розділу Особливої частини КК, поєднуються однорідними безпосередніми основними об'єктами.

Наведена вимога не є єдиною. В межах однієї статті доцільно надавати ознаки одного типу діянь, при цьому конструкції однорідних статей не повинні суттєво відрізнятися між собою⁶.

---

¹ Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173): Конвенція від 27.01.1999 р. № ETS 173. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

² Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. – Нью-Йорк, 2004 URL: http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50028_R.pdf.

³ Нова глава у Кримінальному процесуальному кодексі стосується спецконфіскації грошей Януковича та інших. URL: <http://intermarium.com.ua/nova-glava-u-kryminalno-protsesualn/>.

⁴ Семикін М.В. Зазнач. твір.

⁵ Таций В.Я. Ответственность за хозяйственные преступления. Объект и система. Харьков : Изд-во Юрид. ин-та, 1984. С. 21.

⁶ Семикін М.В. Зазнач. твір.

Як вбачається з розділу XVII Особливої частини КК, диференціація кримінальної відповідальності за вчинення корисливих злочинів у сфері службової діяльності залежить від розміру неправомірної вигоди, яка визначається у розмірі до ста НМДГ, у значному розмірі, що в сто і більше разів перевищує НМДГ, у великому розмірі, що у двісті і більше разів перевищує НМДГ, в особливо великому розмірі, що у п'ятсот і більше разів перевищує НМДГ. Як бачимо з розглядуваної нами статті, предметом злочину за ч. 1 ст. 368-2 КК є активи, якщо їх розмір (вартість) перевищує одну тисячу НМДГ. Крім того, кримінальна відповідальність за незаконне збагачення диференційована лише залежно від спеціального суб'єкта. За таких обставин, структура ст. 368-2 КК значно відрізняється від конструкції однорідних статей цього самого розділу Особливої частини КК, а тому можемо з упевненістю стверджувати, що ст. 368-2 КК в існуючій редакції суперечить принципу системно-правової несуперечливості.

Для приведення даної норми у відповідність з принципом системно-правової несуперечливості розмір предмета злочину бажано встановити за ч. 1 ст. 368-2 КК на рівні, що перевищує 100 НМДГ. Для встановлення диференціації кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, окрім службового становища суб'єкта даного злочину, кваліфікуючі ознаки також слід встановити й за предметом злочину: у ч. 2 ст. 368-2 КК розмір (вартість) предмета злочину слід встановити у великому розмірі – що в 200 разів перевищує НМДГ, а за ч. 3 ст. 368-2 КК – в особливо великому розмірі, що в 500 разів перевищує НМДГ.

З принципом системно-правової несуперечливості тісно пов'язаний принцип безпрогалиності та ненадмірності заборони. Даний принцип полягає у позитивній відповіді на два питання: чи зміниться в результаті новели міра відповідальності злочинця за яке-небудь з можливих діянь? Чи є зміна, якщо вона настала, саме такою, яку передбачив законодавець?¹ Як бачимо, даний принцип повністю додержаний при конструюванні норми про незаконне збагачення.

Із принципами системно-правової несуперечливості та безпрогалиності тісно пов'язаний принцип повноти складу. У науці зазначають, що криміналізація діяння припускає конкретність і визначеність кримінально-правової норми, яка встановлює караність самого цього діяння, тобто в законі необхідна вказівка на всі ознаки цієї дії чи бездіяльності,

---

¹ Дагель П.С. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация / отв. ред. : Кудрявцев В.Н., Яковлев А.М. М. : Наука, 1982. С. 235–236.

необхідні для конструювання конкретного складу злочину¹.

Положення ст. 368-2 КК в цілому відповідають даному принципу, оскільки в ньому яскраво висвітлено всі елементи складу злочину.

Принцип визначеності та єдності термінології полягає в тому, що криміналізація суспільно небезпечних діянь повинна здійснюватися за допомогою визначених у законі термінів, єдиних для Загальної й Особливої частин чинного законодавства².

Аналіз ст. 368-2 КК дає можливість зробити висновок про відповідність назви даної статті її змісту, зміст якої повністю збігається з положеннями ст. 20 Конвенції ООН проти корупції. Втім, текст статті є непослідовним у частині використання терміна «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», який у ч. 2 та ч. 3 ст. 368-2 цього самого Кодексу вже не застосовується.

Принцип домірності санкцій й економії репресій тісно пов'язаний із принципом суспільної небезпечності. Дослідники зазначають, що справедливість кримінального права виявляється як домірність санкції тяжкості кримінально караних діянь³. Аналіз санкцій ст. 368-2 КК показує співрозмірність даних видів і розмірів покарання із суспільною небезпекою набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі, окрім принципу системно-правової несуперечності пеналізації суспільно небезпечних діянь.

Підводячи підсумок вищевикладеного, зазначимо, що незаконне збагачення в чинній редакції відповідає таким принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь: принципам домірності позитивних і негативних наслідків криміналізації, безпрогалиності та ненадмірності заборони, принципам конституційної адекватності та міжнародно-правової необхідності й допустимості криміналізації, а також частково системно-правовим принципам.

Незаконне збагачення в чинній редакції відповідає таким принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь: принципам, що відбивають суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності, соціальним та соціально-психологічним,

---

¹ Біла І. Нормотворча техніка: поняття і загальна характеристика. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1 (28). С. 226.

² Там само.

³ Игнатов А.Н. Криминализация и декриминализация в уголовном праве России. URL: [http://sartracc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/ignatov\(29-07-08\).htm](http://sartracc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/ignatov(29-07-08).htm).

а також системно-правовим принципам. Водночас розглядувана нами норма в діючій редакції суперечить принципам системно-правової несуперечливості (в частині розміру предмета злочину) та системно-правової несуперечності пеналізації суспільно небезпечних діянь (в частині додаткового покарання у вигляді конфіскації майна, передбаченого ч.ч. 1 і 2 ст. 368-2 КК).

1.3. Історичний досвід регламентації кримінальної відповідальності за незаконне збагачення в Україні

Як зазначалося раніше, Україна взяла на себе зобов'язання імплементувати ряд міжнародних рекомендації у сфері протидії, запобігання і боротьби з корупцією у національне законодавство шляхом оновлення антикорупційного закону. Однак для виконання цієї обіцянки нашій державі знадобилося чимало часу, і процес цей, з огляду на активізацію реформування судових органів та правоохоронних структур і зміну процесуального законодавства, ще не завершено.

Запровадження кримінальної відповідальності за незаконне збагачення свідчить про прагнення України наблизитися до вимог і стандартів європейського співтовариства у сфері протидії корупції, а наявність шести редакційних змін ст. 368-2 КК за період 2011–2016 рр. свідчить про пошук законодавцем найоптимальнішої конструкції цієї статті.

Для розуміння суті та змісту норми про незаконне збагачення необхідно дослідити процес її виникнення та розвитку. Розуміючи важливість цілісного дослідження та відображення генезису зазначеного антикорупційного інструменту, мета цього дослідження – розкрити передумови, процес становлення, розвиток, зміни закону про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення.

У слов'янському законодавстві – “хабар”, у середньовічній термінології – “посул” – вперше згадується у правових документах наприкінці IV ст. Традиція підношень і подарунків представникам влади існувала завжди. З утворенням центрального апарату управління на Русі з'являється бюрократія, а саме: чиновник, який отримує плату з казни. Процес формування бюрократії був поетапний¹.

Витоки українського законодавства правомірно пов'язують із виникненням та розвитком Київської Русі. Серед основних джерел пра-

---

¹ Протидія хабарництву у бюджетній сфері підрозділами Державної служби боротьби з економічною злочинністю : наук.-практ. посіб. / В.В. Коряк, В.І. Василенчук, В.Р. Сливенко, Г.В. Сальков ; заг. ред. О.М. Джузи. Київ, 2011. С. 9.

ва у Київській Русі в XI–XIV ст. була «Руська Правда», яка дійшла до нас у кількох редакціях: короткій, просторовій і скороченій з просторовою¹.

У цих історично-правових документах було закріплено імунітет феодалів та їх право експлуатувати залежне населення, водночас певним чином обмежувалося лихварство².

Характеристику правового визначення хабарництва в Україні варто розпочати з опису усталених суспільних відносин, які відображали правомірний характер таких дій, унаслідок чого віднесення хабарництва до злочинних діянь відбулося лише наприкінці XV – на початку XVI ст. Йдеться про те, що з формуванням феодалної державності Київської Русі в системі локального управління як представники з центру були присутні воєводи та намісники, утримання яких з державної казни не передбачалося, тому єдиним джерелом доходів цих чиновників визнавалася грошова винагорода “кормлення”, сплачувана населенням відповідної території за виконання першими своїх службових обов’язків. При цьому воєводи та намісники зловживали наданою їм владою, повсюди вимагали від жителів винагороду понад норму та збагачувалися за їхній рахунок. Таким чином, першим напівлегальним виявом хабарництва було “кормління” – інститут, при якому чиновництво “кормилось” (утримувалося) за рахунок населення відповідної території. Згодом такий стан речей почав зазнавати певних змін з централізацією держави та реформуванням управлінської системи у світлі її професіоналізації та переходу від тимчасової служби до постійної, коли утримання службовців відбувалося за рахунок центру з державної казни. Склалася своєрідна ситуація, коли поряд з державним утриманням чиновників продовжує існувати (але вже як додаткові доходи) і приватна винагорода – “посул”. Проте така винагорода продовжувала вважатися соціально прийнятною і виправдовувалася столітніми традиціями утримання чиновників за рахунок поборів від населення³.

Розвиток суспільних відносин у цей період викликав зміни й у їх правовій регламентації, що призвело до появи нових нормативних документів – Судебників 1497 та 1550 рр. Ці нормативні акти містили заборони посулів (як правило, у сфері судочинства), розмежовувалися

---

¹ Дідик С.Є. Становлення та розвиток законодавства щодо протидії хабарництву суддів в Україні. *Часопис Київського ун-ту права*. 2012. № 2. С. 285.

² Протидія хабарництву у бюджетній сфері підрозділами Державної служби боротьби з економічною злочинністю... С. 10.

³ Серов Д. Противодействие взяточничеству в России: опыт Петра I (законодательные, правоприменительные и организационные аспекты). *Уголовное право*. – 2004. № 4. С. 118–120.

«підкуп, мздоїмство та лихоїмство». Однак ці нормативно-правові акти залишили без уваги низку принципів обставин, зокрема, відсутність чіткої санкції за одержання посулу, недосконала розробленість суб'єктивного складу його одержання та форм вияву¹.

З XVI ст. на частині українських земель починають діяти Литовські статuti, норми яких не передбачали відповідальності державних діячів за хабарництво. Але, наприклад, Литовський статут 1566 р. встановлював кримінально-правову охорону правосуддя, де встановлювалася заборона вирішувати судові справи несправедливо чи за хабар².

На західноукраїнських землях (Галицька, Львівська, Перемишльська, Саноцько-Холмська, Подільська, Белзька), які були приєднані до Польщі, з 1433 р. було поширено польське земське право. Серед збірників польського права виділяють Вислоцький статут 1347 р., Вартський статут 1420–1423 рр., Збірник польських законів 1782 року. Ці правові пам'ятки також не передбачали відповідальності державних діячів за хабарництво чи незаконне збагачення³.

Проблема хабарництва не оминула законодавчі акти козацької доби, з утворенням у XVI–XVII ст. Запорозької Січі та введенням в Україні полкового устрою вся охорона та розшукова діяльність зосереджується в руках отаманів і гетьманів, а кримінальне судочинство здійснюють полкові судді, писарі за дорученнями полковників і гетьманів. На їх рішення в мирний час значний вплив справляли рішення козацької громади, а під час воєнних дій влада гетьманів і отаманів була необмеженою (за злочини, вчинені в поході, обвинуваченого могли стратити). Право, закони та суд Війська Запорозького у цей період, з одного боку, були демократичними, а з іншого – вищі стани приймали такі правові акти, які часто робили старшину та шляхту непідсудними – мали виражений становий характер⁴.

Водночас правові пам'ятки гетьманської доби XVII–XVIII ст. уперше встановлюють відповідальність за ухвалення неправосудних рішень та хабарництво. Це свідчить про зміну ідеології у суспільстві та посилення кримінально-правової охорони правосуддя⁵.

Наступний період розвитку законодавства про відповідальність за хабарництво пов'язаний з іменем Петра I, низка указів якого мала ра-

¹ Павленко С.О. Основні етапи боротьби з хабарництвом: історичний аспект. *Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ*. 2013. № 2. С. 376.

² Дідик С.Є. Зазнач. твір. С. 285.

³ Там само.

⁴ Протидія хабарництву у бюджетній сфері підрозділами Державної служби з економічною злочинністю ... С. 10.

⁵ Дідик С.Є. Зазнач. твір. С. 286.

дикальний та принциповий характер щодо протидії цьому явищу: заборона чиновникам отримувати будь-яку винагороду за свою працю, крім жалування; запровадження смертної кари за таку незаконну винагороду; запровадження кримінальної відповідальності за давання хабара тощо¹.

Розвиток корупції набуває загрозливого характеру епідемії в період правління в Російській імперії імператриці Катерини II та князя О. Меншикова, який своєю масштабною діяльністю з вимагання і одержання хабарів, викрадення казенного майна та через інші зловживання глибоко і міцно вкорінював у суспільство свідомість, що політичною владою можна користуватися для власного незаконного збагачення².

Питання відповідальності за незаконне збагачення розглядалося ще в римському праві, активно до цієї теми зверталися й вітчизняні вчені XIX – початку XX століття. При цьому вітчизняні дореволюційні автори в якості головного джерела своїх висновків за тематикою безпідставного збагачення використовували роботи своїх німецьких колег і джерела римського права³.

Боротьба з незаконним збагаченням має давню історію. Положення, які стосуються відповідальності за незаконне збагачення, були передбачені ще в римському праві. Так, відомий німецький юрист XIX століття, професор Бернхард Віндшейд у своїй роботі «Про зобов'язання по римському праву» вказував на існуючу у римському праві норму «Збагачення однієї особи за рахунок іншої без достатньої юридичної підстави також породжує обов'язок повернути збережену цінність»⁴.

До цієї теми зверталися й відомі представники вітчизняної юридичної науки кінця XIX – початку XX століття, зокрема, Г.Ф. Шершеневич. В його виданні «Вчення російського цивільного права» наведено широке визначення незаконного збагачення: «Збільшення майна однієї особи за рахунок іншої, тобто збагачення у вузькому розумінні, може проявлятися у вигляді збагачення, коли потерпіла сторона не отримує ніякого еквівалента взамін того блага, якого вона позбавлена – прямого, коли воно має місце в результаті самого факту приєднання нового блага

---

¹ Цитряк В.Я. Хабарництво: історико-правові аспекти соціального явища та протидії йому в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 48. С. 243.

² Мельник М.І. Корупція корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монограф. Київ : Юрид. думка, 2004. С. 13.

³ Петражицкий Л.И. Иски о незаконном обогащении в 1 ч. X т. (к характеристике современной юриспруденции). *Вестник права*. 1900. № 1. С. 3, 17.

⁴ Стороженко И.В. К вопросу о создании и применении института незаконного обогащения в России в контексте противодействия коррупции. *Государство и право. Юридические науки*. 2012. № 3. С. 426. URL: <http://cyberleninka.ru/article>.

до складу майна особи, і опосередкованого, коли воно відбувається від користування плодами майна чи отримання безпосередньо яких-небудь вигод від нього, яке має місце між сторонами в результаті переходу блага від однієї сторони до іншої, і похідного – при збагаченні однієї особи за рахунок іншої при посередництві третьої особи»¹.

Уже в той період ставилося питання про необхідність криміналізації незаконного збагачення. Російський юрист Д.Д. Грімм, автор першого і одного з найбільш ґрунтовних у вітчизняному праві досліджень феномена збагачення в кондиційних зобов'язаннях, у своїй праці «Нариси по вченню про збагачення» зазначав, що «збагачення за чужий рахунок може бути визнано неправильним і тягти за собою відомі наслідки лише тоді, коли воно самим законом визнається неправильним, незаконним»².

Підсумком періоду розвитку вчення про кондиційні зобов'язання в дореволюційній вітчизняній доктрині та судовій практиці можна вважати положення про безпідставне збагачення у проекті Цивільного уложення Російської імперії³.

Так, при складанні Проекту цивільного уложення Російської імперії 1905 р. представники редакційної колегії пропонували говорити саме про збагачення без законної підстави, тобто «збагачення, яке відбулося за відсутності передбачених законом умов для визнання такого законом». Саме тому укладачі проекту обрали термін «незаконне збагачення» замість «безпідставне збагачення», яке вбачалося їм доволі невідзначеним, бо «безпідставним», в широкому розумінні, може бути часто визнано й збагачення, яке відповідає усім законним умовам, а тому не підлягає поверненню»⁴.

Збагачення входило до складу підстави виникнення кондиційного зобов'язання і одночасно утворювало його предмет, тобто визначало те, що безпідставно виникло, повинно бути повернуто потерпілому⁵.

Свого часу Д.Д. Грімм указував, що збагачення в кондиційних зобов'язаннях є економічним явищем. Збагачення, по своїй суті, може жодним чином не мати юридичних наслідків, тобто бути юридично

---

¹ Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 года). М. : Спарк, 1995. С. 403.

² Гримм Д.Д. Очерки по учению об обогащении. СПб, Дерпт, 1891. Вып. 1–3. С. 79. [URL: <http://barbiboooks.ru/priklyucheniya/up-2639>]

³ Гербутов В.С. Понятие и формы обогащения в кондиционных обязательствах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. М., 2014. С. 184.

⁴ Проект гражданского уложения Российской империи 1905 года. СПб., 1905. 255 с. URL: <http://constitutions.ru/?p=4930>

⁵ Гербутов В.С. Знач. твір. С. 22.

байдужим. Його суть визначається економічними, а не юридичними міркуваннями. Якщо мова йде про незаконне збагачення, то вся суть полягає у визначенні цієї незаконності збагачення. У зв'язку з цим, на думку автора, збагачення в юридичному сенсі може бути названо видом родового економічного поняття збагачення¹.

Вважалося, що збагачення може виникати у зв'язку з різноманітними обставинами – при отриманні речових прав та прав вимоги, володіння, звільнення від будь-якого обмеження права, від зобов'язання, користування чужою річчю, послугами; від виконання недійсного або неіснуючого зобов'язання, користування чужим майном або чужими послугами².

З викладеного випливає, що згідно з панівною думкою того періоду збагачення могло виникати не тільки у зв'язку зі змінами у правах і обов'язках особи (придбанням права, звільненням від зобов'язань), але і чисто фактичними обставинами, що тягнуть отримання особою певної неюридичної (економічної) вигоди (отриманням у володіння, користування чужою річчю або послугою). Економічна (грошова) цінність блага вважалася достатньою підставою для визнання такого блага як джерело збагачення.

Декрет Ради народних комісарів “Про хабарництво” від 08.05.1918 р. став першим у Радянській Україні правовим актом, що передбачав кримінальну відповідальність за хабарництво. За цим Декретом замах на здобуття або дачу хабара прирівнювався до злочину³.

ЦК Української РСР 1922 р. вперше у вітчизняній історії на законодавчому рівні встановив правову відповідальність за незаконне (безпідставне) збагачення, чим сформулював обов'язок повернення безпідставного збагачення: збагатився за рахунок іншого без достатньої встановленої законом або договором підстави – зобов'язаний повернути безпідставно отримане. При цьому особа, яка безпідставно збагатилася, зобов'язана повернути або відшкодувати усі доходи, які вона здобула і могла отримати з безпідставно отриманого майна з того часу, коли вона дізналася або повинна була дізнатися про безпідставність збагачення⁴.

У СРСР хабарництво вважалося контрреволюційною діяльністю, а тому КК 1922 рр. передбачав за одержання хабара вищу міру покаран-

---

¹ Гримм Д.Д. Зазнач. твір.

² Гербутов В.С. Зазнач. твір. С. 22.

³ Протидія хабарництву у бюджетній сфері підрозділами Державної служби з економічною злочинністю ... С. 20.

⁴ Цивільний кодекс Української РСР 1922 р. URL: http://yurist-online.org/laws/codes/ex/civilnyi_kodeks_usrr_1922.pdf

ня – розстріл¹.

Постановою ВЦВК від 8 червня 1927 р. було затверджено нову редакцію КК УРСР, відповідно до якої у розділі III цього Кодексу “Урядові (службові) злочини” положенню щодо відповідальності за хабарництво замість двох було присвячено три статті².

Наступним етапом протидії хабарництву є прийняття 28 грудня 1960 р. нового КК УРСР, Глава VII якого “Службові злочини” містила вже чотири статті про відповідальність за злочини, пов’язані з хабарництвом: ст. 168 “Одержання хабара”, ст. 169 “Посередництво в хабарництві”, ст. 170 “Дача хабара”, ст. 171 “Провокація хабара”³.

Вищевказаний КК УРСР проіснував до 2001 р., до прийняття ВРУ нового КК. Даний КК містив окрему главу, присвячену злочинам у сфері службової діяльності. Втім, і новий законодавчий акт не містив окремої норми про незаконне збагачення.

Отже, аналіз законодавчих актів радянського періоду і періоду незалежності України до 2006 р. не ознаменувався якими-небудь серйозними догматичними і правовим змінами щодо відповідальності за незаконне збагачення. Тим більше, не розглядалося й питання криміналізації незаконного (безпідставного) збагачення.

Треба зазначити, що історія запровадження в Україні кримінальної відповідальності за незаконне збагачення було предметом дослідження на монографічному рівні М.В. Кочерова⁴. Дослідником було розкрито передумови, процес становлення, розвиток та зміни закону про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення за період з 2006 по 2013 р.

Тому, погоджуючись із висновками вченого, вважаємо за недоцільне досліджувати той період історичного досвіду регламентації кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, який був предметом дослідження і об’ємно висвітлений на дисертаційному рівні М.В. Кочеровим.

У той час відкритим питанням залишається розвиток та хронологія внесення змін і доповнень до статті про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення за період з 2013 р. і по теперішній час.

Перш за все зазначимо, що після прийняття ВРУ 07.04.2011 р. ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

---

¹ Павленко С.О. Основні етапи боротьби з хабарництвом: історичний аспект. *Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ*. 2013. № 2. С. 379.

² Павленко С.О. Зазнач. твір. С. 378–379.

³ Там само. С. 379.

⁴ Кочеров М.В. Відповідальність за незаконне збагачення (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. С. 94.

відповідальності за корупційні правопорушення» № 3207-VI, яким криміналізовано ряд діянь, в т.ч. й незаконне збагачення, ст. 368-2 КК проіснувала без будь-яких змін до 2013 р.

18.04.2013 р. ВРУ було прийнято два закони № № 221-VII, № 222-VII, які стосувалися внесення змін і доповнень до ст. 368-2 КК. Так, відповідно до ЗУ № 221-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією», до ст. 368-2 КК внесено зміни, якими слово «хабарництва» замінено словами і цифрами «зазначених у статті 368 цього Кодексу»¹.

А ЗУ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18.04.2013 р. № 222-VII внесено зміни до санкції ст. 368-2 КК, згідно з якими покарання за вчинення незаконного збагачення доповнено покаранням у вигляді спеціальної конфіскації та конфіскації майна. Другу частину статті доповнено покаранням у вигляді спеціальної конфіскації².

26.03.2014 р. до ВРУ було подано проект ЗУ «Про Національне бюро антикорупційних розслідувань» № 4573, відповідно до якого диспозицію ч. 1 ст. 368-2 КК пропонувалося викласти в такій редакції: «Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність (користування) майна, вартість якого значно перевищує її доходи, отримання яких підтверджено законними джерелами, або передача нею такого майна близьким родичам». При цьому значним перевищенням у цій статті вважається різниця між вартістю майна та законними джерелами доходів особи в розмірі, що дорівнює або перевищує річний офіційний дохід особи за основним місцем роботи³. Цікавим моментом є те, що згідно з висновком Головного науково-експертного управління від 17.04.2014 р., єдиним зауваженням щодо таких змін стала необхідність замінити поняття «близькі родичі» поняттям «близькі особи». Зрештою, 17.04.2014 р. згідно з інформацією, розміщеною на офіційному веб-сайті

---

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18.04.2013 р. № 221-VII. URL: <http://rada.gov.ua>.

² Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 18.04.2013 р. № 222-VII. URL: <http://rada.gov.ua>.

³ Про Національне бюро антикорупційних розслідувань : Закон України від 26 березня 2014 року № 4573. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

ВРУ, цей законопроект не включено до порядку денного.

07.04.2014 р. до ВРУ було подано альтернативний проект ЗУ «Про Національну службу боротьби з корупцією» № 4573-1, який переважно передбачав доповнити статтю особливо кваліфікованими складами незаконного збагачення – вчинення незаконного збагачення службовою особою, що займає відповідальне становище або особливо відповідальне становище¹. Даний законопроект також не був прийнятий за основу.

Проект ЗУ «Про Національне бюро антикорупційних розслідувань» від 24.04.2014 р. № 4780 передбачав викласти диспозицію ч. 1 ст. 368-2 КК в такій самій редакції, що й законопроект № 4573 від 26.03.2014 р.². Зазначимо, що доцільність внесення вищевказаних змін до ст. 368-2 КК, на відміну від законопроекту № 4573 від 26.03.2014 р., змістовно обґрунтовано в пояснювальній записці до нього³. Так, у пояснювальній записці до даного законопроекту зазначалося, що викладення ст. 368-2 КК у новій редакції необхідне із метою приведення її у відповідність до ст. 20 Конвенції ООН проти корупції, а відповідальність за незаконне збагачення є одним з найбільш дієвих засобів протидії корупції, оскільки не залежить від виявлення та переслідування конкретних корупційних діянь і зосереджена на наявності надмірного майна публічного службовця, яке не можна пояснити законними джерелами отримання доходів. На думку авторів запропонованої редакції норми про незаконне збагачення, вона не передбачає перекладення тягаря доведення на обвинуваченого – орган державного обвинувачення повинен навести докази всіх елементів відповідного складу злочину. Втім, даний законопроект також не отримав схвальних відгуків і не був прийнятий за основу.

Разом з тим, коли ст. 368-2 КК вже була викладена у новій редакції, але ще не набрала чинності, до ВРУ 27.12.2014 р. було внесено законопроект № 1660⁴, яким передбачалося викласти ст. 368-2 КК в іншій редакції – «одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність необґрунтованого майна, а так само передача нею такого майна

---

¹ Про Національну службу боротьби з корупцією : проект Закону України від 07.04.2014 р. № 4573-1. URL: <http://rada.gov.ua>.

² Про Національне бюро антикорупційних розслідувань : проект Закону України від 24 квітня 2014 року № 4780 (в редакції від 02 червня 2016 р.). URL: <http://www.rada.gov.ua>.

³ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Національне бюро антикорупційних розслідувань» від 24.04.2014 р. № 4780. URL: <http://rada.gov.ua>.

⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України : проект Закону України від 27.12.2014 р. № 1660. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53224.

близьким родичам, членам сім'ї чи пов'язаним особам, або сприяння в передачі вказаним особам такого майна за відсутності ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»¹. Під необґрунтованим майном у цій статті вважається майно, вартість якого перевищує триста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо законність джерела походження грошових коштів чи іншого майна, використаних для його придбання, не підтверджена в установленому законом порядку².

У пояснювальній записці до означеного вище законопроекту зазначалося, що в абсолютній більшості випадків джерелом раціонально необґрунтованого збільшення майна посадовця державного органу чи державного підприємства може бути тільки торгівля його публічними повноваженнями/владою або привласнення державного майна. Тому встановлення факту надприбутків чиновника породжує великі сумніви в тому, що він не корумпований. Проте далі зазначалося, що беручи до уваги об'єктивні українські реалії (у тому числі отримання більшістю населення заробітної плати неофіційно «в конверті»), більшість громадян не зможуть підтвердити джерело походження навіть незначного по вартості майна. З цієї причини пропонується ввести кримінальну відповідальність за незаконне збагачення за придбання не будь-якого майна (купівля якого не може бути обґрунтована), а лише того майна, що за своєю вартістю явно значно виходить за рамки офіційних доходів особи. Між тим таке пояснення жодним чином не обґрунтовує необхідності прийняття запропонованої редакції ст. 368-2 КК. Крім того, те, що більшість населення, як зазначено у наведеній пояснювальній записці, отримує заробітну плату неофіційно, не стосується публічних службовців, оскільки вони отримують винагороду за свою працю виключно офіційно³.

Треба наголосити, що на розгляді у ВРУ 07.10.2014 р. щодо внесення змін до ст. 368-2 КК розглядувалися також законопроекти «Про систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції» реєстр. № 5085 від 16.09.2014 р.⁴ та ЗУ «Про Національну службу боротьби з корупцією» реєстр. № 5125-1 від 06.10.2014 р. (в даному документі зміни до норми про незаконне збагачення здебільшого торкалися питання диференціації кримінальної

---

¹ Там само.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Про систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції : проект Закону України від 16.09.2014 р. № 5085. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JG3X900A.html.

відповідальності залежно від спеціального суб'єкта, а основний склад злочину за ч. 1 ст. 368-2 КК залишався без змін)¹. Згідно з інформацією, розміщеною на офіційному веб-сайті ВРУ, 07.10.2014 р. даний законопроект було знято з розгляду.

Перший законопроект № 5085 від 16.09.2014 р. передбачав викладення диспозиції ч. 1 ст. 368-2 КК в такій редакції: «Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність майна, вартість якого значно перевищує доходи особи, отримані із законних джерел, або передача нею такого майна близьким родичам»². Згідно із приміткою до цієї статті, значним перевищенням у цій статті є сума, що в два або більше рази перевищує розмір доходу, зазначеного в декларації про доходи, майно, витрати і зобов'язання фінансового характеру за відповідний період, поданій особою у порядку, встановленому Законом України "Про засади запобігання і протидії корупції"³. Після висновку Головного науково-експертного управління від 16.09.2014 р., висновку щодо відповідності проекту вимогам антикорупційного законодавства від 16.09.2014 р., зауважень Головного юридичного управління від 14.10.2014 р. текст законопроекту було змінено⁴. Після цього до ВРУ для прийняття в другому читанні було представлено текст законопроекту в новій редакції, який передбачав, окрім проекту ЗУ «Про систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції», проект ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України». Втім, диспозиція ст. 368-2 КК нічим не відрізнялася від законопроекту, поданого до першого читання. 14.10.2014 р. даний законопроект отримав схвальні відгуки і знайшов своє відображення в ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 р. № 1698-VII, яким і внесено зміни до ст. 368-2 КК⁵. Відповідно до даного закону, текст ст. 368-2 КК викладено в новій редакції. Диспозиція мала такий вигляд: «Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого

---

¹ Про Національну службу боротьби з корупцією : проект Закону України від 06.10.2014 р. № 5125-1. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

² Про систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції : проект Закону України від 16.09.2014 р. № 5085. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG3X900A.html.

³ Там само; Козіна В. Корупційні злочини у світлі нового законодавства. *Держслужбовець*. 2015. Вип. 5. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ds/2015/may/issue-5/article-7878.html>.

⁴ Про систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції : проект Закону України від 16.09.2014 р. № 5085 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG3X900A.html.

⁵ Там само.

самоврядування, у власність майна, вартість якого значно перевищує доходи особи, отримані із законних джерел, або передача нею такого майна близьким родичам». При цьому значним перевищенням вважатиметься сума, що в два або більше рази перевищує розмір доходу, зазначеного в декларації про доходи, майно, витрати і зобов'язання фінансового характеру за відповідний період, поданій особою у порядку, встановленому ЗУ «Про запобігання корупції». Змінено і санкцію статті, де було встановлено більш суворий вид покарання, шляхом виключення покарання у вигляді штрафу і обмеження волі, і замінено їх на позбавлення волі на певний строк¹.

Вищевказана норма проіснувала короткий час, і вже 12.02.2015 р. ВРУ прийнято ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» № 198-VIII², згідно з яким текст ст. 368-2 КК було викладено в новій редакції, яка проіснувала до 26.11.2015 р. Так, дані зміни торкнулися предмета злочину, під якими слід розуміти активи у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами. При цьому під активами у значному розмірі у цій статті розуміються грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їх розмір (вартість) перевищує одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян³. Щодо способу вчинення незаконного збагачення, то зміни торкнулися другої форми об'єктивної сторони незаконного збагачення стосовно передачі суб'єктом злочину предмета злочину іншим особам. У новій редакції криміналізовано дії суб'єкта злочину у разі передачі ним таких активів будь-якій іншій особі, а не лише близьким родичам, як то було в попередніх редакціях розглядуваної статті. Позитивним, на нашу думку, є те, що дана редакція норми про незаконне збагачення значно розширила коло осіб, яким можуть передаватися активи, а отже, й розширилася об'єктивна сторона розглядуваного нами злочину.

10.11.2015 р. ВРУ було прийнято ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її

---

¹ Там само.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції : Закон України від 12.02.2015 р. № 198-VIII. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

³ Кримінальний кодекс України : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

застосуванні» № 770-VIII, яким були внесені зміни у санкцію ст. 368-2 КК, а саме: виключено спеціальну конфіскацію як вид покарання за незаконне збагачення¹.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що, починаючи з періоду існування Руської правди і закінчуючи періодом незалежності України, окремої норми, яка б передбачала кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, не було. Віднесення хабарництва до злочинних діянь відбулося наприкінці XV – на початку XVI ст., і з того часу почалося становлення відповідальності державних діячів за хабарництво. Оскільки незаконне збагачення як окрема норма виділена не була, її суть відображалася в нормативно-правових актах, які були покликані на боротьбу з посулами, «підкупамі, мздоїмством та лихоїмством».

Український законодавець, ратифікувавши Конвенцію ООН проти корупції, узяв на себе зобов'язання імплементувати її положення у вітчизняне законодавство і упродовж тривалого часу працював над розробкою антикорупційного пакета законів, серед переліку нововведень яких була й норма, що передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збагачення. Наявність декількох її редакцій, проведений аналіз її розробки та становлення у змісті Особливої частини КК свідчить про пошук законодавцем найоптимальнішої конструкції цієї норми, яка б відповідала вимогам міжнародних інституцій, не суперечила конституційним принципам нашої держави та не створювала б конкуренції між нормами кримінального закону.

---

¹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її застосуванні : Закон України від 10.11.2015 р. № 770-VIII. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

1.4. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в деяких зарубіжних країнах

Уперше ідея криміналізації незаконного збагачення виникла в американському законодавстві як спроба здійснювати контроль за відмиванням грошових коштів¹. Так, незаконне збагачення, як форма корупційного злочину державного службовця, на міжнародній арені вперше було закріплено Міжамериканською конвенцією про боротьбу з корупцією, вивівши на міжнародний рівень наявний у внутрішньому законодавстві багатьох країн Латинської Америки даний склад злочину. У ст. IX Міжамериканської конвенції про боротьбу з корупцією встановлено вимогу визнання як злочину суттєвого збільшення майна урядового чиновника, що він не може зрозуміло пояснити відповідно до його законних заробітків під час здійснення своїх функцій². Згодом на міжнародному рівні можливість перенесення тягара доведення законного походження передбачуваних доходів або іншої власності, що підлягають конфіскації, від протиправної діяльності встановила Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (ч. 7 ст. 5)³. У подальшому ідея незаконного збагачення від протиправної діяльності знайшла своє закріплення у ст. 12 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, яка визначила необхідність встановлення вимоги про те, щоб особа, яка вчинила злочин, довела законне походження передбачуваних доходів від злочину або іншого майна, яке підлягає конфіскації⁴. Зазначені положення стосувалися будь-якого громадянина, що вчиняв злочин.

На теренах Європейського континенту в рамках Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією та Конвенції, складеної на основі ст. К. 3 (2) (с) Договору про Європейський Союз по боротьбі з корупцією, яка стосується посадових осіб Європейських Співто-

---

¹ Nelly Gacheri Kamunde. The crime of illicit enrichment under international anti-corruption legal regime/non-peer Reviewed Articles. *KLR Journal*. URL: <http://kenyalaw.org/kl/index.php?id=1891>.

² Міжамериканська конвенція проти корупції, прийнята на третій пленарній сесії держав-членів Організації Американських Держав № В-58. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_089.

³ Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_096.

⁴ Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

вариств або посадових осіб держав-членів Європейського Союзу, взагалі відсутні будь-які згадки про таке кримінальне діяння як «незаконне збагачення»¹.

Одним із правових заходів боротьби з корупцією, а саме: із незаконним збагаченням, стало прийняття Генеральною Асамблеєю 31 жовтня 2003 р. Конвенції ООН проти корупції. Ст. 20 Конвенції передбачає обов'язок держав розглянути питання про криміналізацію (з дотриманням своїх конституційних принципів) навмисного «незаконного збагачення», тобто істотного збільшення доходів посадової особи, яке вона не може розумним чином пояснити і яке не є результатом її професійної діяльності².

Зауважимо, що під час розробки Конвенції ООН проти корупції положення ст. 20 «Незаконне збагачення» викликало чимало дискусій й мало як прихильників включення її до тексту Конвенції, так і опонентів. Збереження її у тексті Конвенції ООН проти корупції свідчить про визнання міжнародними інституціями ролі цієї статті у запобіганні корупційним проявам та подоланні цього явища як такого³.

Досить «чистими» стосовно корупції країнами, які входять в першу двадцятку по рейтингу корумпованості, що сформували на державному рівні антикорупційну стратегію, є Фінляндія, Данія, Нова Зеландія, Ісландія, Сінгапур, Швеція, Канада, Нідерланди, Люксембург, Норвегія, Австралія, Швейцарія, Великобританія, Гонконг, Австрія, Ізраїль, США, Чилі, Ірландія, Німеччина, Японія. Розглянемо стратегії боротьби з корупцією на прикладі деяких з них⁴.

Так, сьогодні серед країн, які встановили кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, є такі: Данія, Бельгія, Литва, Ірландія, Україна (країни Європи), Молдова (представник СНГ), Китай, Макао КНР, Гонконг КНР, Бутан, Бангладеш, Філіппіни, Непал, Малайзія, Пакистан, Сінгапур, Індія (країни Азії), Мексика, Панама, Аргентина, Колумбія, Парагвай, Перу (країни Північної і Південної Америки).

Розглянемо імплементацію ст. 20 Конвенції спочатку в країнах Європи. Досліджуючи французьке антикорупційне законодавство, треба зазначити, що Франція стала першою країною «Групи сімки», яка рати-

¹ Гарбазей Д.О. Зазнач. твір.

² Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції...

³ Кочеров М.В. Зазнач. твір. С. 29.

⁴ Гилевская М.А. Передовые национальные антикоррупционные стратегии: уроки для России. 2003. URL: <http://kiev-security.org.ua/box/4/124.shtml>.

фікувала Конвенцію¹. У зв'язку з тим, що в національному кримінальному законодавстві Франції на момент ратифікації Конвенції вже містилися інструменти протидії незаконному збагаченню, то і реалізація вимог міжнародного документа в цій частині не потребувала внесення змін і доповнень у національне законодавство².

Французький законодавець виходив з того, що Конвенція не цілком чітко формулює поняття «незаконне збагачення», оскільки сам по собі факт володіння майном не є кримінально караним злочином. Тому кримінальну справу у французькій юридичній практиці порушують лише в тому випадку, якщо є підстави вважати, що активи публічної посадової особи (або приватної особи – французьке законодавство не робить в даному випадку розмежування) отримані незаконним шляхом. В якості вагомих підстав можуть бути використані непрямі ознаки наявності протиправних дій не тільки з боку підозрюваної особи, а й членів її родини (наприклад, способу життя, даних податкової та антикорупційної декларацій, як самого службовця, так і членів його родини тощо).

У КК Французької Республіки прописані такі положення, які кваліфікуються як злочини, пов'язані з непідтвердженими доходами: ст. 222-39-1 «Про незаконний обіг наркотиків» КК (закон від 13 травня 1996 р.); ст. 225-4-8 «Про торгівлю людьми» КК (закон від 18 травня 2003 р.); ст. 225-6 «Про сутенерство» КК; ст. 312-7-1 «Про вимагання в складі організованої банди або здирництві із вбивством, тортурами або жорстокістю» КК (закон від 9 березня 2004 р.); ст. 321-6 «Про осіб, що роблять вплив на неповнолітніх» КК; ст. 421-2-3 «Про тероризм» КК (закон від 18 березня 2003 р.); ст. 450-2-1 «Про злочинні угруповання» КК (закон від 15 травня 2001 р.)³.

Як заходи покарання за вказані злочини передбачено суворі санкції (великі штрафи, конфіскація майна, тюремне ув'язнення тощо)⁴.

Великобританія підписала Конвенцію 09.12.2003 р., а ратифікувала її 09.02.2006 р.⁵. Однак незаконне збагачення як злочин не було введено в англійське законодавство через побоювання, що його положення

---

¹ Отчётный доклад: обзор реализации антикоррупционных обязательств стран-членов «Группы восьми». С. 9. URL: [http://www.mid.ru/bdomp/ns-g8.nsf/4681a749b12257b3432569ea003614e4/bd02e48bfa51cb69c32573460048b375/\\$FILE/09_Доклад%20по%20антикоррупционным%20обязательствам.doc](http://www.mid.ru/bdomp/ns-g8.nsf/4681a749b12257b3432569ea003614e4/bd02e48bfa51cb69c32573460048b375/$FILE/09_Доклад%20по%20антикоррупционным%20обязательствам.doc).

² Там само.

³ Criminal Code of the French Republic (Кримінальний кодекс Республіки Франція). URL: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

⁴ Там само.

⁵ United Nations Convention against Corruption Signature and Ratification Status as of 1 December 2015. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/signatories.html>.

щодо скасування тягаря доведення, а також відсутність необхідності продемонструвати зв'язок між активами і злочинною діяльністю не відповідає принципам належної правової процедури¹.

Transparency International у Великобританії на сьогодні запропонував додати у національне законодавство інститут "Незрозумілий порядок багатства" (UWO) до інструментів громадянського відновлення доходів від корупції, доступних для правоохоронних органів Великобританії².

Пропозицію зроблено в доповіді для обговорення під назвою «Розширення можливостей Великобританії для відновлення пошкоджених активів, незрозумілого багатства та інші нові підходи до проблеми незаконного збагачення і повернення активів»³.

Кримінально-правова боротьба з корупцією в Бельгії є одним з державних пріоритетів, визначених в «Національному плані з безпеки». Закон «Про боротьбу з корупцією» вніс у кримінальний та податковий кодекси Бельгії положення з протидії незаконному збагаченню, що передбачають, у тому числі, і кримінальну відповідальність за невідповідність придбаного майна офіційним, щорічно декларованим доходам (ст. ст. 246, 247, 504bis, 504ter КК і ст. ст. 223, 225, 246, 247 ПК). Розслідуванням такого роду зловживань у Бельгії займається Спеціальна антикорупційна служба Центрального офісу по протидії корупції, яка входить до складу Федеральної поліції. Ця структура працює в тісній взаємодії з фінансовими і податковими інститутами країни⁴.

Таким чином, приєднання Бельгії до Конвенції у 2007 р. не викликало жодних доповнень чи змін у національне законодавство для реалізації ст. 20 цієї Конвенції⁵, що пояснюється тим, що на момент ратифікації ст. 20 Конвенції законодавство Бельгії вже мало кримінально-

---

¹ Introducing illicit enrichment in the UK: a proposal by Transparency International UK / Cooley LLP // United Kingdom. – June 10 2015. URL: <http://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=9b5b6eca-26a2-4362-90c8-286712eefe43>.

² Там само.

³ Там само.

⁴ The Law on Combating Corruption and Protectionism (Закон про боротьбу з корупцією та протекціонізмом). URL: http://www.iaaca.org/AntiCorruptionLaws/ByCountriesandRegions/M/Moldova/201202/t20120221_808896.shtml.

⁵ Уголовный кодекс Бельгии. URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242695&subID=100102127,100102129#text>.

правову основу для боротьби з незаконним збагаченням¹.

Аналогічна ситуація спостерігається у Німеччині. Так, уряд Федеративної Республіки Німеччина підписав Конвенцію ООН проти корупції 09.12.2003 р., а ратифікували її 12.11.2014 р.². Проте приєднання Німеччини до Конвенції не потягло за собою жодних доповнень чи змін в національне законодавство для реалізації ст. 20 цієї Конвенції. Так, у законодавстві Німеччини не міститься терміна «незаконне збагачення», так само як і не передбачається відповідальності за нього. Натомість існує поняття «безпідставне збагачення», яке широко використовується в податковому та цивільному законодавстві³.

Огляд кримінального законодавства Нідерландів засвідчив відсутність окремої норми за незаконне збагачення. Здебільшого в КК Нідерландів акцентовано увагу на протидію активному та пасивному підкупу державних службовців (ст.ст. 177–178), а також активному та пасивному підкупу приватних осіб (ст. 328ter)⁴⁵.

У зв'язку з цим можна побачити, що положення ст. 20 Конвенції ООН проти корупції в повному обсязі не реалізовано. Проте, як показує аналіз джерел, з 2014 року законодавець цієї країни активізував діяльність з посилення кримінальної відповідальності (збільшення розмірів штрафу та покарання у виді позбавлення волі) за різні форми хабарництва (як активного, так і пасивного), а також за підкуп публічних осіб іноземних держав⁶⁷, в тому числі і активне запровадження механізму спеціальної конфіскації. Щодо останнього, то чинним кримінальним за-

---

¹ О мировой практике применения ст. 20 Конвенции ООН по борьбе с коррупцией: Письмо МИД РФ депутату Государственной Думы РФ Куликову А.Д. URL: www.beyvora.ru/article/25/o-mirovoy-praktike-primeneniya-st-20-konventsii-oon-po-borbe-s-korruptsiei.

² United Nations Convention against Corruption Signature and Ratification Status as of 1 December 2015. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/signatories.html>.

³ Unjustified enrichment in New Zealand and German law / David A, Juengtgen // *CanterLawRw* 12; (2002) 8 *Canterbury Law Review* 505. URL: <http://www.nzlii.org/nz/journals/CanterLawRw/2002/12.html>.

⁴ DENMARK to the EU Anti-Corruption Report / EUROPEAN COMMISSION Brussels, 3.2.2014 COM (2014) 38 final ANNEX 4 ANNEX [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/anti-corruption-report/docs/2014_acr_denmark_chapter_en.pdf.

⁵ Jurjan Geertsma Overview on anti-corruption rules and regulations in the Netherlands (January 2015). URL: http://www.ecba.org/extdocserv/projects/ace/20160131_ACE_CountryreportNL.pdf.

⁶ Netherlands Corruption Report (November 2015). – P. 7. URL: <http://www.business-anti-corruption.com/country-profiles/netherlands>.

⁷ The Netherlands: follow-up to the phase 3 report & recommendations (may 2015). URL: <http://www.oecd.org/daf/anti-bribery/Netherlands-Phase-3-Written-Follow-Up-Report-ENG.pdf>.

конодавством цієї країни, як і Україною, відповідно до ст. 36е Глави 1 «Вивід з обігу, спеціальна конфіскація доходів отриманих злочинним шляхом та компенсації» частини II А. «Заходи кримінально-правового впливу» КК Нідерландів, для боротьби з незаконним збагаченням передбачено відповідний механізм конфіскації незаконно набутих активів (переважно внаслідок вчинення злочинів різної категорії)¹.

Дещо аналогічну ситуацію можна спостерігати у Швейцарії. Так, Швейцарія ратифікувала Конвенцію 24 вересня 2009 р. У посланні Уряду Конфедерації про внесення Конвенції на затвердження у Федеральні збори (парламент) Швейцарії щодо її ст. 20 було зроблено ряд коментарів².

Так, ст. 20 Конвенції передбачає правило про те, що при значному збільшенні доходів посадової особи на неї покладається тягар доведення того, що джерело даних доходів є результатом правомірної діяльності цієї особи. Цікавим моментом є те, що подібну норму законодавства можна знайти у правових системах багатьох країн Латинської Америки (в Аргентині, Барбадосі, Болівії, Бразилії, Колумбії, Республіці Домінікано, Панамі та ін.). Конвенція по боротьбі з корупцією Організації Американських Держав 1996 р. (Міжамериканська конвенція проти корупції)³ містить положення, аналогічні ст. 20 Конвенції ООН проти корупції⁴.

Принцип доказування правомірності доходів було включено у Кримінальний кодекс Швейцарії щодо осіб, які є учасниками злочинної організації або підтримують її діяльність (ст. 260ter «Злочинна організація»). Відповідно до ст. 72 «Конфіскація активів злочинної організації» КК Швейцарії, суд має право конфіскувати всі майнові цінності, що знаходяться в розпорядженні злочинної організації, якщо не буде доведено, що якась частина цих майнових цінностей не підконтрольна даній

---

¹ DENMARK to the EU Anti-Corruption Report ...

² О мировой практике применения ст. 20 Конвенции ООН по борьбе с коррупцией ...

³ Так, згідно зі ст. 9 Міжамериканської конвенції проти корупції, кожна Держава-учасниця, відповідно до своєї Конституції і основних принципів своєї правової системи, що ще не зробила цього, повинна вжити необхідних заходів для встановлення за своїм законодавством як злочину суттєвого збільшення майна урядового чиновника, що він не може зрозуміло пояснити у відношенні до його законних заробітків під час здійснення своїх функцій. Тобто зміст цих двох Конвенцій є аналогічним щодо незаконного збагачення, хоча Конвенція ООН проти корупції дає більш ширше визначення незаконного збагачення: «...значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи,...».

⁴ Міжамериканська конвенція проти корупції, прийнята на третій пленарній сесії держав членів Організації Американських Держав № В-58. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_089.

злочинній організації, а на законних підставах належить певній особі, яка бере участь у діяльності злочинної організації чи підтримує її¹².

Разом з тим, на думку швейцарських юристів-науковців, положення ст. 20 Конвенції «йдуть далі», ніж норми швейцарського законодавства. По-перше, положення Конвенції не передбачають необхідність наявності причинно-наслідкового зв'язку між значним збільшенням майна і протиправним діянням. По-друге, ст. 20 Конвенції не належить ні до одного із вказаних у ст. 66 КК «інших заходів», відповідно до яких, у разі наявності загрози вчинення особою кримінально караного діяння, судовий орган має право вимагати від нього надати певну гарантію (у вигляді майнових цінностей), яка, якщо особа все-таки вчиняє злочин, підлягає конфіскації в дохід держави. Стаття 20 Конвенції, як вважають швейцарські юристи, пропонує розглядати збагачення в результаті привласнення доходів від злочинного діяння в якості самостійного складу злочину. Подібний принцип несумісний зі швейцарською правовою системою, як і правовими системами інших європейських держав (Німеччини, Франції та Австрії)³.

Протилежна ситуація в Ірландії, КК якої не передбачає кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. Втім, у даній країні в рамках податкового законодавства містяться положення щодо неправомірного збагачення («*unjust enrichment*»), яке застосовується у випадках, коли особа робить неправдиве повідомлення в податкову інспекцію про податок на додану вартість, тобто заявляє про більший розмір, ніж було сплачено з метою отримання повернення певної суми з податкової інспекції⁴.

Незважаючи на відсутність поняття незаконного збагачення в ірландському законодавстві існують законодавчі акти і заходи, визначення і зміст яких схожі зі ст. 20 Конвенції. Крім того, існує законодавство з приводу хабарів, а також заборона посадовим особам на отримання дарунків певного розміру та корупційного збагачення. Також найважли-

¹ Swiss Criminal Code of 21 December 1937 (Status as of 1 October 2016). С. 32–33. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

² Review by Algeria and Finland of the implementation by Switzerland of articles 15–42 of Chapter III. “Criminalization and law enforcement” and articles 44–50 of Chapter IV. “International cooperation” of the United Nations Convention against Corruption for the review cycle, 2010–2015. URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/CountryVisitFinalReports/Switzerland_final_country_review_report_ENG.pdf.

³ О мировой практике применения ст. 20 Конвенции ООН по борьбе с коррупцией ...

⁴ Law of Restitution In England & Ireland (Закон про реституцію в Англії та Ірландії). URL: <http://books.google.com.ua/books?id=NWQZAtg1vPUC&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Andre w+Tettenborn%22&source=bl&ots=EQcg1qG9O9&sig=efC1DqIADZ5M05d9xv5gmyjBiTi&hl=ru&a=X&ei=ICZgUKqUMeeO4gTDs4DIDA&ved=0CC8Q6AEwAA#v=onepage&q&f=false>.

вішу юридичну роль відіграють судові процеси, трибунали проти корупції посадових осіб, які створюють правові прецеденти за останні 10 років (Трибунали Моріарті і Мехона) і укази Верховного Суду Ірландії за «заморожування» майна під час процесів про корупцію¹.

До основних законодавчих актів Ірландії щодо боротьби з корупцією, а саме: з неправомірним збагаченням, слід віднести: Акт про попередження корупції 2001 р. (з поправками 2010 р.)², який був покликаний виконанням Ірландією Конвенції проти корупції, Акт про етику на державній службі³ та Акт про стандарти на державній службі⁴, Акт про фінанси 2012 р.⁵ та Акт про омбудсмена 1980 р.⁶.

Далі розглянемо антикорупційне законодавство країн Балтії.

Аналіз латвійського законодавства показує, що дана країна не встановила окремої кримінально-правової норми за незаконне збагачення⁷, в той час як Латвія ратифікувала Конвенцію в 2006 р.⁸. На даний час дієвою формою контролю за законністю отримання доходів особами, що виконують функції держави, є декларування доходів і видатків держслужбовців і членів їх сімей. Вимоги до офіційного оприлюднення доходів службовців наявні в багатьох країнах світу, а неподання декларації або подання недостовірних даних карається накладенням штрафів. Наявність у законодавстві Латвійської Республіки інституту декларування доходів і відповідальності за нього є дієвим механізмом боротьби з незаконно отриманими активами службовців⁹.

В Естонії Міністерство юстиції координує політику по боротьбі з корупцією, в тому числі розробку законодавства по боротьбі з корупцією і стратегію боротьби з корупцією. Фундаментальним документом у боротьбі з корупцією є Антикорупційна стратегія на 2013–2020 рр., яка була затверджена урядом Естонії 03 листопада 2013 р. В Естонії недав-

¹ Там само.

² Prevention of Corruption (Amendment) Act, 2001 (Акт про попередження корупції 2001 року). URL: <http://www.irishstatutebook.ie/2001/en/act/pub/0027/index.html>.

³ Principles for managing ethics in the public service (Акт про етику на державній службі). URL: <http://www.oecd.org/governance/fightingcorruptioninthepublicsector/1899138.pdf>.

⁴ Statement on Standards of Professional Conduct (Акт про стандарти професійної поведінки). URL: <http://www.historians.org/pubs/free/ProfessionalStandards.cfm>.

⁵ Finance Act 2012 (Акт про фінанси 2012 року). URL: <http://www.irishstatutebook.ie/2012/en/act/pub/0009/index.html>

⁶ Ombudsman Act, 1980 (Акт про омбудсмена від 1980 року). URL: <http://www.irishstatutebook.ie/1980/en/act/pub/0026/index.html>

⁷ Criminal Law of the Republic of Latvia (2000, amended 2013) (English version). URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

⁸ United Nations Convention against Corruption Signature and Ratification Status as of 1 December 2015. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/signatories.html>.

⁹ Гарбазей Д.О. Знач. твір. С. 89.

но були внесені зміни до Кримінального кодексу щодо деяких корупційних правопорушень, щоб зробити регулювання більш ефективним і ясным. Підкуп державних посадових осіб і хабара у приватному секторі в даний час є окремими злочинами. Там більше немає жодної різниці між «чайовими» і «хабарем». Незважаючи на ратифікацію владою Естонії 12 квітня 2010 р. Конвенції, незаконне збагачення в цій країні не є кримінально караним. Хоча в Естонії можна вилучати незаконні активи в порядку конфіскації¹.

Останніми розробками в галузі кримінального законодавства Литовської Республіки, серед інших значущих новинок, є криміналізація незаконного збагачення як окремого кримінального злочину². Такий злочин представляє новий правовий інструмент для правоохоронних органів у боротьбі з окремими особами, які купують нерухомість у сумнівних відносинах. Злочин незаконного збагачення є, скоріше, новинкою в контексті кримінального законодавства. Така новинка була значною мірою заснована на вимогах Конвенції ООН проти корупції, яка передбачає здійснення такої правової міри. Хоча Конвенція була, безперечно, важливим фактором для створення підстав для вказаних розробок. Необхідність розширення сфери застосування конфіскації майна і конфіскації незаконно придбаних багатств були рушійною силою політичної волі підтримати поправки до Кримінального кодексу. У той же час новий злочин незаконного збагачення представляє значні труднощі для слідчих органів з прокуратурою, а також судів³.

Наступною розглядуваною нами країною Північної Європи є Фінляндська Республіка. Так, Фінляндія ратифікувала Конвенцію 20 червня 2006 р., але до теперішнього часу поняття «незаконне збагачення» не

---

¹ Response of Estonia to the questionnaire on the negative impact of corruption on the enjoyment of human rights. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKewikptzexIfPAhUMGCwKHVx3DOIQFggaMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ohchr.org%2FDocuments%2FIssues%2FCorruption%2FBestPractices%2FEstonia.docx&usg=AFQjCNGVP4a_JYz-_6gFxMA18Y-anS1_7Q&sig2=uBMSjfuCHWoYeivgcOpTfQ&bvm=bv.132479545,d.bGg.

² Criminal Code of Republic of Lithuania Approved by Law № VIII-1968 of 26 September 2000. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKewjkqMqJ95nQAUGGCwKHeYFCgQQFggiMAE&url=https%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fanti-trafficking%2Fsites%2Fanti-trafficking%2Ffiles%2Fcriminal_code_lithuania_en_1.doc&usg=AFQjCNHcPjqrFIYSi1Mvts3t3V_dnde_NA&sig2=REbj7gyNruYQZ3jalRo3-w&bvm=bv.138169073,d.bGg.

³ Laurynas Pakštaitis. Neteisėtas praturtėjimas kaip nusikalstama veika: ištakos, kriminalizavimo problema, taikymas, perspektyvos // Jurisprudencija. 2013, 20 (1): С. 319–341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.mruni.eu/upload/iblock/ef9/018_Pakstaitis.pdf.

було введено у фінське законодавство¹.

Обґрунтування такої ситуації частково дає пояснювальна записка Уряду до проекту закону про вступ Конвенції в силу для Фінляндії (НЕ 197/2005), де з приводу ст. 20 зазначено: «Передбачені статтею заходи підлягають застосуванню тільки в тому випадку, якщо це не суперечить основному закону і правовій системі держави-учасника. Положення статті застосовуються державою на власний розсуд. Стаття не передбачає винності посадової особи у злочині і ґрунтується, головним чином, на покладанні тягара доказування на обвинуваченого. Немає необхідності включати в правову систему Фінляндії абсолютно чужий їй інститут»².

Щодо Королівства Данії, то ця країна вже не один рік поспіль очолює цей рейтинг і визнається поряд із Фінляндською Республікою та Королівством Швеції країною із найнижчим рівнем корупції. Кримінальна і адміністративна відповідальність фізичних і юридичних осіб за корупційні злочини у Данії регулюється близько двадцятьма законодавчими актами. Крім того, у 2013 р. парламент ухвалив законодавчі поправки, спрямовані на посилення профілактики, розслідування та судового провадження у справах, пов'язаних з економічними злочинами, які стосуються хабарництва. Відповідно до цих змін, максимальне покарання за активне хабарництво в державному секторі збільшилося з трьох до шести років. Для хабарництва у приватному секторі і підкупу арбітрів максимальний штраф збільшено з одного року і шести місяців до чотирьох років³.

Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Данії передбачена ст. 144 КК Данії, відповідно до якої будь-яка особа, яка при виконанні обов'язків датської державної служби, іноземної держави або міжнародної організації незаконно отримує, вимагає або приймає обіцянку подарунка або інші привілеї, карається позбавленням волі на будь-

---

¹ Status of ratification of the United Nations Convention against Corruption as at 20 January 2008 and notifications, declarations and reservations thereto // Conference of the States Parties to the United Nations Convention against Corruption Second session Nusa Dua, Indonesia, 28 January-1 February 2008 (Стан справ з ратифікації Конвенції ООН проти корупції станом на 20 січня 2008 року: повідомлення та застереження щодо неї. Записка Секретаріату // Конференція держав-учасниць Конвенції ООН по боротьбі з корупцією. – Друга сесія, Нуса-Дуа, Індонезія, 28 січня – 1 лютого 2008 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/COSP/session2/V0850398e.pdf>.

² Дерябин Ю.С., Антюшина Н.М. Северная Европа. Регион нового развития. Серия: Старый Свет – новые времена, 2008. С. 512 URL: <http://www.vesmirbooks.ru/fragments/912/>.

³ Declaração de Rendimentos e Interesses Patrimoniais. COMISSÃO PERMANENTE N.º 3/II/2003 (Закон 11/2003 про прибутки та власність). URL: http://www.al.gov.mo/colectanea/trab_L2_2002-2003/pt/2-5.pdf.

який термін, що не перевищує шести років, або, при пом'якшуючих обставинах, до покарання у виді штрафу¹.

В Норвегії ще в 2006 р. розглядалося питання криміналізації незаконного збагачення. На даний час це питання залишається відкритим і дискусійним, оскільки вважається, що даний злочин є не сумісним з принципом презумпції невинуватості.

Королівство Швеції ратифікувало Конвенцію ООН проти корупції в 2007 р., однак до цього часу незаконне збагачення у цій країні не криміналізоване. Це пояснюється тим, що КК Королівства Швеції містить ряд статей щодо кримінальної відповідальності за відмивання грошей, податкові злочини, зокрема, подання недостовірних відомостей про майно².

Подібний підхід застосовується і в іспанському та італійському законодавстві³⁴.

Уряд Португальської Республіки, проголосивши широкомасштабну боротьбу і протидію корупції, не встановив кримінальну відповідальність за незаконне збагачення⁵. Проте впродовж тривалого часу питання криміналізації цього виду злочину залишається актуальним.

Перший із семи законопроектів щодо запобігання корупції був внесений до Зібрання Республіки в квітні 2007 р., за півроку до ратифікації Португалією Конвенції, але був заблокований до передачі документа у профільну комісію. У вересні 2010 р. вдалося провести через парламент пакет антикорупційних актів (близько 10 законів), яким, зокрема, було значно розширено коло осіб, зобов'язаних щорічно звітувати про свої доходи, і введено поняття *пасивної корупції*⁶ (курсив наш. – Авт.). Але кримінальну відповідальність за незаконне збагачення португальсь-

---

¹ Excerpts from Danish Legislation / Criminal Law Denmark. P. 6. URL: <http://www.oecd.org/investment/anti-bribery/anti-briberyconvention/37472519.pdf>.

² The Swedish Penal Code. URL: <http://www.regeringen.se/49bb67/contentassets/72026f30527d40189d74aca6690a35d0/the-swedish-penal-code>.

³ Codice Penale Repubblica Italiana (Кримінальний кодекс Республіки Італія. URL: <http://libri.freenfo.net/D/D000040.html>).

⁴ Уголовный кодекс Испании 1995 г. URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1247923>.

⁵ Código Penal Português, alterada pela Lei 83/2015 de 05 de agosto de 2015 (Кримінальний кодекс Португальської Республіки з поправками згідно із Законом № 83/2015 від 05.08.2015 р.). URL: file:///C:/Users/Leha/Downloads/Portugal_CC_am2015_po.pdf.

⁶ Пасивна корупція – це умисне діяння, яке полягає в одержанні службовою особою незаконної винагороди за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає цю винагороду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй державної влади чи службового становища.

кий законодавець упустив¹.

Крім того, аналіз запропонованих у різний час законопроектів показує, що португальський законодавець при спробі сформулювати самостійну статтю Кримінального кодексу, присвячену незаконному збагаченню, стикається з труднощами, пов'язаними із забезпеченням дотримання ключового для національного законодавства положення п 1 ст. 32 Конституції Португальської Республіки про гарантії захисту обвинуваченого у кримінальному процесі. Так, специфіка складу ст. 20 Конвенції «доходи, які державна посадова особа не може раціонально обґрунтувати» – важко узгоджується з поняттям презумпції невинуватості, тобто правом не вважатися винним до моменту оголошення вироку, покладення тягара доказування та кримінально-правової конструкції провини².

Серед країн Східної Європи розглянемо національне законодавство Польщі, Румунії, Чехії.

Відповідно до Записки Секретаріату Польщі від 13–15 жовтня 2014 р. з огляду ходу здійснення імплементації Конвенції ООН проти корупції, уряд Польщі, розглянувши можливість криміналізації незаконного збагачення, не встановили окремої норми щодо кримінальної відповідальності за такий злочин. Втім, в якості боротьби з корупційними злочинами, в т.ч. й незаконним збагаченням, застосовується розширена конфіскація³.

При ратифікації Конвенції ООН проти корупції в лютому 2007 р. Румунія погодилася серйозно розглянути питання щодо криміналізації незаконного збагачення. Проте у новому КК Румунії, який набрав чинності з 1 лютого 2014 року, Главою I «Корупційні правопорушення» Розділу V Особливої частини (ст.ст. 289–294) станом на кінець 2015 року не передбачено окремої відповідальності за незаконне збагачення. Поряд з цим у кримінальному законодавстві Румунії є відповідний інструментарій для протидії незаконному збагаченню, який включає в себе встановлену спеціальну конфіскацію (ст. 112-1), відповідальність за ко-

---

¹ The Portuguese Penal Code (General Part). Enio Ramalho, William Themudo Gilman / Outubro de 2006 // Direito Penal – Verbo Juridico. URL: <http://www.verbojuridico.com/download/portuguesepenalcodigo.pdf>

² Constituição da República Portuguesa (Конституція Португальської Республіки). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dre.pt/comum/html/legis/crp.html>.

³ Implementation Review Group Resumed Fifth session Vienna, 13–15 October 2014 Agenda item 2 Review of implementation of the United Nations Convention against Corruption. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/WorkingGroups/ImplementationReviewGroup/13-15October2014/V1406186e.pdf>.

рупційні злочини, легалізацію доходів, здобутих злочинних шляхом, та відповідальність за інші фінансові злочини¹.

Міжнародне зобов'язання Румунії полягає в проведенні "реальних зусиль, щоб визначити, чи є сумісним незаконне збагачення з його основоположними принципами. Існуюча законодавча база в Румунії не містить технічних обмежень за вчинення кримінального злочину незаконного збагачення. Проте, існують серйозні інституційні проблеми щодо ефективності такого правового документа².

Чеський уряд ратифікував Конвенцію ООН проти корупції в січні 2014 р., однак незаконне збагачення як окремий злочин криміналізоване не було. Разом із тим КК Чеської Республіки містить низку інших норм, які також спрямовані на протидію незаконному збагаченню і здебільшого пов'язані із встановленням відповідальності за легалізацію коштів, здобутих злочинним шляхом (§216 та §217), ухилення від оподаткування (§240), а також за хабарництво (§§331, 332)³.

До певного часу (2013 р.) не було передбачено окремої норми про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення й у Республіці Молдова. Проте, з кінця 2013 р. в КК Республіки Молдова запроваджено відповідальність за незаконне збагачення. Так, ст. 330-2 КК Республіки Молдова, яка набрала чинності з 25.02.2014, передбачено за основним складом відповідальність за володіння службовою або публічною особою особисто або через третіх осіб майном, вартість якого значно перевищує отримані нею засоби та стосовно якого на підставі доказів встановлено, що воно не могло бути отримано законним шляхом⁴. За кваліфікуючим складом (ч. 2 ст. 330-2) передбачено відповідальність за ті самі дії, які вчинені особою, що займає відповідальну державну посаду. Як можна побачити, є певна схожість з конструкцією ст. 368-2 КК України. Аналіз ст. 330-2 КК Республіки Молдова з врахуванням положень ст.ст. 126 «Особливо великий, великий розмір, значна та суттєва

---

¹ Codul Penal al Romaniei (Legea nr. 286/2009), Publicat in Monitorul Oficial, Partea I nr. 510 din 24/07/2009, care a intrat in vigoare la data de 1 februarie 2014, actualizat la data de 5 august 2015 (Кримінальний кодекс Румунії). URL: <http://e-juridic.manager.ro/articole/codul-penal-actualizat-2014-14489.html>.

² Минюст объяснил, почему России не нужно ратифицировать 20-ю статью Конвенции ООН против коррупции. *Ведомости*. 23.12.2014. URL: <http://www.vedomosti.ru/politics/news/2014/12/23/minyust-rossiya-vvudit-v-zakonodatelstvo-dopolnitelnoe>.

³ ZÁKON ze dne 8. ledna 2009 trestní zákoník (Кримінальний кодекс Чеської Республіки від 08.01.2009 зі змінами на 06.09.2016). URL: <http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/zakon-ze-dne-8-ledna-2009-trestni-zakonik-17001.html>.

⁴ Уголовный кодекс Республики Молдова от 18.04.2002 (с изменениями на 29.07.2016). URL : <http://lex.justice.md/ru/331268/>.

шкода», 106-1 «Розширена конфіскація» дає підстави зробити висновок про певні проблемні питання, які існують при притягненні винних до відповідальності за незаконне збагачення. Здебільшого вони пов'язані з відсутністю чітких критеріїв визначення категорії «значне перевищення» вартості майна, на відміну від великих та особливо великих розмірів^{*1}. Останнє може вплинути на вирішення питання щодо розширеної конфіскації (інше майно, яке визначено у ст. 106 «Спеціальна конфіскація» КК Республіки Молдова), яка застосовується і за незаконне збагачення. На наявні проблеми у застосуванні ст. 330-2 КК Республіки Молдова також звертав увагу у своїх працях молдавський вчений-криміналіст М.І. Струля². Щодо покарання за цей злочин, то законодавець Республіки Молдова встановив за основним складом злочину штраф від 6000 до 8000 умовних одиниць (1 умовна одиниця на 1 липня 2016 року становила 50,5 лей, що по курсу НБУ дорівнює 63,1 грн.) або позбавлення волі від 3 до 7 років з позбавленням права займати відповіді посади або займатися певною діяльністю терміном від 10 до 15 років, а за ч. 2 ст. 330-2 передбачено ті самі види покарань, але в інших розмірах (штраф – від 8000 до 10000 умовних одиниць, а позбавлення волі – від 7 до 15 років)³. На відміну від КК України, в КК Республіки Молдова за незаконне збагачення встановлено більш суворі види покарань у виді позбавлення волі, а також додаткове покарання щодо обмеження зайняття певних посад або певною діяльністю.

Серед країн СНД розглянемо спочатку кримінальне законодавство Російської Федерації, в якому на даний час відсутній склад злочину за незаконне збагачення, хоча дану Конвенцію Російська Федерація ратифікувала 08 березня 2006 р. Свою відмову у запровадженні окремої норми, якою б передбачалася кримінальна відповідальність за незаконне збагачення, російський уряд мотивував невідповідністю положень ст. 20 Конвенції конституційним принципам національного законодавства⁴.

---

* Так, наприклад, відповідно до ст. 126 КК Республіки Молдова, під великими розмірами слід розуміти вартість незаконно отриманого майна, яке фактично перевищує 20 прогнозованих середньомісячних заробітних плат по економіці, встановлених постановою Уряду, яка діяла на момент вчинення діяння. На 2016 рік середньомісячна заробітна плата по економіці в Молдові становила 5050 леев, що по курсу НБУ на липень 2016 року дорівнювало 6464 грн., а великий розмір відповідно дорівнював 129280 грн.

¹ Уголовный кодекс Республики Молдова от 18.04.2002 ...

² Струля М.И. Вопросы применения расширенной конфискации при незаконном обогащении по уголовному законодательству Республики Молдова. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2(5). С. 300–304.

³ Размер условной единицы увеличился с 20 до 50,5 леев (23 июня 2016 года). С. 36 URL: <http://www.moldova.org/ru/442827-2/>.

⁴ Кочеров М.В. Знач. твір. С. 262.

Аналогічна ситуація спостерігається й у законодавстві Казахстану, Азербайджану¹².

Так, в Азербайджанському кримінальному законодавстві відсутній склад злочину за незаконне збагачення. Хоча останнім часом ведеться чимало дискусій щодо введення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення³. Так, згідно із доповіддю Азербайджану на 11-й моніторинговій зустрічі Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією, в Азербайджані спостерігається процес розгляду поправок до КК, які передбачають введення окремої статті про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення і введення в юридичний обіг поняття «відповідальності юридичних осіб за кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією». Ці положення розглядаються в якості цілей в проект нової Стратегії підвищення прозорості заходів по боротьбі з корупцією⁴.

Кримінальне законодавство Грузії не містить окремої норми щодо кримінальної відповідальності за незаконне збагачення⁵. Водночас кримінально-правова протидія незаконному збагаченню у Грузії регулюється ст. 194 КК Грузії (відмивання коштів). У примітці до цієї статті зазначено, що майно або прибутки, джерела надходження яких не обґрунтовані, вважаються незаконними, якщо їх власник не може довести, що це майно або прибутки він отримав законним шляхом. Наявність цих положень, як запевняє грузинська влада, з чим погоджуються міжнародні експерти, є достатньою підставою для конфіскації такого майна⁶.

Не поспішають криміналізувати незаконне збагачення й такі краї-

---

¹ Скаков А. Б. Предупреждение коррупции как угрозы национальной безопасности Казахстана / А. Б. Скаков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.economy.kz/about/Skakov.doc>.

² Максutow Т. «Незаконное обогащение» в Азербайджане не запрещено? / Т. Максutow, Н. Алиев // Эхо. Онлайн-версия общественно-политического обозрения Азербайджана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://arx.echo.az/index.php?aid=17492>.

³ Criminal Code of Azerbaijan (Russian version). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

⁴ Антикоррупционная сеть для стран Восточной Европы и Центральной Азии. Стамбульский план действий по борьбе с коррупцией. Второй раунд мониторинга. – Азербайджан. – Доклад о проделанной работе. – 22–24 февраля 2012 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oecd.org/dataoecd/25/9/49910915.pdf>.

⁵ Грузия. Отчёт о мониторинге. – Сеть по борьбе с коррупцией для Восточной Европы и Центральной Азии. Стамбульский план действий по борьбе с коррупцией. Второй раунд мониторинга [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.oecd.org/countries/georgia/45164879.pdf.

⁶ Кочеров М.В. Відповідальність за незаконне збагачення (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Михайло Вікторович Кочеров. – К., 2013. – С. 41.

ни СНД як Білорусь, Узбекистан, Таджикистан¹. З викладеного можна зробити висновок, що на пострадянському просторі, в країнах СНД уповільнено процес імплементації ст. 20 Конвенції ООН.

Незаконне збагачення, тобто багатство державних службовців, яке явно не пропорційне їх нинішньому чи минулому посадовому окладу, є кримінальним злочином у країнах Азії, зокрема: Бангладеші, Гонконзі, Китаї, Індії, Малайзії, Непалі, Пакистані, Філіппінах і Сінгапурі. Папуа-Нова Гвінея готує аналогічні правові положення². Розглянемо більш детально це питання на прикладі КК деяких з цих країн.

Почнемо з країни Східної Азії. Боротьба з корупцією була й залишається відкритим пріоритетом уряду Китайської Народної Республіки (далі – КНР) з самого її заснування, як підкреслено Трьома антикампаніями 1951 р. (боротьба з корупцією, боротьба з розтратою бюджетних коштів та боротьба з бюрократією) і П'ятьма антикампаніями 1952 р. (боротьба проти хабарництва, ухилення від сплати податків, розкрадання державного майна, шахрайство за урядовими контрактами та крадіжка економічної інформації)³.

На сьогоднішній день, Національне бюро з попередження корупції відіграє формальну роль у боротьбі з корупцією, хоча існує широке коло державних і правоохоронних органів, на які покладено функції попе-

---

¹ Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-3 (состоянием на 30.07.2012). URL: <http://www.tamby.info/kodeks/yk.htm>; Legislation online criminal codes. URL : <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

² ADB/OECD Anti-Corruption Initiative for Asia and the Pacific Anti-Corruption Policies in Asia and the Pacific Progress in Legal and Institutional Reform in 25 countries – Organisation for Economic Cooperation and Development Asian Development Bank, OECD (АБР / ОЕСР Антикоруційна ініціатива для країн Азії і Тихого океану антикорупційної політики в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в ході правової та інституційної реформи у 25 країнах. Автори: Азіатський банк розвитку, ОЕСР). URL: http://books.google.ru/books?id=Ffe5PrHCjA0C&pg=PA39&lpg=PA39&dq=illicit+enrichment+in+Japan&source=bl&ots=9b0gl9WWqH&sig=SanWQzJZ6arBSol5wRHv8zDSd_k&hl=ru&sa=X&ei=9r9pUPyoHszotQbLzYCQCg&ved=0CEEQ6AEwBA#v=onepage&q=illicit%20enrichment%20in%20Japan&f=false.

³ Yong Guo. Political Culture, Administrative System Reform and Anticorruption in China: Taking the Official Car Management Institution Reform as an Example, 53 CRIME L. & SOC. CHANGE 493, 499 (2010). (Ян Го. Політична культура, система адміністративної реформи та боротьба з корупцією в Китаї: Беручи за приклад реформу державного управління / Злочин, закон і соціальні зміни. – 2010. – № 53. – С. 493–508). URL : <http://www.springerlink.com/content/hk1j074t7386x751>.

редження корупційних проявів¹.

У КНР прокурор є одним із органів у боротьбі з корупцією. У 1993 р. Верховна народна прокуратура КНР підкреслила значення розслідування і судового переслідування випадків великої кількості непоясненого збагачення чиновників. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення була пізніше включена до Кримінального кодексу 1997 року².

Так, КК КНР від 14 березня 1997 р., який набув чинності з 1 жовтня 1997 р., передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збагачення. Відповідно до ст. 395 даного Кодексу, якщо державні службовці, вартість майна яких чи витрати яких значно перевищують величину законних доходів, і це перевищення становить значну суму, можуть бути зобов'язані пояснити джерело доходів. При неможливості підтвердження законності доходів, сума, яка складає різницю, вважається незаконно отриманою. В цьому випадку настає покарання позбавленням волі на строк до 5 років чи короткостроковим арештом, або, якщо ця різниця дуже велика, винна особа повинна бути засуджена до фіксованого тюремного ув'язнення на термін не менше 5 років, але не більше ніж на 10 років, а надлишок майна підлягає конфіскації³. Слід зазначити, що з 2009 р. ст. 395 КК зазначала певних змін, а саме була посилена відповідальність державних службовців за незаконне збагачення – збільшено тюремне ув'язнення з 5 до 10 років^{4,5}.

Частина друга ст. 395 КК передбачає кримінальну відповідальність державних службовців, які мають рахунки за кордоном та не повідомили про це відповідно до державних вимог. Якщо рахунки мають досить крупну суму і про це не було заявлено – підлягають покаранню

---

¹ Olivia Yu, Corruption in China's Economic Reform: A Review of Recent Observations and Explanations, 50 CRIME L. & SOC. CHANGE 161, 163 (2008) (describing main agencies involved in anti-corruption work); 2010 WHITE PAPER, supra note 7 (listing major government and Party bodies involved in anti-corruption work). URL: <http://www.springerlink.com/content/c6165qnv674858h7>.

² Margaret K. Lewis. Articles: Presuming Innocence, or Corruption, in China. URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1932858.

³ Коробеев А. И. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. / пер. с китайського Вичикова Д. В. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. С. 265.

⁴ Criminal Law of the People's Republic of China Adopted by the Second Session of the Fifth National People's Congress on July 1, 1979 and amended by the Fifth Session of the Eighth National People's Congress on March 14, 1997. URL: <http://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm>.

⁵ Amendment VII to the Criminal Law of the People's Republic of China (Order of the President of the People's Republic of China No. 10): 2009-03-29. URL: http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=85805&p_country=CHN&p_classification=01.04.

позбавленням волі на строк до 2 років або короткостроковим арештом; при пом'якшуючих обставинах – організацією чи вищестоящими органами застосовуються адміністративні заходи покарання¹.

Треба зазначити, що з моменту прийняття нового КК КНР у 1997 р. покарання у вигляді позбавлення волі за незаконне збагачення було терміном до 5 років, і деякі вчені критикували санкцію даної статті у зв'язку з тим, що покарання за хабарництво слід зрівняти із смертним вироком відповідно до ст. 383. Так, у листі, розміщеному на шпальтах Женьмінь жибао (щоденна газета Центрального комітету КПК), китайський академік соціальних наук, дослідник Шао Даошен пояснив, що викриті корумповані чиновники хотіли б бути притягнуті до кримінальної відповідальності за ст. 395 КК, ніж за більш тяжкою ст. 383 КК. У 2009 р. Всекитайськими народними зборами було внесено сьому поправу до КК, згідно з якою покарання за незаконне збагачення збільшилося до 10 років позбавлення волі². Таким чином, уряд КНР висловив свою підтримку щодо введення більш суворого покарання за незаконне збагачення, тим самим активізувавши боротьбу із корупційними проявами.

У спеціальному адміністративному районі Макао КНР попередження незаконного збагачення передбачено в податковому законодавстві, а саме в Законі 11/2003 про прибутки та власність. Так, якщо посадова особа самотійно або через посередників має у володінні активи або доходи, які значно вищі, ніж вказано в попередніх заявах (деклараціях) і не надала ордер, зокрема, як і коли вони потрапили в її володіння, чи неправдиво вказала їх законне походження, вона карається позбавленням волі на строк до трьох років і штрафом у розмірі заробітної плати за 360 днів. Дані активи або доходи за рішенням суду можуть бути передані на користь спеціального адміністративного району Макао³.

У спеціальному адміністративному районі Гон Конг КНР кримінальну відповідальність за незаконне збагачення передбачено в розділі 10 Постанови про запобігання хабарництву. Згідно з положенням даного розділу, будь-яка особа, яка є або була главою виконавчої влади, або призначена на посаду офіцера – (з 14 поправками 2003 р., з 22 поправками 2008 р.): а) підтримує рівень життя вище того, який відповідає її теперішній або в минулому офіційній винагороді, або б) в її управлінні

¹ Olivia Yu. Зазнач. твір; Margaret K. Lewis. Зазнач. твір.

² David Fang. Corrupt officials use law loophole: From South China Morning Post. Asia Africa Intelligence Wire. February 19, 2005. URL: http://www.accessmylibrary.com/coms2/summary_0286-18823776_ITM.

³ Declaração de Rendimentos e Interesses Patrimoniais. COMISSÃO PERMANENTE N.º 3/II/2003 (Закон 11/2003 про прибутки та власність). URL: http://www.al.gov.mo/colectanea/trab_L2_2002-2003/pt/2-5.pdf.

знаходяться кошти або майно, які не відповідають її теперішній або в минулому офіційній винагороді, повинна, якщо не надасть раціонального пояснення в суді про те, яким чином вона підтримувала такий рівень життя або як такі кошти або майно перейшли в її контроль, вважається винною у скоєнні злочину¹.

Незважаючи на відсутність поняття незаконного збагачення в законодавстві Королівства Бутан, чинне антикорупційне законодавство містить положення щодо посадових осіб, яке за змістом збігається з положеннями ст. 20 Конвенції².

В Народній Республіці Бангладеш (представник Південної Азії) в ст. 27 «Володіння майном понад відомі джерела доходу» Закону про антикорупційну комісію від 2004 р. передбачено, що за наявності достатніх і розумних підстав вважати, що в особи на її власне ім'я чи на ім'я іншої особи знаходиться у володінні на праві власності рухоме або нерухоме майно, яке не узгоджується з відомими джерелами її доходів, і якщо дана особа не може подати в суд, під час судового розгляду, задовільні пояснення стосовно володіння цією власністю, то ця особа може бути засуджена до тюремного ув'язнення від трьох до десяти років позбавлення волі, а ця власність повинна бути конфіскована³. Як бачимо, за незаконне збагачення встановлено суворе покарання.

Індія, згідно із недавнім дослідженням «Transparency international», має досить високий рівень корумпованості серед країн світу. Ця статистика є лише відображенням основної реальності. Індійська політична система, продовжуючи своє колоніальне минуле, стала головним живильним середовищем для корупції, яка була підтримана бюрократією, доповнюється відсутністю підзвітності та прозорості, а постійне введення в дію законів і правил ще більше поширюють її прояви. Корупція в індійському суспільстві стала настільки поширеною, що її прояви є невід'ємною складовою повсякденного життя людей⁴.

В індійському кримінальному законодавстві передбачено відповідальність за «зловживання джерелом доходу», якщо посадова особа пе-

¹ Hong Kong Ordinances: Cap 201 s 10 Possession of unexplained property. URL: <http://www.hkllii.hk/eng/hk/legis/ord/201/s10.html>.

² The anti-corruption Act of Bhutan 2006 (Закон про боротьбу з корупцією в Бутані. – 2006). URL: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/apcity/unpan047882.pdf>.

³ Anti-Corruption Commission Act, 2004 (Закон про антикорупційну комісію від 2004 року). URL: http://www.iaaca.org/AntiCorruptionLaws/ByCountriesandRegions/Z/Zimbabwe/201202/t20120217_806869.shtml.

⁴ Mallick, Shabnam and Rajarshi Sen. "The Incidence of Corruption in India: Is the Neglect of Governance Endangering Human Security in South Asia?" 103 Institute of Defence and Strategic Studies Singapore (January 2006). URL: <http://www.rsis.edu.sg/publications/WorkingPapers/WP103.pdf>.

ребуває на державній службі і в її володінні знаходяться рахунки, грошові кошти чи інше майно, яке не відповідає офіційним джерелам доходу, воно може бути конфісковане за наказом компетентного суду¹.

Як свідчить аналіз, індійський закон набагато більш практичний, ніж положення Конвенції ООН проти корупції щодо отримання державним службовцем незаконної винагороди. Так, тоді як Конвенція рекомендує покладання тягаря доказування лише у випадках незаконного збагачення, то в індійському законодавстві, коли буде доведено, що обвинувачений отримав винагороду, вважається, що він скоїв злочин «отримання незаконної винагороди», якщо тільки не буде доведено протилежне. Іншими словами, якщо буде доведено, що обвинувачений прийняв винагороду, окрім правової винагороди, то вважається, що це була прийнята незаконна винагорода, за що передбачається кримінальна відповідальність. Ця правова презумпція є винятком із загального правила².

У Республіці Філіппіни, відображення ст. 20 Конвенції ООН проти корупції знайшло себе в розділі 8 Закону № 3019 про антихабарництво та прояви корупції від 1978 р. Так, згідно з цим розділом, звільнення у зв'язку з нез'ясованим багатством здійснюється, якщо, відповідно до положень Закону Республіки № 1379, посадова особа придбала під час перебування на державній службі чи то на її ім'я, або на ім'я іншої особи, розмір власності або грошей, які явно непропорційно більші заробітної плати та інших законних доходів посадової особи, то цей факт є підставою для її звільнення. Нерухомість, яка знаходиться у праві власності дружини чи неодружених дітей такої посадової особи, може братися до уваги, коли її законне придбання не може бути раціонально обґрунтовано. Банківські депозити повинні бути взяті до уваги у процесі виконання

---

¹ Status of ratification of the United Nations Convention against Corruption as at 20 January 2008 and notifications, declarations and reservations thereto // Conference of the States Parties to the United Nations Convention against Corruption Second session Nusa Dua, Indonesia, 28 January – 1 February 2008 (Стан справ з ратифікації Конвенції ООН проти корупції станом на 20 січня 2008 року: повідомлення та застереження щодо неї. Записка Секретаріату // Конференція держав-учасниць Конвенції ООН по боротьбі з корупцією. – Друга сесія, Нуса-Дуа, Індонезія, 28 січня – 1 лютого 2008 р.). URL: <http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/COSP/session2/V0850398e.pdf>.

² India and International Law. Volume 2. Edited by Bimal N. Patel. – Koninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands. – 2008. URL: http://books.google.ru/books?id=V7PI25CBkXYC&pg=PA349&lpg=PA349&dq=illicit+enrichment+in+India&source=bl&ots=HA_qePFAM6&sig=oVWAHRCjbFCG-5fCym1rBj9mJiE&hl=ru&sa=X&ei=_9tpUISiH8XKswb-5IC4BA&ved=0CC0Q6AEwAjkK#v=onepage&q=illicit%20enrichment%20in%20India&f=false.

цього розділу, незважаючи на будь-які положення закону про зворотне¹.

Аналогічну ситуацію криміналізації незаконного збагачення можна спостерігати у кримінальному законодавстві Непалу, Малайзії, Пакистану, Сінгапуру². Цікавим моментом, наприклад, є те, що в Пакистані за обвинувачення в корупційних злочинах не допускається віддання особи на поруки³.

Канада, яка ратифікувала Конвенцію ООН проти корупції у 2007 р., не встановила в своєму законодавстві окремої відповідальності за незаконне збагачення. Крім цього, Канада, яка ратифікувала задовго до появи оонівської конвенції, Міжамериканську конвенцію про боротьбу з корупцією, в тому числі й ст. 9, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, заявила, що такі норми не можуть створити злочин за незаконне збагачення, оскільки це призведе до порушення принципу презумпції невинуватості гарантовано відповідно до їх конституціями⁴.

США, які ратифікували «антикорупційну» оонівську конвенцію в 2006 р., досі не імплементували ст. 20 і в найближчому майбутньому не збираються виконувати її положення⁵.

Як вказано в доповіді, підготовленій адміністрацією США в 2010 р. в рамках глобального механізму огляду виконання державами положень ст. 20 Конвенції, дана норма покладає на відповідача незаконного збагачення нести тягар доказування своєї невинуватості та законності джерел походження доходів⁶. Також у зв'язку з тим, що у Конституції США закріплено принцип презумпції невинуватості обвинувачуваного, то США не може встановити окрему кримінальну відповідальність за незаконне збагачення. Крім цього, в документі USA UNCAC Self Assessment "UNODC – United Nations Convention against Corruption" (07/10/2010) наголошено на тому, що США має достатній внутрішній механізм (національне законодавство, в тому числі і кримінальне) для

---

¹ Republic Act No.3019 Anti-graft and corrupt practices Act. URL: http://www.lawphil.net/statutes/repacts/ra1960/ra_3019_1960.html.

² Illicit Enrichment. Stolen Asset Recovery Initiative. The World Bank – UNODC. URL: <https://cms.unov.org/DocumentRepositoryIndexer/GetDocInOriginalFormat.drxx?DocID=64bc66d0-f52a-4c11-bd25-86d27d2c0ac3>.

³ National Accountability Ordinance 1999. URL: http://www.iaaca.org/AntiCorruptionLaws/ByCountriesandRegions/P/Pakistan/201202/t20120215_805272.shtml.

⁴ Там само.

⁵ О мировой практике применения ст. 20 Конвенции ООН по борьбе с коррупцией ...

⁶ USA UNCAC Self Assessment "UNODC – United Nations Convention against Corruption" (07/10/2010), p. 46. URL: <http://www.state.gov/documents/organization/158105.pdf>.

притягнення до відповідальності державних службовців, які отримують необґрунтовані фінансові вигоди, а також про намір надавати допомогу і співпрацювати з іншими державами-учасницями у сфері протидії корупції¹. Зокрема, відповідно до американських законів, високопосадовці зобов'язані щорічно заповнювати докладні фінансові звіти про джерела своїх доходів. При цьому надання контрольним органам неправдивої інформації тягне за собою кримінальну відповідальність (ст. 1001 розділу 18 Зводу законів США – «Помилкові твердження» – передбачає покарання у вигляді позбавлення волі строком до 5 років). Крім цього, кримінальне покарання передбачено за несплату податків на багатство, зокрема, добуте незаконним шляхом. Нарешті, нездатність особи, підозрюваної в інших злочинах, пов'язаних з корупцією, переконливо пояснити джерело своїх доходів може бути використана прокуратурою в якості додаткового доказу її провини по інших закріплених у американському праві складах злочину (відмивання грошових коштів, здобутих незаконним шляхом, вимагання політичних пожертвувань, хабарництво і т. ін.)².

Наступними представниками є країни Центральної і Латинської Америки. Треба зазначити, що більшість з цих країн криміналізували незаконне збагачення як кримінально-правовий засіб у боротьбі з корупцією і економічною злочинністю.

Так, у Мексиканських Сполучених Штатах кримінальну відповідальність за незаконне збагачення передбачено у ст. 224 Федерального кримінального кодексу. Так, незаконним збагаченням визнається, коли державний службовець не може пояснити законне збільшення його активів або законного джерела товарів на його ім'я. Ті, хто визнаний винним у незаконному збагаченні, караються конфіскацією незаконних товарів, позбавленням волі, штрафом і / або позбавленням і втратою працездатності в державній службі. Тяжкість покарання залежить від суми незаконно отриманих активів³.

Кримінальне законодавство Республіки Панама передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збагачення. Так, у ст. 335-А КК зазначено, що особа, яка під час обіймання державної посади або протягом року після припинення державної служби отримує у власність активи у значному розмірі і не може пояснити джерело такого збагачення,

---

¹ Там само.

² О мировой практике применения ст. 20 Конвенции ООН по борьбе с коррупцией ...

³ Mexico: Federal Criminal Code. Code Published in the Official Journal of the Federation on August 14, 1931 – reform published, DOF 19/08/2010. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=199696.

підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років, або арешту від 100 до 365 днів та позбавлення права обіймати державні посади на строк, що дорівнює позбавленню волі чи арешту. Якщо таке збагачення перевищує суму 100 000 бальбоа (100 000 доларів США), то тюремне ув'язнення може бути збільшеним від чотирьох до десяти років.

Аналогічним чином діє ст. 5 Закону 59, яка забороняє необґрунтоване збагачення, тобто забороняється службовцю або колишньому державному службовцю протягом року після закінчення своїх обов'язків володіти майном, вартість якого перевищує його доходи, якщо він не може пояснити його законне походження¹.

Так, у 1964 р. Аргентинська Республіка, як і Індія, стали першими країнами, які криміналізували незаконного збагачення. Так, ст. 286 КК Аргентинської Республіки передбачає, що будь-яка особа, яка не може пояснити походження будь-якого помітного збагачення для себе або третьої особи, а також протягом двох років після того, як припинила свої обов'язки посадової особи чи громадського діяча, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі від двох до шести років, штрафу у розмірі від 50 відсотків до 100 відсотків від вартості збагачення і абсолютної безстрокової дискваліфікації. При цьому під збагаченням розуміється не тільки збільшення грошей, речей, або товарів, але й коли борги особи було скасовано або її зобов'язання погашено².

В законодавстві Республіки Колумбія конфіскація активів, отриманих у результаті незаконного збагачення, є потужним стримуючим фактором для тих, хто прагне незаконно збагатитися, тобто скористатися своїм становищем для особистого збагачення.

Поняття незаконного збагачення в законодавстві Республіки Колумбія закріплено в Законі № 793 від 2002 р. про конфіскацію без винесення обвинувального вироку. Ст. 2 цього Закону передбачено, що суд постановляє ухвалу про конфіскацію:

- коли спостерігається невинуватене збільшення особистих активів у будь-який час і без пояснення їх законного походження, або
- коли законне походження власності в ході судового процесу не може бути доведено.

Крім того, незаконне збагачення є конституційним питанням, що

---

¹ Criminal Code of the Republic of Panama (approved by Law No. 14 of May 18, 2007, with amendments and additions introduced by Law № 26 of 2008). URL : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=7203>.

² The Basis of Illicit Enrichment / Lindy Muzila, Michelle Morales, Marianne Mathias and Tammar Berger. URL: http://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/9780821394540_ch01.

демонструє протиріччя між приватними і суспільними інтересами і порушує дотримання гарантованих конституцією прав. З одного боку, Конституція Колумбії захищає осіб від конфіскації їхнього майна (ст. 34) і гарантує права приватної власності (ст. 58); з іншого – суд може анулювати право власності на майно, придбане в результаті незаконного збагачення, коли воно завдає матеріальної шкоди державі або серйозно погіршує суспільну мораль¹. Стосовно конфіскації, якщо існує конфлікт між приватними і суспільними інтересами або правами, то прецедентне право показує, що приватний інтерес повинен поступитися суспільному.

На думку Конституційного суду Республіки Колумбія, конфіскація активів за своєю природою є конституційним питанням, яке регулюється Конституцією. У тому самому рішенні Конституційний Суд зазначив, що закон захищає тільки права тих, хто купує нерухомість на законних підставах. Ті, хто купують власність за незаконно отримані кошти, не можуть претендувати на захист, що надається правовою системою².

У Республіці Парагвай кримінальну відповідальність за незаконне збагачення передбачено в ст.ст. 1–6 Закону № 2.523/04, що запобігає і протидіє незаконному збагаченню в державній службі. Так, ст. 3 цього Закону передбачає, що державні посадові особи скоюють злочин незаконного збагачення, якщо вони отримали товар, права або послуги, вартість яких перевищує свої законні економічні засоби, або скасовано їх борги чи припинено зобов'язання. Відповідальність службовця також настає за вчинення будь-якої із вищевказаних дій, вчинених його подружжям або родичем. Незаконне збагачення карається позбавленням волі на строк від одного до десяти років, дискваліфікацією від одного до десяти років і спеціальною конфіскацією незаконно отриманого³.

Відповідальність за незаконне збагачення закріплено в ст. 401 КК Республіки Перу. Дана норма передбачає, що, якщо державний службовець або посадова особа незаконно збагачується, то він буде општрафований з позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років. Незаконне

---

¹ Законодательная база для конфискации активов, полученных в результате незаконного обогащения / Книги и учебники // Finbook.News. URL: <http://finbook.news/offshornyiezonyi-book/zakonodatelnaya-baza-dlya-konfiskatsii-aktivov-16938.html>

² Там само.

³ Ley № 2.523/04. Que previene, tipifica y sanciona el enriquecimiento ilícito en la función pública y el tráfico de influencias tl Congreso de la nación paraguayana sanciona con fuerzade. Asunción, 13 de diciembre de 2004. URL: http://www.oas.org/juridico/spanish/mesicic2_pry_anexo11.pdf.

збагачення має місце, коли вартість таких активів і доходів помітно перевищує його особисті активи і / або особисті витрати, які він зазвичай може отримати в силу своєї заробітної плати та винагороди або будь-яких інших законних доходів¹. Верховний Суд Республіки пояснив, що у випадках незаконного збагачення докази, представлені в ході кримінального судочинства, повинні незаперечно довести невідповідність або помітну різницю між набутими активами і офіційними доходами державної посадової особи або державного службовця².

Підводячи підсумки вищевикладеного, зазначимо, що більшість європейських країн, так само як і США, які приєдналися до Конвенції у напрямку реалізації положень ст. 20, не встановили окремої кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, на відміну від України.

Протилежною є ситуація в азіатських країнах, більшість країн з яких, які приєдналися до Конвенції у напрямку реалізації положень ст. 20 Конвенції, встановили окрему кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, чого не можна сказати про країни пострадянського простору. Так, більшість країн СНД не встановили в національному законодавстві окремої кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, але останнім часом у них широко обговорюється питання щодо доцільності запровадження такого кримінально-правового засобу у протидії корупції.

На відміну від США, більшість країн Південної, Центральної і Латинської Америки встановили кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, особливістю якої у цих країнах є таке: 1) дія даної норми поширюється не тільки на державних службовців, а й на будь-яких інших фізичних осіб; 2) суб'єктом відповідальності є державний службовець, який незаконно збагатився як під час виконання ним своїх посадових обов'язків, так і протягом певного часу після припинення ним державної служби.

Характерними рисами для всіх країн, які відмовляються криміна-

---

¹ Peru: Criminal Code (Legislative Decree No. 635 of April 3, 1991). Year of Version: 2004. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=182588.

² Combating economic crimes : balancing competing rights and interests in prosecuting the crime of illicit enrichment / Ndiva Kofele-Kale. Milton Park, Abingdon, Oxon; New York : Routledge, 2012. URL: https://books.google.com.ua/books?id=F2HFQBQAAQBAJ&pg=PT62&lpg=PT62&dq=illicit+enrichment+in+Panama&source=bl&ots=u-ZvdOeo3C&sig=J6a4MRqTF1CONmnPBzE0bLpLeY&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjYup6oj_nOAhXDFSwKHc7HDioQ6AEIOjAE#v=onepage&q=illicit%20enrichment%20in%20Panama&f=false.

лізувати незаконне збагачення, а це 27 країн із досліджених 48, є такі: а) посилення на невідповідність даної норми конституційним принципам, зокрема, принципу презумпції невинуватості; б) обґрунтування, що національне законодавство повною мірою містить превентивні заходи у боротьбі з корупцією.

Отже, проаналізувавши нормативно-правові акти решти 21 зарубіжних країн, які криміналізували незаконне збагачення, можна виокремити позитивний досвід цих країн: а) криміналізація незаконного збагачення; б) встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, вчинене державними службовцями протягом певного часу після складання ними своїх службових обов'язків; в) розширення кола суб'єктів відповідальності за незаконне збагачення (для нашої держави це можуть бути службові особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, та особи, які надають публічні послуги); г) передбачення основного покарання за незаконне збагачення у виді штрафу у розмірі, пропорційному вартості предмета злочину, позбавлення волі або арешту, конфіскації незаконно набутих активів та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Розділ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

2.1. Об'єкт незаконного збагачення

Характеризуючи склад злочину незаконного збагачення, необхідно використовувати напрацювання науковців країн світу, де вказана норма впроваджена в національне законодавство й існує досвід її застосування. Звісно, більшість із них належать до країн Південної Америки, мусульманського світу та Азійсько-Тихоокеанського регіону. Проте вивчення досвіду країн дає змогу краще пізнати особливості функціонування правової норми у суспільствах з різних релігійним, моральним, правовим ставленням до цієї проблеми і способи боротьби з нею¹.

Для повного та всебічного дослідження будь-якого злочину, виявлення можливих передумов його вчинення та розробки заходів, які б цьому перешкоджали, в першу чергу потрібно провести кримінально-правовий аналіз його складу, тобто визначити об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону. Кожен злочин завжди посягає на певний об'єкт, заподіює йому шкоду або створює загрозу такого заподіяння. Будучи одним з чотирьох елементів складу злочину, об'єкт надає можливість визначити суспільно-політичну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки. Чим більш небезпечним є злочин, тим більш пріоритетною має бути кримінально-правова охорона цього об'єкта².

Встановлення об'єкта має велике значення для виявлення характеру і ступеня суспільної небезпеки будь-якого злочину, відмежування від суміжних злочинів, призначення покарання тощо. Теоретична і практична значимість об'єкта злочину зумовила великий інтерес представників юридичної науки до цієї проблеми. Саме об'єкт злочину дозволяє визначити соціально-політичну сутність злочину, його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежу-

---

¹ Гарбазей Д.О. Незаконне збагачення як склад злочину в міжнародному праві / Д.О. Гарбазей // Юридичний науковий електронний журнал. С. 77. URL : http://www.lsej.org.ua/2_2014/34.pdf.

² Кримінальне право України. Загальна частина / Александров Ю. В., Антипов В. І., Володько М. В. та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Вид. 3-є, перероб. та доп. Київ : Юрид. думка, 2004. С. 77.

ванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Об'єкт має істотне значення також для визначення самого поняття злочину, значною мірою впливає на зміст об'єктивних та суб'єктивних ознак злочину, є вихідним при кваліфікації злочинів, побудови системи Особливої частини¹.

Взагалі, як пише В.Я. Тацій, учення про об'єкт злочину, є одним із найважливіших питань доктрини кримінального права, оскільки від з'ясування сутності об'єкта злочину та визначення його поняття залежить правильне розв'язання багатьох проблем кримінально-правової охорони².

Дослідження об'єкта злочину проводили такі вітчизняні і зарубіжні вчені: Ю.В. Александров, М.І. Бажанов, Л.П. Брич, С.Б. Гавриш, М. А. Гельфер, В.К. Глістін, М.Д. Дурманов, Є.Л. Ємельянов, А.А. Задорожний, А.К. Квіцинія, В.А. Клименко, М.Й. Коржанський, М.В. Кочеров, Д.І. Крупко, Д.Г. Михайленко, М.І. Мельник, Б.С. Нікіфоров, Г.П. Новосолов, Т.І. Слуцька, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, А.Н. Трайнін, В.М. Трубніков, Є.В. Фесенко, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.Г. Хашев та ін. Об'єкт незаконного збагачення було розглянуто у працях таких вчених: Л.П. Брич, О.П. Денєга, О.О. Дудорова, М.В. Кочерова, М.І. Мельника, В.І. Тютюгіна, М.І. Хавронюка, І.М. Ясінь та ін. Слід підкреслити, що складність проблеми об'єкта злочину незаконного збагачення полягає насамперед у тому, що незаконне збагачення, з урахуванням тенденційних змін, було передбачено в КК нещодавно. У теорії кримінального права ще бракує наукових розробок з цього питання, що ускладнює правильне визначення суспільної небезпечності такого діяння. Вищенаведене й обумовило актуальність даного наукового дослідження.

У кримінальному праві практично одностайно визначено, що об'єкт злочину – це те, на що посягає особа, яка вчиняє злочинне діяння. Однак питання про те, чому саме заподіюється або може бути заподіяно шкоду в результаті вчинення злочину, вже протягом багатьох років залишається досить дискусійним. Злочин завжди посягає на певний об'єкт, заподіює йому шкоду або створює загрозу її заподіяння.

Перші дослідники об'єктом злочину визнавали суб'єктивні права особи (А. Фейєрбах), норми права в їх реальному бутті (М. С. Таганцев),

¹ Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. 4-те, перероб. і доп. – Харків : Право, 2010. – С. 96.

² Тацій В.Я. Об'єкт злочину / В.Я. Тацій // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1. – С. 126 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6115/1/Tacij_126-143.pdf

цінності як умови здорового існування суспільства (К. Біндінг), охоронювані нормами права життєві інтереси (Ф. Ліст), правові блага (Г. Вельцель) тощо¹.

А. Піонтковський², Я. Брайнін³, Б. Никифоров⁴, А. Трайнін⁵ та інші дослідники визначали об'єктом злочину суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом. Проте слід зазначити, що концепція суспільних відносин як об'єкта злочину останнім часом зазнає всебічної аргументованої критики з боку окремих фахівців.

Основними науковими концепціями щодо того, на що ж саме посягає злочин, є такі, що визнають об'єктом злочину суспільні відносини (В.Я. Тацій⁶, М.І. Бажанов, М. Й. Коржанський⁷, Н.О. Гуторова, В.О. Навроцький та ін.); правові блага (С.Б. Гавриш⁸); соціальні цінності (П.С. Матишевський⁹, Є.В. Фесенко¹⁰); людину, незалежно від віку, розумового розвитку, соціального стану (Г.П. Новоселов¹¹).

Окрім викладених нами вище, В.К. Гришук наводить такі найбільш поширені сучасні концепції об'єкта злочину в теорії кримінального права:

1) об'єкт злочину – окремі особи або багато осіб (І. Я. Козаченко, З. А. Незнамова);

2) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом соціально значимі цінності, інтереси, блага (А.В. Пашковська, А.В. Наумов);

3) об'єкт злочину – суспільні відносини, які є відповідним порядком встановленими приписами правових норм, а також соціальні блага (Г.В. Чеботарьова);

4) об'єкт злочину двоякий – соціальна оболонка, яка є завжди першим об'єктом, а всі інші об'єкти перебувають всередині цієї оболонки

¹ Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину : монографія. Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС ; Ліра ЛТД, 2005. С. 11.

² Піонтковский А. А. Курс советского уголовного права. М. : Наука, 1970. Т. 2. С. 158.

³ Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве. М. : Госюриздат, 1963. С. 245–246.

⁴ Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б. С. Никифоров. М. : Госюриздат, 1960. С. 171–174.

⁵ Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления. М. : Госюриздат, 1957. С. 364.

⁶ Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навч. посібник. Харків : Укр. ЮА, 1994. С. 76.

⁷ Коржанський М.Й. Знач. твір. С. 11.

⁸ Гавриш С. Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступления. *Право и политика*. 2000. № 11. С. 4–15.

⁹ Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. Київ : А.С.К., 2001. С. 98.

¹⁰ Фесенко Є. В. Цінності як об'єкт злочину. *Право України*. 1999. № 6. С. 75–78.

¹¹ Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. М. : Норма, 2001. С. 60.

(В.М. Трубніков);

5) об'єкт злочину – охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О.М. Костенко, П.П. Андрушко, А.В. Ландіна)¹.

В.П. Ємельянов зазначає, що проблемність теорії суспільних відносин як об'єкта злочину «полягає в ототожненні злочину, як явища реальної дійсності, з ознаками складу як інформаційних характеристик про його елементи». Оскільки суспільні відносини, констатує В.П. Ємельянов, є науковою абстракцією і за своєю природою, як і будь-яка уявна модель, – нематеріальними і безтілесними, завдати їм реальної шкоди неможливо. Фактично завдання шкоди суспільним відносинам відбувається не в реальній дійсності, а в уявленні дослідників². Але водночас і поняття «правове благо», як вважає В.П. Ємельянов, також не може претендувати на роль універсальної категорії для наукової розробки проблем об'єкта злочину, тому що воно є оціночним, і кримінальний закон охороняє, поряд з беззаперечними цінностями (життя, здоров'я, свобода, гідність, безпека людини, її майнове становище та соціальний статус), і такі реалії дійсності, які важко назвати благом та загальноприйнятими цінностями. Враховуючи це і в цілому підтримуючи точку зору Г.П. Новосолова, який стверджує, що «ніякої іншої шкоди, окрім шкоди людям, злочин завдати не може»³, В.П. Ємельянов доходить висновку, що, «вчиняючи злочин, винна особа безпосередньо посягає не лише на людей, але й на ті чи інші різновиди, аспекти, прояви життя, діяльності людини, колективів, суспільства, їх безпеку, умови існування та функціонування, тобто на охоронювані кримінальним законом конкретні сфери життєдіяльності людей, які і виступають як безпосередні об'єкти злочинів як реальних явищ дійсності»^{4,5}.

Не вдаючись до полеміки з даного питання, ми підтримуємо усталену в науці кримінального права позицію більшості вчених стосовно того, що об'єктом злочину є суспільні відносини. Саме за критерієм визнання суспільних відносин об'єктом злочину проведемо дослідження об'єкта злочину незаконного збагачення, адже ця теорія ще з часів існування СРСР була і залишається в наш час домінуючою в теорії вітчиз-

¹ Грищук В. К. Кримінальне право України : Загальна частина : навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2006. С. 108.

² Ємельянов В. П. Концептуальные аспекты исследования объекта пре ступлений. *Право и политика*. 2003. № 2. С. 68–70.

³ Новоселов Г. П. Знач. твір. С. 62.

⁴ Ємельянов В.П. Знач. твір. С. 72–73.

⁵ Ємельянов В.П. Визначення об'єкта злочину у кримінально-правовій науці: дискусійні питання // Вісник Запорізького юрид. ін-ту Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ. 2009. № 2. С. 133.

няного кримінального права. До того ж інші концепції є або досить новими, або не так глибоко розробленими.

Найпоширенішою в науці кримінального права є концепція, згідно з якою об'єкти злочинів класифікуються за двома підставами: залежно від ступеня узагальненості – «за вертикаллю» (загальний, родовий, видовий і безпосередній) та залежно від важливості безпосереднього об'єкта – «за горизонталлю» (основний, додатковий обов'язковий, додатковий, факультативний)^{1,2}. За цим критерієм проведемо дослідження об'єкта незаконного збагачення.

З аналізу наукових позицій з приводу визначення загального об'єкта злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, вбачається, що під ним розуміється сукупність суспільних відносин, блага, цінності у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, що охороняються кримінальним законом^{3,4,5}.

В.Я. Тацій під родовим об'єктом злочинів розуміє об'єкт, що охоплює певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною та економічною сутністю суспільних відносин, які знаходяться під охороною КК⁶.

Зазначимо, що в науці питання про родовий об'єкт службової злочинності вирішується вченими по-різному. Так, наприклад, одна група вчених (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, А.А. Задорожний, В.А. Клименко, Т.І. Слуцька, В.Г. Хашев) під родовим об'єктом злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, розуміють суспільні відносини, які визначають зміст правильної роботи, тобто встановлений нормативно-правовими актами порядок здійснення службовими та посадовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування, їх апарату,

---

¹ Мошняга Л.М. Об'єкт злочинів проти конституційних основ національної безпеки України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 80–84.

² Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Луганськ : Елтон-2, 2012. Т. 2. С. 473–474.

³ Андрушко П.П., Стрижевська А.А. Злочини у сфері службової діяльності : навч. посібник. Київ : Юрисконсульт, 2006. С. 342.

⁴ Бакай М. Кримінально-правова характеристика зловживання впливом як виду злочину за міжнародними антикорупційними нормативно-правовими актами. *Право України*. 2011. № 8. С. 351–359.

⁵ Басова Т.Б. Уголовная ответственность за должностные преступления: правотворчество и правоприменение в условиях административной реформы Российской Федерации : монографія. Владивосток : Дальнаука, 2005. С. 284.

⁶ Тацій В.Я. Объект и предмет преступления по советскому уголовному праву. Харьков : Изд. при ХГУ, 1988. С. 13–14.

підприємств, установ і організацій незалежно від організаційно-правової форми власності своїх посадових повноважень¹.

Інші вчені (М.В. Кочеров, М.І. Мельник) поряд з цим також пропонують відносити до родового об'єкта злочинів, передбачених розділом XVII Особливої частини КК, й авторитет державних органів та інших структур (впливовість, престиж, репутація), якому може заподіюватися шкода, а також порядок реалізації службовими особами таких органів наданої їм влади та службових повноважень^{2,3}.

Спільною рисою даних об'єктів є включення до родового об'єкта злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, авторитету відповідних структур, з використанням влади (повноважень) яких і вчиняються такі злочини. З цього приводу В.Г. Хашев окремо вказує, що частиною даного родового об'єкта є «авторитет державних і громадських організацій та інших структур, що розуміється як визнання, впливовість, престиж, якому за природою може заподіюватися шкода»⁴. Для органів державної влади та органів місцевого самоврядування він має велике значення, оскільки пересічні громадяни складають своє уявлення, наприклад, про поліцію, на основі дій та вчинків її окремих працівників, і окремі службові особи, зловживаючи владою, підривають у цілому престиж і авторитет тієї установи, де вони працюють⁵.

Те саме можна сказати і про підприємства, установи та організації недержавних форм власності, де в жорстких умовах ринкової конкуренції «підрив авторитету, наприклад, комерційного банку в результаті зловживання службовим становищем однією з його службових осіб може призвести в кінцевому підсумку до втрати клієнтів, розірвання угод на банківське обслуговування та ін.»⁶.

Іншою не менш важливою складовою родового об'єкта злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, поряд з авторитетом, на думку Т.І. Слуцької,

---

¹ Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін. ; за ред. М.І. Мельника. 2-ге вид. Київ : Атіка, 2008. С. 548; Хашев В.Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2007. С. 8.

² Мельник М.І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. С. 285.

³ Кочеров М.В. Знач. твір. С. 55.

⁴ Хашев В.Г. Знач. твір.

⁵ Там само.

⁶ Кримінальна відповідальність за посадові злочини / В.А. Клименко, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк. Коментар до Закону України «Про боротьбу з корупцією» / М.І. Мельник, Г.О. Омельченко, М.І. Хавронюк. Київ : Бліц-Інформ, 1996. 512 с.

виступає законодавчо визначена правильна діяльність державного апарату, апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, окремої організації місцевого самоврядування, установи, підприємства¹. У даному разі слід акцентувати увагу на оціночному характері «правильності» діяльності тієї чи іншої установи, що для більш точного розуміння сутності родового об'єкта злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, вимагає формулювання критеріїв оцінювання такої правильності. Як зазначає А.А. Задорожний, така правильність, що полягає у нормальному, звичайному функціонуванні певних владно-управлінських органів, нерозривно пов'язана зі спрямованістю діяльності й виконанням ними поставлених соціальних функцій згідно з суспільними інтересами. Так чи інакше, спрямованість даної діяльності на задоволення інтересів людини, суспільства і держави потребує відповідного об'єктивного оцінювання, критерієм чого може виступати лише визначення відповідності практичної діяльності конкретного органу законодавчо встановленим положенням².

Ми погоджуємося із зауваженням М.В. Кочерова щодо недостатньо обґрунтованої позиції Т.І. Слущкої, адже родовий об'єкт таких злочинів становить не сама по собі правильність (правомірність) діяльності певних органів й установ, а й пов'язані з нею суспільні відносини. Адже нормативно-правова база, яка імперативно регулює діяльність службових осіб, має на меті, зокрема, забезпечити правильність, правомірність діяльності державного апарату відповідного підприємства, установи чи організації. Слід зазначити, що дослідниця у подальшому змінила свою позицію, визначивши родовим об'єктом цих злочинів суспільні відносини, які виникають у зв'язку зі здійсненням службовою особою діяльності відповідно до нормативно-правових актів, що становить правильну роботу державного апарату та апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності³.

Для правильного з'ясування сутності об'єкта злочину незаконного збагачення і "механізму" злочинного посягання на нього важливо визначити структуру суспільних відносин і взаємодію між різними елеме-

---

¹ Слущка Т.І. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у сфері службової діяльності : навч. посіб. Київ : КНТ, 2007. 164 с.

² Задорожний А.А. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Право і безпека*. 2012. № 2. С. 105–110.

³ Слущка Т. І. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 232 с.

нтами їх складових частин¹.

У кримінальному праві виділяють такі елементи суспільних відносин: суб'єкти відносин; предмет, з приводу якого існують відносини; соціальний зв'язок як зміст відносин, що визначається суспільно значущою діяльністю^{2,3}.

Правильне визначення суб'єктного складу суспільних відносин взагалі та соціальних функцій цих суб'єктів дає можливість встановити: які саме суспільні відносини виступають об'єктом злочину, обсяг цих відносин, а отже, і межі дії самого кримінального закону, механізм спричинення шкоди об'єкту. Так, слушною є думка В.Я. Тація: «Якщо в практиці боротьби зі злочинами при застосуванні тієї чи іншої кримінально-правової норми виникає необхідність у розширенні (чи, навпаки, звуженні) кола суб'єктів, то це одночасно означає, що слід розширити (або звужити) об'єкт злочину, а відтак і сферу дії самого кримінального закону»⁴.

Суб'єктами суспільних відносин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є держава (в особі відповідних органів та посадових і службових осіб), різні об'єднання громадян, юридичних і фізичних осіб, які співвідносяться один з одним як суб'єкт та об'єкт впливу. Здійснюючи свої повноваження, службова особа діє не як індивід, а як представник організації, відповідного органу. Її дії призводять до юридичних наслідків для організації і мають бути визнані діями організації. Роль службових осіб полягає у забезпеченні нормального функціонування апарату органів державної влади, місцевого самоврядування та підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, що ґрунтується на правових нормах, які визначають компетенцію службових осіб, коло їх прав, повноважень та обов'язків⁵.

У свою чергу, під державним апаратом розуміється сукупність органів державної влади (законодавчої, виконавчої та судової) та місцево-

---

¹ Бажанов М.І. Кримінальне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

² Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін. ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ : Юридична думка, 2004. 352 с.

³ Уголовное право Украины. Общая и Особенная части : учебник / под ред. проф. Е.Л. Стрельцова. Харьков : Одиссей, 2002. 672 с.

⁴ Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. – Харьков : Вища школа, 1988. – 182 с. URL: <http://zachetka.pf/book/4339/188449/Глава%202.%20ПРОБЛЕМА%20ИНТЕРЕСА%20В%20УГОЛОВНОМ%20ПРАВЕ%20И%20ЕЕ%20РЕШЕНИЕ.html>

⁵ Хашев В.Г. Знач. твір.

го самоврядування, які здійснюють чітко передбачені законом функції і наділені для їх виконання певною компетенцією¹.

До органів місцевого самоврядування Конституція України відносить ради депутатів різних рівнів (сільські, селищні, районні, міські) та їх виконавчі органи, які самостійно вирішують питання місцевого значення в межах Конституції і Законів України («Про місцеве самоврядування», «Про службу в органах місцевого самоврядування» тощо)².

Із аналізу суб'єктного складу суспільних відносин, яким завдається шкода у наслідок вчинення злочину, можна сказати, що родовим об'єктом злочину незаконного збагачення є суспільні відносини, які виникають і існують, відповідно до нормативно-правових актів, у сфері діяльності державного апарату і апарату органів місцевого врядування, апарату управління державними, комунальними підприємствами, установами, організаціями.

При визначенні предмета відносин, які охороняються Розділом XVII Особливої частини КК, необхідно враховувати, що предмет злочину та предмет суспільних відносин не одне й те саме. Як наголошує В.Я. Тацій, необхідно розрізнити предмет як структурний елемент суспільних відносин і предмет злочину як самостійну факультативну ознаку складу злочину, що існує поряд з об'єктом. Кожен із цих предметів наділений певними ознаками, соціальною роллю й виконує різне правове призначення³.

Під предметом суспільних відносин, стосовно потреб кримінального права, необхідно розуміти все те, з приводу чого або у зв'язку з чим існують відносини⁴. До предметів відносин належать майно, речі, матеріальні та духовні цінності, тобто їх можна умовно поділити на ті, що мають матеріальний характер, і на такі, що мають нематеріальний характер⁵.

Суспільні відносини, на які посягають службові особи державних та недержавних структур, виникають з приводу реалізації завдань, що стоять відповідно перед органами державної влади та місцевого самов-

¹ Кримінальне право. Особлива частина : підручник / за ред. В.І. Шакуна. Київ : НАВСУ; Правові джерела, 1999. . 399.

² Конституція України. Харків : ТОВ «Одісей», 2006. 48 с.; Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <http://www.rada.gov.ua>; Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 7 червня 2001 р. № 2493-III. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

³ Тацій В.Я. Зазнач. твір.

⁴ Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений). Л. : Изд-во ЛГУ, 1979. С. 127. URL : http://adhdportal.com/book_1675_chapter_1_ANNOTAIJA.html.

⁵ Там само.

рядування, а також окремими державними, комунальними підприємствами, установами, організаціями. Є обґрунтованою позиція В.Г. Хашева стосовно того, що предмет охоронюваних суспільних відносин у злочинах у сфері службової діяльності має нематеріальний характер і являє собою певні завдання, що стоять перед державою в цілому і окремо перед кожним державним органом, органом місцевого самоврядування і підприємством, установою чи організацією незалежно від форми власності. Суб'єктами реалізації цих завдань є службові особи, тобто можна сказати, що ті завдання, які стоять перед відповідними структурами, стоять і безпосередньо перед конкретними їх службовими особами¹.

Завдання службових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування полягають у точному виконанні ними положень Конституції України, законів та підзаконних нормативних актів, забезпеченні виконання повноважень відповідними органами в інтересах як окремих громадян, так і державних інтересах. Можна сказати, що ці завдання покладені на службову особу державою в цілому. Тому і реалізуються ці завдання на державному (публічному) рівні, а їх точне виконання забезпечує правильне функціонування вищевказаних органів².

Аналогічну природу завдань мають навіть державні комерційні підприємства, оскільки вони зобов'язані приймати та виконувати доведені до них в установленому законодавством порядку державні замовлення і державні завдання, а також враховувати їх при формуванні виробничої програми, визначенні перспектив свого економічного і соціального розвитку та виборі контрагентів (ч.1 ст.75 ГК)³.

Особливістю злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, якраз і є те, що, наприклад, на відміну від злочинів проти основ національної безпеки, злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян посягання на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини здійснюється спеціальними суб'єктами не ззовні, а всередині самої системи відповідних органів. Тобто шкода суспільним відносинам завдається самим учасником цих відносин, особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка навпаки має забезпечувати їх існування та охороняти від негативного впливу ззовні.

---

¹ Хашев В.Г. Дослідження родового об'єкта злочинів у сфері службової діяльності. // *Вісник Запорізького юрид. ін-ту ДДУВС*. 2009. № 2. С. 155–163.

² Там само.

³ Господарський кодекс України : станом на 13 квітня 2017 р. URL: <http://www.rada.gov.ua>

Щодо змісту правильної роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, а також окремих державних, комунальних підприємств, установ, організацій, то вона полягає у виконанні їх службовими особами наданих їм прав та повноважень в інтересах своїх підприємств, установ чи організацій, але не всупереч інтересам окремих громадян та держави в цілому¹.

Відповідно до ст. 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України². Ці положення основного закону поширюються на всіх без винятку службових осіб, незалежно від того, чи виконують вони свої службові обов'язки у державному чи громадському апараті, в органах місцевого самоврядування або на окремих підприємствах, в установах і організаціях. Не має також значення службове становище особи (звання, ранг, чин, кваліфікаційний клас), відомча приналежність органу, характер і сфера його діяльності, обсяг повноважень або форма власності, на підставі якої створені та функціонують підприємства, установи і організації. Виконання службовими особами своїх службових функцій у порядку, передбаченому законом та іншими нормативними актами, забезпечує нормальну діяльність державного і громадського апаратів, а також апарату управління підприємств, установ та організацій³.

Від реалізації цього положення значною мірою залежить правильна діяльність державного апарату, функціонування підприємств, установ та організацій усіх форм власності, своєчасне і справедливе вирішення соціальних проблем, забезпечення реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб⁴.

Отже, предметом суспільних відносин у сфері діяльності державного апарату і апарату органів місцевого самоврядування, апарату управління державних, комунальних підприємств, установ, організацій, у ракурсі кримінального права, є правомірна діяльність даних органів, тобто така, що відповідає вимогам законодавства⁵.

Як зазначалося вище, при вчиненні будь-якого злочину у сфері службової діяльності тією чи іншою мірою завжди підривається автори-

---

¹ Хашев В.Г. Зазнач. твір.

² Конституція України. Харків : ТОВ «Одіссей», 2006. Ст. 19.

³ Бондаренко Д.А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. 18 с.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

тет підприємства, установи чи організації, де працює службова особа, яка вчинила такий вид злочину. За своєю природою авторитет є соціально-психологічним явищем, яке є суттєвим елементом правосвідомості¹, а тому, враховуючи предмет злочинного впливу при незаконному збагаченні, поряд із правомірною діяльністю органів публічного чи приватного права, предметом виступає також їх авторитет та ділова репутація.

Соціальний зв'язок, як структурний елемент суспільних відносин, визначається як певна взаємодія, взаємозв'язок суб'єктів цих відносин. Він є обов'язком певної поведінки взаємопов'язаних суб'єктів відносин, об'єктивно існує, незалежно від поведінки окремих індивідів. Сутність соціального зв'язку встановлюється на основі визначення діяльності суб'єктів відносин з приводу предмета та змісту їх поведінки².

Загалом можна сказати, що соціальний зв'язок в об'єкті розглядуваного нами злочину має бути таким, щоб він виключав можливість порушення службовими особами своїх службових обов'язків.

Отже, з урахуванням вищевикладеного можемо сказати, що родовим об'єктом незаконного збагачення є суспільні відносини, які виникають у зв'язку зі здійсненням особою, уповноваженою на виконання функцій держави і місцевого самоврядування, та особою, яка надає публічні послуги, професійної діяльності відповідно до нормативно-правових актів, що становить правильну роботу органів державної влади чи місцевого самоврядування, підприємств, установ чи організацій незалежно від організаційно-правової форми та осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.

Поряд з родовим об'єктом окрема група вчених визначає так званий видовий об'єкт злочину, на який посягають усі злочини одного виду, а безпосередній – об'єкт конкретного злочину. Як зазначають вчені, триступенева класифікація є, скоріше, класичною, ніж універсальною, адже трьох ступенів не завжди достатньо для повної характеристики об'єкта злочинного посягання³. Тому в науці кримінального права останнім часом йдеться про «чотириступеневу» класифікацію об'єктів злочину «за вертикаллю», в якій, крім трьох із зазначених видів об'єктів злочину, виділяють ще й видовий (груповий) об'єкт злочину⁴. При цьому видовий об'єкт співвідноситься із родовим об'єктом злочину як час-

---

¹ Там само.

² Уголовное право Украины. Общая и Особенная части : учебник / под ред. проф. Е.Л. Стрельцова. Харьков : Одиссей, 2002. С. 672.

³ Кочеров М.В. Знач. твір. С. 56.

⁴ Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. 3-т вид. Київ: Атіка, 2007. С. 592.

тина із цілим, або як вид із родом, що і було покладено в основу його найменування. Необхідність такого виокремлення виникає тоді, коли з'являється можливість всередині великої групи однорідних суспільних відносин виділити більш або менш самостійну групу, для якої характерна наявність спільного інтересу в усіх учасників цих відносин. Підхід виокремлення самостійного видового об'єкта підтримав В.Я. Тацій, наголосивши, що таке виділення не повинно суперечити трискладовій класифікації, а навпаки, має право на існування тільки всередині неї, мотивуючи свою позицію тим, що виокремлення видового об'єкта лише додасть злягодженості системі кримінального закону і сприятиме більш правильному його застосуванню¹.

Розглядаючи видовий об'єкт злочину незаконного збагачення, слід погодитися із слушною позицією М.В. Кочерова, який під видовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 368-2 КК, вважає групу споріднених суспільних відносин, котрі виникають у зв'язку зі здійсненням службовою особою діяльності відповідно до нормативно-правових актів, що становить правильну роботу державного апарату й апарату органів місцевого самоврядування, державних чи комунальних підприємств, установ чи організацій².

Таким чином, під видовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 368-2 КК, слід розуміти суспільні відносини, які виникають у зв'язку зі здійсненням особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, діяльності відповідно до нормативно-правових актів, що становить правильну роботу державного апарату й апарату органів місцевого самоврядування, державних чи комунальних підприємств, установ чи організацій.

Далі перейдемо до розгляду безпосереднього об'єкта злочину незаконного збагачення. Аналізуючи різні підходи вчених у розумінні безпосереднього об'єкта злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, треба зазначити, що в кримінальному праві існує дві основні концепції визначення безпосереднього об'єкта злочинів.

Прихильники першого підходу (М.І. Бажанов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій) під безпосереднім об'єктом злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, розуміють суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в окремих ланках державного, комунального і громадського апарату, а також апарату управління окремих підприємств, уста-

---

¹ Тацій В. Я. Зазнач. твір. С. 160.

² Кочеров М.В. Зазнач. твір. С. 57.

нов та організацій¹.

Іншої позиції дотримуються, зокрема, М.І. Мельник та М.І. Хавронюк. Так, останні зазначають, що при визначенні безпосереднього об'єкта таких злочинів, виходячи з розподілу управлінської праці взаємопов'язаних і взаємодіючих ланок апарату управління, кожна з яких має відносну самостійність і виконує чітко визначені функції, за основу слід брати функціональну ознаку. Отже, безпосередній об'єкт злочинів у сфері службової діяльності полягає у правильній (нормальній) діяльності, зміст якої визначається законодавчими актами державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, незалежно від організаційно-правової форми. Щодо незаконного збагачення, М.І. Мельник та М.І. Хавронюк під основним безпосереднім об'єктом даного злочину розуміють правильну, тобто таку, що відповідає вимогам законодавства, діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних і комунальних підприємств, установ та організацій, а додатковим об'єктом – відносини справедливо розподілу матеріальних благ у суспільстві².

Д.І. Крупко під безпосереднім об'єктом незаконного збагачення розуміє суспільні відносини, які забезпечують авторитет, порядок здійснення державної служби, цілі та завдання установ і організацій публічного й приватного сектора, встановлений (нормативно закріплений) порядок їх функціонування³.

Більш обґрунтованим, на нашу думку, є перший підхід, оскільки при незаконному збагаченні суспільна небезпека даного злочину безпосередньо спрямована і посягає на суспільні відносини, які забезпечують авторитет та порядок здійснення державної служби, адже дана шкода суспільним відносинам завдається самим учасником цих відносин, а тому, посягання спрямоване на правомірне здійснення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, своїх повноважень, що й впливає на діяльність усієї установи, організації чи підприємства.

Крім того, для визначення безпосереднього об'єкта злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, і, звичайно, незаконного збагачення, його визначення має ґрунтуватись на розумінні родового об'єкта з конкретиза-

---

¹ Там само.

² Мельник М.І. Хавронюк М.І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Київ : Юридична думка, 2012. С. 1078–1080.

³ Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар. Вид. 8-е, перероб. та доп. / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Харків : Одиссей, 2012. С. 753.

цією змісту конкретних суспільних відносин, що виступають об'єктом посягання.

Таким чином, якщо родовим об'єктом незаконного збагачення є суспільні відносини, які виникають у зв'язку зі здійсненням особою, уповноваженою на виконання функцій держави і місцевого самоврядування, та особою, яка надає публічні послуги, професійної діяльності відповідно до нормативно-правових актів, що становить правильну роботу органів державної влади чи місцевого самоврядування, підприємств, установ чи організацій незалежно від організаційно-правової форми та осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, то безпосереднім об'єктом незаконного збагачення є суспільні відносини, що виникають у зв'язку та під час здійснення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, правомірної (законної) діяльності, тобто в межах і відповідно до нормативно-правових актів.

У науці кримінального права безпосередній об'єкт «за горизонталлю» розрізняють на основний і додатковий. Під основним безпосереднім об'єктом вбачають ті суспільні відносини, посягання на які становить суспільну сутність злочину та для охорони яких законодавець встановив відповідну кримінально-правову норму. А додатковим безпосереднім об'єктом виступають лише ті суспільні відносини, яким поряд з основним об'єктом заподіюється чи створюється загроза заподіяння шкоди, і які також є охоронюваними законом¹.

У свою чергу, вчені розрізняють додатковий необхідний (обов'язковий) безпосередній і додатковий факультативний безпосередній об'єкти².

Тут доречно зазначити думку О.П. Денегі стосовно того, що додатковий безпосередній об'єкт незаконного збагачення – це ті елементи суспільного правопорядку, а саме: суспільні відносини, права, обов'язки, законні інтереси людини, інші блага та цінності, на які посягає особа здійснюючи дане злочинне діяння, поряд з основним безпосереднім об'єктом даного злочину, та яким цим злочином прямо чи опосередковано завдається або потенційно може бути завдана істотна шкода³.

Л.П. Брич, О.В. Кришевич, А.В. Савченко у своїх дослідженнях акцентують увагу на тому, що додатковим обов'язковим об'єктом даного злочину (ст. 368-2 КК) виступають відносини справедливого розподі-

---

¹ Кочеров М.В. Зазнач. твір. С. 58.

² Там само. С. 58.

³ Денегі О.П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення за об'єктом. *Форум права*. 2015. № 3. С. 48.

лу матеріальних благ у суспільстві¹.

Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом незаконного збагачення, як зазначає М.В. Кочеров, є авторитет органів влади і місцевого самоврядування та ділова репутація державних, комунальних підприємств, установ, організацій. Додатковим факультативним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 368-2 КК, можуть виступати права та інтереси окремих громадян чи юридичних осіб².

Отже, підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом незаконного збагачення, поряд з авторитетом органів державної влади, місцевого самоврядування, їх діловою репутацією, також є й доброчесність, сумлінність, порядність, неупередженість особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Додатковим факультативним безпосереднім об'єктом даного злочину виступають права та законні інтереси окремих громадян чи юридичних осіб. Особливістю складу злочину незаконного збагачення є те, що його об'єкт частково чи повною мірою співпадає з об'єктами злочинів, передбачених ст. ст. 364, 368 КК.

Проаналізувавши об'єкт незаконного збагачення, перейдемо до розгляду предмета даного злочину. Необхідно зауважити, що предмет злочину, існуючи поряд з об'єктом, є самостійною факультативною ознакою складу злочину, його визначення сприяє більш глибокому та правильному з'ясуванню об'єкта злочину, має важливе значення для правильної кваліфікації злочину, його ознаки (властивості) надають можливість відмежувати злочин від правопорушення або від інших злочинів, оскільки у деяких випадках ступінь суспільної небезпечності діяння визначається залежно від предмета³.

Незважаючи на існуючі напрацювання у сфері дослідження питання предмета злочинів, передбачених розділом XVII Особливої частини КК, у тому числі й незаконного збагачення, дослідження питання предмета злочину взагалі, а тим паче, коли для позначення предмета злочинів використовуються досить нові для кримінального права терміни, не лише не втрачає своєї актуальності, а й набуває особливого зна-

---

¹ Савченко А.В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг. Науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / Савченко А.В., Кришевич О.В.; за заг. ред. д.ю.н., проф. В.І. Шакуна. Київ : Алерта, 2012. С. 134.; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О.М. Джужи, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. С. 883.

² Кочеров М.В. Знач. твір. С. 85–86.

³ Там само. С. 61.

чення, оскільки число наукових розробок не є значним, а кількість вчинюваних корупційних злочинів лише зростає.

Предметом злочину, передбаченого ст. 368-2 КК, є активи, під якими згідно з приміткою 2 до цієї статті слід розуміти грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їх розмір (вартість) перевищує одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Розглядаючи злочин незаконного збагачення в ракурсі кримінально-правового механізму протидії корупції як результат імплементації ст. 20 Конвенції, перш за все слід зазначити, що предметом злочину незаконного збагачення, відповідно до Конвенції ООН, Конвенції Африканського союзу, є активи¹. Міжамериканська конвенція використовує термін «майно». При цьому визначення терміна «майно» можемо побачити і в самій конвенції ООН, яка визначає його як будь-які активи, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, виражені в речах або в правах, а також юридичні документи або активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них². Тлумачення терміна «активи» ми можемо знайти в міжнародних актах: як приклад, у Директиві Європейського парламенту та Ради міністрів ЄС із боротьби з шахрайством у фінансових інтересах Союзу за допомогою кримінального права (СОМ (2012) 363 final, який можна тлумачити як ресурси, контрольовані компанією (державою, фізичною чи юридичною особами) у результаті минулих подій, від яких остання очікує економічної вигоди в майбутньому³. Насамперед, це рухоме й нерухоме майно, грошові кошти, цінні папери, основні та виробничі фонди, товарно-матеріальні цінності, дебіторська заборгованість. Зазначений термін несе у собі лише матеріальну частину, а тому є складовою більш об'ємного поняття «майно».

Першою складовою активів є грошові кошти. Так, згідно із 192 ЦК, законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у ви-

---

¹ Конвенція Африканського союзу о предупреждении и противодействии коррупции. URL: <http://archiv.council.gov.ru/files/journalsf/item/20110603131554.000000.pdf> (8).

² Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. ООН. Нью-Йорк, – 2004. URL: http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50028_R.pdf.

³ Пчелина С.Л. Международные стандарты финансовой отчетности / С.Л. Пчелина, М.Н. Минаева. URL: <http://mybrary.ru/users/personal/read/mejdunarodnyie-standartyi-finansovoy-otchetnosti/>.

падках і в порядку, встановлених законом¹. Відповідно до Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 7 «Звіт про рух грошових коштів», грошові кошти складаються з готівки в касі і депозитів до запитання, а еквіваленти грошових коштів – це короткострокові, високоліквідні інвестиції, які вільно конвертуються у відомі суми грошових коштів і яким притаманний незначний ризик зміни вартості². Згідно із ст. 3 ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» № 2346-III від 05.04.2001 р., кошти існують у готівковій формі (формі грошових знаків) або у безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках)³.

Треба підкреслити, що наявність застереження в законодавчому акті на грошові кошти у будь-якій валюті і у будь-якій формі не є випадковою, адже вказівка на грошові кошти лише в національній валюті могло б стимулювати, у разі вчинення відповідних злочинів, пропонувати, обіцяти, надавати, одержувати неправомірну вигоду в іноземній валюті, а тому такі кошти не визнавалися б предметом злочину. Також треба зазначити, що для кваліфікації незаконного збагачення, у разі, коли предметом неправомірної вигоди були б грошові кошти в іноземній валюті, обов'язково потрібно проводити еквівалентне вираження цієї суми в національній валюті – гривні, на день вчинення злочину.

Відповідно до цивільного та господарського законодавства, грошові кошти належать до окремого виду майна (специфічного різновиду речей)⁴. Так, відповідно до ст.ст. 177, 192 ЦК, грошові кошти є специфічним різновидом речей, що використовується як платіжний засіб, обов'язковий до приймання за номінальною вартістю на всій території України. У ч. 5 ст. 139 ГК зазначено, що коштами у складі майна є гроші суб'єктів господарювання у національній та іноземній валюті, призначені для здійснення товарних відносин цих суб'єктів з іншими суб'єктами, а також фінансових відносин відповідно до законодавства. Тому, погоджуючись із Є. Л. Стрельцовим щодо вжиття законодавцем словосполучення «інше майно» при відмежуванні його від терміна «грошові кошти»⁵, вважаємо цілком доцільним і правильним.

¹ Цивільний кодекс України : станом на 05.04.2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

² Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 (МСБО 7). Звіт про рух грошових коштів від 1 січня 2012 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_019.

³ Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2346-III (в редакції від 02 червня 2016 р.). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.

⁴ Господарський кодекс України : станом на 13 квітня 2017 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

⁵ Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар. Вид. 8-е, перероб. та доп. / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Харків: Одиссей, 2012. С. 753.

Іншою складовою частиною активів у складі злочину незаконного збагачення є – інше майно.

Питання про майно як об'єкт перш за все цивільних прав є складним не тільки в теоретичному, але й у практичному аспекті. У ст. 177 ЦК законодавець використовує таке формулювання як «інше майно, майнові права...», у ст. 190 ЦК установлює, що майно є особливим об'єктом, у якості якого виступає річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Так само визначати «майно» пропонує В. І. Тютюгін¹. Натомість М. І. Хавронюк, у цілому дотримуючись такої самої точки зору, надає більш широке визначення цьому поняттю, зазначаючи, що як особливі види майна слід виділяти тварин, підприємство як єдиний майновий комплекс, гроші (грошові кошти), валютні цінності, цінні папери, а також нематеріальні блага, до яких згідно із законом віднесено результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності².

Відповідно до ст. 190 ЦК, майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки³. Положення ЦК до майна також відносить і тварин (ст. 180 ЦК), нерухомі й рухомі речі (ст. 181 ЦК), підприємство як єдиний майновий комплекс (ст. 191 ЦК), грошові кошти (ст. 192 ЦК), валютні цінності (ст. 193 ЦК), цінні папери (ст. 194 ЦК), об'єкти права інтелектуальної власності (ст. 420 ЦК) тощо⁴.

Поширеним є уявлення про власність як майно, з яким вона отожднюється. Майно, згідно з ч. 2 ст. 139 ГК, належить до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів⁵.

Майнові права, незважаючи на свою вагомість для юриспруденції, не мають визначення в ЦК, хоча воно міститься у спеціальному законодавстві. Зауважимо, що у ч. 2 ст. 190 ЦК міститься щось схоже на визначення майнових прав, де майнові права є неспоживною річчю та ви-

---

¹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доп. Харків: Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. С. 1040.

² Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Київ: Атіка, 2011. С. 424.

³ Цивільний кодекс України : станом на 05.04.2017 р URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

⁴ Там само.

⁵ Господарський кодекс України : станом на 13.04.2017 р. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

знаються речовими правами¹.

Частина 1 ст. 251 ГК як активи визначає майно; ст.139 під нематеріальними активами розуміє цінності без зазначення при цьому на входування до їх складу майнових прав; ст. 86 як майнові права позначає права на об'єкти інтелектуальної власності; а ст. 213 в майнових активах вбачає речові та зобов'язальні права².

Згідно зі ст. 3 ЗУ «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 року № 2658-III, майновими визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими права власності (володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги³. Як бачимо, за цим Законом майнові права мають зобов'язальних характер, а за ЦК – речовий.

Банківське законодавство визначення майнових прав містить у п. 1.4 постанови Правління Національного банку України від 08.02.2000 р. № 49, якою затверджено Положення про валютний контроль, де вказано, що майнові права – це права вимоги особи за зобов'язаннями, за якими воно є кредитором⁴.

Законодавство про заставу містить практично такий самий підхід до поняття майнових прав. За ст. 49 ЗУ «Про заставу», заставник може укласти договір застави як належних йому в момент укладання договору прав вимоги по зобов'язаннях, у яких він є кредитором, так і тих, які можуть виникнути в майбутньому. Права та вимоги розмежовуються в ЗУ «Про іпотеку» (наприклад, ст. ст. 3, 4, 6, 7)⁵.

Аналогічний підхід застосовується в ч. 1 ст. 10 ЗУ «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю», в якому зазначено, що «предметом іпотеки за іпотечним договором є майнові права на нерухомість, яка є об'єктом

---

¹ Цивільний кодекс України : станом на 05.04.2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

² Господарський кодекс України : станом на 13.04.2017 р. URL : <http://www.rada.gov.ua>.

³ Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III (в редакції від 02 червня 2016 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>.

⁴ Положення про валютний контроль, затверджені постановою Правління Національного банку України від 08.02.2000 р. № 49. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

⁵ Про заставу : Закон України від 02.10.1992 року № 2654-XII (в редакції від 02 червня 2016 р.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

будівництва»¹.

Ще одним різновидом майна є активи. Так, у сфері бухгалтерського обліку активами є усе, чим володіє підприємство (готівка, дебіторська заборгованість, обладнання та майно підприємства)². Існує три види активів: 1) оборотні фонди – готівка та кошти, запаси, які можуть бути досить швидко трансформовані в готівку (як правило, протягом року); 2) основні фонди з довгим терміном служби, що використовуються підприємством при виробництві товарів і послуг (наприклад, будівлі, споруди, земля, обладнання); 3) інші активи, які включають такі нематеріальні активи, як патенти і торгові знаки (що не мають натурально-речової форми, але цінні для підприємства), капіталовкладення в інші компанії або довготермінові цінні папери, «витрати майбутніх періодів» і різні інші активи (залежно від профілю того чи іншого підприємства)³.

Нематеріальні активи – активи, які не мають фізичної дотикової форми, наприклад, захист, забезпечений страховкою, або ціна фірми (гудвіл)⁴.

Законодавство у сфері бухгалтерського обліку вживає такий аналог майнових прав, як нематеріальні активи. Пунктом 4 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 18.10.1999 року № 242⁵, встановлено, що нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований й утримується підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, з адміністративною метою або надання в оренду іншим особам. Відповідно до п. 5 цього Положення, бухгалтерський облік нематеріальних активів ведеться щодо кожного об'єкта за такими групами:

- права користування природними ресурсами (право користування

---

¹ Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю : Закон України від 19.06.2003 р. № 978-IV (в редакції від 04 липня 2013 р.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

² Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затверджені наказом Міністерства фінансів України від 18.10.1999 року № 242. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

³ Чернецька С.А. Значення аналізу активів підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2013. № 260. С. 155. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92982/39-Chernetska.pdf?sequence=1>.

⁴ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затверджені наказом Міністерства фінансів України від 18.10.1999 року № 242. URL Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

⁵ Там само.

надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною й іншою інформацією про природне середовище й т.п.);

- права користування майном (право користування земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою, відповідно до земельного законодавства, право користування будівлею, право на оренду приміщень й т.п.);

- права на комерційні позначення (права на торговельні марки, знаки для товарів і послуг);

- права на об'єкти промислової власності (права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографію) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо);

- авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні добутки, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляцію даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо);

- незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи;

- інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо)¹.

В чинному податковому законодавстві України також використовується термін «нематеріальні активи». Так, відповідно до змісту пп. 14.1.120 ст. 14 ПК України, під матеріальними активами слід розуміти право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами².

Тобто цей Закон під нематеріальним активом визнає права, які повинні бути аналогічними правам інтелектуальної та промислової власності, тим самим звужуючи поняття майнових прав як нематеріальних активів, наданих у бухгалтерському законодавстві, і повністю відходячи не тільки від цивілістичного розуміння майнових прав, а від його визначення в ЗУ «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні». Як впливає із наведеного визначення, законода-

---

¹ Там само.

² Податковий кодекс України : станом на 23.03.2017 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

вещь розкриває його зміст через формулювання «об'єкт права власності», «право користування майном», «право користування майновими правами», що цілком узгоджується з поняттям «майно», наведеним у ст. 190 ЦК, оскільки воно містить вказівку на «майнові права». Схоже визначення наведено й у міжнародних документах. Так, у ст. 2 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. «майно» означає будь-які активи, матеріальні чи нематеріальні, рухомі чи нерухомі, виражені в речах чи у правах, а також юридичні документи або акти, які підтверджують право на такі активи або інтерес у них¹.

Для з'ясування питання: що належить до «інших доходів»? – звернемося до положень ПК. Так, базою оподаткування, де до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку включаються: дохід у вигляді вартості успадкованого чи отриманого у дарунок майна, що оподатковується згідно з цим розділом (ст.164.2.10 ПК); кошти або майно (нематеріальні активи), отримані платником податку як хабар, викрадені чи знайдені як скарб, не зданий державі згідно із законом, у сумах, які визначені обвинувальним вироком суду незалежно від призначеної ним міри покарання (ст. 164.2.12 ПК)².

Результати проведеного нами вибіркового анкетування представників органів досудового слідства, прокуратури і суду свідчать, що переважна більшість опитаних, а це 55 % (123 особи), зазначили, що активи, окрім іншого, включають в себе нематеріальні активи, переваги, пільги, послуги, що мають матеріальний характер. Інші 15 % (34 особи) переконані, що активи включають в себе, окрім іншого, переваги, пільги, послуги, що мають матеріальний характер. І лише 6 % (13 осіб) вважають, що активи включають в себе, окрім іншого, нематеріальні активи. 18 % (40 осіб) із усіх опитаних вважають, що словосполучення «активи», «неправомірна вигода» є тотожними за змістом, 48 % (108 осіб) переконані, що словосполучення «активи» ширше за змістом, ніж «неправомірна вигода», і лише 34 % (76 осіб) вважають, що словосполучення «неправомірна вигода» ширше за змістом, ніж «активи». Детальніше див. додаток В.

Враховуючи те, що активи мають майновий характер, як і неправомірна вигода (хабар), можемо стверджувати про актуальність і мож-

---

¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 12 грудня 2000 р. URL: <http://nau.kiev.ua/nau10/ukr/show.php?uid=1014.4947.0>.

² Податковий кодекс України : станом на 23.03.2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

ливість застосування положень ПБВСУ при визначенні предмета злочину, які даються в п. 13 ПБВСУ «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 р., а саме те, що активи повинні отримати грошову оцінку в національній валюті України. Це є необхідним і у випадках, коли як активи у складі злочину незаконного збагачення було передано майно, яке з тих чи інших причин не купувалося (викрадене, подароване, знайдене тощо). При визначенні вартості предмета активів слід виходити з мінімальних цін, за якими в даній місцевості на час вчинення злочину можна було вільно придбати річ такого самого роду та якості¹.

Зазначимо, що згідно із ЗУ «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», методичне регулювання оцінки майна, майнових прав здійснюється відповідно до нормативно-правових актів з оцінки майна: Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440²; Національний стандарт № 2 «Оцінка нерухомого майна», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1442³; Національний стандарт № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2006 р. № 1655⁴; Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. № 1185⁵.

Відповідно до вищевказаних Національних стандартів, оцінка майна, майнових прав, цілісних майнових комплексів, майнових прав інтелектуальної власності тощо здійснюється за допомогою таких основних підходів:

---

¹ Про судову практику у справах про хабарництво : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>.

² Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

³ Національний стандарт № 2 «Оцінка нерухомого майна», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1442. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

⁴ Національний стандарт № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2006 р. № 1655. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

⁵ Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. № 1185. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

1) витратний (майновий – для оцінки об'єктів у формі цілісного майнового комплексу та у формі фінансових інтересів) – метод, який засновано на визначенні вартості на підставі витрат, необхідних для створення, відтворення або заміщення даного об'єкта, з врахуванням його зносу: а) метод фактичних витрат; б) метод вартості заміщення; в) метод відновлювальної вартості; г) метод коефіцієнтів.

2) дохідний – базується на врахуванні принципів найбільш ефективного використання та очікування, відповідно до яких вартість об'єкта оцінки визначається як поточна вартість очікуваних доходів від найбільш ефективного використання об'єкта оцінки, включаючи дохід від його можливого перепродажу. Методами даного підходу є такі: а) метод економічного ефекту; б) метод роялті; в) метод дисконтування; г) метод капіталізації; д) метод комерційної значущості; е) метод за прибутком.

3) порівняльний – до оцінки майна, майнових прав, нематеріальних активів тощо застосовується у разі наявності достатнього обсягу достовірної інформації про ціни на ринку подібних об'єктів та умови договорів щодо розпорядження майновими правами на такі об'єкти. У разі застосування порівняльного підходу до оцінки подібність об'єктів визначається з урахуванням їх виду, галузі (сфери) застосування, економічних, функціональних та інших характеристик. Тобто даний метод заснований на порівнянні продажів аналогічних об'єктів, який включає в себе: а) метод порівняльних продажів; б) метод ринку власності відповідних об'єктів; в) метод експертних оцінок.

Вищевказані підходи мають свої переваги і недоліки, тому використовувати той чи інший підхід необхідно з урахуванням виду активів, їх характеристик, властивостей тощо. Так, ми переконані в доцільності використання витратного підходу, оскільки за його допомогою вартість об'єктів визначається на основі витрат на виготовлення або придбання прав, охорони, продажу та ін. Якщо ж даний підхід не можна застосувати в тій чи іншій ситуації, альтернативним підходом є порівняльний метод, адже використання інформації про ціни на ринку на подібні об'єкти, використовуючи наприклад, офіційні Інтернет-ресурси, дасть змогу з мінімальною похибкою визначити вартість об'єкта неправомірної вигоди.

Як зазначалося вище, активи повинні бути виражені в грошовому еквіваленті, і їх розмір (вартість) повинен перевищувати одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Так, відповідно до п. 5 підрозділу 1 розд. XX ПК, для норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму

встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року. Так, згідно з пп. 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 розділу IV ПК України, податкова соціальна пільга встановлюється у розмірі, що дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку. Дана норма, відповідно до п. 1 розділу XIX ПК України, набирає чинності з 1 січня 2017 року¹.

ЗУ «Про Державний бюджет України на 2017 рік» від 21 грудня 2016 року № 1801-VIII цей прожитковий мінімум для працездатних осіб у 2017 році з 1 січня встановлено 1 600,00 грн., з 1 травня – 1 684,00 грн., а з 1 грудня – 1 762,00 грн.², тому податкова соціальна пільга (50%) становить з 1 січня 800,00 грн. (ст. 7 Закону). Тобто на сьогодні розмір активів для настання кримінальної відповідальності за незаконне збагачення повинен бути не менше 800 000,00 грн.

Слід зазначити, що антикорупційне законодавство зарубіжних країн не містить єдиного підходу до визначення предмета незаконного збагачення. Так, винагорода або якась інша вигода є предметом незаконного збагачення за КК Данії (ст. 144), майно – за КК Бельгії, КНР, Республіки Філіппіни, Індії, доходи – ірландського антикорупційного законодавства, КК спеціального адміністративного району Макао КНР, Народної Республіки Бангладеш, Індії, витрати державного службовця або рівень його життя – за КК КНР, спеціального адміністративного району Гон Конг КНР, Королівства Бутан, активи – за КК спеціального адміністративного району Макао КНР, Королівства Бутан, грошові ресурси (кошти) – за КК Королівства Бельгії, Королівства Бутан, Індії.

Як бачимо, в законодавстві зарубіжних країн, як і в Україні, предмет злочину має майновий характер.

Варто зазначити, що кримінальна відповідальність за ст. 368-2 КК до редакційних змін, які були внесені ЗУ № 1698-VII від 14.10.2014 р., була диференційована залежно від розміру предмета злочину: неправомірна вигода у великому та, відповідно, в особливо великому розмірах. Однак у чинній редакції така диференціація відсутня, а кваліфікуючі ознаки даного злочину визначаються залежно від службового становища суб'єкта злочину. Тому розмір активів за чинною редакцією ст. 368-

¹ Податковий кодекс України : станом на 23.03.2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

² Про Державний бюджет України на 2017 рік : Закон України від 21 грудня 2016 року № 1801-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1801-19/page>.

2 КК на обсяг кримінальної відповідальності не впливає. Водночас необхідно зазначити, що розмір активів, відповідно до ст. 65 КК, може бути врахований судом при призначенні виду та розміру покарання.

З урахуванням вищевикладеного, з метою удосконалення норми про незаконне збагачення, вважаємо за необхідне диференціювати кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, враховувати не тільки службове становище суб'єкта злочину, а також враховувати і розміри такого незаконного збагачення, передбачивши у якості кваліфікуючої та особливо кваліфікуючої його ознаки набуття у власність активів: у значному розмірі – грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їх розмір (вартість) перевищує сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у великому розмірі – двісті неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, в особливо великому розмірі – п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у зв'язку з чим необхідно внести зміни до примітки ст. 368-2 КК. Встановлення зазначених розмірів незаконного збагачення буде узгоджуватись із загальним підходом встановлення у більшості статей Розділу XVII Особливої частини КК відповідних розмірів неправомірної вигоди, які впливають на диференціацію кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів. У зв'язку з цим вбачається доцільним внести відповідні зміни до ст. 368-2 КК.

2.2. Об'єктивна сторона незаконного збагачення

Об'єктивна сторона складу злочину в теорії кримінального права є найскладнішим і найоб'ємнішим вченням. Це зовнішня сторона злочину, дослідження якої дозволяє зробити висновки не тільки про даний елемент складу, але й визначити об'єкт посягання та установити форму вини. Об'єктивна сторона є одним з чотирьох обов'язкових елементів складу злочину. Без об'єктивної сторони діяння не може бути посягання на об'єкт злочину, немає й суб'єктивної сторони як певного відображення об'єктивних ознак діяння у свідомості суб'єкта, і нарешті, відсутній суб'єкт злочину¹.

Об'єктивна сторона є важливим показником ступеня суспільної небезпеки злочинного діяння, визначає характер заподіяної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Важливість об'єктивної сторони полягає у тому, що вона дає можливість відмежувати один злочин від

---

¹ Локтіонова В.В. Ознаки об'єктивної сторони злочину та місце серед них злочинних наслідків. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 249.

іншого. Деякі злочини схожі між собою за об'єктом, суб'єктивною стороною, суб'єктом і відрізняються лише за об'єктивною стороною¹.

Згідно із ст. 368-2 КК незаконним збагаченням визнається набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі. При цьому поняття «набуття» не використовується в кримінальному законі (за винятком ч.1 ст. 209 КК) для конструювання диспозицій кримінально-правових норм, де вживаються поняття «одержання», «отримання». Термін «набуття» має суто цивілістичне поняття, який широко застосовується в цивільному праві. Запозичення різних понять з однієї галузі права в іншу не є новим у національному законодавстві, однак питання: наскільки таке запозичення є доречним і правильним?, залишається відкритим.

Корупція, згідно із ЗУ «Про запобігання корупції», – це використання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей². З даного визначення можемо стверджувати, що об'єктивна сторона корупційного правопорушення (злочину) – це діяння, яке полягає у використанні особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання (отримання, набуття у власність) неправомірної вигоди (активів).

Зазначимо, що питання об'єктивної сторони злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у тому числі й незаконного збагачення, розглядалися такими вченими: П.П. Андрушком, М.І. Бажановим, Л.П. Брич, Л.М. Демидовою, О.П. Денегою, М.В. Кочеровим, П.С. Матишевським, М.І. Мельником, Д.Г. Михайленко, А.В. Наумовим, Т.І. Слуцькою, В.Я. Тацієм, М.І. Хавронюком та ін. Втім, кримінально-правова харак-

¹ Кочеров М.В. Зазнач. твір. С. 87.

² Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 № 1700-VII (в редакції від 23 березня 2017 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

теристика об'єктивної сторони незаконного збагачення в новій редакції ще досліджена не повною мірою в науковій літературі. Відкритим також залишається питання щодо нового способу вчинення незаконного збагачення, тим більше, коли для позначення способу вчинення злочину використовується поняття з іншої галузі права, які не повною мірою можуть відображати зміст суспільно небезпечного діяння.

Злочин, передбачений ст. 368-2 КК, може вчинятися у двох альтернативних діях: 1) набутті особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами; 2) передачі нею таких активів будь-якій іншій особі.

У п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України зазначено, що виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами, та відповідальність за них (ч. 3 ст. 3 КК ця норма конкретизується). При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, є частиною національного законодавства України. Конвенція ООН проти корупції (ст. 20) вказує на необхідність вжиття заходів для визнання злочином «умисного незаконного збагачення, тобто значного збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати»¹. Таким чином, це визначення розкриває суть незаконного збагачення та відповідає простій арифметиці: НЗ = фактичний приріст активів (за визначений період часу) – законні доходи (отримані за той самий період). У ст. 20 Конвенції ООН проти корупції та ст. 368-2 КК запропоновано визнавати злочином незаконне збагачення, для якого властиві такі ознаки: 1) набуття у власність активів у значному розмірі; 2) воно перевищує її законні доходи; 3) його суб'єктом є особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 4) передача особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, таких активів будь-якій іншій особі; 5) незаконне збагачення здійснюється умисно².

Так, наприклад, у ході контролю та перевірки декларації, моніторингу способу життя суб'єктів декларування, чи повної перевірки декларації, встановлюється, що декларант придбав у звітному році нерухомість вартістю 400 тис. грн., отримав заробітну плату та матеріальну

¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. ООН. Нью-Йорк, 2004. URL: http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50028_R.pdf.

² Трофименко Р.В. Шляхи удосконалення правового механізму протидії незаконному збагаченню. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. К., 2013. Вип.2 (30). С. 186.

допомогу у розмірі 100 тис. грн., а інші доходи відсутні. Тобто 300 тис. грн. фактично здобуті декларантом незаконно. За даним фактом має бути розпочате кримінальне провадження¹. Водночас варто зазначити, що це все можна робити за умови запровадження електронного декларування та на підставі аналізу протягом певного періоду часу (мінімум за 2 роки) наданих суб'єктами декларацій про майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру. В іншому випадку немає судової перспективи у доведенні кримінальних проваджень до кінця.

Згідно із статистичними даними, за час дії ст. 368-2 КК у редакції ЗУ від 07.04.2011 р. було зареєстровано 31 кримінальне провадження (за період 2011–2013 рр.). За час дії статті про незаконне збагачення у формі прояву «Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність майна, вартість якого значно перевищує доходи особи, отримані із законних джерел» було зареєстровано 57 кримінальних проваджень (за період 2015 – 7 місяців 2017 р.). Треба зазначити, що за весь час існування норми про незаконне збагачення жодного заведеного кримінального провадження чи перекваліфікованого злочину за ст. 368-2 КК, яке проявляється у другій альтернативній формі (передача предмета злочину іншій особі, в т. ч. близьким родичам) не було.

Аналіз 58 обвинувальних вироків за ст. 368-2 КК показав, що незаконне збагачення вчинялося у формі одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, грошових коштів: 1) за сприяння фізичним чи юридичним особам у здійсненні ними господарської діяльності; 2) як подяку за сприяння чи надання допомоги в інтересах того, хто дає, чи в інтересах третьої особи, у вирішенні будь-якого питання, використовуючи при цьому свій статус службовця (зв'язки, кваліфікацію спеціаліста, вплив); 3) як подяку за надання консультації, порад, вказівок з того чи іншого питання, навіть при використанні службових повноважень; 4) за вчинення в інтересах того, хто дає, чи в інтересах третьої особи, будь-якої дії (які не входять у службові обов'язки) зловживаючи службовим становищем (в даному випадку дії особи можуть додатково кваліфікуватися за ст.ст. 191, 364, 366 КК).

Ст. 368-2 КК в якості способу вчинення незаконного збагачення передбачає діяння у формі «набуття», що є відмінним від раніше уживаних способів вчинення даного злочину – «отримання», «одержання». Також дане формулювання не відповідає способам вчинення інших корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяль-

¹ Там само. С. 186–187.

ності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Треба зазначити, що у вітчизняному законодавстві такий термін, як «корупційний злочин» відсутній, хоча згідно з приміткою до ст. 45 КК, до корупційних злочинів належать склади злочинів, які передбачені: ч. 2 ст. 191, ч. 2 ст. 262, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 313, ч. 2 ст. 320, ч. 1 ст. 357, ч. 2 ст. 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. ст. 354, 364, 364-1, 365-2, 368-370 КК¹.

Згідно із тлумачними словниками, поняття «отримувати» має те саме значення, що й «одержувати»². При цьому «одержувати» – брати, приймати те, що надсилається, надається, вручається і т. ін. Приймати, у свою чергу, – брати до рук, на плечі і т. ін. від когось, або звідкись когось, що-небудь; погоджуватися взяти собі що-небудь запропоноване; погоджуватися з чим-небудь³.

Отже, «одержання», «прийняття», як спосіб вчинення корупційних злочинів, збігається з моментом прийняття дарунка, що передбачено ст. 722 ЦК, де 1) право власності виникає з моменту його прийняття; 2) дарунок буде вважатись таким, що є прийнятим обдаровуваним за відсутності відмови обдаровуваного, якщо дарунок направлено обдаровуваному без його попередньої згоди; 3) прийняття обдаровуваним документів, які посвідчують право власності на річ, інших документів, які посвідчують належність дарувальникові предмета договору, або символів речі (ключів, макетів тощо) є прийняттям дарунка⁴.

Зазначимо, що корупційні злочини належать до злочинів із формальним складом і тому визнаються закінченими з моменту прийняття службовою особою хоча б частини неправомірної вигоди⁵.

З аналізу ст. 368-2 КК випливає, що законодавець встановив кримінальну відповідальність безпосередньо за набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само за передачу нею таких активів будь-якій іншій особі. Як вбачається з аналізованої статті, незаконне збага-

¹ Кримінальний кодекс України : станом на 23.03.2017 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

² Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua>

³ Там само.

⁴ Цивільний кодекс України: в 2-х т. Науково-практичний коментар / за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 532.

⁵ Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. С. 98.

чення за своєю конструкцією і моментом закінчення злочину є формальним складом злочину, оскільки обов'язковим елементом об'єктивної сторони незаконного збагачення законодавець передбачив лише спосіб і час вчинення злочину, а саме – суспільно небезпечне діяння. Про суспільно небезпечні наслідки в диспозиції даної статті законодавцем не згадується. Інші ж ознаки, які супроводжуються суспільно небезпечним діянням, можуть бути факультативними, а тому на кваліфікацію не впливають.

Семантичний аналіз термінів «отримання», «одержання», «прийняття» свідчить, що вони мають значно ширший зміст, ніж «набуття», та охоплюють останнє. Натомість термін «набуття» є загальноживаним у тексті ЦК не тільки стосовно права власності, а й для позначення виникнення цивільних прав та обов'язків.

Так, відповідно до загальних положень ЦК, у певних випадках право власності на річ до набувача може перейти лише після того, як правочину, на підставі якого така річ відчужується, буде надано встановлену законом форму. Зокрема, відповідно до вимог ч.ч. 3 та 4 ст. 334 ЦК, право власності на майно за договором, який підлягає нотаріальному посвідченню, виникає у набувача з моменту такого посвідчення або з моменту набрання законної сили рішенням суду про визнання договору, не посвідченого нотаріально, дійсним. Якщо ж договір про відчуження майна підлягає державній реєстрації, право власності у набувача виникає з моменту такої реєстрації, яка обов'язково застосовується до виникнення права власності та інших речових прав на нерухомі речі (ст. 182 ЦК)¹. Отже, право власності в таких випадках виникне лише з моменту нотаріального посвідчення чи державної реєстрації договору.

Набуття грошових коштів чи іншого майна, доходів від них – це здійснення оплатних чи безоплатних дій (купівля, одержання в дарунок, в обмін, у рахунок боргу, у порядку відшкодування збитків тощо), що забезпечують можливість розпоряджатися такими грошима чи майном як своїм власним, тобто володіти ним, відчужувати або особисто використовувати його².

Оскільки дія – це діяння, що не узгоджується з нормою права, котра забороняє діяти у визначений спосіб, а бездіяльність – діяння, яке суперечить нормі, котра містить припис діяти певним чином, незаконне

---

¹ Цивільний кодекс України : станом на 05.04.2017 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

² Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ : Ін Юре, 2004. С. 567.

збагачення може виражатися лише у формі дії¹².

Забороною в даному випадку є набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі.

Тобто особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, тільки тому, що вона має статус державної, публічної, службової особи і наділена службовими повноваженнями, за будь-яких умов, приводів, обставин, причин не має права отримувати грошові кошти або інше майно, доходи від них, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, подарунки, пожертви, інші індивідуально-особистісні знаки уваги, які або не забезпечені еквівалентом витраченого робочого часу на виконання службових повноважень та/чи на зайняття іншими дозволеними законом видами діяльності, що не суперечать інтересам служби (викладацька, наукова, творча та інші види, передбачені ст. ст. 22, 54 ЗУ «Про запобігання корупції»), або не відповідають загальноновизнаним уявленням гостинності, або очевидно є незаслуженими³.

З цього приводу наведемо приклад вироку Приморського районного суду м. Одеси від 04.06.2013 р. по кримінальній справі № 1522/14052/12. Так, даним вироком визнано Д. винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 364, ч. 2 ст. 368-2 КК (в редакції ЗУ № 3207-VI від 07.04.2011 р.) за таких обставин. З 18.08.2011 р. розпорядженням Одеського міського голови № 1344/к-01 від 18.08.2011 р., Д. призначений на посаду директора комунального підприємства «Побережжя». Знаходячись у дружних стосунках з К., Д., зловживаючи своїми службовими повноваженнями, діючи умисно, з корисливих мотивів, діючи всупереч інтересам служби, розраховуючи на отримання від К. неправомірної вимоги за надання останньому допомоги в підготовці і оформленні необхідної документації для взяття в оренду земельної ділянки для провадження К. підприємницької діяльності, знаючи, що такі дії не входять до компетенції Д., отримав від К. 30.08.2011 р. неправомірну вигоду у розмірі 3 тис. доларів США, що за курсом НБУ станом на 30.08.2011 р. складає 23 910 грн., і 22.09.2011 р. неправомірну вигоду

---

¹ Кочеров М.В. Знач. твір. С. 88.

² Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доп. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. С. 823.

³ Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 № 1700-VII (в редакції від 23 березня 2017 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

у розмірі 9 500 доларів США, що за курсом НБУ станом на 22.09.2011 р. складає 75 715 грн.¹

Отже, об'єктивна сторона даного злочину характеризується діянням, яке може виявлятися у двох альтернативних формах²: 1) набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами; чи 2) передача нею таких активів будь-якій іншій особі.

Всі інші ознаки, які є елементами об'єктивної сторони (місце, час, спосіб вчинення злочину) незаконного збагачення, не впливають на кримінально-правову кваліфікацію такого кримінального правопорушення. Водночас дані елементи забезпечують реалізацію принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності та основоположних засад кримінального провадження³. Такої самої позиції дотримуються й М.В. Кочеров, О.П. Денега⁴.

За результатами проведеного нами вибіркового анкетування вбачається, що 15 % проанкетованих (34 особи) із усіх опитаних вважають, що набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів, як форма прояву незаконного збагачення, свідчить про необхідність фіксації набуття таких активів; 24 % (54 особи) із усіх опитаних переконані у виявленні факту наявності у власності службовця таких активів; 42 % (94 особи) із усіх опитаних вважають, що набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів, як форма прояву незаконного збагачення, свідчить про необхідність як фіксації набуття активів, так і виявлення факту наявності у власності особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, таких активів; і 19 % (42 особи) з усіх опитаних зазначили, що на це питання важко відповісти. Детальніше див. додаток В.

Проведений нами аналіз диспозиції ч. 1 ст. 368-2 КК дає підстави для висновку, що досліджуваний нами склад злочину є формальним,

¹ Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 03.06.2013 р. по кримінальній справі № 1522/14052/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32188543>

² Мельник М.І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Мельник М.І., Хавронюк М.І. Київ, 2012. С. 1078–1080.

³ Денега О.П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. С. 116.

⁴ Кочеров М.В. Відповідальність за незаконне збагачення (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 20 с.; Денега О. П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 20 с.

тому він визнається закінченим з моменту вчинення будь-якої із зазначених у диспозиції дій (проте виключно за умови, що предмет злочину був фактично отриманий службовцем, чи отриманий будь-якою іншою особою у разі передачі їй цього предмета злочину службовцем. У цьому разі головною умовою є те, що суб'єкт злочину спочатку сам фактично отримує предмет злочину, а потім вже його передає. У разі наявності умислу, спрямованого на вчинення даного злочину, який не був реалізований з незалежних від суб'єкта причин, вчинене діяння доцільно кваліфікувати лише як готування до вчинення злочину або замах на злочин. Набуття права власності відповідно до ЦК пов'язано з: а) переданням майна; б) нотаріальним посвідченням договору; в) державною реєстрацією права на нерухоме майно. При цьому переданням майна (предмета злочину) є його вручення однією особою іншій (суб'єкту злочину) із наміром перенести право власності. У такому разі не викликає сумніву наявність правочину, який є наслідком виконання сторонами умов договору (корупційної змови) і являє собою дії з передання (та відповідно прийняття) майна. Моментом виникнення права власності є момент, з якого власник має можливість здійснювати правомочності щодо володіння, користування та розпорядження належним йому майном. Інша ситуація виникає, наприклад, якщо предметом злочину буде нерухома річ. У зв'язку з цим, як зазначалося вище, право власності в особи виникне лише з моменту державної реєстрації чи нотаріального посвідчення права власності на нерухоме майно, і лише після цього злочин буде вважатися закінченим. Тобто, якщо предметом злочину буде нерухома річ, яка підлягає державній реєстрації, то право власності в особи виникне лише з моменту державної реєстрації права власності на нерухоме майно, і лише після цього злочин буде вважатися закінченим. Так само вважатиметься закінченим злочин у формі передачі нерухомого майна будь-якій іншій особі лише після реєстрації права власності на ці активи на своє ім'я, а потім відчуження його на користь будь-якої іншої особи. Хоча після реєстрації права власності (якщо законодавством передбачено обов'язковість такої реєстрації), що свідчитиме факт набуття у власність активів, утворюватиметься склад закінченого злочину у формі набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами. Тому цілком логічним було б притягувати особу до відповідальності за першою формою вчинення злочину, а потім і за другою. Тобто можемо говорити про повторність злочинів.

Згідно з даними, отриманими в результаті опитування представни-

ків правоохоронних органів і суду, 91 % (204 осіб) з усіх опитаних вважають, що момент закінчення незаконного збагачення полягає у фактичному одержанні активів, яке дозволяє ними володіти, користуватися, розпоряджатися, і лише 9 % (20 осіб) з усіх опитаних вважають момент закінчення незаконного збагачення у прийнятті таких активів, яке збігається з моментом прийняття дарунка.

Іншою проблемною ситуацією стосовно моменту закінчення злочину за незаконне збагачення є його відповідність приписам ст. 58 Конституції України, згідно з якими, закон, що встановлює злочинність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії у часі¹. Отже, у зв'язку з тим, що ст. 368-2 КК вступила в силу 07.04.2011 р. з подальшими внесеними змінами і доповненнями 18.04.2013 р., 14.10.2014 р., 12.02.2015 р., 10.11.2015 р., то дія цієї норми поширюється на ті факти одержання (набуття) службовцем у власність активів чи їх передачі іншій особі, які мали місце лише після 01.07.2011 р. (редакція норми від 07.04.2011 р. вступила в силу 01.07.2011 р.). При цьому головним залишається те, яка саме редакція норми ст. 368-2 КК діяла на момент вчинення незаконного збагачення, вона і підлягає застосуванню до тих правовідносин. Це правило не застосовується в тому разі, якщо відповідна редакція закону посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи. Наприклад, передача предмета злочину будь-якій іншій особі погіршує становище суб'єкта злочину, на відміну від передачі предмета злочину своїм близьким родичам (розширюється спектр дії норми); або скасування альтернативних видів основного покарання (штраф або обмеження волі на позбавлення волі на певний строк), встановлення додаткового покарання у виді конфіскації майна, або застосування спеціальної конфіскації в порядку ст. 96-2 КК.

Так, наприклад, вироком апеляційного суду Харківської області від 27.05.2015 р. скасовано вирок Київського районного суду м. Харкова від 24.12.2014 р., яким визнано Р. винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 368-2 КК, а саме за те, що останній в період з кінця лютого до 17 червня 2014 р., будучи службовою особою – заступником начальника РВ – начальника кримінальної міліції Київського РВ ХМУ ГУМВС України в Харківській області, умисно, керуючись корисливим мотивом, діючи у власних інтересах, одержав неправомірну вигоду в значному розмірі, за відсутності ознак,

---

¹ Конституція України (в редакції закону від 02.06.2016 р.). URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

зазначених у ст. 368 КК¹.

Скасовуючи вирок суду першої інстанції, апеляційний суд виходив з того, що в діях Р. на момент розгляду кримінального провадження апеляційним судом відсутній склад цього злочину у зв'язку із декриміналізацією діяння. Так, судом встановлено, що Р. скоїв незаконне збагачення у період з лютого по 17 червня 2014 р., отримавши незаконне збагачення у розмірі 106 000 грн. В той час як у лютому 2015 р. редакцію ч.1 ст. 368-2 КК було змінено ЗУ № 198-VIII від 12.02.2015 р., згідно з яким предметом цього злочину є активи у розмірі 1 000 НМДГ, які у 2014 р. склали 588 000 грн.².

Зазначимо, що обов'язковою умовою відповідальності за ст. 368-2 КК є незаконний характер збагачення особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Наведене, зокрема, впливає як із самої назви аналізованої статті (вжито слово «незаконне»), так і з предмета посягання цього суспільно небезпечного діяння (використано вказівку на набуття у власність активів, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами). Аналогічної точки зору дотримується й В.І. Тютюгін, на думку якого, про незаконний характер збагачення свідчить те, що воно, по-перше, завжди пов'язано з порушенням обмежень щодо використання службового становища суб'єкта, тобто з порушенням останнім своїх службових обов'язків; по-друге, предметом незаконного збагачення завжди є активи, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами³. При цьому автор цілком раціонально зауважує, що ознаки такого збагачення наявні як тоді, коли суб'єкт незаконно отримує певні матеріальні блага (наприклад, збільшує свої майнові доходи внаслідок незаконного одержання дарунків у виді грошових коштів, майна), так і тоді, коли він позбавляється матеріальних витрат (наприклад, повністю або частково ухиляється від оплати послуг за рахунок незаконного отримання різного роду пільг чи переваг)⁴. Однак ми критично ставимося до того, що про незаконний характер незаконного збагачення свідчить порушення обмежень щодо використання службового становища суб'єкта, тобто з порушенням останнім своїх службових обов'язків, адже, по своїй суті діяння, передбачене ст. 368-2 КК, не пов'язане з використанням службовою особою свого слу-

---

¹ Вирок апеляційного суду Харківської області від 27.05.2015 р. по справі № 640/18/598. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44421401>.

² Там само.

³ Кочеров М.В. Зазнач. твір. С. 90.

⁴ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. Т. 2 / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-е вид., доп. Харків : Право, 2013. С. 1040.

жбового становища чи повноважень.

Аналіз ст. 368-2 КК свідчить, що законними джерелами є будь-які законні доходи особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також доходи членів її сім'ї. З цього приводу слушно зазначив В.М. Борков, що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може перебувати у шлюбі, а законним режимом майна подружжя є режим їх спільної сумісної власності (ч. 1 ст. 60 СК)¹. Так, майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу)².

Як бачимо, досліджувана нами норма не охоплює випадки, наприклад, коли особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, фактично отримала активи (має можливість ними володіти), але не зареєструвала їх у встановленому законом порядку, не охоплює ситуації володіння і розпорядження активами на підставі інституту представництва, наприклад, по довіреності, а тому службовець може «по довіреності» відчужити ці активи будь-якій особі. Тому з метою протидії незаконному збагаченню у вищевказаних його проявах, на підставі позитивного досвіду зарубіжних країн (наприклад, спеціального адміністративного району Макао КНР, Бангладеш, Індії) вважаємо за необхідне криміналізувати як форму прояву незаконного збагачення, окрім «набуття у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами», також і «набуття цих активів у володіння чи користування у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами».

Неоднозначно вирішується в науці кримінального права питання щодо визначення поняття «збагачення». Так, в юридичній літературі вчені, здебільшого визначаючи поняття «збагачення», виходять з його буквального тлумачення, не розкриваючи при цьому його змісту³. Разом з тим є й інші думки. Так, Д.І. Крупко, з позицією якого погоджується й М.В. Кочеров, зазначає, що незаконне збагачення – це певне накопичення майнових активів, які можуть надходити до такої особи в резуль-

---

¹ Борков В.Н. Проблемы криминализации коррупционного обогащения в России. *Уголовное право*. 2007. № 2. С. 27–31. URL: <http://diplomadviser.info/2010/05/23/article-16/#sdfootnote7sym>.

² Сімейний кодекс України : станом на 17.05.2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

³ Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Київ: Атіка, 2011. С. 424.

таті різних протиправних дій¹. Ми погоджуємося з думкою авторів, що незаконне збагачення (набуття у власність активів) службової особи може бути наслідком (результатом) її протиправної діяльності, оскільки це впливає також із семантичного значення слова «збагачення», яке означає стан за значенням «збагатитися»². За тлумачним словником слово «збагатити» означає також зробити багатим, заможним, збільшити майно, доходи і т. ін.³

Отже, набуття у власність активів, як прояв незаконного збагачення, полягає у такому: а) вчинення такої дії в умовах реального часу; б) вчинення такої дії в минулому (постфактум), що має на увазі наявність в особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, вже набутих активів у значному розмірі; в) безпосереднє одержання активів особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (передача таких активів їй іншою особою); г) отримання цих активів внаслідок злочинної (наприклад, у результаті перевищення влади або службових повноважень, службового підроблення) або іншої протиправної (у разі порушення встановлених законом обмежень службової особи щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності чи внаслідок забороненого законом сприяння фізичним або юридичним особам у здійсненні ними господарської діяльності тощо) поведінки винного.

Обґрунтованою, на наш погляд, є позиція М.В. Кочерова, який вважає, що у випадках, коли незаконне збагачення є наслідком злочинної (наприклад, у результаті перевищення влади або службових повноважень, службового підроблення) або іншої протиправної (у разі порушення встановлених законом обмежень службової особи щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності тощо) поведінки винного й за наявності інших підстав, дії останнього мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів⁴.

Аналогічну позицію демонструє й судова практика. Так, наприклад, вироком Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 21.08.2012 р. визнано Д. винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 364, оскільки, будучи службовою особою, своїми умис-

¹ Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар. Вид. 8-е, перероб. та доп. / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Харків : Одиссей, 2012. С. 904.

² Дія за значенням збагатити і стан за знач. збагатитися // Словник української мови Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/zbaghachennja>.

³ Толковый словарь русского языка : в 4-х т. / под ред. Д. Н. Ушакова. Т. 1. М., 1935; Т. 2. М., 1938; Т. 3. М., 1939; Т. 4, М., 1940. (Переиздавался в 1947–1948 гг.). Репринтное издание. М., 1995; М., 2000. URL: <http://ushakovdictionary.ru/>

⁴ Кочеров М.В. Знач. твір. С. 94.

ними діями вчинив перевищення влади, які явно виходять за межі наданих йому повноважень, та завдав істотної шкоди державним та громадським інтересам, та за ч. 1 ст. 368-2, оскільки він, будучи службовою особою, одержав неправомірну вигоду у значному розмірі (незаконне збагачення) за таких обставин. Підсудний Д., будучи обраним 31.10.2010 р. Товстолузьким сільським головою Тернопільського району Тернопільської області, будучи службовою особою органів місцевого самоврядування, знаючи про намір З. видобувати каміння пісковіку та отримати для цього земельну ділянку на території Товстолузької сільської ради, маючи злочинний умисел, спрямований на отримання від З. неправомірної вигоди для себе шляхом вчинення дій, що виходять за межі наданих йому повноважень, а саме передача цієї земельної ділянки та погодження на використання у видобуванні корисних копалин не входить до компетенції Товстолузького сільського голови, вирішив укласти договір оренди земельної ділянки, яка знаходиться за межами населеного пункту Товстолузької сільської ради. Так, реалізуючи свій злочинний намір, Д. 11.05.2012 р., перебуваючи в м. Тернополі, всупереч вимогам ст. 42 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», ч. 3 ст.122 ЗК, ст. 4 ЗУ «Про оренду землі», п. 9 Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами, затвердженого постановою КМУ України № 615 від 30.05.2011р., уклав шляхом підписання та скріплення гербовою печаткою сільської ради від імені Товстолузької сільської ради з приватним підприємцем З. договір оренди земельної ділянки площею 3,27 га, що знаходиться за межами населеного пункту на території Товстолузької сільської ради, для використання останнім у видобуванні корисних копалин, за що отримав від З. неправомірну вигоду – грошові кошти в сумі 10 тис. доларів США, що згідно з офіційним курсом валют еквівалентно 79 900,00 грн.¹.

Проведене нами анкетування представників правоохоронних органів та суду показало, що 77 % із числа опитаних (172 особи) переконані, що статті 368 і 368-2 КК містять різні склади злочину, а тому у разі притягнення особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за одержання неправомірної вигоди за ст. 368 КК «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», вона не підлягатиме кримінальній відповідальності ще й за ст. 368-2 КК. Решта – 23 % (52 особи) переконані, що у такому разі особа підлягатиме кримінальній відповідальності ще й за

---

¹ Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 21.08.2012 по кримінальній справі № 1915/11311/2012. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27277376>.

ст. 368-2 КК. (Додаток В).

Іншою ситуацією є вчинення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, після вчинення незаконного збагачення, будь-яких фінансових операцій з активами або вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню таких активів, що має кваліфікуватися також як легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Відповідно до пп. 164.2.13 п. 164.2.13 ст. 164.2.13 ПК, до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку включаються, зокрема, дохід у вигляді вартості успадкованого чи отриманого у дарунок майна, кошти або майно (нематеріальні активи), отримані як хабар, а тому за відповідних умов дії особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, мають також кваліфікуватись як ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)¹.

Як зазначає В.І. Тютюгін, набуття і передача активів при незаконному збагаченні можуть мати як одноразовий, так і багаторазовий характер. І в таких випадках, коли збагачення здійснювалося шляхом вчинення декількох дій, кожна з яких була пов'язана з одержанням чи передачею активів у незначному розмірі, кваліфікація вчиненого за відповідною частиною ст. 368-2 КК можлива лише у разі доведеності того, що кожне окреме таке діяння (епізод) містило ознаки продовженого злочину, бо охоплювалося єдиним умислом винного, спрямованим на збагачення у значному розмірі²³. Тому незаконне збагачення становить собою не тільки разове отримання певних активів у власність у значному розмірі, що одразу підпадає під ознаки ч.1 ст. 368-2 КК, а також і випадки, коли набуття у власність таких активів становить тривалий процес (в тому числі і внаслідок вчинення різних протиправних діянь) їх накопичення до значного розміру (ознака продовжуваного злочину).

Такої позиції дотримується й судова практика. Наприклад, вирок Приморського районного суду м. Одеси від 13.06.2014 р. визнано Ч. винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 368-2 КК, як незаконне збагачення у великих розмірах, за те, що останній, обіймаючи посаду головного спеціаліста з питань земельних відносин управління агропромислового розвитку Белгород-Дніпровської районної державної адміністрації, постійно здійснюючи функції представника влади і буду-

---

¹ Кочеров М.В. Знач. твір. С. 94.

² Там само. С. 95.

³ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доп. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. С. 825.

чи службовою особою, діючи за попередньою змовою з К. та В., в період часу з червня 2011 р. по жовтень 2011 р. отримав від О. неправомірну вигоду в розмірі 20 тис. доларів США, що по курсу НБУ на момент скоєння злочину, склала 159 478 грн.¹

Вказівка у статті на набуття у власність активів означає не тільки те, що самі активи являють собою будь-яку вигоду матеріального характеру, але й свідчить, що їх набуття може здійснюватися в будь-який спосіб: незаконне нарахування різних виплат, продаж майна по заниженій вартості, надання необґрунтованих пільг по кредитах, звільнення від сплати податків та ін.² Звідси, поміж різноманітності способів набуття у власність активів, всі їх можна звести до двох основних форм: а) простої (відкритої) та б) завуальованої (прихованої). Дані форми прояву незаконного збагачення у виді набуття у власність активів узгоджуються з судовою практикою, а саме з ППВСУ № 5 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво» (п. 8)³.

Набуття у власність активів у завуальованій формі може бути виражене в укладенні законної угоди, безпідставного нарахування й виплати заробітної плати чи премій, нееквівалентної оплати послуг різного характеру (консультації, експертизи тощо)⁴.

Іншою ситуацією є випадок, коли набуттю у власність активів особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передувало надання таких активів (наявна «необхідна» співучасть), беручи до уваги взаємозв'язок і взаємообумовленість цих діянь, а також те, що у кримінальному законі не передбачено відповідальності за надання активів, дії особи (загальний суб'єкт), яка надала особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активи у власність⁵, на нашу думку, повністю охоплюються диспозицією ст. 369 КК, а тому мають кваліфікуватися як «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі». У зв'язку з цим ми не погоджуємося з позицією М.В. Кочерова стосовно того, що у такому разі дії особи мають кваліфікуватися як співучасть у

¹ Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 13.06.2014 р. по кримінальній справі № 1522/4476/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39446702>

² Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ: Ін Юре, 2004. С. 1196.

³ Про судову практику у справах про хабарництво : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>.

⁴ Там само.

⁵ Кочеров М.В. Зазнач. твір. С. 107.

незаконному збагаченні.

У науковій літературі зазначено, що під набуттям активів, як формою прояву незаконного збагачення, слід розуміти не лише процес цієї дії в умовах реального часу, а й її результат – одержання (набуття), що відбулося в минулому (постфактум); безпосереднє вручення цих активів іншою особою або отримання їх внаслідок злочинної або іншої протиправної поведінки винного; одноразове отримання або сумарне накопичення активів¹.

Формулювання «законність підстав яких не підтверджено доказами» означає, що правочини, за якими набуваються активи особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, повинні бути підтвердженими. При цьому в даній статті не деталізується, які саме докази необхідні та відсутнє посилання щодо їх належності.

Як слушно зазначає з цього приводу О.П. Денега, належними доказами законності набуття активів особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, будуть виписки з банківських рахунків, достовірно укладені договори, витяги з реєстрів прав власності, а також інші письмові докази, в тому числі засобами аудіо-, відеозапису, висновки експертів та спеціалістів, особливо при проведенні товарознавчих та економічних експертиз, достовірні речові докази². Втім, ми не погоджуємося з позицією автора стосовно того, що такими доказами є також і податкові декларації, оскільки державні службовці відповідно до ЗУ «Про запобігання корупції» подають не податкові декларації, а декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. Остання за змістом відрізняється від податкової декларації. Показання свідків також не будуть належними доказами законності набуття активів, проте вони можуть відігравати допоміжну роль чи оцінюватися з точки зору взаємозв'язку з іншими доказами для прийняття відповідного процесуального рішення.

Другою формою прояву незаконного збагачення є передача особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, набутих у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, будь-якій іншій особі. Водночас про такий прояв незаконного збагачення не йдеться і в самій ст. 20 Конвенції ООН проти корупції. Аналіз статистичних даних і матеріалів кримінальних проваджень (справ) за ст. 368-2 КК показав, що

---

¹ Там само. С. 9.

² Денега О.П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. С. 123.

за весь час існування цієї норми жодного кримінального провадження не було зареєстровано.

Розкриваючи зміст другої форми об'єктивної сторони незаконного збагачення, одні науковці під передачею активів будь-якій іншій особі пропонували розуміти не тільки ситуації, коли такі активи спочатку набуває у власність особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, особисто, і лише потім передає будь-якій іншій особі, а й випадки, коли така особа безпосередньо їх не набуває у власність, а одразу ж надає іншій особі, тобто наділяє її такими активами¹. Позиція авторів мотивована тим, що деякі різновиди активів (наприклад, пільги з оплати житлово-комунальних послуг, право безоплатного проїзду в транспорті) не можна спочатку отримати особисто, а потім передати іншим особам². На думку інших авторів, якщо активи полягають у грошових коштах або іншому майні, вони можуть бути передані особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, будь-якій іншій особі. Способом вчинення незаконного збагачення може бути не тільки передача особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, таких активів будь-якій іншій особі, а й безпосереднє надання (наділення) її такими активами чи майновими правами без їх передання. Проте з буквального змісту (тексту) норми КК про незаконне збагачення випливає, що такий спосіб незаконного збагачення як надання (а не передача) особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів або майнових прав іншій особі, ознаками об'єктивної сторони цього складу злочину не охоплюється³.

З аналізу ст. 368-2 КК випливає, що дана норма сформульована таким чином, що передача активів може бути лише у тому разі, коли суб'єкт злочину після набуття у власність цих активів віддасть їх будь-якій іншій особі. Наведена точка зору ґрунтується не тільки на семантичному значенні слова «передавати», а й на презумпції невинуватості. Крім того, законодавець розрізняє такі форми дії, як передача та надан-

¹ Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін, та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. С. 496.

² Кочеров М.В. Знач. твір. С. 98.

³ Тютюгін В.І. Новели кримінального законодавства щодо посилення відповідальності за корупційні злочини: вирішення проблеми чи проблеми для вирішення? *Юридичний вісник України*. 2010. URL: http://yurincom.com/ua/legal_practice/analitichna_yurysprudentsiia/novely_kryminalnogo_zakonodavstva_shchodo_posylennia_vidpovidalnosti_za_koruptsiini_zlochyny_vyrishennia_problemy_chy_problemy_dlia_vyrishennia_-_publication/.

ня, про що свідчать диспозиції ч. 1 ст. 368-3 та ч. 1 ст. 368-4 КК, в яких встановлено відповідальність, зокрема, за такі дії, як надання та передачу майна.

На думку Л.П. Брич, замість передачі особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів будь-якій іншій особі у ст. 368-2 КК (звичайно, за умови потрібності цієї кримінально-правової заборони) мова повинна йти про отримання активів з відома (згоди) особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, будь-якою іншою особою¹.

Зауважимо, що у науковій літературі звертається увага на невдалий використаний у тексті ст. 368-2 КК словосполучення «передача нею». Адже якщо особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, набула у власність активи, злочин є закінченим, і вже не має значення, як вона розпорядилася ними після цього – залишила собі чи передала будь-яким іншим особам. Виокремлення передачі активів будь-якій іншій особі, як слушно зазначає Т.І. Слущька, мало б сенс у випадку, коли суб'єктом такої передачі законодавець визнав би не саму особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а надавача активів. Тоді під передачею активів мала б на увазі ситуація, коли сама особа не набуває у власність активи, а «переадресовує» їх іншій особі. За таких умов під ознаки передачі активів будь-якій іншій особі підпадали б випадки, коли за домовленістю між тим, хто надає активи, і зацікавленою особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активи передавалися б на користь іншої особи, оминаючи саму цю особу².

Продовжуючи суть даних положень зазначимо, що норма про незаконне збагачення не виключає тієї ситуації, коли особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може й не набувати у власність активи, а набуває на них лише, наприклад, право розпорядження, у зв'язку з чим й передає такі активи будь-якій іншій особі. Як бачимо, в такому випадку дії службовця не охоплюються першим способом вчинення незаконного збагачення, а вчиняються у формі передачі предмета злочину іншій особі.

Погоджуючись з тим, що замість передачі особою, уповноважено

---

¹ Слущька Т.І. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. С. 133.

² Методичні рекомендації з питань кваліфікації корупційних злочинів, передбачених ст. ст. 364-1, 365-1, 365-2, 368-2, 368-3, 368-4, 369-2 КК України / О.Г. Кальман, В.М. Куц, Я.О. Триньова, Н.М. Ярмиш. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2012. С. 22.

на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів будь-якій іншій особі у ст. 368-2 КК повинно було б йтися про набуття у власність активів з відома (згоди) особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, іншою особою, зазначимо, що законодавець сконструював друге з альтернативних діянь – передачу предмета злочину будь-якій іншій особі – так, що воно може бути тоді, коли службова особа після набуття у власність активів обов'язково повинна «пройти крізь руки» суб'єкта злочину. Таке тлумачення ґрунтується на презумпції невинуватості та семантичному значенні слова «передавати».

Як вбачається з викладеного, об'єктивна сторона складу злочину незаконного збагачення виражається у діянні. Проте суспільно небезпечне діяння може не охоплюватися даним складом злочину, тобто воно, в даному випадку, є предикатним по відношенню до незаконного збагачення. При цьому предикатний злочин не обов'язково повинен бути саме корупційним (отримання неправомірної переваги, зловживання службовим становищем тощо). Але є нерозривний причинний зв'язок між предикатним злочином і наслідками у формі майна (активів), щодо яких відсутні розумні пояснення про походження останніх¹.

Таким чином, підводячи підсумки вищевикладеного, підкреслимо, що об'єктивна сторона незаконного збагачення в чинній редакції включає в себе одну з таких дій: 1) набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами; чи 2) передача нею таких активів будь-якій іншій особі.

Набуття у власність активів, як форма прояву незаконного збагачення, може бути як дією, так і результатом цієї дії. В останньому випадку набуті у власність активи можуть бути наслідком іншої злочинної діяльності суб'єкта злочину і не пов'язані з наданням цих активів будь-якою особою. При цьому не має значення, були набуті у власність активи одноразово чи накопичені, що підпадає під критерій значного розміру активів.

Незаконне збагачення у формі «передача нею» (у другій альтернативній формі) може бути вчинено лише за умови, якщо цьому передувало набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, а

---

¹ Гарбазей Д.О. Незаконне збагачення як склад злочину в міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: : http://www.lsej.org.ua/2_2014/34.pdf.

вже потім подальшого надання таких активів будь-якій іншій особі.

Головною умовою об'єктивної сторони незаконного збагачення і критерієм відмежування даного складу злочину від прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК) є відсутність використання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, при набутті у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі, своїх службових повноважень чи службового становища.

Як зазначалося вище, право власності передбачає три правомочності власника – володіння, користування та розпорядження. Таким чином, закінченим злочин вважатиметься тоді, коли щодо активів, які є предметом злочину, у суб'єкта виникла можливість здійснювати відповідні правомочності. Саму юридичну конструкцію «незаконне збагачення» введено до національного законодавства з метою полегшення притягнення до кримінальної відповідальності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за вчинення латентних корупційних правопорушень, пов'язаних із набуттям у власність (володіння, користування, розпорядження) значної кількості активів, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами. В той же час усім відомо, що посадовці можуть користуватися даними активами чи фактично володіти ними, посилаючись на те, що ці активи належать подружжю чи близьким родичам. Дані обставини унеможливають застосування норми про незаконне збагачення в чинній редакції як універсального кримінально-правового засобу у протидії корупції.

Як зазначалося вже раніше, в ряді зарубіжних країн (наприклад, Спеціальний адміністративний район Макао КНР, Народна Республіка Бангладеш, Індія) незаконним збагаченням визнається, окрім набуття у власність активів, також і набуття їх у володіння, або якщо рівень життя посадовця чи його витрати значно перевищують його офіційні доходи. Тому, на наше переконання, доцільним вбачається включення до диспозиції ст. 368-2 КК як форму прояву незаконного збагачення, окрім «набуття у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами», також і «набуття цих активів у володіння чи користування у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами».

2.3. Суб'єкт незаконного збагачення

Злочин «Незаконне збагачення» належить до групи злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а отже, посягає на суспільні відносини, які виникають у зв'язку та під час здійснення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, правомірної діяльності, тобто в межах і відповідно до нормативно-правових актів. Правомірна, тобто така, що здійснюється в межах і відповідно до нормативно-правових актів, діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, повинна гарантувати громадянам реалізацію їх прав та законних інтересів в усіх сферах суспільного життя, а тому діяльність службових осіб повинна підкріплюватися довірою громадян. На сьогоднішній день такий суб'єкт злочину як службова особа зустрічається часто, а отже, існує реальна загроза порушення прав і законних інтересів громадян і, відповідно, – втрати довіри.

Питання суб'єкта злочину є дуже важливим в теорії і практиці застосування норм кримінального права, оскільки суб'єкт злочину є одним з елементів складу злочину як підстави кримінальної відповідальності. Без встановлення суб'єкта злочину не може бути виконано не одне з кримінально-процесуальних завдань, а саме: покарання винних і недопущення покарання невинних¹.

Питання кримінальної відповідальності за злочини у сфері службової діяльності постійно були предметом ґрунтовних наукових досліджень. Значний внесок у розвиток кримінально-правових знань про службові злочини зробили у своїх працях П.П. Андрушко, Л.П. Брич, В.А. Владімірова, Б.В. Волженкіна, Р.А. Гельфанда, Н.О. Гуторова, О.О. Дудорова, Б.В. Здравомислова, І. Зеника, Ю.П. Касаткіна, В.Ф. Кириченка, М.Й. Коржанського, М.В. Кочерова, О.М. Круглова, М.Д. Лисова, Р.Л. Максимович, М.І. Мельник, В.В. Мозоль, В.О. Навроцький, А.Б. Сахарова, О.Я. Светлова, Т.І. Слуцька, Є.Л. Стрельцов, А.А. Стрижевська, А.Н. Трайніна, Б.С. Утєвського, М.І. Хавронюк, А.А. Жижиленко та інші вчені. Ці відомі вчені у своїх працях основну увагу приділяли загальній характеристиці злочинів у сфері службової діяльності. Для прикладу можна навести працю В.А. Владімірова та В.Ф. Кириченка

---

¹ Гошовська О. Службова особа як суб'єкт злочину зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ). URL: <http://naub.oa.edu.ua/2012/sluzhbova-osoba-yak-subjekt-zlochynu-zlovzhyvannya-vladoyu-abo-sluzhbovym-stanovyschem-st-364-kku/>.

«Службові злочини» (1965)¹, монографії О.Я. Светлова «Боротьба з службовими зловживаннями» (1976)², М.Д. Лисова «Відповідальність службових осіб за радянським кримінальним правом» (1972)³, М.Й. Коржанського «Кваліфікація слідчим службових злочинів» (1986)⁴ та ін.

Ця проблема розглядається і в сучасних наукових дослідженнях українських вчених, предметом яких є кримінальна відповідальність службових осіб. Насамперед, слід згадати працю М.А. Клименка, М.І. Мельника та М.І. Хавронюка «Кримінальна відповідальність за службові злочини»⁵, дисертації Р.Л. Максимовича «Поняття службової особи у кримінальному праві України»⁶, М.С. Туркота «Кримінальна відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем»⁷, В.Г. Хашева «Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем»⁸, В.П. Коваленка «Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу»⁹, монографію М.І. Мельника «Корупція: сутність, поняття, заходи протидії»¹⁰, навчальні посібники А.Ф. Бантишева «Службові злочини (питання кваліфікації)» (1996)¹¹, П.П. Андрушка і А.А. Стрижевської «Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика»

¹ Владимиров В.А., Кириченко В.Ф. Должностные преступления : лекции. М. : Типография Высшей школы МООП РСФСР, 1965. С. 14-16.

² Светлов О.Я. Боротьба з службовими зловживаннями. Київ : Знання, 1976. С. 51.

³ Лысов М. Д. Ответственность должностных лиц по советскому уголовному праву. Казань : Изд-во. Казанского ун-та, 1972. 176 с.

⁴ Коржанский Н.И. Квалификация следователем должностных преступлений : учеб. пособие. Волгоград : Министерство внутр. дел СССР. Высш. следст. шк., 1986. С. 24–25.

⁵ Клименко В.А., Мельник М.И., Хавронюк Н.И. Уголовная ответственность за должностные преступления. Киев : Блициформ, 1996. 198 с.

⁶ Максимович Р.Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Львів, 2007. 18 с.

⁷ Туркот М.С. Кримінальна відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2007. 20 с.

⁸ Хашев В.Г. Зазнач. твір.

⁹ Коваленко В. П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 18 с.

¹⁰ Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : монографія. Київ : Атіка, 2001. 304 с.

¹¹ Бантышев А.Ф. Должностные преступления (вопросы квалификации) : учеб. пособие. Киев : Академия Службы безопасности Украины, 1996. 45 с.

(2006)¹ та ін.

Праці цих вчених мали комплексний характер, розглядали злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з надання публічних послуг, а також корупційні правопорушення у цілому. Крім того, у науковій літературі термін «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», який використовується для позначення суб'єкта корупційних злочинів та злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з надання публічних послуг, повною мірою не досліджено з огляду на новизну даного терміна.

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК, суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність². У ч. 2 цієї статті йдеться про спеціальний суб'єкт злочину, якому поруч із загальними ознаками притаманні спеціальні: службове становище, певна діяльність, наявність владних чи інших повноважень. Цілком доречно О.О. Дудоров поділяє ці ознаки на три великі групи: 1) ознаки, що характеризують соціальну роль і правове становище суб'єкта, які, у свою чергу, охоплюють такі ознаки як громадянство, професія, вид діяльності, характер виконуваної роботи, участь у судовому процесі, судимість; 2) фізичні властивості суб'єкта – ознаки, що характеризують вік, стать, стан здоров'я і працездатність суб'єкта; 3) відносини суб'єкта з потерпілим, до яких належать ознаки, що стосуються родинних відносин із потерпілим або іншими особами (батько, мати або інші родичі), службових (підлеглий, начальник) або інших відносин (особа, від якої потерпілий залежить матеріально тощо)³.

Відповідно до ч. 3 ст. 18 КК, службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи

¹ Андрушко П.П., Стрижевська А.А. Злочини у сфері службової діяльності : навч. посібник. Київ : Юрисконсульт, 2006. 342 с.

² Кримінальний кодекс України : станом на 23 березня 2017 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., перероб. та доп. Київ : Юрид. думка, 2012. С. 79–80.

повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом¹.

14.10.2014 р. ст. 368-2 КК зазнала редакційних змін, які торкнулися, зокрема, суб'єктного складу цього злочину і диференціації кримінальної відповідальності: суб'єктом незаконного збагачення за ч. 1 є особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за ч. 2 – службова особа, яка займає відповідальне становище, і за ч. 3 – службова особа, яка займає особливо відповідальне становище. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення диференційована залежно від посадового становища суб'єкта злочину. Треба зазначити, що про особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як спеціального суб'єкта злочину не згадується ні в примітках до відповідних статей розділу XVII КК, ні у самій ст. 18 КК.

Коло осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, визначено в п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції». Втім, звернення до цих нормативних приписів свідчить, що у п. 1 ст. 2 цього Закону наведено перелік осіб, які уповноважені на виконання функцій не тільки держави, а й органів місцевого самоврядування, а у п. 2 – фігурують особи, «...які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». Тому визначення суб'єктом злочину осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, про яких зазначено в пунктах 1, 2 ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції», залишає відкритим (невирішеним) питання: чи належать до тих, хто уповноважений на виконання функцій держави, всі категорії осіб, зазначені у пунктах ст. 3 цього Закону, або необхідно виділити (виокремити) серед них лише тих, хто уповноважений на виконання саме державних функцій? Отже, необхідно буде звертатися до тлумачення, яке може бути різним, але у всякому разі стає очевидним, що при вирішенні цього питання в практиці застосування ст. 368-2 КК не виключається і помилкове його вирішення.

Крім того, непослідовність у статті використання різних термінів для позначення суб'єкта злочину (в ч. 1 – це особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а в ч.ч. 2 і 3 – службова особа) створюють неабиякі труднощі у правозастосовній і теоретичній діяльності.

З огляду на викладене, представляє не тільки науковий, а і практи-

---

¹ Кримінальний кодекс України : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

чний інтерес визначення переліку осіб, які завдяки своєму статусу, повноваженням та іншим особливостям, можуть виступати суб'єктом злочину незаконного збагачення. Нагадаємо, що у 61 % (137 осіб) з усіх опитаних нами працівників правоохоронних органів і суду виникають труднощі з визначенням суб'єкта незаконного збагачення. В іншій частині опитаних, а це 39 % (87 осіб), будь-яких труднощів у визначенні суб'єкта незаконного збагачення немає.

Для того щоб з'ясувати смислове навантаження термінів «службова особа», «посадова особа», «представник влади», «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» і можливість їх ототожнення, як слушно зазначають вітчизняні вчені О.Є. Коростін та О.В. Тихонова, необхідно врахувати: 1) етимологічне значення терміна «службова (посадова) особа», «представник влади», «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування»; 2) погляди науковців щодо вживання понять «службова (посадова) особа», «представник влади», «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування»; 3) положення нормативно-правових актів, в яких закріплено тлумачення цих термінів¹.

Так, у тлумачних словниках, які були нами проаналізовані з приводу даної термінології, службовцем визнається особа, яка займається розумовою або фізичною працею, пов'язаною не з виробництвом, а з обслуговуванням кого- або чого-небудь². Якщо порівняти обсяг визначень «посадова особа» та «службова особа», можна зробити висновок, що перше поняття є вужчим за друге, оскільки «посадова особа» включає в себе лише осіб, які обіймають адміністративні або розпорядчі посади, на відміну від «службової особи», до яких належить ширше коло працівників.

Відповідно до тлумачного словника, представник влади, уряду, командування і т. ін. – службова чи урядова особа, що представляє кого-, що-небудь, обстоює чийсь інтереси (держави, установи тощо). Представник влади, по радянському праву – посадова особа, наділена правами і обов'язками по здійсненню функцій органів державної влади або державного управління, відповідно до яких він має право давати обов'язкові для виконання вказівки громадянам, установам і організаціям. Такими повноваженнями володіють, наприклад, працівники органів міліції,

---

¹ Користін О.Є., Тихонова О.В. Щодо питання вживання термінів «службова особа» й «посадова особа». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 2. С. 134.

² Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua>.

державної санітарної інспекції, державного пожежного нагляду¹.

Представник органу державної влади – посадова, службова або уповноважена особа органу державної влади, яка представляє цей орган у межах його функцій і повноважень або доручень у відносинах з громадянами країни, іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, з політичними партіями і громадськими організаціями, ЗМІ².

Наукове тлумачення зазначених термінів характеризується різноманітністю. Серед науковців існують різні точки зору щодо визначення й уживання цих понять: від їх схожості до повної невідповідності Конституції України. У юридичній літературі неодноразово робилися спроби здійснити співвідношення між посадовими та службовими особами, особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за ознаками характеру влади, якою наділена відповідна особа. Виходячи з послідовного доктринального аналізу відповідних термінів та сутностей, які вони позначають, прихильники цієї точки зору роблять висновок про те, що посадова особа (державна) наділена так званим лінійним характером влади, що виявляється у можливості здійснювати управлінські функції щодо підлеглих по службі осіб (ключова ознака). Що ж стосується службових осіб (державних), то вони наділені функціональним характером влади, сутність якого виявляється у наявності правомочності особи застосовувати владний вплив на інших учасників відносин у межах виконуваних нею службових функцій. Таке розмежування, зрозуміло, не виключає наявності окремої категорії осіб, які одночасно є посадовими і службовими³.

Інша група вчених зазначає, що визначення поняття «службова особа» суперечить положенням ст. 19 Конституції України, в якій закріплено певні обов'язки посадових осіб органів державної влади й органів місцевого самоврядування⁴.

Тривала доктринальна суперечка щодо співвідношення категорій «службова» та «посадова особа», «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» не зупиняє процесу правотворення, а невизначеність позиції законодавця призводить до того, що останній або використовує їх паралельно (ст. 1174 ЦК – відшко-

---

¹ Тлумачний словник. URL: <http://vseslova.com.ua>

² Погорілко В.Ф. Конституційне право України. Академічний курс : у 2-х т. Київ : Юридична думка, 2006. С. 544.

³ Бабін Б.В., Кроленко В.О. Основи програмно-управлінської діяльності в Україні : курс лекцій. Донецьк, 2006. 45 с.

⁴ Зейкан І. Поняття посадової особи в кримінальному законодавстві: порівняльний аналіз. *Право України*. 2002. № 3. С. 118–121.

дування шкоди завданої посадовою або службовою особою органу державної влади ...), або взагалі ухиляється від їх використання замінюючи іншими («співробітники», «працівники»)¹.

Перш за все зазначимо, що поняття “службова особа” вживається в ст.ст. Особливої частини КК, а в КУпАП вживається лише поняття “посадова особа”. При цьому у нормах, які передбачають кримінальну й адміністративну відповідальність за подібні діяння, застосовується різне визначення суб’єкта злочину або правопорушення. Наприклад, відповідальність за порушення законодавства про бюджетну систему України встановлена як у ст. 164-12 КУпАП², так і в ст. 210 КК, – різниця лише в розмірі бюджетних коштів, що стали предметом правопорушення³. При цьому суб’єктом адміністративного правопорушення визначено посадову особу, а суб’єктом злочину – службову особу.

Слушною є думка М.І. Мельника щодо можливості паралельного вживання термінів “посадова особа” і “службова особа” у кримінальному праві. Але при вживанні цих понять необхідно розмежовувати їх дійсний статус. Термін “посадова особа” слід використовувати в разі, коли передбачається відповідальність лише тих осіб, які виконують організаційно-розпорядчі й консультативно-дорадчі функції, працюючи в державному органі. Якщо ж ідеться про відповідальність будь-якої службової особи, то необхідно використовувати поняття “службова особа”⁴.

Аналіз вищевказаних положень нормативних актів дає підстави для висновку, що в законодавстві немає чітко закріпленого розмежування цих понять. Як слушно зазначила В.В. Мозоль, "...ані Конституція України, ані чинне законодавство, вживаючи паралельно поняття “посадова особа” та “службова особа”, фактично не дають підстав для їх категоріального розрізнення”⁵. До цих понять також належать і поняття «представник влади», «представник органів місцевого самоврядування», «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». Можна погодитись із думкою деяких науковців (М.І. Мельник, Р.Л. Максимович, Н.В. Янчук) про те, що в законодавстві

¹ Цивільний кодекс України : станом на 05 квітня 2017 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

³ Кримінальний кодекс України : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

⁴ Користін О.Є., Тихонова О.В. Зазнач. твір. С. 134.

⁵ Мозоль В.В. Адміністративно-правовий статус посадової особи податкової міліції (організаційно-правові аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Ірпінь, 2005. С. 12–13.

ці поняття або вживаються паралельно, або ототожнюються, що створює проблеми для реалізації правових норм¹.

З проведеного нами вибіркового анкетування вбачається, що 62 % з усіх опитаних представників правоохоронних органів і суду (139 респондентів) – вважають, що словосполучення «службова особа», «посадова особа», «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» є тотожними поняттями. 22 % з усіх опитаних (49 осіб) переконані, що словосполучення «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» вужче за змістом, ніж «службова особа», «посадова особа», а 16 % (36 опитаних) вважають, що словосполучення «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» ширше за змістом, ніж «службова особа», «посадова особа». Детальніше див. додаток В.

Серед осіб, засуджених за незаконне збагачення, були працівники правоохоронних та контролюючих органів, сільські голови, інші особи, які обіймали на підприємствах та в установах посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків, викладачі, лікарі, керівники підприємств тощо.

Зважаючи на викладене, необхідно звернути увагу на ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції», де законодавець для уникнення проблем з кваліфікацією або зловживаннями використовує метод детального опису функцій (завдань) тієї чи іншої категорії осіб, без спеціальних позначень, або використовує ці терміни паралельно. Така ситуація вказує на негативну тенденцію, що склалася в чинному законодавстві України. Не маючи можливості використовувати чітку термінологічну базу, законодавець вимушений займатися зайвою деталізацією і постійним формуванням понятійного апарату, який може не узгоджуватися, а іноді навіть суперечити одне одному, не тільки у межах системи права в цілому, але і окремої галузі зокрема².

Такий опис функцій (завдань) тієї чи іншої категорії осіб, який дається в ЗУ «Про запобігання корупції» для визначення суб'єкта злочину незаконного збагачення, широко використовується слідчою й судовою практикою.

Враховуючи визначення службової особи, наведене у п.п. 1, 2 примітки до ст. 364 КК, можна зробити висновок, що службова особа характеризується двома групами взаємозумовлених ознак. Перша група ознак характеризує повноваження особи – коло дій, пов'язане з її функ-

---

¹ Користін О.Є., Тихонова О.В. Зазнач. твір.

² Круглов О.М. Юридичне співвідношення термінів "посадова особа" і "службова особа" в Україні. *Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ.* 2011. № 4. С. 205.

ціональними обов'язками (виконання владних, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій), через вчинення яких особа визнається службовою. Така група ознак, як слушно зазначають В.О. Навроцький, Д.І. Крупко, може бути названа функціональною¹. Друга група ознак відображає приналежність особи внаслідок займаної посади чи наділення відповідними функціями тимчасово чи за спеціальним повноваженням до певного органу, підприємства, установи, організації (органу державної влади чи місцевого самоврядування, державного чи комунального підприємства, установи чи організації). Цю групу ознак, відповідно, можна назвати посадовими². На думку Т.І. Слущкої, М.В. Кочерова, саме за посадовою ознакою, тобто за приналежністю службової особи до тієї чи іншої організації, установи, якщо порівняти визначення службової особи, надані законодавцем у ч. 3 ст. 18 та у примітці до ст. 364 КК, є основою для відмежування цих осіб³.

Треба підкреслити, що особливе значення у складі злочину незаконного збагачення є посада, яка є кваліфікуючою ознакою, бо збільшує міру покарання та є підставою для кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення за ч. 2 чи ч. 3 – службова особа, яка займає відповідальне та, відповідно, особливо відповідальне становище.

Згідно із ч. 1 примітки до ст. 364 КК, до першої групи осіб належать особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади⁴. Так, більшість вчених під представниками влади розуміють осіб, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, приймати рішення чи застосовувати примусові заходи, обов'язкові для виконання фізичними та юридичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості⁵. Мова йде про осіб, які в межах своїх повноважень мають право віддавати

¹ Навроцький В.О. Чи є експерт службовою особою? *Життя і право*. Пробний номер. С. 19–21.

² Крупко Д.І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – Одеса, 2005. 271 с.

³ Кочеров М.В. Знач. твір. С. 115.

⁴ Кримінальний кодекс України : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

⁵ Слущка Т.І. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у сфері службової діяльності : навч. посіб. Київ : КНТ, 2007. С. 49.

обов'язкові для виконання іншими особами (як фізичними, так і юридичними) накази, розпорядження, вказівки, приймати не тільки в межах відомства, представниками якого вони є, а й поза ними, громадян, з приводу поведінки, вчинків, діянь громадян, не підпорядкованих їм по службі чи роботі. Загальнообов'язковість виконання вказівок і вимог представника влади забезпечується можливістю застосування заходів примусового характеру (штраф, затримання тощо)¹.

Представники влади – це працівники державних органів і установ, які наділені правом у межах своєї компетенції висувати вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання фізичними та юридичними особами незалежно від їх відомчої приналежності чи підлеглості. Це, наприклад, народні депутати і депутати місцевих рад, судді, прокурори, слідчі, державні виконавці тощо².

Закон пов'язує визнання особи представником влади не за посадою, яку вона обіймає, а за наявності у неї владних повноважень.

Як службова, так і посадова особи – це особи, які обіймають певну посаду. Службова особа виконує певні функціональні обов'язки, що передбачені штатним розкладом будь-якої структурної одиниці. Посадова ж особа, виходячи з визначень, наданих у зазначених законах України, виконує такі обов'язки, працюючи саме в державному органі. Отже, термін “посадова особа” є вужчим за термін “службова особа”. Тобто “посадова особа” є окремим випадком “службової особи”³.

Не підтримує цю позицію О.М. Круглов, який, беручи до уваги буквальний аналіз нормативних дефініцій посадової та службової особи, приходять до висновку про їх, якщо і не повну, то принаймні часткову тотожність, найбільш очевидним кроком на шляху до вирішення цього питання було б галузеве розмежування відповідних категорій⁴.

Так, у кримінальному праві для визначення окремого кола осіб суб'єктами злочинів доцільно було б використовувати термін “службова особа”. В свою чергу, для адміністративного законодавства слід користуватися положеннями ЗУ “Про державну службу” 2015 р., де використовується термін “посадова особа”. Водночас такий підхід має деякі недоліки, які полягають в тому, що вищевказаний закон не охоплює осіб, які виконують ті самі функції (завдання) в юридичних особах недержавної форми власності. Це, на нашу думку, може призвести до того, що

---

¹ Там само.

² Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 608 с.

³ Користін О.Є., Тихонова О.В. Знач. твір. С. 134.

⁴ Круглов О.М. Знач. твір. С. 205.

термін “посадова особа”, з огляду на його визначення та закріплення в адміністративному законодавстві, може використовуватися для позначення державних посадових осіб, в той час як недержавні посадовими вже вважатися не можуть. Цілком логічним вбачається те, що для позначення цих категорій осіб слід використовувати інші терміни.

Незаконне збагачення як корупційний злочин спеціально стосується державних чиновників. Конвенція ООН проти корупції, Конвенція Африканського союзу про недопущення корупції та боротьбу з нею та Міжамериканська конвенція про боротьбу з корупцією та більшість положень законодавств світу передбачають притягнення до відповідальності посадових осіб. Коло державних посадових осіб, які є суб'єктами цього злочину, чітко окреслено міжнародними актами. Так, ст. 2 Конвенції ООН і ст. 1 Міжамериканської конвенції проти корупції достатньо повно визначають, хто є державними посадовими особами. Відповідно до положень Конвенції ООН, «державною посадовою особою» є: 1) будь-яка особа, яка обіймає посаду в законодавчому, виконавчому, адміністративному або судовому органі Держави-учасниці, та яку призначено чи обрано, праця якої оплачувана чи неоплачувана, незалежно від старшинства; 2) будь-яка інша особа, яка виконує будь-яку державну функцію, зокрема, для державного органу або державного підприємства, або надає будь-яку державну послугу, як це визначається у внутрішньому праві Держави-учасниці і як це застосовується у відповідній галузі правового регулювання цієї Держави-учасниці; 3) будь-яка інша особа, що визначається як «державна посадова особа» у внутрішньому праві Держави-учасниці. Однак з метою вжиття деяких конкретних заходів, передбачених Главою II цієї Конвенції, «державна посадова особа» може означати будь-яку особу, яка виконує будь-яку державну функцію або надає будь-яку державну послугу, як це визначається у внутрішньому праві Держави-учасниці, і як це застосовується у відповідній галузі правового регулювання цієї держави-учасниці¹². Міжамериканська конвенція, у свою чергу, додає, що це є «будь-яка офіційна особа або службовець Держави або її органів, включаючи тих, хто був відібраний, призначений або обраний для проведення різної діяльності або здійснення функцій від імені Держави, або на службі у Держави, на будь-

¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. ООН. Нью-Йорк, 2004. URL: http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50028_R.pdf.

² Міжамериканська конвенція проти корупції, прийнята на третій пленарній сесії держав-членів Організації Американських Держав № В-58. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_089.

якому рівні її ієрархії»¹.

Органи державної влади і органи місцевого самоврядування є різновидами органів двох форм (видів) влади – влади державної і влади територіальних громад (місцевого самоврядування). Як слушно зазначає П.П. Андрушко, представники органів державної влади та представники органів місцевого самоврядування є представниками влади в широкому розумінні, різновидами якої є державна влада, влада територіальних громад (влада місцевого самоврядування) та контрольно-наглядова влада².

Визначення особи, яка займає певне посадове становище в органах державної влади, дає ЗУ «Про державну службу» № 889-VIII від 10.12.2015 р., відповідно до якого, такою особою (державним службовцем) вважається громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби³.

Так, більшість з опитаних нами респондентів (представників правоохоронних органів і суду) – 61 % (137 особи) вважають, що частіше всього, на їх думку, за ст. 368-2 КК притягуються до відповідальності особи, уповноважені на виконання функцій держави, а решта 39 % (87 особа) переконані, що особи, уповноважені на виконання функцій органів місцевого самоврядування. Детальніше див. додаток В.

Водночас, як зазначав О.Я. Светлов, «якщо особа, яка працює в адміністративних органах і не є представником влади, обіймає посаду, пов'язану з виконанням адміністративно-господарських функцій (начальник канцелярії, господарського відділу, гаража тощо), то вона буде службовою особою»⁴ і, отже, за певних обставин може нести відповідальність за злочин у сфері службової діяльності, зокрема за незаконне збагачення.

Як дає роз'яснення ЗУ «Про службу в органах місцевого самоврядування», посадовою особою місцевого самоврядування є особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові

¹ Там само.

² Андрушко П. Службова особа як спеціальний суб'єкт злочину. *Юридичний вісник України*. 2011. № 24. С. 23–26.

³ Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII (в редакції від 21.12.2016 р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19/page>.

⁴ Светлов А.Я. Борьба с должностными преступлениями / отв. ред. Лановенко И.П. Киев : Наук. думка, 1970. С. 97.

повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету¹.

Наприклад, вироком Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 21.02.2014 р. визнано А. винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 368-2 КК, за те, що останній, відповідно до розпорядження голови Дрогобицької міської ради № 33-р від 17.01.2011 р., перебуваючи на посаді керуючого справами виконавчого комітету Дрогобицької міської ради, будучи службовою особою органу місцевого самоврядування восьмого рангу четвертої категорії класифікації посад, наділеною організаційно-розпорядчими функціями, керуючись корисливим мотивом, діючи у власних інтересах, в порушення вимог ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції» щодо заборони зайняття іншою оплачуваною діяльністю, одержав особисто для себе неправомірну вигоду від гр. З. у розмірі 13 тис. доларів США за сприяння останньому у здійсненні ним господарської діяльності, а саме, за вказану суму грошей надати послуги у вигляді підготовки проекту договору купівлі-продажу торгових місць на ринку «Володар», технічного паспорта, висновку про відповідність об'єкта будівельно-технічним нормам, позову до Дрогобицького міськрайонного суду в інтересах З. до Ч. про визнання права власності².

Як бачимо, закон пов'язує визнання особи представником влади не за посадою, яку вона обіймає, а за наявністю у неї владних повноважень. Тому, як слушно зазначають В.В. Сташис та В.Я. Тацій, представником влади може бути й рядовий працівник державного апарату (наприклад, міліціонер чи військовослужбовець за званням рядового, який входить до складу військового патруля) або навіть представник громадського формування (наприклад, громадський інспектор рибоохорони, громадський контролер товариства із захисту прав споживачів чи член громадського формування з охорони громадського порядку) при виконанні ними обов'язків, покладених на них цими організаціями³.

Отже, обов'язковою ознакою представника влади є наявність в особи організаційно-розпорядчих функцій, наявність обумовленого його посадовим положенням права віддавати обов'язкові для виконання

¹ Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-III (в редакції від 09.02.2017 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>

² Вирок Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 21.02.2014 року по справі № 442/994/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38243948>.

³ Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ : Ін Юре, 2004. С. 567.

накази й розпорядження не тільки всередині довіреного йому апарата чи відомства, де він обіймає визначену посаду, а й поза ним.

Також необхідно зазначити і про осіб іноземних держав, які також виступають суб'єктами злочину незаконного збагачення (за ч. 2, 3 ст. 368-2 КК). Як зазначено у ч. 4 ст. 18 та у примітці до ст. 364 КК, до їх переліку належать особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства, а також іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів¹. Тобто вони повинні відповідати усій сукупності ознак, що належить службовим особам, за винятком того, що іноземні особи та особи без громадянства не можуть здійснювати функції представників влади та перебувати на державній службі.

Отже, аналізом ч. 4 ст. 18 КК встановлено, що суб'єктами злочину, передбаченого ч.ч. 2 і 3 ст. 368-2 КК, можуть бути й посадові особи іноземних держав, оскільки дана категорія осіб безпосередньо володіє тими ознаками, що належать службовим особам за кримінальним законодавством України.

З викладеного випливає, що терміни «службова» і «посадова особа», «представник влади», «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» характеризуються двома групами обов'язкових взаємозумовлених ознак: функціональними та посадовими.

Проаналізувавши положення Конвенції ООН щодо визначення терміна «державна посадова особа» і положення КК щодо визначення терміна «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», можна констатувати, що як мінімум норми статей 20 Конвенції і 368-2 КК охоплюють проміжок часу перебування цієї особи на службі у держави і виконання нею своїх функцій. Такого підходу дотримується і Міжамериканська конвенція проти корупції, яка визначає як обов'язкову складову об'єктивної сторони час вчинення злочину, а саме: під час здійснення урядовим чиновником своїх функ-

---

¹ Кримінальний кодекс України : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

цій¹. У той же час даний підхід має свої недоліки, які полягають у можливості службовця придбати чи збільшити свої активи уже після звільнення або іншим чином припинення його діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування.

Як вже зазначалося, існує така позиція, що час можливої перевірки та притягнення особи до відповідальності повинен виходити за межі завершення служби державною посадовою особою. У такому випадку навіть після припинення служби та придбання протягом деякого періоду активів посадовець може бути притягнутий до відповідальності за незаконне збагачення. Такої позиції дотримується законодавець в Аргентинській Республіці, Республіці Колумбія, Республіці Панама, де період можливих перевірок становить від двох до п'яти років². Цю особливість можна запозичити як позитивний крок на шляху до посилення протидії корупції.

Як показує практика зарубіжних країн, де діє норма про незаконне збагачення, проміжок часу, протягом якого службову особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності, поділяється на дві групи: 1) час, в якому особа виконує функції держави; 2) час після завершення виконання функцій держави.

Основною перешкодою притягнення до кримінальної відповідальності посадовця за незаконне збагачення після припинення ним виконання функцій держави або місцевого самоврядування для нашої держави є те, що: по-перше, такий інститут для нашої правової системи є новим і потребує поглибленого наукового обґрунтування, по-друге, згідно з положеннями КК службові особи визнаються суб'єктами злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, до яких віднесено й «Незаконне збагачення», безпосередньо під час виконання ними функцій держави або місцевого самоврядування.

Водночас ЗУ «Про запобігання корупції» встановлює на осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, обмеження після припинення ними діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, протягом року. Ці обмеження пов'язані з: 1) заборонаю укладення трудового договору (контракту), вчинення правочинів у сфері підприємницької діяльності з

¹ Гарбазей Д.О. Знач. твір.

² On the Take: Criminalizing Illicit Enrichment to Fight Corruption / Lindy Muzila, Michelle Morales, Marianne Mathias, Tammar Berger // Washington, DC: WorldBank. DOI: 10.1596/978-0-8213-9454-0. – 2012. – С. 14. URL : https://star.worldbank.org/star/sites/star/files/on_the_take_criminalizing_illicit_enrichment_to_fight_corruption.pdf.

юридичними особами приватного права або фізичними особами – підприємцями; 2) фінансовим контролем¹.

Таким чином, враховуючи першочергові засади державної антикорупційної політики в Україні, позитивний досвід зарубіжних країн, сутність і мету норми про незаконне збагачення, яка покликана притягувати державних службовців до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних латентних злочинів, а також те, що ці особи можуть обернути у свою власність, володіння чи користування активи зразу після припинення ними службових обов'язків, з метою уникнення відповідальності, вважаємо за необхідне криміналізувати діяння, зазначені в ст. 368-2 КК, вчинені, окрім осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, відповідно також і особами протягом року після звільнення або іншим чином припинення їх діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування. Останнє також буде спрямовано на зниження криміногенних ризиків незаконного збагачення внаслідок порушення обмежень, встановлених ст. 26 Закону України «Про запобігання корупції». У зв'язку з цим до ч. 1 ст. 368-2 КК запропоновано внести відповідні зміни (Додаток Г).

Для реалізації цих пропозицій необхідно встановити обмеження щодо одержання подарунків, а також обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування, щодо осіб, зазначених у пунктах 1 та 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», для чого пропонуємо внести зміни до ст. 26 Закону. Вважається, що за рівнем корупціогенності діяльність аудитора, нотаріуса не дуже відрізняється від діяльності державного службовця органу місцевого самоврядування.

2.4. Суб'єктивна сторона незаконного збагачення

Важливою ознакою складу злочину є суб'єктивна сторона, тобто психічна діяльність особи, що характеризує, відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, яке нею вчиняється, і до його наслідків. Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки. Такими ознаками є вина, мотив, мета вчинення злочину та емоційний стан особи. Вони тісно пов'язані між

---

¹ Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 № 1700-VII (в редакції від 23 березня 2017 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

собою, проте, їх зміст і значення у кожному випадку вчинення злочину неоднаковий. Вина особи – це основна, обов'язкова ознака будь-якого складу злочину, вона визначає саму наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону і тим самим склад злочину¹.

Ще Г.С. Фільдштейн, у свій час висловлюючи думки з цього приводу, наголошував, що «учение о виновности и его большая или меньшая глубина есть как-бы барометр уголовного права»².

Суб'єктивна сторона є одним з чотирьох елементів складу злочину і відіграє важливу роль під час кримінально-правової кваліфікації злочинного діяння, при притягненні особи до кримінальної відповідальності, оскільки доведеність вини особи у вчиненому злочині є умовою для притягнення її до відповідальності.

Питання суб'єктивної сторони злочинів, у тому числі й злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, розглядувалися такими вченими: М.І. Бажановим, О.Ф. Бантишевим, Ю.В. Бауліним, В.І. Борисовим, Ф.Г. Бурчаком, П.С. Дягелем, Б.В. Здравомисловим, В.П. Ємельяновим, М.І. Мельником, М.Й. Коржанським, О.М.Костенком, Н.Ф. Кузнецовою, Т.І. Слуцькою, П.С. Матишевським, М.І. Хавронюком, В.Г. Хашевим, С.С. Яценком та ін. Праці даних вчених містять значний новаторський внесок, проте у них відсутній комплексний аналіз суб'єктивної сторони розглядуваного нами складу злочину, з урахуванням останніх змін від 10.11.2015 р. Саме це й зумовлює необхідність у здійсненні комплексного дослідження суб'єктивної сторони незаконного збагачення.

Конституція України у ст. 62 встановила, що “Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду”³. Це конституційне положення водночас уособлює в собі презумпцію невинуватості – демократичний принцип правосуддя.

Щоб здійснити це, зазначає П.Л. Фріс, слід поринути у внутрішній світ особи – визначити систему її ціннісних орієнтирів, мотивацію вчинків, емоційний стан тощо. Це має на меті здійснення глибинного аналізу суб'єктивної сторони злочину, встановлення наявності вини, її фо-

¹ Кримінальне право України (Загальна частина) / за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2005. С. 159.

² Суб'єктивна сторона злочину. 9.1. Поняття суб'єктивної сторони злочину // Матеріали сайту UkrKniga.org.ua. URL: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/696/32/>.

³ Конституція України (в редакції закону від 02 червня 2016 р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

рми та виду¹.

Концепція вітчизняного кримінального права заперечує об'єктивне ставлення у вину, тобто відповідальність за наслідки, що настали в результаті будь-якого діяння, без встановлення вини. Згідно з КК, кримінальна відповідальність особи ґрунтується на суб'єктивному ставленні у вину – умові правильної соціально-політичної оцінки людської поведінки взагалі і злочинної зокрема. Лише на підставі аналізу взаємозв'язку внутрішнього ставлення особи до вчиненого діяння із зовнішнім його проявом можна зробити висновок про наявність вини особи.

Як зазначають М.І. Мельник та М.І. Хавронюк, основною та обов'язковою для кожного злочину ознакою суб'єктивної сторони є вина. Її відсутність завжди означає відсутність у діях особи складу злочину. Заподіяння шкоди без вини (коли особа, спричиняючи своїми діями суспільно небезпечні наслідки, не передбачає і за обставинами справи не може передбачити настання таких наслідків) називається казусом².

Загальне поняття вини вироблено наукою кримінального права і закріплено в КК. Так, згідно із ст. 23 КК, виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності³.

Із суб'єктивної сторони злочини, передбачені розділом XVII Особливої частини КК, за винятком службової недбалості, характеризуються умисною формою вини. При визначенні суб'єктивної сторони злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, необхідно, насамперед, встановити, що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: 1) усвідомлювала факт використання свого службового становища і той факт, що це суперечить інтересам служби; 2) передбачала, що такі дії завдають шкоди змісту правильної роботи державного чи іншого апарату або створюють загрозу настання такої шкоди, і бажала вчинити такі дії⁴. Якщо при цьому винний передбачав можливість заподіяння істотної шкоди і бажав цього або свідомо припускав це, то все

---

¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів ВНЗ. Київ : Атіка, 2004. С. 121.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 7-е вид., перероб. та доп. Київ : Юридична думка, 2010. 1288 с.

³ Кримінальний кодекс України : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

⁴ Кочеров М.В. Зазнач. твір. С. 130.

скоєне охоплюється однією формою вини – умислом (прямим чи непрямым)¹.

Незаконне збагачення характеризується умисною формою вини, прямим умислом, що не заперечується науковою спільнотою.

Більш того, аналіз положень міжнародних актів щодо боротьби з незаконним збагаченням державних посадових осіб дає підстави для висновку про те, що суб'єктивна сторона складу злочину незаконного збагачення проявляється через умисну форму вини та корисливу мету. У тексті ст. 20 Конвенції чітко закріплено наявність у діях умисної форми вини через використання словосполучення «коли вони вчиняються навмисно». Хоча, з огляду на положення ст. 8 Конвенції, ставлення обвинуваченого до своїх дій не обов'язково повинно бути явно продемонстровано, наявність чи відсутність умислу можна встановити з «об'єктивних фактичних обставин» справи (ст. 28 Конвенції). Прикладом наявності умислу в діях суб'єкта злочину можуть бути значні перекази коштів від фізичних чи юридичних осіб, з якими державний службовець не має офіційних ділових відносин, великі грошові виплати, здійснені посадовою особою, або постійне навмисне використання вартісних володінь, джерела походження яких не відомі².

Конвенція Африканського союзу та Міжамериканська конвенція не мають чіткого закріплення у тексті документів форми вини, проте така позиція жодним чином не обмежує можливості визначення останньої за конкретних обставин справи³. Такий підхід відповідає принципу англосаксонської системи права, за якої доведення умислу повинно відбуватися, спираючись на всі ознаки злочину, в тому числі й ті, що випливають із вивчення конкретних обставин вчинення злочину⁴.

Зміст вини обумовлений сукупністю свідомості (інтелектуальний момент), волі (вольовий момент) та їх співвідношенням.

При вчиненні злочину свідомістю особи охоплюються фактичні

---

¹ Запобігання та протидія корупції (для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування I–VII категорії посад) : посібник / Братель С.Г., Василевич В.В., Золотарьова Н.І. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 376 с.

² On the Take: Criminalizing Illicit Enrichment to Fight Corruption / Lindy Muzila, Michelle Morales, Marianne Mathias, Tammar Berger // Washington, DC: WorldBank. DOI: 10.1596/978-0-8213-9454-0. – 2012. – р. 106. – с. 14. URL: https://star.worldbank.org/star/sites/star/files/on_the_take_criminalizing_illicit_enrichment_to_fight_corruption.pdf.

³ United Kingdom House of Lords Decisions // Sweet v Parsley [1969] UKHL 1 (23 January 1969). URL: https://star.worldbank.org/star/sites/star/files/on_the_take_criminalizing_illicit_enrichment_to_fight_corruption.pdf.

⁴ Гарбазей Д.О. Зазнач. твір.

обставини, які характеризують об'єкт злочину, ознаки предмета, спеціального суб'єкта, об'єктивну сторону – характер вчинюваних дій (бездіяльності), а в матеріальних складах – і суспільно небезпечні наслідки (можливість їх настання). Стосовно різних обставин інтелектуальне ставлення суб'єкта може бути різним. Одні обставини можуть бути ним усвідомлені більш повно, інші – приблизно; одні відображаються у свідомості правильно, адекватно, інші – помилково¹. Так, винна особа усвідомлює (інтелектуальний момент) ряд обставин, які кореспондують з об'єктивною стороною аналізованого злочину, а саме: протиправність своїх дій, які виражаються у незаконному отриманні вигід майнового характеру; становище, яке займає винна особа (будучи особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування)².

Вольовий момент змісту вини означає усвідомлене спрямування розумових і фізичних зусиль на досягнення мети чи на утримання від активних дій. Відповідно до КК, вольовими ознаками умисного ставлення особи є бажання настання певних суспільно небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності (прямий умисел), або свідоме їх допущення (непрямий умисел)³.

При незаконному збагаченні вольовий момент умислу характеризується свідомим бажанням винної особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, набути у власність активи у значному розмірі або передати їх будь-якій іншій особі.

Сутність вини визначає соціальну природу вини і полягає в негативному ставленні особи до тих інтересів, цінностей, благ (суспільних відносин), що охороняються КК.

Отже, ступінь вини при вчиненні злочину, передбаченого ст. 368-2 КК, характеризується усвідомленням особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, можливості набуття нею у власність активів та усвідомленням розміру набутих активів.

Особливість суб'єктивної сторони розглядуваного злочину полягає у тому, що між умислом особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка набуває у власність ак-

---

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 7-е вид., перероб. та доп. Київ : Юридична думка, 2010. 1288 с.

² Кашкаров О.О. Кримінально-правова характеристика одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : Б/В, 2012. 17 с.

³ Зазнач. твір.

тиви, та особою, яка дає ці активи, є тісний, нерозривний зв'язок, і та, і інша повинні усвідомлювати, що має місце давання-одержання активів. Умислом особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в усіх випадках повинно охоплюватися, крім іншого, усвідомлення того, що і сама особа, яка дає активи, розуміє сутність того, що відбувається, і усвідомлює, що ці активи передаються нею особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, й приймається останньою. Тому, якщо особа, яка передає особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, фактично незаконні активи, з тих чи інших причин не усвідомлює (наприклад, у зв'язку з обманом чи зловживанням довірою), що вона дає неправомірну вигоду (наприклад, помилково вважаючи, що вона зобов'язана сплатити штраф), то службова особа не може нести відповідальність за одержання неправомірної вигоди¹.

До такого висновку також дійшов і Д.І. Крупко у своїй роботі «Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження)», який запропонував характеризувати такий зв'язок як протиправний договір, за яким здійснюється обмін предмета неправомірної вигоди на службове діяння. На користь такого висновку, зазначає автор, свідчить низка аргументів: давання і одержання активів, взаємні волевиявлення сторін і домовленість, спрямована на встановлення взаємних прав і обов'язків. Ці взаємні права і обов'язки існують лише в уяві сторін такого договору, тобто є суб'єктивними ознаками. Особа, що передає активи, і суб'єкт одержання цих активів передбачають і бажають виникнення таких взаємних прав і обов'язків, – проте договори про одержання службовою особою „комісійних” за виконання службових діянь розглядаються судами як такі, що не породжують цивільних прав і обов'язків².

Для наявності складу незаконного збагачення достатньо встановити факт набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів, тобто обов'язковою ознакою даного злочину є сам факт незаконного набуття у власність таких активів. Іншими словами, такі активи набуваються у власність особою без використання нею свого службового становища.

---

¹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-е вид., доп. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. С. 824–825.

² Крупко Д.І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.

Виходячи з цього, особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, усвідомлює, що набуває у власність активи без законних на те підстав, бажає цього і робить все можливе для їх набуття у власність, а особа, яка надає такі активи, усвідомлює, що передає активи, бажає і прикладає зусиль, щоб службова особа фактично одержала таку вигоду.

На наявність прямого умислу вказує й мотив вчинення аналізованого злочину, хоча мотив і мета виступають факультативними ознаками суб'єктивної сторони даного злочину.

Як зазначають С.Г. Братель, В.В. Василевич, Н.І. Золотарьова, мотиви або мета є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст.ст. 364, 364-1, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369-2, 370 КК. Інформація про наявність у злочині відповідних мотивів (зокрема, корисливих) впливає із сутності та характеру самого злочину, хоча закон безпосередньо не зазначає про такі мотиви. Те саме стосується і мети, яка може впливати зі специфіки вчинення самого суспільно небезпечного діяння. При цьому, зазначають вчені, якщо мета злочину полягає в одержанні неправомірної вигоди, можна говорити, що для такого посягання фактично характерний і корисливий мотив¹. Погоджуючись з вищевикладеним, можемо стверджувати, що про корисливий мотив і мету незаконного збагачення свідчить посилення законодавця на форму вчинення даного злочину – набуття особою у власність активів, які мають майновий характер.

Про наявність чи відсутність певної мотивації у деяких злочинах у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у тому числі й розглядуваного нами злочину, зазначають відповідні судові роз'яснення. Виходячи з положень, закріплених у п. 4 постанови ППВСУ «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26.04.2002 р. № 5, зазначимо, що, оскільки набуття у власність активів є корисливим злочином, його предмет має виключно майновий характер². Ним можуть бути майно (гроші, цінності та інші речі), право на нього (документи, які надають право отримати майно, користуватися ним або вимагати виконання зобов'язань тощо), будь-які дії майнового характеру (передача майнових вигод, відмова від них, відмова від прав на майно, безоплатне надання послуг, санаторних чи туристичних

---

¹ Запобігання та протидія корупції (для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування I–VII категорії посад) : посібник / Братель С.Г., Василевич В.В., Золотарьова Н.І. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 376 с.

² Про судову практику у справах про хабарництво : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>.

путівок, проведення будівельних або ремонтних робіт тощо)¹.

Якщо ж умисел особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, був спрямований на набуття у власність активів у значному розмірі чи передачу таких активів будь-якій іншій особі, однак злочинний намір не було доведено до кінця у зв'язку з обставинами, що виникли всупереч волі і бажанню суб'єкта злочину, можемо говорити про незакінчений злочин – готування чи замах на незаконне збагачення.

Наприклад, вироком Печерського районного суду міста Києва від 02.04.2014 р. визнано винною особу П. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 15, ч. 1 ст. 368-2 КК, за таких обставин. Так, П. з 08.02.2007 року обіймає посаду начальника фінансового управління Державного центру зайнятості. 31.05.2011 р. для реалізації програми створення нових робочих місць для забезпечення зайнятості населення Донецької області у 2011 році на розрахунковий рахунок ТОВ НВК «Інтехсервіс» від Замовника надійшли грошові кошти у сумі 519 тис. грн. У червні 2011 р. К. повідомив П. про те, що програма із створення нових робочих місць на підприємстві успішно реалізується, запропонував останньому матеріальну винагороду за участь підприємства у програмі. П., в межах своїх службових обов'язків, не маючи змоги виконати будь-які дії в інтересах ТОВ НВК «Інтехсервіс», пояснив, що відповідні рішення фактично приймалися Донецькою ОДА, належали до її компетенції, однак надалі погодився отримати винагороду, діючи умисно та з корисливих мотивів. 25.11.2011 р. К., в денний час, перебуваючи у приміщенні відділення АТ «РД Банк», що розташований у м. Києві по вул. Щорса, 32-Г, передав касиру вказаного відділення банку С. грошові кошти у сумі 81 150 грн., нібито для зарахування на рахунок Т., які призначались для П., С., не будучи обізнаною про злочинні наміри П., отримала від К. грошові кошти в сумі 81 150 грн., передані 25.11.2011 р. К. як неправомірна вигода через касу відділення АТ «РД Банк». Однак П. не були одержані дані кошти у зв'язку із їх вилученням із каси банку співробітниками правоохоронних органів².

Готування до незаконного збагачення, передбаченого ч. 1 ст. 368-2 КК, як слушно зауважує В.І. Тютюгін, з огляду на те, що таке діяння належить до злочинів невеликої тяжкості і в силу ч. 2 ст. 14 КК не є кримі-

---

¹ Про судову практику у справах про хабарництво : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>.

² Вирок Печерського районного суду м. Києва від 02 квітня 2014 р. у кримінальній справі № 1-кп-5/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37995824>.

нально караним, не тягне за собою кримінальної відповідальності¹ навіть і після значної кількості редакційних змін упродовж 2011–2015 років.

Аналіз статистичних даних МВС України, Генеральної прокуратури України, ДСА України, НАБУ свідчить про відсутність кримінальних проваджень, заведених чи перекваліфікованих за ч. 2 ст. 14, ст. 368-2 КК.

В юридичній літературі зазначено, що злочини з формальним складом (у тому числі й злочин, передбачений ст. 368-2 КК) можуть бути вчинені лише з прямим умислом. Річ у тому, що дана теза (щодо незаконного збагачення) була зроблена вченими на підставі дослідження ще старої редакції ст. 368-2 КК, яка містила кардинально інший склад злочину.

Чинне законодавство України про кримінальну відповідальність виділяє дві форми вини – умисел та необережність. Відразу зазначимо, що прямий і непрямий умисли побудовані стосовно злочинів з матеріальним складом. Але як вже зазначалося, незаконне збагачення є злочином з формальним складом. Законодавче визначення злочинів з формальним складом є таким, що наслідки, які настають або можуть настати, знаходяться за межами необхідних ознак об'єктивної сторони складу злочину, законодавець не вимагає їх встановлення².

Разом з тим неможливість вчинення злочинів з формальним складом з непрямим умислом не виключає можливості їх вчинення з необережною формою вини³. Крім того, окремі статті Особливої частини КК передбачають можливість відповідальності за самі дії (бездіяльність), вчинені з необережності⁴. У нашому випадку така можливість впливає з опису злочину, наведеного в ст. 368-2 КК, оскільки законодавець не визначився, формулюючи злочин, із формою вини. Це дає підстави для розгляду можливості вчинення даного злочину таким чином, щоб його суб'єктивна сторона характеризувалася також виною у формі необережності. Це стає можливим також і через те, що хоча в юридичній літературі і зазначено, що злочин, передбачений ст. 368-2 КК, може бути

¹ Кочеров М.В. Зазнач. твір. С. 115.

² Базелюк В.В. Суб'єктивна сторона незаконного проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини (за ч. 1 ст. 298 КК Україна). URL: [file:///C:/Users/%D0%90%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Downloads/62719-128846-1-SM%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%90%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Downloads/62719-128846-1-SM%20(1).pdf).

³ Там само.

⁴ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. С. 169.

вчинений лише з прямим умислом, однак такого висновку вчені дійшли на підставі дослідження ще старої редакції ст. 368-2 КК, яка містила кардинально інший склад злочину.

Необхідно зазначити, що одна група вчених вважає, що з необережною формою вини можуть бути вчинені тільки злочини з матеріальним складом¹², тому що лише суспільно небезпечні наслідки є тією об'єктивною ознакою, яка надає необережному злочину суспільної небезпеки³. Учені аргументують таку точку зору тим, що необережність обов'язково передбачає ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків свого діяння, а у злочинах з формальним складом вони знаходяться за межами об'єктивної сторони, що й обумовлює відсутність можливості визнання такої поведінки злочином. Однак більшість учених допускають можливість необережної форми вини і для злочинів, склад яких є формальним⁴⁵.

Відповідно до ст. 25 КК, необережність поділяється на злочинну самовпевненість і злочинну недбалість. Необережність є злочинною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення. А злочинною недбалістю є, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити. Законодавець сформулював визначення недбалості стосовно злочинів з матеріальним складом. Що стосується злочинів із формальним складом, то при описі вини характеристику її ознак треба давати щодо діяння (дії або бездіяльності), а не наслідків. Тому, погоджуючись з В.В. Базелюк, для таких злочинів недбалість може бути визначена таким чином: особа, яка вчинила діяння (дію або бездіяльність), не усвідомлювала її суспільної небезпечності, хоча повинна була і могла це усвідомлювати⁶.

Так, незаконне збагачення, на наш погляд, може бути вчинене і з необережністю, а саме зі злочинною самовпевненістю чи злочинною

¹ Бажанов М. И. Уголовное право Украины : конспект лекций. Днепропетровск : Пороги, 1992. С. 49.

² Лунеев В. В. Субъективное вменение / В. В. Лунеев. М. : Спарк, 2000. С. 41.

³ Рарог А. И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. С. 112.

⁴ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. С. 169.

⁵ Базелюк В.В. Зазнач. твір.

⁶ Там само.

недбалістю. При злочинній самовпевненості у суб'єкта злочину відсутнє свідоме припущення суспільно небезпечного характеру свого діяння, оскільки особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, сподівається, хоча і легковажно, на певні конкретні обставини, які здатні його відвернути. Інтелектуальна ознака самовпевненості – це не позитивне усвідомлення суспільної небезпечності діяння, а обов'язок і можливість такого усвідомлення. Суб'єкт незаконного збагачення, діючи (не діючи) певним чином і усвідомлюючи фактичну сторону діяння, не оцінює свою поведінку як суспільно небезпечну, оскільки нейтралізує небезпеку (у своїй свідомості) обставинами, котрі здатні, на його думку, запобігти можливості настання суспільно небезпечних наслідків.

Вольова ознака злочинної самовпевненості полягає у тому, що винна особа розраховує на цілком реальні, певні обставини, які за своїми властивостями, зв'язками здатні відвернути настання наслідків (наприклад, власні, особисті якості, дії інших осіб, вплив обстановки)¹.

Щодо злочинної недбалості, то інтелектуальна ознака при набутті у власність активів у значному розмірі або передачі їх будь-якій іншій особі полягає у відсутності у винної особи усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння, а отже, і його протиправності. Відсутність такого усвідомлення не є вибачальним, оскільки воно має місце внаслідок недотримання вимог законодавства у сфері протидії корупції, тобто особа зневажливо ставиться до своїх службових обов'язків.

Для констатації злочинної недбалості необхідно поєднання об'єктивного (обов'язок передбачити наслідки) та суб'єктивного (можливість передбачення) критеріїв². Об'єктивний критерій недбалості в нашому випадку полягає в обов'язку особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, усвідомлювати, що вона повинна виконувати свої службові обов'язки лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені нормативно-правовими актами України. Тобто особа повинна усвідомлювати суспільно небезпечний характер та протиправність свого діяння (дії чи бездіяльності). Суб'єктивний критерій недбалості полягає у наявності в особи фактичної можливості усвідомлювати суспільно небезпечний характер та протиправність свого діяння, яка пов'язана з а) індивідуальними якостями особи (вік, освіта, ступінь підготовленості та кваліфікації, наявність

---

¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. С. 165.

² Там само. С. 168.

професійного досвіду, інтелектуальний рівень тощо); б) тією конкретною обстановкою, в якій діяла дана особа.

Вольова ознака недбалого набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі, полягає у тому, що особа, яка має службовий обов'язок та реальну можливість усвідомити суспільно небезпечний характер та протиправність свого діяння, не мобілізує свою увагу для такого усвідомлення.

Підсумовуючи вищевикладене, підкреслимо, що суб'єктивна сторона незаконного збагачення припускає умисну форму вини у виді прямого умислу. Втім, не виключається можливість вчинення даного злочину у формі необережності: злочинної самовпевненості чи злочинної недбалості. Особливістю суб'єктивної сторони незаконного збагачення (за наявності вчинення виключно при обов'язковій добровільній участі кількох суб'єктів корупції) є наявність тісного, нерозривного зв'язку особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка набуває у власність активів, і особи, яка надає ці активи. Обидві сторони усвідомлюють протиправність своїх дій і роблять все можливе для реалізації задуманого (надання/набуття у власність активів). Незаконне збагачення характеризується корисливим мотивом, проте мотивація при вчиненні даного злочину не має принципового значення, на які цілі мала намір особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, використати отриману як активи майнову вигоду. Особа ж, яка надає такі активи особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, має на меті віддячити службову особу з почуття людської вдячності, чемності, гостинності.

Незаконне збагачення вчиняється виключно з корисливих мотивів і з метою збільшити як свої статки, так і поліпшити матеріальне становище будь-якої іншої особи у разі передачі активів як предмета злочину цій особі. Метою аналізованого злочину може бути приховування (наприклад, від громадськості, представників правоохоронних чи контрольно-наглядових органів) особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, факту отримання активів.

2.5. Відмежування незаконного збагачення від суміжних складів злочину

Починаючи з 2011 року на шляху до протидії та запобігання корупційним проявам в Україні було зроблено рішучі кроки. Так, було прийнято ряд законодавчих актів, які, зокрема, стосуються криміналізації суспільно небезпечних корупційних діянь, посилення за їх вчинення відповідальності, що є, безумовно, позитивним кроком держави до запровадження європейського досвіду. Водночас такі суттєві зміни хоча і відбулися у 2011 році, проте продовжують мати місце динамічні процеси внесення змін та доповнень до чинного антикорупційного законодавства, унаслідок чого, незважаючи на вже наявні наукові розробки з питань відмежування незаконного збагачення від суміжних складів злочинів й інших корупційних правопорушень, сьогодні бракує наукових розробок з цього питання.

Законодавець, передбачаючи кримінальну відповідальність за означене діяння (ст. 368-2 КК), у диспозиції цієї статті не розкрив об'єктивних і суб'єктивних ознак цього злочину та не врахував, що КК містить кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за аналогічні суспільно небезпечні діяння¹². У зв'язку із цим стаття про незаконне збагачення у структурі КК виявилася досить незрозумілою як за змістом, так і за призначенням, що врешті-решт призводить до виникнення труднощів у правозастосовних органів при кваліфікації суспільно небезпечних діянь та до помилок у судовій практиці.

Як зазначалося в попередніх розділах, складовою частиною активів (предмет незаконного збагачення) і неправомірної вигоди (предмет прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою) є грошові кошти, інше майно (речі, майнові права, нематеріальні активи), доходи від них. Отже, можемо говорити про хоча не повну, але принаймні часткову тотожність цих понять, і про їх більшу схожість, ніж відмінність. Тому можемо стверджувати, що незаконне збагачення і прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою мають один предмет злочину.

Як зазначає І.І. Митрофанов, при кваліфікації будь-якого злочину об'єктивна сторона злочину відіграє важливу роль. Вона є передумовою

---

¹ Кочеров М.В. Відповідальність за незаконне збагачення (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. С. 3.

² Тютюгін В. Знач. твір. С. 6–7.

підстави кримінальної відповідальності, а також підставою розмежування складів злочинів¹. Дана позиція збігається з позицією М.І. Мельника, який стверджує, що розмежування складів злочинів за предметом є неможливим і його слід робити за іншими ознаками, зокрема об'єктивної сторони².

Результати дослідження матеріалів конкретних кримінальних проваджень (справ) за ст. 368-2 КК свідчать, що судово-слідча практика є ще досить суперечливою з питань відмежування незаконного збагачення в частині об'єктивної сторони від суміжних складів злочинів, зокрема, таких як ст. 209, 368 КК.

Так, під час проведеного вибіркового анкетування, на думку 63 % (141 особа), проблемні питання виникають при кваліфікації дій винних осіб за незаконне збагачення при відмежуванні ст. 368-2 КК від суміжних складів злочинів, зокрема: ст. ст. 191, 209, 364, 368 КК, 18 % (41 особа) – у встановленні розміру активів винної особи, 6 % (13 осіб) – у встановленні вини особи, 6 % (14 осіб) – у визначенні моменту вчинення злочину, і на думку 5 % (11 осіб) – проблемні питання відмежування від адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 172-5 «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків» КУпАП.

Так, зазначає М.І. Мельник, набуття у власність активів (незаконне збагачення) і прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою однакові за способами їх вчинення, тобто за формою. Відмінність же набуття у власність активів у складі незаконного збагачення від прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою полягає в тому, що останнє здійснюється за виконання чи невиконання в інтересах того, хто надає таку вигоду, або в інтересах третіх осіб будь-якої дії з використанням наданої особі – суб'єкту злочину влади чи службового становища³. Власне, як зазначає М.І. Мельник, для відображення цієї відмінності і призначена ознака “за відсутності ознак, зазначених у статті 368 цього Кодексу”, названа в диспозиції ч. 1 ст. 368-2 КК⁴, яка діяла в редакції 18.04.2013 р.

Сутність ст. 368-2 КК у більш конкретизованому вигляді можна відобразити так: а) особа, уповноважена на виконання функцій держави

¹ Митрофанов І.І. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посібник. Кременчук : Видавець «ПП Щербатих О. В.», 2009. 646 с.

² Мельник М.І., Хавронюк М.І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Київ : Юридична думка, 2012. С. 1078–1080.

³ Там само.

⁴ Там само.

або місцевого самоврядування, з використанням свого службового становища вчинила певне протиправне діяння, яке задовольняє інтереси іншої особи, після чого інша особа, дізнавшись про вчинення такого діяння, з власної ініціативи надала службовцю певні активи як подяку за раніше вчинене протиправне діяння; б) особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, з використанням свого службового становища вчинила певне протиправне діяння, яке задовольняє інтереси іншої особи, а через деякий час звернулася до такої особи, ініціювала подяку й набула у власність таку подяку у вигляді активів за раніше вчинене протиправне діяння; в) особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, з використанням свого службового становища вчинила певне протиправне діяння, яке задовольняє інтереси іншої особи, і при цьому: а) мала намір згодом ініціювати надання такою особою певних активів, потім ініціювала таке надання й набула їх у власність від цієї особи, чи б) сподівалася, що в майбутньому таку ініціативу виявить інша особа, і згодом остання з власної ініціативи надасть такі активи. Як бачимо, суспільна небезпечність таких діянь пов'язана з опосередкованим впливом активів на виконання особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, своїх повноважень.

Із диспозицій ст. 368 КК випливає тісний і нерозривний зв'язок між прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою і виконанням або невиконанням цією особою дій з використанням свого службового становища. Відсутність такого зв'язку виключає наявність зазначених складів корупційного злочину. Разом з тим фактичне виконання або невиконання дій по службі знаходиться поза межами об'єктивної сторони прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою¹.

Аналогічну позицію можна простежити під час аналізу диспозиції ст. 368 КК, який дозволив Л.П. Брич стверджувати, що прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою має місце, коли винагорода одержується не у зв'язку з абстрактним виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування, а за вчинення чи утримання від вчинення цілком конкретної дії в інтересах

---

¹ Дудоров О.О., Зеленов Г.М. Правова еквілібростика, або про відмежування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, від адміністративних корупційних правопорушень. *Вісник Запорізького нац. ун-ту*. 2006. № 3. URL: <http://www.stationline.org.ua/pravo/76/12154-pravova-ekvilibrystika-abo-pro-vidmezhuвання-zlochyniv-u-sferi-sluzhbovo%D1%97-diyalnosti-ta-profesijno%D1%97-diyalnosti-pov-yazano%D1%97-z-nadanniam-publichnix-poslug-vid-administrativnix-korupcijnix-pravoporushen.html>.

того, хто дає неправомірну вигоду, чи в інтересах третіх осіб. Отримання ж іншого стимулювання, у тому числі такого, що мало майновий характер, на думку Л.П. Брич, має тягнути за собою адміністративну відповідальність¹.

Зв'язок, як необхідна ознака об'єктивної сторони, має специфіку у таких різновидах злочину, як неправомірна вигода-підкуп і неправомірна вигода-подяка. Частина науковців вважає, що неправомірної вигоди-подяки, якій не передує домовленість між службовою особою і тим, хто передає майнову вигоду, бути не може. Основна небезпека одержання неправомірної вигоди як службового злочину вбачається у підкупі осіб, у розкладі державного апарату, а тому випадки заздалегідь необумовленого отримання активів за здійснене у минулому використання можливостей служби пропонується розцінювати не як прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, а як незаконне збагачення².

З огляду на вищевикладене підкреслимо, що при відмежуванні незаконного збагачення від прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК) слід виходити з того, що останній склад злочину завжди обумовлений вчиненням або невчиненням службовою особою, яка одержує неправомірну вигоду для себе чи третьої особи, в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища, тоді як при незаконному збагаченні така обумовленість відсутня. На наше переконання, вищевказана умова є першим критерієм відмежування вищевказаних складів злочинів.

Тобто кримінальна відповідальність за ст. 368 КК настає тоді, коли одержання неправомірної вигоди особою відбувається в обмін на вчинення чи невчинення нею в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

У свою чергу, норми закону, передбачені ст. 368-2 КК, не пов'язують (не ставлять у залежність) набуття активів від активної чи пасивної поведінки особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, тобто від виконання нею чи утримання від виконання якихось певних дій на користь особи, яка дає ці активи, або в

---

¹ Брич Л. Кримінально-правова кваліфікація корупційних діянь (з урахуванням диференціації юридичної відповідальності за новим антикорупційним законодавством України). *Юридичний вісник України*. 2010. № 19 (775): http://www.yuricom.com/ua/legal_bulletin_of_Ukraine/archive/?aid=5898&jid=376.

² Слущька Т.І. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 232 с.

інтересах третіх осіб. Норми, передбачені ст. 368-2 КК, встановлюють заборону на одержання вигоди (набуття активів) будь-якого виду та вигляду поза межами встановлених законом підстав та порядку.

Прикладом є вирок Київського районного суду м. Харкова від 24.12.2014 р., яким визнано Р. винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 368-2 КК, а саме: останній в період з кінця лютого до 17 червня 2014 р., будучи службовою особою – заступником начальника РВ – начальника кримінальної міліції Київського РВ ХМУ ГУМВС України в Харківській області, умисно, керуючись корисливим мотивом, діючи у власних інтересах, у порушення вимог ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції» щодо заборони зайняття іншою оплачуваною діяльністю, одержав неправомірну вигоду в значному розмірі, за відсутності ознак, зазначених у ст. 368 КК, тобто одержав особисто для себе неправомірну вигоду від В., що діяв в інтересах ФОП Д., за сприяння останньому у здійсненні підприємницької діяльності¹.

Іншим критерієм відмежування цих злочинів є момент їх вчинення: за ч. 1 ст. 368 КК злочин визнається закінченим із моменту прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою хоча б частини обумовленої неправомірної вигоди, тоді як за ст. 368-2 КК для визнання злочину закінченим необхідно встановити факт набуття у власність винним активів у точно визначеному в законі розмірі – значному.

Також ці злочини відрізняються між собою за формою вчинення. Незаконне збагачення проявляється у двох альтернативних формах, на той час як злочин, передбачений ст. 368 КК, – у трьох. Крім того, законодавець криміналізував (визнав закінченим злочином) обіцянку та пропозицію неправомірної вигоди, тоді як незаконне збагачення у таких випадках за наявності на те підстав може кваліфікуватися як готування до незаконного збагачення чи замах на цей злочин.

Якщо ж умисел особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, був спрямований на набуття у власність активів у значному розмірі чи передачу таких активів будь-якій іншій особі, але з причин, які не залежали від волі останньої, не був реалізований, вчинене варто кваліфікувати, з огляду на конкретні обставини провадження, як готування до незаконного збагачення чи замах на цей злочин.

Прикладом є вирок Сакського міськрайонного суду АРК від 27.06.2012 р. щодо П., яка, будучи депутатом Штормівської сільської ради Сакського району АРК, скориставшись наявністю кредитної заборго-

---

¹ Вирок Київського районного суду м. Харкова від 24.12.2014 р. по кримінальному провадженню № 640/18598/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42194871>.

ваністю у КП «Золотий берег» і загрозою її погашення за рахунок заставленої будівлі, разом із сільським головою Р. організувала вилучення із земель запасу на території Штормівської сільської ради земельних ділянок рекреаційного призначення загальною площею 0,3 га під прикриттям погашення означеної заборгованості, чим інтересам сільської громади завдано збитків у розмірі 740 520 грн., і у подальшому здійснила замах на встановлення права власності своєї дочки щодо однієї із ділянок. Суд засудив П. за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 368-2 КК України¹.

Враховуючи, згідно із ст. 458 КПК, обов'язковість висновків ВСУ для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму закону, та для всіх судів України, особливу увагу слід звернути на постанову ВСУ від 07.11.2013 р. по справі № 5-29кц13², положення якої суттєвим чином впливають на суть та межі дії ст. 368-2 КК. Так, найвищий судовий орган зазначив, що діяння, передбачені ст. 368-2 КК та ст. 368 КК, співвідносяться як загальна та спеціальна норми права. Таке положення було пояснене тим, що диспозиція ст. 368 КК охоплює більш вузьке коло діянь, оскільки передбачає кримінальну відповідальність тільки тоді, коли одержання неправомірної вигоди особою відбувається в обмін на вчинення чи невчинення нею будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища. Натомість диспозиція ст. 368-2 КК не пов'язує (не ставить у залежність) одержання неправомірної вигоди від активної чи пасивної поведінки службової особи. Такий висновок ВСУ може бути правилом розмежування дії ст. 368 та 368-2 КК. Ми розділяємо позицію Д.Г. Михайленка з приводу того, що ст. 368-2 КК може бути застосована тільки у випадку, коли відсутні ознаки ст. 368 КК, що дозволяє визначити ці статті не як конкуруючі, а як суміжні³.

Прикладом може бути вирок Артемівського районного суду м. Луганська від 22.08.2013 року по кримінальній справі № 434/2552/13-к, яким визнано С. винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 368-2 КК за отримання останньою неправомірної вигоди у розмірі 7 384,19 грн. Так, С., займаючи посаду коменданта гуртожитку ПАТ «Луганськшахтопроходка» і виконуючи роботи з організації адміністративно-господарської діяльності гуртожитку, отримала в якості орендної плати і комунальних платежів за три місяці наперед від П. 9 500,00 грн., хоча

¹ Вирок Сакського міськрайонного суду АРК від 27.06.2012 року по кримінальній справі № 117/589/2012. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26776016>.

² Постанова Верховного Суду України від 07.11.2013 року по справі № 5-29кц13. URL: <http://www.scourt.gov.ua>.

³ Михайленко Д.Г. Зазнач. твір. С. 807–808.

такі дії С. щодо отримання орендної плати з розрахунку 40 грн. за 1 кв. метр замість 20,90 грн. за 1 кв. м. (згідно з умовами договору оренди) і щодо нарахування комунальних платежів наперед – не були погоджені керівниками підприємства, оскільки комунальні платежі підлягали оплаті після виставлення рахунку комунальними підприємствами. Такі дії С. спочатку були кваліфіковані за ч. 3 ст. 368 КК, потім було змінено обвинувачення і дії С. були перекваліфіковані за ч. 1 ст. 368-2 КК¹.

Норма про незаконне збагачення встановлює заборону на одержання вигоди будь-якого виду та вигляду поза межами встановлених законом підстав та порядку. Службова особа тільки тому що вона має статус державної публічної службової особи і наділена службовими повноваженнями, за будь-яких умов, приводів, обставин, причин не має права отримувати грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, подарунки, пожертви, інші особистісні знаки уваги, які або не забезпечені еквівалентом витраченого робочого часу на виконання службових повноважень та/чи на зайняття іншими дозволеними законом видами діяльності, що не суперечать інтересам служби, або не відповідають загально визнаним уявленням гостинності, або очевидно (явно) є незаслуженими тощо².

Правозастосовна практика показує, що ст. 368-2 КК виконує функцію по встановленню відповідальності за поведінку, яка не підпадає під інші статті КК (спеціальні) чи ст. 368 КК (суміжна), а завдання, яке первинно було поставлено перед нормою про незаконне збагачення – покарати корупціонера за умови, що корупційний злочин, який безпосередньо призвів до збагачення, залишився латентним³.

У зв'язку із цим, пише Д.Г. Михайленко, незаконне збагачення (у редакції до змін від 14.10.2014 р.) – це не тільки стаття, що входить до складу завершального рубежу протидії корупції, а й стаття, яка передбачає відповідальність за умови, коли в діях корупціонера відсутні ознаки інших складів корупційних злочинів, тобто є елементом основного рубежу кримінально-правової протидії корупції⁴. Не розділяючи дану позицію автора, зазначимо, що норма про незаконне збагачення в діючій редакції є яскравим виразом суті ст. 20 Конвенції, яка покликана здійснювати протидію найбільш латентним корупційним проявам, а її функціонування забезпечується механізмом декларування осіб, уповно-

---

¹ Вирок Артемівського районного суду м. Луганська від 22.08.2013 року по кримінальній справі № 434/2552/13-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33100202>.

² Михайленко Д.Г. Зазнач. твір.

³ Там само.

⁴ Там само. С. 810–812.

важених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Це є головною відмінністю статті про незаконне збагачення від інших корупційних правопорушень. Крім того, саме цю суть норми незаконного збагачення використовують у своєму антикорупційному законодавстві і більшість країн світу, які запровадили кримінальну відповідальність за цей вид злочину.

Наступним складом злочину, який збігається об'єктом посягання, суспільною небезпечністю, об'єктивною стороною із незаконним збагаченням, є підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ч.ч. 3, 4 ст. 354 КК).

Так, суспільна небезпечність даного злочину визначається тим, що він посягає на нормальну роботу державних підприємств, установ, організацій, принижує їх авторитет, завдає шкоди майновим інтересам громадян¹. Предметом злочину виступають гроші, рухоме і нерухоме майно, майнові права. Об'єктивна сторона полягає у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержання працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення будь-яких дій з використанням становища, яке займає працівник на підприємстві, в установі чи організації, або у зв'язку з діяльністю особи на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особ².

Як вбачається із диспозиції цієї статті суб'єктом даного злочину є спеціальний суб'єкт. Ним може бути працівник підприємства, установи чи організації, незалежно від роду діяльності, який не є службовою особою (секретар-референт, консультант тощо). При цьому під особою, яка працює на користь підприємства, установи, організації, слід розуміти особу, яка виконує роботу або надає послугу відповідно до договору з таким підприємством, установою, організацією (п. 1 примітки до ст. 354 КК). Це можуть бути, зокрема, особи, які працюють в апараті правоохоронних органів, дипломатичної служби, у сфері виробництва, медичного, культурного обслуговування тощо³. Як бачимо, головним критерієм відмежування даного злочину від незаконного збагачення є суб'єкт зло-

---

¹ Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ : Ін Юре, 2004. С. 953.

² Там само. С. 955.

³ Там само.

чину. Суб'єктом злочину, передбаченого ч.ч. 3, 4 ст. 354 КК, є працівник підприємства, установи чи організації незалежно від форми власності, якому не притаманні функціональні обов'язки службової особи (виконання владних, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій)¹. У свою чергу, суб'єктом незаконного збагачення є особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, якій притаманні як функціональні, так і посадові обов'язки службової особи (приналежність особи до органу державної влади, місцевого самоврядування, державного чи комунального підприємства, установи, організації).

Наступним складом злочину, який є суміжним складом незаконного збагачення, є легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК).

Предмет злочину, передбачений ст. 209 КК, повністю збігається з предметом злочину незаконного збагачення, який полягає у грошових коштах чи іншому майні. Вказівка закону на винятково злочинний характер походження предмета злочину не означає, що застосування ст. 209 КК вимагає попереднього винесення обвинувального вироку за первинний злочин. Досить усвідомлення винним того, що він вчиняє дії з предметом, здобутим злочинним шляхом. Грошові кошти чи майно, а також право на грошові кошти та майно, що з'явилися в особи у результаті здійснення іншого правопорушення, що не є злочином, виключає наявність складу даного злочину².

Прикладом може бути вирок Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 26.03.2015 р., яким визнано Б. винним у вчиненні злочинів, передбачених ч.ч. 3, 4 ст. 185, ч. 1 ст. 209 КК, за таких обставин. 04.09.2014 р. в денний час обвинувачений Б., діючи повторно, шляхом пошкодження замка на входніх дверях, проник до АДРЕСА_1, звідки викрав: 13 000,00 доларів США, що по курсу Нацбанку України на момент скоєння злочину становить – 162 874,00 грн., грошові кошти – 14 000,00 грн., ювелірні вироби із золота – на 67 450,00 грн., фотоапарат "Soni" – 3 000 грн. та ноутбук "Asus" із диском, сумкою та флеш-3. Матеріальний збиток клав суму 250 524,00 грн.

Після чого обвинувачений Б., продовжуючи злочинну діяльність, маючи у своєму розпорядженні здобуте злочинним шляхом майно потерпілої З., частку грошових коштів – долари США, через ломбард обмі-

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О.М. Джузи, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

² Там само.

няв на національну валюту та використав ці грошові кошти на свої потреби, а саме: придбав меблі, сантехніку та інше майно в квартиру своєї матері Ч. за адресою: АДРЕСА_2, вчинивши фінансові операції з коштами, одержаними злочинним шляхом, тобто легалізував доходи¹.

Основні відмінності між незаконним збагаченням і легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, полягають в ознаках об'єктивної та суб'єктивної сторін. Об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 368-2 КК, становить лише набуття у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача особою таких активів будь-якій іншій особі². Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 209 КК, характеризується іншими діями, а саме: вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховування чи маскування незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів³. Придбання майна також може бути складовою зазначених у ст. 209 КК дій, однак воно, по-перше, не вичерпує їх, а, по-друге, має іншу спрямованість. Дії, описані у ст. 209 КК, спрямовані на надання легального статусу (легалізацію, відмивання) майну, здобутому злочинним шляхом, через використання його під виглядом законного у фінансових операціях, інших угодах, підприємницькій або іншій господарській діяльності⁴. Водночас для вчинення дій, передбачених у ст. 368-2 КК, така мета не є характерною. Отже, у разі вчинення винним дій, які за своїми об'єктивними ознаками одночасно підпадають під обидві статті, вирішальне значення має зазначена вище мета легалізації (відмивання) до-

---

¹ Вирок Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 26.03.2015 р. по справі № 334/579/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43295649>

² Кримінальний кодекс України : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

³ Там само.

⁴ Коментар до ст. 198 КК України «Придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом» // Юридичні послуги Online. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/195.php>.

ходів¹. За її наявності застосовується ст. 209 КК, в інших випадках – ст. 368-2 КК.

Головною умовою відповідальності за ст. 209 КК є вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення предикатного діяння, тобто діяння, за яке КК передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або діяння, вчинене за межами України, якщо воно визнається суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, за кримінальним законом держави, де воно було вчинене, і є злочином за Кримінальним кодексом України та внаслідок вчинення якого незаконно одержані доходи. З огляду на викладене, можемо говорити, що незаконне збагачення (ч. ч. 2 і 3) є предикатним діянням по відношенню до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Тому вчинення службовцем діяння, яке містить ознаки злочину, передбаченого ст. 368-2 КК, за відповідних умов (наприклад, укладення депозитного договору із даними набутими у власність активами) слід також кваліфікувати й за ст. 209 КК.

У разі незаконного збагачення, предметом якого є активи, завідомо для особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, здобуті злочинним шляхом, вчинене (за умови, що ця особа усвідомлює, що активи вона отримує злочинним шляхом) потрібно розцінювати не лише як незаконне збагачення, а й як заздалегідь не обіцяне придбання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, і кваліфікувати за відповідною частиною ст. 368-2 КК і ст. 198 КК².

Проведемо аналіз критеріїв відмежування незаконного збагачення (ст. 368-2 КК) від адміністративного правопорушення «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків» (ст. 172-5 КУпАП).

Предметом адміністративного правопорушення «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків», передбаченого ст. 172-5 КУпАП, є дарунок. За тлумачним словником слово «дарунок» означає річ, яку дарують; подарунок³. «Подарунок» – 1) дія за

---

¹ Киричко В.М., Перепелиця О.І. Злочини у сфері господарської діяльності за Кримінальним кодексом України та в судовій практиці : науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Я. Тація. Харків : Право, 2010. С. 125.

² Коментар до ст. 198 КК України «Придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом» // Юридичні послуги Online. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/195.php>.

³ Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua>.

значенням подарувати; 2) подарована річ, дарунок¹. «Подарувати» – 1) дати, віддати що-небудь комусь назовсім, безплатно; 2) наділити ким-, чим-небудь, обдарувати; 3) збагатити своєю працею (науку, культуру і т. ін.)².

Подарок (рос. мова) – вещь, которую даритель по собственному желанию безвозмездно преподносит в полное владение с целью доставить удовольствие, пользу получателю подарка³.

З аналізу ст. ст. 368-2 КК та 172-5 КУпАП випливає, що їх предметом є речі, інше майно, нематеріальні активи.

На відміну від прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, особа, винна у вчиненні правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 172-5 КУпАП, отримує подарунок не за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданих їй повноважень, а, умовно кажучи, просто так⁴.

Предмет основного складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 368-2 КК, лише за розміром відрізняється від предмета складів адміністративного правопорушення, передбаченого у ст. 172-5 КпАП, а тому відмежування складу злочину «незаконне збагачення» від складу адміністративного правопорушення «одержання подарунків» у разі збігу ознак спеціального суб'єкта здійснюється за розміром предмета⁵. На нашу думку, це пояснюється, по-перше, тим, що і незаконне збагачення, і порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків вчиняються лише у зв'язку із здійсненням суб'єктами цих правопорушень діяльності, пов'язаної із виконанням ними функцій держави або місцевого самоврядування, незалежно від виконання ними конкретних дій або утримання від їх вчинення з використанням свого службового становища. По-друге, як зазначалося вище, окрім назви предмета цих правопорушень, під активами і подарунками можуть бути одні й ті ж речі, майно, майнові права, а тому на практиці розмежувати їх і віднести до категорії “подарунків” чи “активів” неможливо.

Як зазначають М.І. Мельник, М.І. Хавронюк, предмет складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 368-2 КК, лише за розміром відрізняється

¹ Там само.

² Там само.

³ Толковый словарь русского языка : в 4-х т. / под ред. Д. Н. Ушакова. Т. 1. М., 1935; Т. 2. М., 1938; Т. 3. М., 1939; Т. 4. М., 1940. (Переиздавался в 1947–1948 гг.); Репринтное издание: М., 1995; М., 2000. URL: <http://ushakovdictionary.ru/>.

⁴ Дудоров О.О., Зеленов Г.М. Знач. твір.

⁵ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-е вид., перероб. та доп. Київ : Юрид. думка, 2012. С. 1079.

від предмета складу адміністративного правопорушення, зафіксованого у ст. 172-5 КУпАП. Тому відмежування складу злочину “Незаконне збагачення” від складу адміністративного правопорушення “Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків” у разі збігу ознак спеціального суб’єкта здійснюється за розміром предмета злочину¹.

Так, для складу незаконного збагачення сума активів повинна бути в значному розмірі, тобто на суму, що перевищує одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Якщо ж відповідний розмір не досягає значного розміру, то за задумом законодавця незаконно набуте є подарунком – предметом складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст.172-5 КУпАП². Тому ми погоджуємося із думкою О. Наджафова, якщо подарунок перевищує одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, дії службової особи кваліфікуються за ст. 368-2 КК як незаконне збагачення³.

Обмеження щодо одержання подарунків особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або особами, які прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбачено пунктах 1, 2 ч. 1 ст. 3 ЗУ “Про запобігання корупції”. Так, особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, забороняється безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб, від юридичних або фізичних осіб зокрема, у зв’язку із здійсненням такими особами діяльності, пов’язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, тобто у формі так званої «завуальованої неправомірної вигоди»⁴. Як бачимо, обов’язковою ознакою розглядуваного нами адміністративного правопорушення є одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, подарунка у зв’язку із здійсненням нею своєї службової діяльності, будучи на відповідній посаді.

Зазначимо, що будь-який службовий злочин, який вчиняється службовою особою з метою одержання незаконних матеріальних благ, полегшується завдяки її посаді, посадовим повноваженням, службовому становищу. Відіграють також значну роль й фактичні можливості, які

---

¹ Мельник М.І., Хавронюк М.І. Знач. твір. С. 1078–1080.

² Там само.

³ Наджафов О. Деякі питання розмежування корупційних правопорушень. *Вісник прокуратури*. 2012. № 1. С. 24–33.

⁴ Про антикорупційні обмеження, участі громадськості в заходах щодо запобігання корупції. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/zpk/pantykor_obm.htm.

створюються завдяки авторитету посади, службовим зв'язкам, можливостям впливати на інших службових осіб. Констатувати факт використання службового становища можна, зокрема, тоді, коли службова особа дала зрозуміти потерпілому чи свідкові, що нібито саме посада дає їй право діяти в такий спосіб, або коли потерпілий чи свідок заздальгідь знає про службове становище винного й винний користується цим¹.

Варто звернути увагу на те, що кваліфікація за ст. 368-2 КК охоплюється ситуацією, коли особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, отримала подарунок у зв'язку із здійсненням цією особою діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування. Як бачимо, диспозиція цієї норми значно ширша за попередню від 07.04.2011 р., згідно з якою кваліфікація за ст. 172-5 КУпАП наставала у тому випадку, коли особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка отримала подарунок за виконання або невиконання нею в інтересах дарувальника, певної службової дії, за своїм статусом (обсягом владних чи службових повноважень) була спроможна (повинна чи могла) вчинити або невчинити таку службову дію. Тобто «вирішення» певного питання в інтересах дарувальника перебувало в межах її владної чи службової компетенції².

Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі у складі незаконного збагачення, вважається вчиненням, коли суб'єкт злочину прийняв (передав іншій особі) активи у відповідному розмірі, або коли він прийняв (передав іншій особі) хоча б частину активів, що мала чи могла бути ним прийнята згідно із домовленістю. Як бачимо, при незаконному збагаченні об'єктивна сторона вичерпується фактичним одержанням особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів. Ця відмінність, зокрема, відмежовує незаконне збагачення від прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Інакше такі діяння особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування,

---

¹ Загальна характеристика злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг // Мультимедійний навчальний посібник "Кримінальне право. Особлива частина". – С. 12. URL: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Files/Lekc/T18/T18_P1.html.

² Юрченко О.М. Загальні засади кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : наук.-практ. посіб. / О. М. Юрченко, О. Ф. Бантишев, С. А. Кузьмін. Київ : Паливода А. В., 2012. 59 с.

мають кваліфікуватися залежно від обставин (розміру предмета активів) або як порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків, або прийняття пропозиції, обіцянки, або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Таким чином, відмінність ст. 368-2 КК від ст. 172-5 КУпАП полягає у вчиненні або невчиненні одержувачем в інтересах дарувальника певних дій чи бездіяльності, пов'язаних з використанням свого службового становища.

Іншою є ситуація, коли одержувач подарунка є особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, але не тієї категорії, для яких законодавством встановлено обмеження щодо одержання подарунків, наприклад, посадова особа іноземної держави. Одержання нею грошових коштів, іншого майна, або доходів від них у розмірі, меншому ніж той, що визначений у примітці до ст. 368-2 КК як значний розмір незаконного збагачення, не тягне ні адміністративної, ні кримінальної відповідальності, за умови відсутності ознак прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою¹.

Наступним критерієм відмежування розглядуваного нами злочину від адміністративного правопорушення є коло осіб, від яких одержуються такі предмети.

Так, особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, забороняється безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб від юридичних або фізичних осіб, зокрема, якщо особа, яка дарує, перебуває в підпорядкуванні такої особи (п. 2 ч. 1 ст. 23 ЗУ "Про запобігання корупції")². Суворе розуміння вимог даної норми дає можливість стверджувати про допустимість одержання такими особами подарунків від будь-яких осіб (від керівництва по службі, колег по роботі, близьких осіб, членів сім'ї, друзів, знайомих тощо), окрім підлеглої особи по службі.

Диспозицією ст. 368-2 КК, навпаки, охоплюється набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав на-

---

¹ Гузоватий О.І. Відмежування незаконного збагачення від порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви) // *Актуальні питання протидії корупції в сучасних умовах : матеріали науково-практичного семінару (м. Дніпропетровськ, 29 листопада 2013 р.)*. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ, 2014. С. 38–39.

² Про антикорупційні обмеження, участі громадськості в заходах щодо запобігання корупції. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/zpk/pantikor_obm.htm.

буття яких не підтверджено доказами (“дарунків*”), від необмеженого кола осіб, серед яких можуть бути як колеги по службі, так і близькі чи сторонні особи.

Ч. 2 ст. 23 ЗУ “Про запобігання корупції” передбачає обставини, які виключають підставу адміністративної відповідальності за порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків. Так, заборона на одержання подарунків відсутня, коли: 1) такі подарунки не можуть прийматися у зв’язку із здійсненням такими особами діяльності, пов’язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або якщо особа, яка дарує, перебуває в підпорядкуванні такої особи; 2) якщо вартість таких подарунків не перевищує одну мінімальну заробітну плату, встановлену на день прийняття подарунка, одночасно, а сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року, не перевищує двох прожиткових мінімумів, встановлених для працездатної особи на 1 січня того року, в якому прийнято подарунки. Треба зазначити, що розмір мінімальної заробітної плати встановлюється ЗУ про Державний бюджет України на відповідний рік¹.

При цьому вимоги даної норми щодо розміру подарунків не поширюються на подарунки від близьких осіб (п. 1 абз. 2 ч. 2 ст. 23 ЗУ “Про запобігання корупції”)². Тобто, якщо навіть розмір подарунка від близької особи перевищує одну мінімальну заробітну плату, то склад адміністративного правопорушення виключається.

Дані винятки, тобто обставини, що виключають підстави кримінальної відповідальності в складі незаконного збагачення, відсутні.

Ще одним критерієм відмежування складів розглядуваних нами правопорушень є момент їх вчинення.

Злочин, передбачений ст. 368-2 КК, за своїм складом є формальним, а отже, визнається закінченим з моменту вчинення будь-якої із зазначених у диспозиції дій, за однієї умови – активи набуті у власність у значному розмірі, тобто після дотримання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, цілого ряду

---

* Аналіз тлумачних словників щодо змісту термінів «збагачення», «дарунок», «подарунок» та «багатство» показує наявність більше спільних ознак, ніж відмінностей (Толковый словарь русского языка : в 4-х т. / под ред. Д. Н. Ушакова. Т. 1. М., 1935; Т. 2. М., 1938; Т. 3. М., 1939; Т. 4, М., 1940. (Переиздавался в 1947–1948 гг.). Репринтное издание: М., 1995; М., 2000. URL: <http://ushakovdictionary.ru>).

¹ Про антикорупційні обмеження, участі громадськості в заходах щодо запобігання корупції. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/zpk/pantykor_obm.htm.

² Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 № 1700-VII (в редакції від 23 березня 2017 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

вимог, визначених нормативно-правовими актами щодо оформлення права власності на такі активи.

Момент закінчення адміністративного правопорушення “Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків” є закінченим не в момент одержання чи передачі подарунка, а в момент прийняття подарунка, який з урахуванням змісту ч. 2 ст. 24 ЗУ “Про запобігання корупції” та ст. 722 ЦК може не збігатися з моментом його фактичного надання/одержання/набуття (особа, на яку поширюються обмеження щодо використання службового становища та щодо одержання подарунків, виявила у своєму службовому приміщенні чи отримала майно, що може бути неправомірною вигодою, або подарунок, особа зобов’язана невідкладно, але не пізніше одного робочого дня, письмово повідомити про цей факт свого безпосереднього керівника або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації)¹.

Розглядаючи відмежування незаконного збагачення від суміжних складів злочину, слід провести співвідношення розглядуваної нами норми із ст. 366-1 КК «Декларування недостовірної інформації»². Відповідальність за ст. 366-1 КК настає за подання суб’єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої ЗУ “Про запобігання корупції”, або умисне неподання суб’єктом декларування зазначеної декларації. Метою вчинення даного злочину є приховування матеріальних благ та/або операції з ними, законність підстав набуття яких не може бути підтверджено доказами, у зв’язку з чим і зменшуються документально (декларативно) фактичні активи декларанта. Тобто, як бачимо, злочин, передбачений ст. 366-1 КК, є предикатним по відношенню до ст. 368-2 КК. Крім того, функціонування ст. 368-2 КК забезпечується існуванням кримінально-правової норми про декларування недостовірної інформації.

Підводячи підсумки вищевикладеного, підкреслимо такі критерії відмежування незаконного збагачення та порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків:

а) залежно від розміру подарунка – для незаконного збагачення такий розмір повинен перевищувати одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а для порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків такий розмір не суттєвий;

---

¹ Про антикорупційні обмеження участі громадськості в заходах щодо запобігання корупції. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/zpk/pantykor_obm.htm.

² Кримінальний кодекс України : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

б) залежно від того, чи одержується подарунок у зв'язку із здійсненням особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, діяльності, пов'язаної із виконанням нею функцій держави або місцевого самоврядування, чи ні – для незаконного збагачення дана обставина не є обов'язковою, а для порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків є обов'язковою;

в) залежно від кола осіб, від яких одержується подарунок – для незаконного збагачення коло осіб, від яких набуваються у власність активи, не обмежене; для порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків – це лише підлеглі особи;

г) залежно від обставин, які виключають підставу відповідальності – для порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків такими обставинами є те, що обмеження щодо вартості подарунків не поширюється на подарунки від близьких осіб; що стосується незаконного збагачення, то в складі даного злочину таких винятків немає;

г) залежно від моменту закінчення правопорушень: незаконне збагачення є закінченим з моменту, коли активи, набуті винним у власність у значному розмірі, тобто з урахуванням вимог ст. 722 ЦК після дотримання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, цілого ряду вимог, визначених нормативно-правовими актами щодо оформлення права власності на такі активи, або передачі таких активів будь-якій іншій особі; порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків – є закінченим по спливу одного робочого дня після надходження подарунка, і якщо не було письмово повідомлено про цей факт свого безпосереднього керівника або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації.

Розділ 3
ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ
ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ
НОРМИ

3.1. Покарання за незаконне збагачення

Кримінальне покарання як особлива форма державного примусу впливає не тільки на особу засудженого та його найближче оточення, а й на певні соціальні процеси. Цивілізований світ пропонує нову модель ставлення до злочинців, яка полягає, зокрема, в обмеженні застосування кримінальних покарань. Однак, незважаючи на те, що Україна обрала шлях демократичного розвитку, в суспільній правосвідомості домінуючою залишається думка про те, що активна протидія злочинності повинна бути нерозривно пов'язана із суворістю кримінального покарання. Як слушно з цього приводу зазначає Т.А. Денисова, це може призвести до негативних наслідків, зокрема, до збільшення кількості засуджених, що, в свою чергу, сприятиме криміналізації суспільства¹.

Деякі питання інститутів кримінальної відповідальності та покарання, його функціонування, особливості призначення та виконання окремих видів покарань, знайшли своє відображення в наукових роботах вітчизняних і зарубіжних вчених: Ю.М. Антоняна, Л.В. Багрія-Шахматова, М.І. Бажанова, О.М. Бандурки, Ю.В. Бауліна, М.О. Беляєва, І.Г. Богатирьова, І.М. Гальперіна, М.М. Гернета, Я.І. Гілінського, В.О. Глушкова, В.В. Голіни, В.К. Грищука, І.М. Даньшина, Т.А. Денисової, М.Ф. Деткова, А.Л. Долговой, Ю.А. Пономаренка, В.В. Сташиса,

---

¹ Денисова Т.А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя : Б. В., 2010. С. 1.

В.Я. Тація, В.М. Трубнікова, В.І. Тютюгіна, Ю.В. Філея та ін.¹

Як вже зазначалося в попередніх розділах нашого дослідження, проблеми кримінальної відповідальності й покарання за незаконне збагачення розглядав у своїй монографії М.В. Кочеров². Однак вчених цікавили окремі випадки побудови санкцій у злочинах у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг як взагалі, так і в ст. 368-2 КК зокрема. Але на сьогоднішній день залишається чимало питань практики застосування інституту покарання за незаконне збагачення.

Як зазначалося в попередніх розділах наукового дослідження, факт визнання незаконного збагачення злочином, а також встановлення за нього певного покарання – це репресивно-правове реагування держави на «болюче» для неї та суспільства заподіяння шкоди найбільш важливим благам. Такими благами є відносини, які забезпечують авторитет, порядок здійснення державної служби, цілі і завдання установ та організацій публічного сектора, встановлений (нормативно закріплений) порядок їх функціонування. Здійснюється таке реагування шляхом зако-

---

¹ Андрушко П.П., Васюк М.М. Питання призначення покарання на підставі угод (про примирення та визнання винуватості). *Форум права*. 2014. № 3. С. 12–15; Кримінальне право України (Загальна частина) / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.; Багрій-Шахматов Л.В. Соціально-правові проблеми кримінальної відповідальності та форм її реалізації. Одеса : Юрид. літ-ра. ; АО БАХВА, 2000. 412 с.; Кримінальне право України (Загальна частина) : підручник / Бандурка О.М. (ред.), Бабенко А.М., Вапсва Ю.А., Грищук В.К. та ін. ; за заг. ред. О.М. Бандурки. Харків : Вид-во ХНУВС, 2010. 407 с.; Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1(1). С. 185–207; Богатирьов І.Г. Деякі проблемні питання застосування альтернативних видів покарань в Україні (теоретичні аспекти). *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 6. С. 84–87; Голіна В.В. Ємельянов В.П., Петрюк П.Т. Проблеми призначення покарання за злочини, вчинені неповнолітніми з психічними аномаліями. *Держава та регіони*. 2005. № 1. С. 84–90; Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посібник / Грищук В.К. Хмельницький, 2005. 570 с.; Даньшин І.Н. За преступление – наказание. Харків : Вища школа, 1975. 106 с.; Пономаренко Ю.А. Покарання як захід кримінальної відповідальності. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vonu_prav/2011_9/33.pdf; Степанюк А.Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження) : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 33 с.; Денисова Т.А. Знач. твір. С. 1; Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 608 с.; Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. Л., 1986. 176 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/587912/>; Трубников В.М. Понятие наказания. *Право і безпека*. 2002. № 2. С. 121–127; Філей Ю.В. Роль покарання у запобіганні злочинам проти моральності. *Журнал східноєвропейського права* (Електронне науково-практичне видання). 2015. № 20. С. 122–126. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/10/filei_20.pdf.

² Кочеров М.В. Знач. твір.

нодавчого визнання суспільно небезпечного незаконного збагачення злочином (криміналізації) та встановлення за нього покарання певних видів та розмірів (педалізації)¹.

Еволюція санкцій ст. 368-2 КК за період її з 2011 по 2016 р. показує зміну кримінально-правової політики у сфері пеналізації незаконного збагачення. За цей час у санкцію даної статті декілька разів вносилися зміни, якими змінювався вид і збільшувався розмір покарання.

Наскільки точно відповідає покарання вчиненому суспільно небезпечному діянню, настільки реалізація цієї норми на практиці сприяє запобіганню новим злочинам.

Санкція за ч. 1 ст. 368-2 КК передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією майна, тобто згідно зі ст. 12 КК є злочином невеликої тяжкості.

Ч. 2 ст. 368-2 КК за незаконне збагачення передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією майна, тобто є злочином середньої тяжкості.

Санкція ч. 3 ст. 368-2 КК передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією майна, тобто є тяжким злочином.

За результатами проведеного вибіркового анкетування вбачається, що 64 % (143 особи) з усіх опитаних переконані, що вид і розмір покарання за незаконне збагачення потребують перегляду. Так, 21 % (31 особи) вважають, що розміри та види покарань за незаконне збагачення потребують перегляду в напрямі посилення санкції у виді позбавлення волі, 34 % (49 осіб) з усіх опитаних вважають, що розміри та види покарань за незаконне збагачення потребують перегляду в напрямі зменшення розміру основного покарання у виді позбавлення волі, 45 % (64 особи) з усіх опитаних вважають, що розміри та види покарань за незаконне збагачення потребують перегляду в напрямі запровадження альтернативних санкцій (наприклад, штрафу). Детальніше див. додаток А.

Інша ж частина опитаних, а це 36 % (81 особа) з усіх опитаних, переконані, що покарання за незаконне збагачення є прийнятним і перегляду не потребує.

Як зазначалося в першому розділі, норма про незаконне збагачен-

---

¹ Демидова Л.М. Криміналізація заподіяння майнової шкоди: поняття, підстави та їх види. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. праць. Харків, 2009. Вип. 18. С. 53.

ня зазнавала декілька редакційних змін. Ці зміни торкнулися й санкції розглядуваної статті. Так, незаконне збагачення в редакції ЗУ № 3207-VI від 07.04.2011 р. каралося: за ч. 1 – штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; за ч. 2 – обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; за ч. 3 – позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна¹.

ЗУ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» № 222-VII від 18.04.2013 р. санкцію ст. 368-2 КК було доповнено покаранням у виді спеціальної конфіскації та конфіскації майна². Дана редакція санкції ст. 368-2 КК проіснувала з 16.12.2013 р. до 26.11.2015 р.

10.11.2015 р. ВРУ було прийнято ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її застосуванні» № 770-VIII, яким було внесено зміни у санкцію ст. 368-2 КК, а саме, виключено спеціальну конфіскацію як вид покарання за незаконне збагачення³. Даний крок законодавця був обумовлений прагненням удосконалити існуючий у КК інститут спеціальної конфіскації, усунувши суперечності в КК щодо застосування спеціальної конфіскації активів, які є предметом злочинної діяльності або набуті внаслідок такої діяльності, що дозволить імплементувати Директиву ЄС від 03 квітня 2014 року № 2014/42/EU про арешт та конфіскацію предметів злочинної діяльності та доходів від неї, а також реалізувати рекомендацію 4 Міжнародних стандартів з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення, затверджених Групою з розро-

---

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 07.04.2011 р. № 3207-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

² Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 18.04.2013 р. № 222-VII. URL: <http://rada.gov.ua>.

³ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її застосуванні : Закон України від 10.11.2015 р. № 770-VIII. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

бки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF)¹.

Натомість цим же законом та ЗУ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» № 1019-VIII від 18.02.2016 р.² внесено зміни до ст.ст. 96-1, 96-2 КК щодо визначення поняття і випадків застосування спеціальної конфіскації. Таким чином, на сьогодні спеціальна конфіскація може бути застосована за вчинення особою незаконного збагачення за: а) обвинувальним вироком суду, окремо від призначеного їй покарання і незалежно від нього; б) ухвалою суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності³.

У науці кримінального права сформувались дві діаметрально протилежні позиції стосовно правової природи «спеціальної конфіскації»: одні вчені вважають, що спеціальна конфіскація має кримінально-правову природу (зокрема, прихильниками є проф. М.І. Хавронюк⁴, Н.О. Гуторова⁵, Н.Ф. Кузнецова⁶ та ін.), інші вчені обстоюють кримінально-процесуальну природу спеціальної конфіскації і пропонують вилучити її з КК (В.М. Бурдін⁷, О.К. Марін⁸, Л.Л. Кругліков¹).

¹ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Цивільного кодексів України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її застосуванні», реєстр № 2541a від 28.08.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56313.

² Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації : Закон України від 18.02.2016 р. № 1019-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/paran541#n541>.

³ Кримінальний кодекс України : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

⁴ Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М.І. Хавронюк. – К. : Істина, 2004. – С. 105–106.

⁵ Гуторова Н.О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. С. 8.

⁶ Кузнецова Н. Мнение ученых о реформе УК (или qui prodest?). *Уголовное право*. 2004. № 1. С. 27.

⁷ Бурдін В.М. Лінгвістичне тлумачення санкцій окремих статей Особливої частини Кримінального кодексу України. *Матеріали II Міжнародної науково-практ. конф. "Право і лінгвістика"*: у 2-х ч. , 23–26 вересня 2004 р. Сімферополь : ДОЛЯ, 2004. Ч. 1. С. 70.

⁸ Марін О.К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм : монографія. Київ : Атіка, 2003. 224 с.

Прихильники теорії кримінально-правової природи «спеціальної конфіскації» вказують на те, що спеціальна конфіскація за своєю суттю є правообмеженням, що застосовується до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, має на меті не допустити повторного використання певних предметів в антисуспільних цілях, попередити новий злочин, впливати на свідомість особи для того, щоб переконати її в «невигідності» подальшого заняття злочинною діяльністю². Крім того, спеціальна конфіскація є правовим наслідком вчиненого злочинного діяння, а положення КПК не повинні визначати санкції кримінально-правових норм³.

Аргументовано критикує прихильників кримінально-правової природи спеціальної конфіскації В.М. Бурдін, який у своїх публікаціях зазначає, що вказівка у санкціях окремих статей Особливої частини КК на застосування до особи «спеціальної конфіскації», котра за своєю суттю є заходом процесуального примусу, не означає, що це положення входить до змісту кримінально-правової норми. Положення про спеціальну конфіскацію не є якоюсь новелою законодавства, оскільки йдеться саме про порядок поводження з речовими доказами⁴⁵.

У юридичній літературі зазначено, що спеціальна конфіскація є кримінально-правовим інструментом міжнародного співтовариства у боротьбі з наркоторгівлею, корупцією, тероризмом і його фінансуваням⁶. Підтвердженням цього, як зазначає В.І. Цимбалюк, є низка міжнародно-правових актів, зокрема Віденська конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (1988 р.), Конвенція про правову допомогу і правові відносини по цивільних, сімейних і кримінальних справах (1993 р.), Римський статут Міжнародного кримінального права (1998 р.), Міжнародна конвенція ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р.), Конвенція ООН проти корупції (2003 р.) тощо⁷.

---

¹ Кругликов Л.Л. Об иных мерах уголовно-правового характера в санкции нормы. *Уголовно-правовая политика и проблемы противодействия современной преступности*: сб. научных трудов. Саратов : Сателлит, 2006. С. 150.

² Там само. С. 151.

³ Хавронюк М.І. Знач. твір. С. 106.

⁴ Бурдін В.М. Санкції окремих статей Особливої частини КК України потребують змін. *Життя і право*. 2004. № 4. С. 48.

⁵ Бурдін В.М. Знач. твір. С. 70.

⁶ Ященко А.М. Спеціальна конфіскація: деякі аспекти застосування. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 291.

⁷ Цимбалюк В.І. Правова природа спеціальної конфіскації. *Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право"*. 2014. № 2(10). С. 8-9. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tvipsk.pdf>.

Інститут спеціальної конфіскації був передбачений в санкції ст. 368-2 КК в період з 16.12.2013 р. по 27.11.2015 р.

Розглядаючи питання вдосконалення покарання за незаконне збагачення, варто підкреслити слова Т.І. Слущкої, яка пише, що якщо ми ведемо мову про необхідність подальшої гуманізації нашого кримінального законодавства, то варто зауважити, що одним із засобів є розширення переліку спеціальних підстав для звільнення від кримінальної відповідальності¹. Втім, діючий інститут звільнення від кримінальної відповідальності, згідно з Розділом 9 КК, не поширюється на корупційні злочини, до яких належить і незаконне збагачення (прим. до ст. 45 КК).

Наукова обґрунтованість, адекватність та якість реалізації пенальної політики держави є гарантією справедливого застосування покарання в практичній діяльності, одним з показників дотримання прав і свобод людини і громадянина. Від того, наскільки якісним та ефективним є визначення міри покарання в досліджуваному елементі статті КК, багато в чому залежить успіх реалізації інституту покарання в цілому².

Згідно з даними ДСА України, у 2011–2015 рр. та за 6 місяців 2016 року за вироками (постановами), що набрали законної сили, за незаконне збагачення засуджено 61 особу, виправдано 1 особу і 14 кримінальних справ (проваджень) закрито³.

До позбавленні волі було засуджено 1 особу, а звільнено від відбування покарання на підставі ст. 75 КК 14 осіб. Покарання із застосуванням ст. 69 КК було застосовано до 5 осіб. Покарання у виді штрафу отримали 33 особи. Службове обмеження для військовослужбовців було застосовано як основне покарання до однієї особи. Конфіскацію майна було застосовано до однієї особи. Додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю отримало 35 осіб. Детальніше див. Додаток Б.

Треба зазначити, що 14.10.2015 р. ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України» були внесені зміни, зокрема, до ст.ст. 45 і 75 КК, в результаті яких було скасовано звільнення від відбування покарання осіб, засуджених за корупційні злочини. А оскільки незаконне збагачення було визначено як корупційний злочин, то ці положення поши-

---

¹ Слущка Т.І. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у сфері службової діяльності : навч. посіб. Київ : КНТ, 2007. – С. 89.

² Назимко Є.С. Загальний огляд політико-правових процесів установами міри покарання в кримінально-правових санкціях. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 67–68.

³ Лист Державної судової адміністрації України Дніпропетровському державному університету внутрішніх справ щодо надання статистичної інформації № 961 від 31.03.2015 року.

рюються і на цей злочин¹. Ми погоджуємося з даними законодавчими ініціативами, оскільки, враховуючи масштабність корупційних проявів, антикорупційна політика має використовувати у своєму арсеналі й такі рішучі заходи, як посилення кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень.

Аналіз нами судової практики показав, що до осіб, засуджених за незаконне збагачення, суди застосували передбачені КК додаткові види покарання. Зокрема, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу було застосовано до 7 осіб; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – до 35 осіб. Конфіскація майна була застосована до однієї особи.

Призначення покарання, співмірного зі ступенем тяжкості скоєного злочину, особою винного та іншими важливими обставинами, є завершальним етапом розгляду кримінального провадження.

Незаконне збагачення є злочином у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а його суб'єкти – тільки особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Для притягнення особи до кримінальної відповідальності за таке діяння необхідно повно та всебічно дослідити всі обставини справи: з'ясувати службове становище особи, місце її роботи, коло повноважень, поведінку до вчинення злочину, мотиви, мету, характер учинених дій, наявність причинного зв'язку між службовим становищем особи, протиправним використанням службових повноважень та наслідками, що могли настати в результаті використання цих повноважень чи можливостей службового становища. Зібрані докази мають бути ретельно перевірені під час судового розгляду, що є запорукою призначення покарання відповідно до вчиненого².

Порівняльний аналіз санкцій ст. 368-2 КК у попередніх редакціях (ЗУ № 3207-VI від 07.04.2011 р., № 221-VII від 18.04.2013 р., № 222-VII від 18.04.2013 р., № 1698-VII від 14.10.2014 р., № 198-VIII від 12.02.2015 р.) і чинній редакції цього Кодексу свідчить про поступову тенденцію реалізації кримінально-правової політики у сфері протидії корупції у бік збільшення (посилення) суворості покарання за новою редакцією вказаної статті (ЗУ № 770-VIII від 10.11.2015 р.). Так, згідно з

---

¹ Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2015 р. № 1698-VII (в редакції від 21 грудня 2016 року). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

² Узагальнення судової практики розгляду справ про адміністративні корупційні правопорушення та деякі злочини, передбачені розділом XVII Кримінального кодексу України // Газета «Закон і Бізнес». URL: http://zib.com.ua/ua/print/57263-uzagalnennya_sudovoi_praktiki_rozglyadu_sprav_pro_administra.html.

ЗУ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18.04.2013 р. № 222-VII, в санкціях статті встановлено обов'язкові додаткові покарання у вигляді спеціальної конфіскації та конфіскації майна. Згідно із ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 р. № 1698-VII, санкції статті викладено в новій редакції, в яких основне покарання встановлюється лише у виді позбавлення волі. В той час як у попередніх редакціях статті серед основного покарання було за ч. 1 – штраф від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до двох років, за ч. 2 – обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років.

Як встановлено під час проведення аналізу вироків у справах за обвинуваченням за ст.ст. 368-2 КК, суди, призначаючи покарання у межах, встановлених у санкції частин даної статті, дотримуються вимог ст. 65 КК та враховували положення постанови від 24.10.2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» (зі змінами).

У кожному конкретному випадку суди, визначаючи вид та розмір покарання, беруть до уваги ступінь тяжкості вчиненого злочину, розмір неправомірної вигоди та обставини, якими він зумовлений, мотиви, з яких був одержаний, дані про засуджених, які, як правило, раніше до кримінальної відповідальності не притягувалися, мають позитивні характеристики за місцем проживання та роботи, майже в усіх засуджених на утриманні перебувають неповнолітні діти. Отже, можемо стверджувати, що суди переважно дотримувалися вимог закону щодо індивідуалізації покарання¹.

За результатами проведеного нами вибіркового дослідження кримінальних проваджень (справ) за ст. 368-2 КК та статистичної звітності щодо призначення судами покарання за незаконне збагачення вбачається, що частіше неправомірна вигода була одержана суб'єктами злочинів у вигляді грошей в національній та іноземній валютах у межах від 4 800 грн. до 1 200 000 грн. Детальніше див. додаток В.

Службові особи, які отримували неправомірну вигоду у великому та особливо великому розмірі, у більшості справ засуджувалися до покарання у виді позбавлення волі до п'яти років. При цьому майже в усіх

---

¹ Верховний Суд взявся за покарання хабарників // Газета «Закон і Бізнес». 2012. № 50 (1089). 15–21 грудня. С. 32-39. URL: http://zib.com.ua/ua/13302-verhovniy_sud_vzyavsya_za_pokarannya_habarnikov.html.

випадках засуджені звільнялися від відбування покарання з випробуванням. Така ситуація пояснюється тим, що особи, які були засуджені за незаконне збагачення, у переважній більшості не займали, у розумінні ЗУ «Про державну службу» 2015 р., відповідальне службове становище, за обставин, що раніше до кримінальної відповідальності не притягувалися, мали позитивну характеристику, підвищеної небезпеки для оточуючих не становили, їхніми діями не було завдано великої шкоди. Тому зі справ (проваджень), які були розглянуті у 2011–2015 рр. вбачається, що суди здебільшого призначали покарання із застосуванням положень ст. 75 КК України, тобто зі звільненням від відбування покарання з випробуванням¹.

Так, Печерський районний суд м. Києва вироком від 27.06.2013 року засудив К. за ч. 3 ст. 368-2 КК за те, що він, будучи заступником начальника управління по забезпеченню програми приватизації ДАК «Національна мережа аукціонних центрів», одержав від учасника аукціону неправомірну вигоду у розмірі 150 тис. доларів США за надання ним гарантій щодо забезпечення перемоги З. на аукціоні 05.05.2008 р. Вироком суду К. призначено основне покарання у виді п'яти років позбавлення волі, без конфіскації особистого майна, з позбавленням права займати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків на установах, підприємствах, організаціях всіх форм власності строком на три роки. На підставі ст. 75 КК звільнено К. від відбування призначеного основного покарання з випробуванням – з іспитовим строком на три роки, та із спеціальною конфіскацією².

Аналіз судової практики показує, що додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю призначається судами майже у кожному випадку засудження осіб за незаконне збагачення.

Сучасний стан розвитку кримінального права та кримінально-правової політики України, так само як і інших держав, характеризується тенденцією до звуження сфери дії застосування покарань, пов'язаних з обмеженням або позбавленням волі, за рахунок ширшого застосування альтернативних покарань, таких як штраф, громадські чи виправні роботи, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною

---

¹ Судова практика призначення покарань за хабарництво (ст. 368 Кримінального кодексу України) / ВСУ. Офіційний веб-сайт. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/794496FD411578BFC2257B7C004AACF0](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/794496FD411578BFC2257B7C004AACF0).

² Вирок Печерського районного суду м. Києва від 27 червня 2013 року у кримінальній справі № 1-556/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32105513>.

діяльністю. Це вбачається з аналізу норм кримінального законодавства та судової практики, роз'яснень вищих судових інстанцій окремих країн з питань застосування покарання.

Ефективність застосування штрафу як виду покарання полягає в ефективному впливі на злочинця без застосування до нього надзвичайних і сурових заходів, зокрема, позбавлення волі; зниження рівня переповнення установ виконання покарань; відсутність необхідності в спеціальній виконавчій системі; доходність для державного бюджету.

Крім того, штраф, як альтернативний вид покарання за корупційні злочини, в тому числі й за незаконне збагачення, передбачений у Франції, Данії (штраф або позбавлення волі на строк до 6 років)¹, Нідерландах (штраф п'ятої категорії – найвищий розмір штрафу)², Мексиці (конфіскація незаконних товарів, позбавлення волі, штраф і / або позбавлення і втрата працездатності в державній службі)³, Аргентині (позбавлення волі від 2 до 6 років, штраф в розмірі 50–100 відсотків від вартості збагачення і абсолютна безстрокова дискваліфікація на державній службі)⁴ тощо.

Тому, з урахуванням вищевикладеного, беручи до уваги позитивний досвід зарубіжних країн, результати опитувань представників правоохоронних органів і суду (79 % з усіх опитаних вважають, що розміри та види покарань за незаконне збагачення потребують перегляду в напрямі зменшення розміру основного покарання і запровадження альтернативних санкцій (наприклад, штрафу), а також мету призначення покарання, вважаємо за необхідне доповнити санкції ст. 368-2 КК альтернативним видом покарання у виді штрафу, який встановлюється диференційовано і залежить від характеру та тяжкості вчиненого злочину, наслідків, що настали, майнового стану та особистості винного.

Далі перейдемо до розгляду такого додаткового виду покарання, як конфіскація майна. Відповідно до ч. 2 ст. 59 КК, конфіскація майна застосовується за тяжкі і особливо тяжкі злочини, вчинені з корисливих мотивів. Як вбачається із санкції ч. 1 ст. 368-2 КК, даний злочин є зло-

¹ Уголовный кодекс Дании. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241524&subID=100096345,100096366#text>.

² Dutch Criminal Code (Adopted 3rd March 1881, Text valid on: 01-10-2012). URL: http://www.ejtn.eu/PageFiles/6533/2014%20seminars/Omsenie/WetboekvanStrafrecht_ENG_PV.pdf.

³ Mexico: Federal Criminal Code. Code Published in the Official Journal of the Federation on August 14, 1931 – reform published, DOF 19/08/2010. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=199696.

⁴ The Basis of Illicit Enrichment / Lindy Muzila, Michelle Morales, Marianne Mathias and Tammar Berger. URL: http://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/9780821394540_ch01.

чином невеликої тяжкості, а за ч. 2 ст. 368-2 КК – злочином середньої тяжкості, тому застосування за його вчинення додаткового покарання у виді конфіскації майна є порушенням принципу системно-правової несуперечності пеналізації суспільно небезпечних діянь.

Своєрідним еталоном дотримання даного принципу пеналізації суспільно небезпечних діянь є ст. 368 КК, яка пов'язана з незаконним збагаченням, де конфіскація майна передбачена ч.ч. 3, 4 (тяжкий та особливо тяжкий корисливий злочин).

Отже, для приведення норми про незаконне збагачення у відповідність з принципом системно-правової несуперечності пеналізації суспільно небезпечних діянь із санкцією частини першої статті 368-2 КК слід виключити покарання у виді конфіскації майна.

Підводячи підсумок вищевикладеного, зазначимо, що покарання за незаконне збагачення у тій мірі, в якій передбачено в діючій редакції, не відповідає принципу системно-правової несуперечності пеналізації суспільно небезпечних діянь. Для приведення санкції ст. 368-2 КК у відповідність даному принципу, а також удосконалення мети призначення покарання за незаконне збагачення, достатнім, на наш погляд, видом покаранням за вчинення даного протиправного діяння є застосування альтернативного виду покарання у виді штрафу за ч. 1 ст. 368-2 КК, а також виключення з ч. 1 і ч. 2 ст. 368-2 КК такого додаткового покарання як конфіскація майна.

У зв'язку з викладеним, з метою удосконалення закону про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, пропонуємо викласти санкцію ст. 368-2 КК в такій редакції:

«1..., – карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. ..., – карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. ..., – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією майна.»

3.2. Вдосконалення кримінально-правової норми, якою встановлено відповідальність за незаконне збагачення

Проведений у попередніх підрозділах аналіз питань кримінальної відповідальності за незаконне збагачення свідчить про необхідність вдосконалення ст. 368-2 КК та кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері службової діяльності та професійної діяльності з наданням публічних послуг. Пропозиції, висловлені в літературі іншими авторами, а також наші зауваження та пропозиції, сформульовані у даному дослідженні при розгляді окремих питань, зарубіжний досвід запровадження кримінальної відповідальності за подібне діяння потребують загального аналізу і відповідних висновків.

Водночас поза достатньою увагою залишається зарубіжний досвід кримінально-правової протидії незаконному збагаченню, що і детермінує необхідність дослідження шляхів удосконалення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення.

Як слушно зазначає В.Н. Кубальський, в усьому світі конфіскація майна є одним з головних інструментів антикорупційної політики. Причому йдеться про таку конфіскацію, коли тягар доведення законності нажитого майна покладається на чиновника. Резолюція 1997 р. AGN/66/RES/17 Генеральної Асамблеї Інтерполу містила пропозицію покласти на обвинуваченого обов'язок доведення законності походження майна, набутого протягом злочинної діяльності. У ч. 8 ст. 31 Конвенції зазначено, що «Держави-учасниці можуть розглянути можливість встановлення вимоги про те, щоб особа, яка вчинила корупційний злочин, довела законне походження таких удаваних доходів від злочину ... тією мірою, якою така вимога відповідає основоположним принципам їхнього внутрішнього права й характеру судового або іншого розгляду». Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. в п. 7 ст. 12 містить подібні положення¹².

Активно застосовується в багатьох країнах конфіскація «in rem» (дослівно – проти майна). Конфіскацію «in rem» використовують у випадках, коли майно обвинуваченого значно перевищує його законні дохо-

---

¹ Кубальський В.Н. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в контексті принципу презумпції невинуватості. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 32.

² Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 12 грудня 2000 р. // Інтернет-портал Ліга: Закон. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

ди і є підстави вважати, що воно набуто злочинним шляхом. Так, наприклад, уряд США, відмовляючись ратифікувати Конвенцію ООН проти корупції, посилаючись на неприйнятність та суперечить її положень Конституції, підкреслив, що їх національне законодавство широко застосовує конфіскацію – цивільну за правовою природою, і не пов'язану із попереднім засудженням особи, процедура, за якої тягар доведення правомірності походження майна зазвичай покладається на його володільця¹.

Треба зазначити, що ініціатором введення конфіскації в Конвенцію ООН проти корупції були Сполучені Штати Америки, які за допомогою цього заходу в свій час змогли зупинити в країні вал корупції та організованої злочинності, коли ввели у себе на початку 70-х років комплекс законів проти рекету, організованої злочинності та корупції. Вони скрізь зазначали, що без конфіскації майна, без страху втратити капітал злочинець не зупиниться².

Законодавство Норвегії, Польщі, Португалії, Угорщини і багатьох інших держав покладає тягар доведення законності одержаного доходу під час злочинної діяльності на обвинуваченого. Дохід вважається вигодою, одержаною в результаті вчинення злочину, якщо не доведено інше³.

Взагалі проведене нами анкетування представників правоохоронних органів і суду показало, що юридична конструкція ст. 368-2 КК, на думку 67 % (151 опитаних), є недосконалою і потребує внесення змін. Серед пропонованих змін було зазначено, зокрема: а) конкретизація в диспозиції статті факту набуття у власність активів, адже виникають труднощі стосовно того, якими документами підтверджується факт набуття активів; б) конкретизація суб'єкта та предмета злочину. 19 % (42 особи) зазначили, що ст. 368-2 КК є прийнятною для слідчої практики та не потребує внесення змін, і решта – 14 % (31 особа) переконані, що дана норма є зайвою та фактично встановлює відповідальність за наслідки, які можуть бути обов'язковим елементом об'єктивної сторони інших злочинів (наприклад, ст. 191 КК України). Детальніше див. додаток В.

Проведене нами анкетування показало, що 62 % респондентів (139 осіб) вважають, що слід у ст. 368-2 КК диференціювати відповідаль-

¹ Кубальський В.Н. Зазнач. твір. С. 32–33.

² Овчинский В. Без конфискации нет борьбы с коррупцией! // Официальный Интернет-портал Саратовского Центра по исследованию проблем организованной преступности и коррупции. URL: http://sartraccs.ru/i.php?oper=read_file&filename=Press/ovchinskyvscorr.htm.

³ Кубальський В.Н. Зазнач. твір. С. 33.

ність не тільки залежно від спеціального суб'єкта, а і від розміру незаконного збагачення, як це визначено в ч. 1 ст. 368-2 КК (... у значному розмірі, ...), шляхом внесення відповідних змін до ч. 2 ст. 368-2 КК України (Ті самі діяння, вчинені службовою особою, яка займає відповідальне становище, *або в великому розмірі*); ч. 3 ст. 368-2 КК України (Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, *або в особливо великому розмірі*). Детальніше див. додаток В.

66 % (148 осіб) з числа опитаних переконані у необхідності зменшення величини «значного розміру» як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони незаконного збагачення у чинній редакції ст. 368-2 КК. Детальніше див. додаток В.

На сьогодні рішучими кроками на шляху боротьби з корупційними злочинами є такі: а) інституційний механізм розшуку активів, які підлягають арешту, їх повернення та управління арештованими активами, закріплений ЗУ № 772-VIII від 10.11.2015 р.¹; б) інститут звернення в дохід держави грошових коштів, валютних цінностей, державних облігацій України, казначейських зобов'язань України, дорогоцінних металів та/або каміння, інших цінностей та доходів від них до ухвалення вироку суду, згідно із ЗУ № 1032-VII від 10.11.2015 р.^{2,3}.

Певним виходом із ситуації, на переконання Т.І. Слуцької, яка

---

¹ Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10.11.2015 р. № 772-VII (в редакції від 21 грудня 2016 року). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/772-19>

² Останнім законом доповнено КПК новою главою, положення якої визначатимуть особливості звернення в дохід держави грошових коштів, валютних цінностей та доходів від них до вироку суду, у якій передбачено, що звернення в дохід держави грошових коштів, цінностей та доходів від них до ухвалення вироку суду допускається виключно у випадках, за умов та на підставах, визначених цією главою, і може здійснюється лише у кримінальних провадженнях щодо: 1) корупційних злочинів, пов'язаних з привласненням, розтратою майна або заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК); прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК); незаконним збагаченням (ст. 368-2 КК); зловживанням впливом (ст. 369-2 КК); 2) легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК); 3) створення злочинної організації (ст. 255 КК). При цьому звернення в дохід держави можуть підлягати грошові кошти, цінності (у тому числі ті, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах), доходи від грошових коштів та цінностей.

³ Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей звернення в дохід держави грошових коштів, валютних цінностей, державних облігацій України, казначейських зобов'язань України, дорогоцінних металів та/або каміння, інших цінностей та доходів від них до ухвалення вироку суду : Закон України від 10.11.2015 р. № 1032-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

вважає недоцільною криміналізацію незаконного збагачення, могло б стати встановлення відповідальності публічних службовців за відмову від декларування доходів і майна, а так само за надання завідомо неправдивих відомостей про їх походження. Однак ухваленню цієї норми має передувати законодавче запровадження системи такого обов'язкового декларування і, головне, реалізація такої системи на практиці¹.

Сьогодні дані ініціативи знайшли своє закріплення в ст. 172-6 КУпАП «Порушення вимог фінансового контролю» та ст. 366-1 КК «Декларування недостовірної інформації».

Розділяємо позицію Р.В. Трофименка стосовно того, що основним інструментом правового механізму протидії незаконному збагаченню має стати антикорупційна декларація². Так, для формулювання правового механізму протидії незаконному збагаченню доцільно було б здійснювати диференціацію його проявів за ознакою мети внесення спотворених даних до антикорупційної декларації. Так, вченим запропоновано поділ проявів незаконного збагачення на два види: а) надання (внесення) до декларації даних про майновий та фінансовий стан декларанта, які не включають незаконно отримані матеріальні блага (документальне зменшення активів декларанта з метою приховати фактично наявні матеріальні блага та/або операції з ними); б) надання до декларації даних про майновий та фінансовий стан декларанта, які включають також дані про матеріальні блага, що отримані незаконно, та/або операції з ними (з метою їх легалізації шляхом декларування)³.

Декларація – механізм, який має запобігти використанню посадовцями службових можливостей в особистих цілях, в інтересах будь-яких інших зацікавлених суб'єктів. Нині державні службовці мають, відповідно до ЗУ «Про запобігання корупції», заповнювати декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. Декларація заповнюється і подається особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і посадовими особами юридичних осіб публічного права, які одержують заробітну плату за рахунок державного чи місцевого бюджету, а також стосовно осіб, які претендують на зайняття деяких посад, відповідно до ЗУ «Про запобігання корупції»⁴.

¹ Слуцька Т.І. Зазнач. твір. С. 55.

² Трофименко Р.В. Шляхи удосконалення правового механізму протидії незаконному збагаченню. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. Київ, 2013. Вип. 2 (30). С. 189.

³ Там само. С. 190.

⁴ Бусол О.Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія. Київ : Ін Юре, 2014. С. 433–434.

Фінансова перевірка державних службовців здійснюється в різних країнах світу з різним розвитком як економіки, так і правової системи (США, Бельгія, Франція, Латвія, Італія, Спеціальний Адміністративний район Макао КНР та ін.).

Як зазначалося вище, дані ініціативи знайшли своє відображення в ст. 366-1 КК, якою встановлено відповідальність за декларування недостовірної інформації. Запровадження кримінальної відповідальності за умисне надання до декларації недостовірних даних про фактичний майновий та фінансовий стан декларанта, тобто документальне зменшення фактичних активів декларанта з метою приховати матеріальні блага та/або операції з ними, законність набуття яких не підтверджено доказами. В цьому випадку доказами можуть бути документально підтвержені відомості про фактично наявні активи, але не задеклароване майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним, інші витрати, доходи і зобов'язання фінансового характеру. Так, прикладом може бути кримінальне провадження № 5201500000000017, зареєстроване детективами НАБУ 25.12.2015 року за заявою народного депутата України Купрія В.М. про те, що Кулик К.Г., будучи прокурором сил АТО Генеральної прокуратури України, тобто службовою особою, яка займає відповідальне становище, набув у власність активи у значному розмірі, законність набуття яких не підтверджено доказами. За врсією слідства, у період з 2011 року по 2015 рік, перебуваючи на службі в органах прокуратури, підозрюваний отримав сукупний дохід у розмірі понад 1 млн. 670 тис. гривень. Більшість цих коштів була витрачена у закладах харчування, на автозаправних станціях та у магазинах. Водночас у цей же період витрати К. Кулика перевищили його дохід на 2,6 млн. грн. і склали близько 3,4 млн. грн. На даний час досудове розслідування завершено, складено обвинувальний акт і передано до суду¹.

Відповідальність за ст. 366-1 КК, встановлена за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, настає у випадку, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб².

---

¹ Незаконне збагачення військового прокурора сил АТО: Головна сторінка. Офіційний веб-сайт Національного антикорупційного бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/nezakonno-zbagachennya-viyskovogo-prokurora-syl-ato>.

² Кримінальний кодекс України : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Вважаємо за необхідне обрати такі інструменти кримінально-правового захисту правопорядку у сфері службової діяльності та професійної діяльності з надання публічних послуг, які полягають у розширенні кола суб'єктів відповідальності за ст. 366-1 КК «Декларування недостовірної інформації». У зв'язку з цим пропонуємо у ст. 45 «Подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» Закону України «Про запобігання корупції» розширити перелік осіб, які зобов'язані надавати декларацію, шляхом доповнення його посиланням на підпункт "б" пункту 2 частини першої статті 3 цього Закону. Детальніше див. Додаток Г.

Також враховуючи той факт, що фактично ст. 366-1 КК передує встановленню факту незаконного збагачення, відповідальність за яке передбачено ст. 368-2 КК, суб'єктами якого, враховуючи положення примітки до ст. 364 КК та ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», є значно більше коло суб'єктів, ніж передбачено у самій ст. 366-1 КК, то в подальшому є сенс уніфікації (узгодження) суб'єктів відповідальності за цими злочинами. На сьогодні фактично без реального та ефективного застосування ст. 366-1 КК доведення, в перспективі, фактів незаконного збагачення суттєво знижується.

Аналіз Розділу XVII Особливої частини КК показує, що при оцінці предмета корупційних злочинів використовуються єдині критерії (підходи), визначені в усьому КК, а саме така розрахункова одиниця як неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а не розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановлений на відповідний період Законом України «Про Державний бюджет». Тим паче на це неодноразово зверталась увага Головним науково-експертним управлінням Верховної Ради України, зокрема, і на пропозиції Президента України до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році» № 3755 від 12.03.2016 р. Останніми пропонувалися ті зміни до ст. 366-1 КК, які були чинними на підставі Закону України № 1022-VIII від 15.03.2016 р.

Тому з метою дотримання принципу системно-правої несуперечності та єдності термінології при конструюванні кримінально-правової норми в процесі криміналізації діянь, передбачених ст. 366-1 КК, доцільним вбачається при оцінці предмета даного злочину використовувати єдині критерії (підходи), визначені в усьому КК, а саме – таку розрахункову одиницю як неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Крім того, на сьогодні, для притягнення особи до відповідальності

за ст. 366-1 КК розмір майна або іншого об'єкта декларування повинен перевищувати 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб – 400 000,00 грн., в той час як за ст. 368-2 КК цей розмір повинен бути не менше ніж 800 000,00 грн.

Тому, враховуючи специфіку конструювання корупційних складів злочинів, розташованих у Розділі XVII Особливої частини КК, особливо в частині визначення розміру заподіяної шкоди або предмета неправомірної вигоди, вбачається доцільним у ст. 366-1 КК знизити поріг розбіжностей вартості майна або іншого об'єкта декларування від достовірних до 100 НМДГ, що сьогодні буде дорівнювати 80 000,00 грн., замість 400 000,00 грн. (із розрахунку 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, визначених у чинній редакції ст. 366-1 КК). Додаток Г.

У зв'язку із запропонованими змінами вважаємо за доцільне внести відповідні корективи до примітки ст. 172-6 КУпАП, встановивши межі невідповідності відомостей, зазначених в декларації суб'єкта, від 50 до 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

З метою усунення прогалин у кримінально-правовій охороні суспільних відносин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, вбачаємо за необхідне криміналізувати незаконне збагачення службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (запропонована ст. 368-5 КК), а також особи, яка надає публічні послуги (запропонована ст. 368-6 КК), та незаконне збагачення протягом року після звільнення або іншим чином припинення цими особами такої діяльності. Додаток Г.

На нашу думку, запровадження цих норм буде спрямовано на більш повну реалізацію положень ЗУ «Про запобігання корупції» в частині недопущення незаконного збагачення внаслідок порушення відповідними суб'єктами встановлених обмежень, а також буде узгоджуватися зі ст. 172-5 КУпАП, якою встановлено відповідальність за порушення обмежень щодо отримання дарунка суб'єктами, зазначеними у п.п. 1 та 2 ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції». Фактично на практиці зловживання даним обмеженням є джерелом незаконного збагачення таких суб'єктів. Тому вбачається доцільним окремо в КК передбачити відповідальність за незаконне збагачення і даної категорії суб'єктів, які відповідно до ЗУ «Про запобігання корупції» прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Інший засіб запобігання незаконному збагаченню Р.В. Трофименко вбачає у запровадженні кримінальної відповідальності (зміни до ст.

368-2 КК) за внесення до декларації даних про доходи та активи декларанта, законність набуття (отримання) яких не може бути підтверджена. Наприклад, декларант повідомляє про придбання у звітному році нерухомості вартістю 800 тис. грн., отримання у спадок 750 тис. грн., а також заробітну плату та матеріальну допомогу в сумі 100 тис. грн. Водночас встановлюється, що насправді ним успадковано лише 100 тис. грн., заробітна плата та матеріальна допомога становить ще 100 тис. грн., а інші доходи відсутні. Тобто 600 тис. грн. здобуто декларантом незаконно¹. Не погоджуючись з даною позицією зазначимо, що кримінальна відповідальність за незаконне збагачення полягає саме у набутті особою у власність активів, які мають корупційний характер свого походження, а не за невідповідність задекларованих доходів. Тим паче, що така відповідальність вже передбачена кримінальним і адміністративним законодавством.

Як зазначає російський вчений В.М. Борков, важливо розуміти, що небезпека корупційного збагачення полягає не в несправедливому перерозподілі майна на користь продажного чиновника, а в торгівлі державним авторитетом, зраді публічних інтересів. Тому цивільно-правових, компенсаційних заходів для попередження корупції, очевидно, недостатньо, і необхідна криміналізація незаконного збагачення посадових осіб².

Слушною є думка В.М. Киричка, що наявність фактичних ознак значного збільшення активів не може бути підставою для кримінальної відповідальності, якщо не встановлено, що таке збільшення було умисним і незаконним на момент вчинення цих дій. Щодо практично можливих ситуацій, коли у певної службової особи будуть встановлені наявні активи, які перевищують її законні доходи і появу яких вона не хоче чи не може раціонально обґрунтувати, і при цьому немає правових підстав стверджувати, що збільшення активів є наслідком певних умисних незаконних дій цієї особи, то вони стосуються виконання службовими особами вимог ст. 45 ЗУ «Про запобігання корупції». Тобто йдеться про виконання службовими особами свого обов'язку щодо подання в установленому законом порядку декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. Невідображення нею в декларації певних відомостей, які вона зобов'язана відобразити, чи внесення до декларації недостовірних відомостей може тягти за собою передбачені за-

---

¹ Трофименко Р.В. Знач. твір. С. 193.

² Борков В.Н. Проблемы криминализации коррупционного обогащения в России. *Уголовное право*. 2007. № 2. С. 30. URL: <http://diplomadviser.info/2010/05/23/article-16/#sdfootnote7sym>.

значеним Законом правові наслідки, від яких визначається з урахуванням усіх обставин справи¹.

Деякі автори на основі положень окремих міжнародних правових документів – Конвенції ООН проти корупції, Конвенції Африканського союзу про недопущення корупції та боротьбу з нею 2003 р. – приходять до висновку про доцільність встановлення за таке службове порушення як незаконне збагачення дисциплінарної відповідальності². Підсумувавши проблеми, які виникають при існуванні кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, О.О. Дудоров зазначає, що відсутність використання службовою особою свого службового становища має виключати кримінально-правову оцінку вчиненого нею як злочину у сфері службової діяльності³, а для адекватного правового реагування на випадки одержання службовою особою неправомірної вигоди, пов'язаного з використанням службового становища, цілком вистачило б ст. 172-5 КУпАП (Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків) та імплементації положень Конвенції про конфіскацію майна, що здійснюється поза кримінальним судочинством. Імплементувати норму ст. 20 Конвенції в російське законодавство в частині визначення незаконного збагачення (без сприйняття положень про його криміналізацію як таких, що суперечать презумпції невинуватості) А.І. Алексєєв пропонував шляхом формулювання необхідної і достатньої правової бази для вилучення в дохід держави у порядку цивільного судочинства коштів, законність отримання яких не має підтвердження. Це призвело б, на його думку, до розумного дозованого посилення публічних засад у цивільному праві, яке, всупереч досить поширеним уявленням, аж ніяк не зводиться до приватного права (не є синонімом останнього)⁴. Схожою є думка, що у правовій системі ідея караності незаконного збагачення вже реалізована чи повинна бути реалізована через інші правові засоби, ніж встановлення кримінальної відповідальності по типу ст. 20 Конвенції, що обґрунтовується досвідом реалізації положень зазначеної Конвенції рядом країн (Бельгія, Данія, Норвегія, Португалія, США,

---

¹ Киричко В.М. Зазнач. твір. С. 224.

² Мар'яна Е.В. Коррупционные преступления: отраслевое и межотраслевое согласование норм : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Самара, 2010. 24 с. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1419548>.

³ Дудоров О., Тертиченко Т. Незаконне збагачення: сумнівна новела антикорупційного законодавства України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 3. С. 30.

⁴ Алексєєв А. Презумпции против коррупции. *Законность*. 2008. № 4. С. 1. URL: <http://gosbook.ru/document/38030/38064/preview>.

Фінляндія, Франція, Швеція)¹.

Доведення особою, яка вчинила злочин, законного походження передбачуваних доходів від злочину або іншого майна, що підлягає конфіскації, допустимо відповідно до норм чинного законодавства Алжиру, Афганістану, Бахреїну, Білорусі, Болгарії, Бразилії, Гондурасу, Греції, Індонезії, Іспанії, Італії, Колумбії, Маврикія, Мадагаскару, Малайзії (тільки в разі злочинів, пов'язаних з наркотиками), Мальти, Марокко, Мексики, М'янми, Намібії, Норвегії, Об'єднаної Республіки Танзанії, Польщі, Португалії, Таїланду, Тунісу, Туреччини, Узбекистану, Філіппін, Чеської Республіки, Швейцарії (у випадках вчинення злочину злочинною групою), Еквадору та Південно-Африканської Республіки².

Крім цього, навіть якщо службовець вчинив будь-який інший злочин (загальний чи спеціальний вид службового злочину, інший корисливий злочин, не пов'язаний із службовою діяльністю), в результаті чого він незаконно збагатився, йому все одно інкримінується корупційний чи службовий злочин. В будь-якому разі особа має право довести законність підстав набуття нею у власність активів.

На підставі аналізу складів злочинів незаконного збагачення за кримінальним законодавством окремих іноземних держав можна дійти висновку, що законодавча база України у даній сфері дещо поступається порівняно із кримінальним законодавством аналізованих країн, у зв'язку з чим можна запозичити окремі положення зарубіжного законодавця для удосконалення ст. 368-2 КК. Першим з них може бути криміналізація діянь, вказаних у ст. 368-2 КК, вчинених, окрім особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, також і такою особою протягом року після звільнення або іншим чином припинення її діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування.

Вищевказані положення зарубіжного законодавця можуть стосуватися введення у розглядувану нами норму таких кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак залежно від розміру активів (активи у значному розмірі, у великому та особливо великому розмірі).

Також орієнтуючись на зарубіжний досвід, на нашу думку, необхідно переглянути і обсяги пеналізації за даний злочин, а саме: допов-

---

¹ Михайлов В. Стаття 20 Конвенції ООН против коррумпции об ответственности за незаконное обогащение и возможные направления отражения ее идеи в правовой системе Российской Федерации. *Уголовное право*. 2012. № 2. С. 115.

² Регулирование института конфискации денежных средств и имущества, полученных преступным путем, в законодательстве Великобритании, США, ФРГ, Австрии, Швейцарии, Нидерландов и Японии : информационная справка. URL: <http://komitet7.km.duma.gov.ru/site.xp/050057056124051050049.html>.

нити ч. 1 ст. 368-2 КК таким альтернативним видом покарання як штраф; виключити з ч. 1 і ч. 2 ст. 368-2 КК таке додаткове покарання як конфіскація майна.

Позитивні та негативні аспекти досвіду законотворчості іноземних держав у сфері кримінально-правової протидії незаконному збагаченню, результати опитування працівників правоохоронних органів і суду, узагальнення вивчених кримінальних проваджень (справ) і статистичних даних ДСА, а також наукових напрацювань вітчизняних і зарубіжних вчених можуть бути використані під час удосконалення норми вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність.

Ст. 368-2 КК, як нами вже зазначалось, пройшла сім етапів розвитку від її введення до КК у 2011 р. та до останньої діючої редакційної зміни у 2015 р.

Чинну на сьогодні редакцію ст. 368-2 КК важко назвати вдалою, тому пропонуємо змінити її таким чином:

1) криміналізувати діяння, вказані в ст. 368-2 КК, вчинені також і особою протягом року після звільнення або іншим чином припинення її діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування;

2) включити до диспозиції ст. 368-2 КК як форму прояву незаконного збагачення, окрім «набуття у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами», також і «набуття цих активів у володіння чи користування у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами»;

3) диференціювати кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, окрім службового становища суб'єкта злочину, також і передбачивши кваліфікуючу та особливо кваліфікуючу його ознаки залежно від розміру активів (активи у значному, великому та особливо великому розмірі);

4) доповнити санкцію ч. 1 ст. 368-2 КК альтернативним видом покарання у виді штрафу від однієї до трьох тисяч НМДГ;

5) виключити з ч.ч. 1 та 2 ст. 368-2 КК таке додаткове покарання як конфіскація майна.

Крім того, з метою вдосконалення чинного законодавства України в частині посилення кримінально-правової протидії незаконному збагаченню пропонуємо змінити його таким чином:

1) криміналізувати незаконне збагачення службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (запропонована ст. 368-5 КК), а також особи, яка надає публічні послуги (запропонована ст. 368-6 КК), незаконне збагачення протягом ро-

ку після звільнення або іншим чином припинення цими особами такої діяльності;

2) розширити коло суб'єктів відповідальності за ст. 366-1 КК «Декларування недостовірної інформації»;

3) у ст. 45 ЗУ «Про запобігання корупції» розширити перелік осіб, які зобов'язані надавати декларацію, шляхом доповнення його посиланням на підпункт "б" пункту 2 частини першої статті 3 цього Закону;

4) при оцінці предмета злочину, передбаченого ст. 366-1 КК, використовувати таку розрахункову одиницю як неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а не розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, як у чинній редакції статті;

5) у ст. 366-1 КК знизити поріг розбіжностей вартості майна або іншого об'єкта декларування від достовірних до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

6) внести відповідні корективи до примітки ст. 172-6 КУпАП, встановивши межі невідповідності відомостей, зазначених в декларації суб'єкта, від достовірних від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

З огляду на викладене пропонуємо в КК чинну ст. 368-2 викласти у новій редакції, а також внести зміни до ст. 366-1 та передбачити окремими нормами відповідальність за незаконне збагачення службових осіб юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми та осіб, які надають публічні послуги, зокрема:

«Стаття 368². Незаконне збагачення

1. Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або особою протягом року після звільнення або іншим чином припинення її діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, у власність, володіння чи користування активів у значному розмірі, без законних на те підстав, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі (незаконне збагачення), –

карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Незаконне збагачення, якщо його предметом були активи у великому розмірі або вчинене службовою особою, яка займає відповідальне становище, –

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльніс-

тю на строк до трьох років.

3. Незаконне збагачення, якщо його предметом були активи в особливо великому розмірі або вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією майна.

Примітка. 1. Особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України "Про запобігання корупції".

2. Під активами у значному розмірі у цій статті розуміються грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їх розмір (вартість) перевищує сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у великому розмірі – двісті неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, в особливо великому розмірі – п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

3. Під передачею активів у цій статті розуміється укладення будь-яких правочинів, на підставі яких виникає право власності або право користування на активи, а також надання іншій особі грошових коштів чи іншого майна для укладення таких правочинів».

«Стаття 366-1. Декларування недостовірної інформації»

Подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України "Про запобігання корупції", або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації, –

караються штрафом від двох тисяч п'ятисот до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або позбавленням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. Суб'єктами декларування є особи, які відповідно до частин першої та другої статті 45 Закону України "Про запобігання корупції", зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Відповідальність за цією статтею за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, настає у випадку, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму в 100 і більше разів неоподаткованого мінімуму доходів громадян».

ВИСНОВКИ

1. На підставі комплексного аналізу поглядів вітчизняних і зарубіжних вчених, позитивного досвіду зарубіжних країн, узагальнених даних опитування представників правоохоронних органів і суду, зведених даних за результатами дослідження кримінальних проваджень (справ) можна зробити висновок, що основними проблемами на шляху встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення є суперечність незаконного збагачення презумпції невинуватості як основоположному принципу, яке полягає у тому, що обов'язковість доказування вини обвинуваченого покладається на сторону обвинувачення; особа не повинна доводити свою невинуватість у законності набуття активів; обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях щодо корупційного походження активів, а будь-який не усунений сумнів у винуватості тлумачиться на користь обвинуваченого; обвинувачений має право на мовчання; діяння при незаконному збагаченні презюмується (презюмується корупційний характер набутого майна), а це суперечить положенню класичного кримінального права про відповідальність особи за свої винні діяння, тим паче, що таке майно може бути результатом злочинної діяльності особи, не пов'язаної з корупцією (з використанням службового становища).

2. Підставами криміналізації незаконного збагачення в чинному кримінальному законі є такі: 1) суспільна небезпечність незаконного збагачення; 2) соціальна, політична, правова необхідність у кримінально-правовій охороні суспільних відносин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; 3) соціально-психологічна, соціально-економічна підстави. Таким чином, вищезазначені підстави криміналізації суспільно небезпечних діянь повністю відтворені законодавцем при запровадженні кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. Крім того, незаконне збагачення в чинній редакції відповідає таким принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь як принципи домірності позитивних і негативних наслідків криміналізації, безпрогалинності та ненадмірності заборони, принципи конституційної адекватності та міжнародно-правової необхідності й допустимості криміналізації, а також частково системно-правові принципи.

3. В роботі вивчено законодавчі акти економічно розвинутих країн в частині кримінально-правової протидії незаконному збагаченню.

Аналіз кримінального законодавства 47 зарубіжних країн надав підстави з'ясувати, яким чином законодавець цих країн імплементував положення ст. 20 «Незаконне збагачення» Конвенції ООН проти корупції у своє внутрішнє законодавство.

Встановлено, що більшість європейських країн, так само як і США, які приєдналися до Конвенції ООН проти корупції у напрямку реалізації положень щодо запобігання незаконному збагаченню, не встановили окремої кримінальної відповідальності за неї, на відміну від України. Здебільшого це обґрунтовується посиленням на порушення даної норми (у разі запровадження) конституційним принципом, зокрема принципу презумпції невинуватості, а також посиленням на те, що національне законодавство таких країн цілком містить превентивні заходи у боротьбі з корупцією, у тому числі з незаконним збагаченням.

Протилежною є ситуація в азійських країнах, більшість із яких, що приєдналися до Конвенції ООН проти корупції, у внутрішньому законодавстві передбачили окрему кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, чого не можна сказати про країни пострадянського простору.

Аналогічна ситуація спостерігається у більшості країн Південної Америки, які встановили кримінальну відповідальність за незаконне збагачення. Особливістю ж відповідальності за незаконне збагачення у цих країнах є те, що: а) дія даної норми поширюється не тільки на державних службовців, а й на будь-яких інших фізичних осіб; б) суб'єктом відповідальності є державний службовець, який незаконно збагатився як під час виконання ним своїх посадових обов'язків, так і протягом певного часу після припинення ним державної служби.

4. Об'єктивна сторона цього злочину полягає у двох альтернативних діях: 1) набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами; 2) передача нею таких активів будь-якій іншій особі.

Зазначено, що набуття у власність активів, як форма прояву незаконного збагачення, може бути як дією, так і результатом цієї дії. В останньому випадку набуті у власність активи можуть бути наслідком іншої злочинної діяльності суб'єкта злочину і не пов'язані з наданням цих активів будь-якою особою. При цьому не має значення, були набуті у власність активи одноразово чи накопичені, що підпадає під критерій значного розміру активів.

Щодо другої альтернативної форми незаконного збагачення, то автором встановлено, що за весь час існування цієї норми жодного кри-

мінального провадження не було зареєстровано. Зазначено, що використане законодавцем при посиланні на другу (альтернативну) форму незаконного збагачення формулювання «передача нею» свідчить про необхідність доведення спершу факту набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів та подальшого надання їх будь-якій іншій особі.

Обґрунтовується позиція щодо можливості включення до диспозиції ст. 368-2 КК як форму прояву незаконного збагачення, окрім «набуття у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами», також і «набуття цих активів у володіння чи користування у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами».

5. Суб'єктом незаконного збагачення, відповідно до ч.ч. 3, 4 ст. 18 КК, може бути лише спеціальний суб'єкт злочину – особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 368-2 КК), та службова особа (ч. ч. 2, 3 ст. 368-2 КК). Перелік осіб, які завдяки своєму статусу, повноваженням та іншим особливостям, можуть виступати суб'єктом злочину незаконного збагачення, міститься в п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції» (щодо осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування), та в ч. 4 ст. 18 КК, примітці до ст. 364 КК (щодо службових осіб).

Сформульовано висновок про необхідність криміналізації діянь, зазначених у ст. 368-2 КК, вчинених, окрім осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, відповідно також і особами протягом року після звільнення або іншим чином припинення їх діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування. Останнє буде спрямовано на зниження криміногенних ризиків незаконного збагачення внаслідок порушення обмежень, встановлених ст. 26 Закону України «Про запобігання корупції».

6. Суб'єктивна сторона незаконного збагачення характеризується прямим умислом, тобто винна особа усвідомлює, що вона набуває у власність активи у значному розмірі без законних на те підстав, знає про неправомірність своїх дій, але все одно бажає надалі, залишаючи собі або передаючи такі активи будь-якій іншій особі, збільшити статки (свої чи інших осіб), одержавши вигоду у такий спосіб. Втім, не виключається можливість вчинення даного злочину у формі необережності: злочинної самовпевненості чи злочинної недбалості. При злочинній самовпевненості у суб'єкта злочину відсутнє свідоме припущення суспільно

небезпечного характеру свого діяння, оскільки особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, сподівається, хоча і легковажно, на певні конкретні обставини, які здатні його відвернути. Злочинна недбалість полягає у відсутності у винної особи усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння, а отже, і його протиправності. При цьому особа, яка має службовий обов'язок та реальну можливість усвідомити суспільно небезпечний характер та протиправність свого діяння, не мобілізує свою увагу для такого усвідомлення.

Метою чиновника при набутті у власність активів є збільшення (накопичення) своїх статків; у разі передачі такої вигоди будь-якій іншій особі – збільшення (накопичення) статків цих осіб, або приховування (наприклад, від громадськості, представників правоохоронних чи контрольно-наглядових органів) факту набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів.

7. При розмежуванні незаконного збагачення від прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), наприклад, необхідно виходити з того, що одержання неправомірної вигоди (ст. 368 КК України) завжди обумовлено вчиненням (невчиненням) службовою особою, яка одержує неправомірну вигоду для себе чи третьої особи, в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду чи в інтересах третьої особи, будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища, у той час як при незаконному збагаченні (ст. 368-2 КК України) така обумовленість відсутня. Критерієм відмежування підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ч.ч. 3, 4 ст. 354 КК України) від незаконного збагачення є суб'єкт злочину – суб'єктом злочину, передбаченого ч.ч. 3, 4 ст. 354 КК України, є працівник підприємства, установи чи організації незалежно від форми власності, якому не притаманні функціональні обов'язки службової особи (виконання владних, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій).

Відмінності між легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК), і незаконним збагаченням полягають в ознаках об'єктивної та суб'єктивної сторін. У разі вчинення незаконного збагачення воно є предикатним діянням відносно легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Тому за відповідних умов учинення службовцем діяння, яке містить ознаки злочину, передбаченого ч.ч. 1 чи 2 ст. 368-2 КК, слід також кваліфікувати й за ст. 209 КК.

Критерії відмежування незаконного збагачення від декларування недостовірної інформації (ст. 366-1 КК) полягають у тому, що останній зло-

чин є предикатним по відношенню до незаконного збагачення. Крім того, підставою кримінальної відповідальності за незаконне збагачення може бути вчинення особою злочину, передбаченого ст. 366-1 КК України.

Відмежування незаконного збагачення від порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (ст. 172-5 КУпАП) здійснюється залежно: а) від розміру подарунка; б) від того, чи одержується подарунок у зв'язку із здійсненням особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, діяльності, пов'язаної із виконанням нею функцій держави або місцевого самоврядування, чи ні; в) від кола осіб, від яких одержується подарунок; г) від обставин, які виключають підставу відповідальності; г) від моменту закінчення правопорушень.

8. Покарання за незаконне збагачення у тій мірі, в якій передбачено в діючій редакції, не відповідає принципу системно-правової несуперечності пеналізації суспільно небезпечних діянь. Для приведення санкції ст. 368-2 КК у відповідність даному принципу, а також удосконалення мети призначення покарання за незаконне збагачення, обґрунтовується позиція щодо застосування альтернативного виду покарання у виді штрафу за ч. 1 ст. 368-2 КК, а також виключення з ч. 1 і ч. 2 ст. 368-2 КК такого додаткового покарання як конфіскація майна.

9. Для вдосконалення чинного законодавства України в частині посилення кримінально-правової протидії незаконному збагаченню пропонуємо змінити його таким чином:

1) криміналізувати діяння, вказані в ст. 368-2 КК, вчинені також і особою протягом року після звільнення або іншим чином припинення її діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування;

2) включити до диспозиції ст. 368-2 КК як форму прояву незаконного збагачення, окрім «набуття у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами», також й «набуття цих активів у володіння чи користування у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами»;

3) диференціювати кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, окрім службового становища суб'єкта злочину, також і передбачивши кваліфікуючу та особливо кваліфікуючу його ознаки залежно від розміру активів (активи у значному, великому та особливо великому розмірі);

4) доповнити санкцію ч. 1 ст. 368-2 КК альтернативним видом покарання у виді штрафу від однієї до трьох тисяч НМДГ;

5) виключити з ч.ч. 1 та 2 ст. 368-2 КК такого додаткового пока-

рання як конфіскація майна;

б) криміналізувати незаконне збагачення службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (запропонована ст. 368-5 КК), а також особи, яка надає публічні послуги (запропонована ст. 368-6 КК), незаконне збагачення протягом року після звільнення або іншим чином припинення цими особами такої діяльності;

7) розширити коло суб'єктів відповідальності за ст. 366-1 КК «Декларування недостовірної інформації»;

8) у ст. 45 ЗУ «Про запобігання корупції» розширити перелік осіб, які зобов'язані надавати декларацію, шляхом доповнення його посиланням на підпункт "б" пункту 2 частини першої статті 3 цього Закону;

9) при оцінці предмета злочину, передбаченого ст. 366-1 КК, використовувати таку розрахункову одиницю як неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а не розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, як у чинній редакції статті;

10) у ст. 366-1 КК знизити поріг розбіжностей вартості майна або іншого об'єкта декларування від достовірних до 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян;

11) внести відповідні корективи до примітки ст. 172-6 КУпАП, встановивши межі невідповідності відомостей, зазначених в декларації суб'єкта, від достовірних від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua>.
2. Алексеев А. Презумпции против коррупции. *Законность*. 2008. – № 4. – С. 2–8. URL: <http://gosbook.ru/document/38030/38064/preview>.
3. Андрушко П.П. Злочини у сфері службової діяльності : навч. посібник / П.П. Андрушко, А.А. Стрижевська. Київ : Юрисконсульт, 2006. 342 с.
4. Андрушко П.П. Васюк М.М. Питання призначення покарання на підставі угод (про примирення та визнання винуватості). *Форум права*. 2014. № 3. С. 12–15.
5. Андрушко П. Службова особа як спеціальний суб'єкт злочину. *Юридичний вісник України*. 2011. № 24 С. 23–26.
6. Антикоррупционная сеть для стран Восточной Европы и Центральной Азии / Стамбульский план действий по борьбе с коррупцией. Второй раунд мониторинга. Азербайджан. Доклад о проделанной работе. 22–24 февраля 2012 года. URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/25/9/49910915.pdf>
7. Антонов Д.А. Теоретические основы криминализации. *Черные дыры в Российском законодательстве*. 2002. № 2. URL: <http://www.kpress.ru/bh/2002/2/rantonov/rantonov.asp>.
8. Бабін Б.В., Кроленко В.О. Основи програмно-управлінської діяльності в Україні : курс лекцій. Донецьк, 2006. 45 с.
9. Багрій-Шахматов Л.В. Соціально-правові проблеми кримінальної відповідальності та форми її реалізації. Одеса : Юрид. літ-ра ; АО БАХВА, 2000. 412 с.
10. Бажанов М.І. Кримінальне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
11. Бажанов М.И. Уголовное право Украины: конспект лекций. Днепропетровск : Пороги, 1992. С. 49.
12. Базелюк В.В. Суб'єктивна сторона незаконного проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини (за ч. 1 ст. 298 КК Україна). URL: [file:///C:/Users/%D0%90%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Downloads/62719-128846-1-SM%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%90%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Downloads/62719-128846-1-SM%20(1).pdf).
13. Бакай М. Кримінально-правова характеристика зловживання впливом як виду злочину за міжнародними антикорупційними нормативно-правовими актами. *Право України*. 2011. № 8. С. 351–359.
14. Балобанова Д.О. Теорія криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2007. 200 с.
15. Бантышев А. Ф. Должностные преступления (вопросы квалификации) : учеб. пособие. Киев: Академия Службы безопасности Украины, 1996.

45 с.

16. Басова Т.Б. Уголовная ответственность за должностные преступления: правотворчество и правоприменение в условиях административной реформы Российской Федерации : монография. Владивосток : Дальнаука, 2005. 84 с.

17. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності. Вісник Асоціації кримінального права України. 2013. № 1(1). С. 185–207.

18. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. М., 1939. – С. 223. URL: http://www.koob.ru/beccaria_cesare/o_prestupleniah_i_nakazaniah.

19. Беляев Н.А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. Л., 1986. 176 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/587912/>.

20. Біла І. Нормотворча техніка: поняття і загальна характеристика. Вісник Академії правових наук України. 2002. № 1 (28).

21. Богатирьов І.Г. Деякі проблемні питання застосування альтернативних видів покарань в Україні (теоретичні аспекти). Підприємництво, господарство і право. 2003. № 6. С. 84–87.

22. Богуш Г.И. Конвенция ООН против коррупции 2003 г.: общая характеристика и проблемы имплементации / Сайт Саратовского Центра по исследованию проблем организованной преступности и коррупции. URL: [http://sartraccc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/bogush\(2-11-06\).htm](http://sartraccc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/bogush(2-11-06).htm)

23. Богуш Г.И. Коррупция и международное сотрудничество в борьбе с ней : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2004. 194 с.

24. Бобнева М.И. Социальные нормы и регуляция поведения. М. : Наука, 1978. С. 310.

25. Бондаренко Д.А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. 18 с.

26. Борисов В.І. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері службової діяльності за новим Кримінальним кодексом України. Відповідальність посадових осіб за корупційну діяльність : матер. Міжнар. наук.-практ. семінару (11–12 травня 2001 року). Харків: Східнорегіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. 312 с.

27. Борков В.Н. Незаконное обогащение: преступление без деяния? Известия вузов. «Правоведение». СПб. 2011. Вып. 6. С. 161–169.

28. Борков В.Н. Проблемы криминализации коррупционного обогащения в России. Уголовное право. 2007. № 2. С. 27–31. URL: <http://diplomadviser.info/2010/05/23/article-16/#sdfootnote7sym>.

29. Борков В.Н. Предпосылки формирования трех рубежей уголовно-правового предупреждения коррупции. Научный вестник Омской академии МВД России. 2009. № 4. С. 16–20.

30. Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве. М. : Госюриздат, 1963. 275 с.

31. Брич Л. Кримінально-правова кваліфікація корупційних діянь (з

урахуванням диференціації юридичної відповідальності за новим антикорупційним законодавством України). *Юридичний вісник України*. 2010. № 19 (775) URL: http://www.yurincom.com/ua/legal_bulletin_of_Ukraine/archive/?aid=5898&jid=376.

32. Бурдін В.М. Лінгвістичне тлумачення санкцій окремих статей Особливої частини Кримінального кодексу України. *Матер. II Міжнародної науково-практ. конф. "Право і лінгвістика"*: у 2-х ч., 23–26 вересня 2004 р. Сімферополь : ДОЛЯ, 2004. Ч. 1. С. 68–77.

33. Бурдін В.М. Санкції окремих статей Особливої частини КК України потребують змін. *Життя і право*. 2004. № 4. С. 44–51.

34. Бусол О.Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія. Київ : Ін Юре, 2014. 564 с.

35. Верховний Суд взявся за покарання хабарників. *Газета «Закон і Бізнес»*. 2012. № 50 (1089). С. 32–39. URL: http://zib.com.ua/ua/13302-verhovniy_sud_vzyavsya_za_pokarannya_habarnikiv.html

36. Взаємодія міжнародного и сравнительного уголовного права : учеб. пособ. / науч. ред. Н.Ф. Кузнецова ; отв. ред. В.С. Комиссаров. М. : Городец, 2009. С. 186–187.

37. Вирок апеляційного суду Харківської області від 27.05.2015 р. по справі № 640/18/598. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44421401>.

38. Вирок Артемівського районного суду м. Луганська від 22.08.2013 року по кримінальній справі № 434/2552/13-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33100202>.

39. Вирок Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 21.02.2014 року по справі № 442/994/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38243948>.

40. Вирок Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 26.03.2015 р. по справі № 334/579/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43295649>.

41. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 24.12.2014 р. по кримінальному провадженню № 640/18598/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42194871>.

42. Вирок Печерського районного суду м. Києва від 02 квітня 2014 р. у кримінальній справі № 1-кп-5/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37995824>.

43. Вирок Печерського районного суду м. Києва від 27 червня 2013 року у кримінальній справі № 1-556/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32105513>.

44. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 14.11.2012 р. по кримінальній справі № 1/1522/1342/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28122106>.

45. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 03.06.2013 р. по

кримінальній справі № 1522/14052/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32188543>.

46. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 13.06.2014 р. по кримінальній справі № 1522/4476/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39446702>.

47. Вирок Сакського міськрайонного суду АРК від 27.06.2012 року по кримінальній справі № 117/589/2012. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26776016>.

48. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 21.08.2012 р. по кримінальній справі № 1915/11311/2012. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27277376>.

49. Владимиров В.А. Должностные преступления : лекции / В.А. Владимиров, В.Ф. Кириченко. М. : Тип. Высшей школы МООП РСФСР, 1965. С. 14–16.

50. Гавриш С. Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступления. *Право и политика*. 2000. № 11. С. 4–15.

51. Гарбазей Д.О. Незаконне збагачення: міжнародно-правовий аспект. *Альманах міжнародного права*. Одеса, 2014. Вип. 4. С. 84–94.

52. Гарбазей Д.О. Незаконне збагачення як склад злочину в міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2014/34.pdf.

53. Гербутов В.С. Понятие и формы обогащения в кондиционных обязательствах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. М., 2014. 184 с.

54. Гилевская М.А. Передовые национальные антикоррупционные стратегии: уроки для России. 2003. URL: <http://kiev-security.org.ua/box/4/124.shtml>.

55. Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений) / В.К. Глистин. Л. : Изд-во ЛГУ, 1979. 127 с. URL: http://adhdportal.com/book_1675_chapter_1_ANNOTAIJA.html.

56. Голина В.В., Ємельянов В.П., Петрюк П.Т. Проблеми призначення покарання за злочини, вчинені неповнолітніми з психічними аномаліями *Держава та регіони*. 2005. № 1. С. 84–90.

57. Господарський кодекс України : станом на 13.04.2017 р. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

58. Гошовська О. Службова особа як суб'єкт злочину зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ). URL: <http://naub.oa.edu.ua/2012/sluzhbova-osoba-yak-subjekt-zlochynu-zlovzhyvannya-vladoyu-abo-sluzhbovym-stanovyschem-st-364-kku/>.

59. Гримм Д.Д. Очерки по учению об обогащении, выпуск 1-3, СПб., Дерпт, 1891. Вып. 1–3. 79 с. URL: <http://barbiboooks.ru/priklyucheniya/up-2639>.

60. Грищук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2006. 568 с.

61. Грузия. Отчёт о мониторинге. – Сеть по борьбе с коррупцией для Восточной Европы и Центральной Азии. Стамбульский план действий по борьбе с коррупцией. Второй раунд мониторинга. URL: www.oecd.org/countries/georgia/45164879.pdf.

62. Гузоватий О.І. Відмежування незаконного збагачення від порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви)/ *Актуальні питання протидії корупції в сучасних умовах : матеріали науково-практичного семінару (м. Дніпропетровськ, 29 листопада 2013 р.)*. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2014. С. 36-40.

63. Гузоватий О.І. Підстави криміналізації незаконного збагачення за кримінальним законодавством України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 3. С. 238.

64. Гуторова Н.О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук :. 12.00.08. Харків, 2002. 38 с.

65. Дагель П.С. Злобин Г.А., Келина С.Г. и др. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация / ; отв. ред.: Кудрявцев В.Н., Яковлев А.М. М. : Наука, 1982. 303 с.

66. Дагель П.С. Условия установления уголовной наказуемости. *Правоведение*. 1975. № 4. С. 68–74.

67. *Даньшин И.Н.* За преступление – наказание. Харьков : Вища школа, 1975. 106 с.

68. Демидова Л.М. Криміналізація заподіяння майнової шкоди: поняття, підстави та їх види. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. праць. Харків, 2009. Вип. 18. С. 53–65.

69. Демидова Л.М. Питання кримінально-правової охорони власності. URL: http://www.pap.in.ua/3_2015/55.pdf.

70. Денєга О.П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 20 с.

71. Денєга О.П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 194 с.

72. Денєга О.П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення за об'єктом. *Форум права*. 2015. № 3. С. 45–50.

73. Денисова Т.А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 38 с.

74. Державна програма щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2015р. № 265. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-п>

75. Дерябин Ю.С. Северная Европа. Регион нового развития / под ред. Ю.С. Дерябина, Н.М. Антюшиной. – Серия: Старый Свет – новые времена. – 2008. URL: <http://www.vesmirbooks.ru/fragments/912/>.

76. Дідик С.Є. Становлення та розвиток законодавства щодо протидії

хабарництву суддів в Україні. // Часопис Київського університету права. – 2012. № 2. С. 285.

77. Дія за значенням збагатити і стан за знач. збагатитися // Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/zbaghachennja>.

78. Дудоров О.О., Зеленов Г.М. Правова еквілібристика, або про відмежування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, від адміністративних корупційних правопорушень. *Вісник Запорізького національного університету*. 2006. № 3. URL: <http://www.stattionline.org.ua/pravo/76/12154-pravova-ekvilibrystyka-abo-pro-vidmezhuвання-zlochiv-u-sferi-sluzhbovo%D1%97-diyalnosti-ta-profesijno%D1%97-diyalnosti-pov-yazano%D1%97-z-nadannyam-publichnix-poslug-vid-administrativnix-korupciynix-pravoporushen.html>.

79. Дудоров О., Тертиченко Т. Незаконне збагачення: сумнівна новела антикорупційного законодавства України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 3. С. 28–34.

80. Ємельянов В.П. Визначення об'єкта злочину у кримінально-правовій науці: дискусійні питання. *Вісник Запорізького юрид. ін-ту Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ*. 2009. № 2. С. 125–135.

81. Ємельянов В.П. Концептуальные аспекты исследования объекта преступления. *Право и политика*. 2003. № 2. С. 67–77.

82. Загальна характеристика злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг // Мультимедійний навчальний посібник "Кримінальне право. Особлива частина". С. 12. URL: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Files/Lekc/T18/T18_P1.html.

83. Задорожний А.А. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Право і безпека*. 2012. № 2 (44). С. 105–111.

84. Законодательная база для конфискации активов, полученных в результате незаконного обогащения / Книги и учебники // Finbook.News. URL: <http://finbook.news/offshornyie-zonyi-book/zakonodatelnaya-baza-dlya-konfiskatsii-aktivov-16938.html>.

85. Запобігання та протидія корупції (для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування I–VII категорії посад) : посібник / Братель С.Г., Василевич В.В., Золотарьова Н.І. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 376 с.

86. Звіт за I півріччя 2017 року: Звіт про діяльність Національного бюро. Офіційний веб-сайт Національного антикорупційного бюро України. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_sayt_.pdf.

87. Зейкан І. Поняття посадової особи в кримінальному законодавстві: порівняльний аналіз. *Право України*. 2002. № 3. С. 118–121.

88. Злобин Г.А., Келина С.Г. Некоторые теоретические вопросы кри-

минализации общественно опасных деяний. М. : Изд-во ИГиП АН СССР, 1978. С. 102–119.

89. Игнатов А.Н. Криминализация и декриминализация в уголовном праве России. URL: [http://sartraccs.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/ignatov\(29-07-08\).htm](http://sartraccs.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/ignatov(29-07-08).htm).

90. Кашкаров О.О. Кримінально-правова характеристика одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2012. 17 с.

91. Киричко В.М., Перепелиця О.І. Злочини у сфері господарської діяльності за Кримінальним кодексом України та в судовій практиці: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Я. Тація. Харків : Право, 2010. 784 с.

92. Киричко В.М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків : Право, 2013. 424 с.

93. Кісіль Н.М. Вдосконалення відповідальності за незаконне одержання неправомірної вигоди (незаконне збагачення) суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення як напряму реалізації антикорупційної політики держави. *Політика у сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення : матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції. – 25–26 лютого 2011 року*. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2011. С. 132–134.

94. Клименко В.А., Мельник Н.И., Хавронюк Н.И. Уголовная ответственность за должностные преступления. Киев : Блициформ, 1996. 198 с.

95. Коваленко В.П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 18 с.

96. Кодекс України про адміністративні правопорушення : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

97. Козіна В. Корупційні злочини у світлі нового законодавства. *Держслужбовець*. Травень 2015. Вип. 5. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ds/2015/may/issue-5/article-7878.html>.

98. Коментар до ст. 198 КК України «Придбання або збут майна, за відомо здобутого злочинним шляхом» // Юридичні послуги Online. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/195.php>.

99. Конвенция Африканского союза о предупреждении и противодействии коррупции. URL: <http://archiv.council.gov.ru/files/journalsf/item/20110603131554.000000.pdf> (8).

100. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин // Нормативні акти України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_096.

101. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. ООН. Нью-Йорк, 2004. URL: http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50028_R.pdf.

102. Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
103. Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 12 грудня 2000 р. // Інтернет-портал Ліга: Закон. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_789
104. Конституція України (в редакції закону від 02 червня 2016 р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
105. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. 3-є вид. Київ : Атіка, 2007. 592 с.
106. Коржанский Н.И. Квалификация следователем должностных преступлений : учеб. пособие. Волгоград : Министерство внутр. дел СССР. Высш. следст. шк., 1986. С. 24–25.
107. Коржанський М.Й. Об'єкт і предмет злочину : монографія. Дніпропетровськ : Юрид. акад. Мін. внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.
108. Коржанський М.Й. Презумпція невинуватості і презумпція вини : монографія. К. : Атіка, 2004. 216 с.
109. Користін О.Є., Тихонова О.В. Щодо питання вживання термінів «службова особа» й «посадова особа». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 2. С. 132–134.
110. Коробеев А.И. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики ; пер. с кит. Вичикова Д.В. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. 303 с.
111. Кочеров М.В. Відповідальність за незаконне збагачення (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2013. 20 с.
112. Кочеров М.В. Відповідальність за незаконне збагачення (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 262 с.
113. Кримінальна відповідальність за посадові злочини: Коментар до Закону України «Про боротьбу з корупцією» / М.І. Мельник, Г.О. Омельченко, М.І. Хавронюк. Київ : Бліц-Інформ, 1996. 512 с.
114. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173): Конвенція від 27.01.1999 р. № ETS 173. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_101.
115. Кримінальне право України (Загальна частина) / за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
116. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посібник / Гришук В.К. Хмельницький, 2005. 570 с.
117. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студ. вищих навч. закладів. Київ : Атіка, 2004. 488 с.
118. Кримінальне право України (Загальна частина) : підручник / Бандурка О.М. (ред.), Бабенко А.М., Вапсва Ю.А., Гришук В.К. та ін. ; за заг. ред. О.М. Бандурки. Харків : Вид-во ХНУВС, 2010. 407 с.

119. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін. ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Вид. 3-є, перероб. та доп. Київ : Юридична думка, 2004. 352 с. URL: <http://lawdiss.org.ua/books/a1425.doc.html>.
120. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін [та ін.] ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 456 с.
121. Кримінальне право. Особлива частина : підручник / за ред. В.І. Шакуна. Київ: НАВСУ, Правові джерела, 1999. С. 399.
122. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 2. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.
123. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 608 с.
124. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін. ; за ред. М.І. Мельника. – 2-ге вид. Київ: Атіка, 2008. С. 548.
125. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 608 с.
126. Кримінальний кодекс України : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
127. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар. Вид. 8-е, перероб. та доп. / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Харків : Одиссей, 2012. – 904 с.
128. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-е вид., доп. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін., 2013. 1040 с.
129. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Ін Юре, 2004. – 1196 с.
130. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 13 липня 2017 р. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
131. Кругликов Л.Л. Об иных мерах уголовно-правового характера в санкции нормы. *Уголовно-правовая политика и проблемы противодействия современной преступности* : сб. науч. трудов. Саратов : Сателлит, 2006. С. 147–152.
132. Круглов О.М. Юридичне співвідношення термінів "посадова особа" і "службова особа" в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 201–206.
133. Крупко Д.І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове досліджен-

ня) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.

134. Крупко Д.І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2005. 271 с.

135. Кубальський В.Н. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в контексті принципу презумпції невинуватості. *Вісник Нац. академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 30–34.

136. Кузнецова Н. Мнение ученых о реформе УК (или qui prodest?) / Н. Кузнецова // *Уголовное право*. – 2004. – № 1. – С. 26–27.

137. Кучерук Д.С. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам о взяточничестве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Н. Новгород, 2011. 21 с. URL: <http://www.iuaj.net/node/816>.

138. Лист Державної судової адміністрації України Дніпропетровському державному університету внутрішніх справ щодо надання статистичної інформації № 961 від 31.03.2015 року.

139. Локтіонова В.В. Ознаки об'єктивної сторони злочину та місце серед них злочинних наслідків. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 249–254.

140. Лысов М.Д. Ответственность должностных лиц по советскому уголовному праву. Казань : Изд-во. Казанского ун-та, 1972. 176 с.

141. Лунеев В.В. Субъективное вменение. М. : Спарк, 2000. 70 с.

142. Максимович Р.Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2007. 18 с.

143. Марін О.К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм : монографія. Київ : Атіка, 2003. 224 с.

144. Марьина Е.В. Коррупционные преступления: отраслевое и межотраслевое согласование норм : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Самара, 2010. – 24 с. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=19548>

145. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. Київ : А.С.К., 2001. – 352 с.

146. Минюст объяснил, почему России не нужно ратифицировать 20-ю статью Конвенции ООН против коррупции. *Ведомости*. 23.12.2014. URL: <http://www.vedomosti.ru/politics/news/2014/12/23/minyust-rossiya-vvodit-v-zakonodatelstvo-dopolnitelnoe>.

147. Мисливий В.А. Пропозиція як кримінально-правова категорія у злочинах з ознаками корупції. *Актуальні питання протидії корупції в сучасних умовах : матеріали науково-практичного семінару (м. Дніпропетровськ, 29 листопада 2013 р.)*. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 121–123.

148. Мисливий В.А. Протидія корупції: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти. *Актуальные вопросы выявления, досудебного расследования и предотвращения коррупционных правонарушений : материалы*

Международ. науч.-практ. конф. (г. Днепропетровск, 24 апр. 2015). Днепропетровск : ДГУВД, 2015. С. 18–21.

149. Михайленко Д.Г. Місце норми про незаконне збагачення у механізмі кримінально-правової протидії корупційним злочинам. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 807–812.

150. Михайленко Д.Г. Розвиток норми про незаконне збагачення в умовах зміни державної антикорупційної політики. *Новітні тенденції законотворчості у сфері кримінального права : матеріали Інтернет-конференції (м. Одеса, 20 квітня 2015 р.)*. URL: http://www.onua.edu.ua/downloads/crime_pravo/inter-conf_ugolpravo_20150420.doc.

151. Михайленко Д.Г. Развитие нормы о незаконном обогащении в условиях изменения государственной антикоррупционной политики / Новітні тенденції законотворчості у сфері кримінального права. – 20.04.2015 р. URL: <http://legaladvice.od.ua/obogashcheni>.

152. Михайленко Д.Г. Співвідношення норми про незаконне збагачення та положень кримінально-правової доктрини України. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : збірник матеріалів Міжнародної науково-практ. конф. (22 травня 2015 року, м. Харків)*. Харків : ХНУВС, 2015. С. 51–53.

153. Михайленко Д.Г. Функції норми про незаконне збагачення в Україні. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практ. конф. (3 квітня 2015 року, м. Харків)*. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/693/46.%20Mychailenko%20D.%20Funktsii%20norm.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

154. Михайлов В. Стаття 20 Конвенции ООН против коррупции об ответственности незаконное обогащение и возможные направления отражения ее идеи в правовой системе Российской Федерации. *Уголовное право*. 2012. № 2. С. 113–119.

155. Максutow Т., Алиев Н. «Незаконное обогащение» в Азербайджане не запрещено? *Эхо*. Онлайн-версия общественно-политического обозрения Азербайджана [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://arx.echo.az/index.php?aid=17492>.

156. Матюшов А.М., Шеслер А.В. Принципы криминализации общественно опасных деяний в России и Финляндии (сравнительно-правовой аспект). URL: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/2032-2012-04-18-06-31-23>.

157. Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія. Київ : Юрид. думка, 2004. С. 13

158. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : монографія. Київ : Атіка, 2001. 304 с.

159. Мельник М.І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 506 с.
160. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Київ: Юридична думка, 2012. 1326 с.
161. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Нові антикорупційні закони: пил в очі чи граната в руках мавпи? *Дзеркало тижня*. 2009. № 50. URL: http://gazeta.dt.ua/LAW/novi_antikoruptionsiyni_zakoni_pil_v_ochi_chi_granata_v_r_ukah_mavpi.html.
162. Методичні рекомендації з питань кваліфікації корупційних злочинів, передбачених ст. ст. 364-1, 365-1, 365-2, 368-2, 368-3, 368-4, 369-2 КК України. Київ: Національна академія прокуратури України, 2012. 22 с.
163. Міжамериканська конвенція проти корупції, прийнята на третій пленарній сесії держав членів Організації Американських Держав № В-58. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_089.
164. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 (МСБО 7). Звіт про рух грошових коштів від 1 січня 2012 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_019.
165. Мірошниченко С.С. Титаренко О.О. Підстави та принципи криміналізації суспільно небезпечних діянь. *Вісник прокуратури*. 2008. № 3. С. 51–57.
166. Митрофанов І.І. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посібник. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2009. 646 с.
167. Мозоль В.В. Адміністративно-правовий статус посадової особи податкової міліції (організаційно-правові аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Ірпінь, 2005. 21 с.
168. Мошняга Л.М. Об'єкт злочинів проти конституційних основ національної безпеки України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 79–87.
169. Мошняга Л.В. Принципи криміналізації діянь проти конституційних основ національної безпеки України. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2012_1/PB-1/PB-1_7.pdf.
170. Навроцький В.О. Чи є експерт службовою особою? *Життя і право*. Пробний номер. С. 19–21.
171. Наджафов О. Деякі питання розмежування корупційних правопорушень. *Вісник прокуратури*. 2012. № 1. С. 24–33.
172. Назимко Є.С. Загальний огляд політико-правових процесів устанавлення міри покарання в кримінально-правових санкціях. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 67–72.
173. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О.М. Джужи, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
174. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-е вид., перероб. та доп. Київ : Юри-

дична думка, 2012. 1316 с.

175. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 7-е вид., перероб. та доп. Київ : Юридична думка, 2010. 1288 с.

176. Національна антикорупційна стратегія на 2011–2015 роки, схвалена Указом Президента України від 21.10.2011 р. № 1001/2011. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011>

177. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>

178. Національний стандарт № 2 «Оцінка нерухомого майна», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1442. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

179. Національний стандарт № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2006 р. № 1655. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

180. Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. № 1185. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

181. Незаконне збагачення військового прокурора сил АТО: Головна сторінка. Офіційний веб-сайт Національного антикорупційного бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/nezakonno-zbagachennya-viyskovogo-prokurora-syl-ato>.

182. Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву. М. : Госюриздат, 1960. 229 с.

183. Нова глава у Кримінальному процесуальному кодексі стосується спецконфіскації грошей Януковича та інших. URL: <http://intermarium.com.ua/nova-glava-u-kryminalno-protsesualn/>.

184. Новоселов Г.П. Учение об объекте преступлени. М. : Норма, 2001. 198 с.

185. Овчинский В. Без конфискации нет борьбы с коррупцией!!! Официальный Интернет-портал Саратовского Центра по исследованию проблем организованной преступности и коррупции. URL: http://sartraccs.ru/i.php?oper=read_file&filename=Press/ovchinskyvscorr.htm.

186. О мировой практике применения ст. 20 Конвенции ООН по борьбе с коррупцией : Письмо Министерства иностранных дел РФ депутату Государственной Думы РФ Куликову А.Д. URL: www.beyvora.ru/article/25/o-mirovoju-praktike-primeneniya-st-20-konventsii-oon-po-borbe-s-korrupsieju.

187. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / отв. ред. В.Н. Кудрявцев, А.М. Яковлев. М. : Наука, 1982. — 304 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/1175659/>.

188. Отчётный доклад: обзор реализации антикоррупционных обязательств стран-членов «Группы восьми». URL: <http://www.mid.ru/bdcomp/ns->

- g8.nsf/4681a749b12257b3432569ea003614e4/bd02e48bfa51cb69c32573460048b375/\$FILE/09_Доклад%20по%20антикоррупционним%20обязательствам.doc.
189. Павленко С.О. Основні етапи боротьби з хабарництвом: історичний аспект. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 376.
190. Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права. М. : Наука, 1970. Т. 2. 158 с.
191. Податковий кодекс України : станом на 23 березня 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
192. Пономаренко Ю.А. Покарання як захід кримінальної відповідальності. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vonu_prav/2011_9/33.pdf.
193. Політова А.С. Імплементация в законодавство України кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. *Актуальні питання профілактики корупційних проявів у державному секторі безпеки України в сучасних умовах : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 черв. 2016 р.)*. Дніпро : ДДУВС, 2016. С. 70–73.
194. Політова А.С. Неправомірна вигода у злочинах у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: спірні питання визначення. *Перші Миколаївські юридичні дискусії : матеріали Міжнародн. наук.-практ. конф. (18.05.2016 р.)* : зб. наук. ст. / уклад. Є. В. Валькова, І. М. Дмитрук, С. В. Лосич, С. А. Матвієнко; за ред. В. М. Бесчастного, О. А. Кириченка, В. М. Поперечного. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2016. С. 599–604.
195. Положення про валютний контроль, затверджене постановою Правління Національного банку України від 08.02.2000 р. № 49. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
196. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затверджені наказом Міністерства фінансів України від 18.10.1999 року № 242. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
197. Погорілко В.Ф. Конституційне право України. Академічний курс : у 2-х т. Київ : Юридична думка, 2006. 544 с.
198. Постанова Верховного Суду України від 07.11.2013 року по справі № 5-29кц13. URL: <http://www.scourt.gov.ua>.
199. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України : проект Закону України» від 27.12.2014 р. № 1660. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53224.
200. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Цивільного кодексів України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її застосуванні», реєстр. № 2541а від 28.08.2015. URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56313.

201. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Національне бюро антикорупційних розслідувань» від 24 квітня 2014 року № 4780. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

202. Про антикорупційні обмеження участі громадськості в заходах щодо запобігання корупції. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/zpk/pantukor_obm.htm.

203. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 07.04.2011 р. № 3207-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

204. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції : Закон України від 12.02.2015 р. № 198-VIII. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

205. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України : проект Закону України від 27.12.2014 р. № 1660. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53224.

206. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18.04.2013 р. № 221-VII. URL: <http://rada.gov.ua>.

207. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її застосуванні : Закон України від 10.11.2015 р. № 770-VIII. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

208. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації : Закон України від 18.02.2016 р. № 1019-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/paran541#n541>.

209. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей звернення в дохід держави грошових коштів, валютних цінностей, державних облігацій України, казначейських зобов'язань України, дорогоцінних металів та/або каміння, інших цінностей та доходів від них до ухвалення вироку суду : Закон України від 10.11.2015 р. № 1032-VII URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

210. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 18.04.2013 р. № 222-VII URL: <http://rada.gov.ua>.

211. Про Державний бюджет України на 2016 рік : Закон України від 25 грудня 2015 року № 928-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19/page2>.

212. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII (в редакції від 21 грудня 2016 р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19/page>

213. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 № 1700-VII (в редакції від 23 березня 2017 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

214. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: Статистична інформація Генеральної прокуратури України. Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

215. Прокументов Л.М. Общественная опасность как основание криминализации (декриминализации) деяния / Л.М. Прокументов // Вестник Воронежского института МВД России. 2009. № 4. С. 18–24 URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/obschestvennaya-opasnost-kak-osnovanie-kriminalizatsii-dekriminalizatsii-deyaniya>.

216. Про заставу : Закон України від 02.10.1992 року № 2654-XII (в редакції від 02 червня 2016 р.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

217. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

218. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10.11.2015 р. № 772-VII. (в редакції від 21 грудня 2016 року) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/772-19>.

219. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2015 р. № 1698-VII (в редакції від 21 грудня 2016 року). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

220. Про Національне бюро антикорупційних розслідувань : Закон України від 26 березня 2014 року № 4573 URL: <http://www.rada.gov.ua>.

221. Про Національне бюро антикорупційних розслідувань : проект Закону України від 24 квітня 2014 року № 4780 (в редакції від 02 червня 2016 р.). URL: <http://www.rada.gov.ua>.

222. Про Національну службу боротьби з корупцією : Закон України від 06 жовтня 2014 року № 5125-1 URL: <http://www.rada.gov.ua>.

223. Про Національну службу боротьби з корупцією : проект Закону України від 07.04.2014 р. № 4573-1 URL: <http://rada.gov.ua>.

224. Про Національну службу боротьби з корупцією : проект Закону України від 06.10.2014 р. № 5125-1 URL: <http://www.rada.gov.ua>.

225. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III (в редакції від 02 червня 2016 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>.

226. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2346-III (в редакції від 02 червня 2016 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.

227. Про проведення 18 травня 2016 року парламентських слухань на тему: «Стан реалізації засад антикорупційної політики в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 13.04.2016 р. № 1092-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1092-19>.

228. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Закон України від 18 жовтня 2006 року № 50. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/251-16>.

229. Про систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції: проект Закону України від 16.09.2014 р. № 5085. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG3X900A.html.

230. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-III (в редакції від 09.02.2017 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>.

231. Про судову практику у справах про хабарництво : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>.

232. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю : Закон України від 19.06.2003 р. № 978-IV (в редакції від 04 липня 2013 р.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

233. Проект гражданского уложения Российской империи 1905 года. СПб., 1905. – 255 с. URL: <http://constitutions.ru/?p=4930>.

234. Протидія хабарництву у бюджетній сфері підрозділами Державної служби з економічною злочинністю : наук.-практ. посіб. / В.В. Коряк, В.І. Василенчук, В.Р. Сливенко, Г.В. Сальков ; заг. ред. О.М. Джужи. Київ, 2011. С. 9.

235. Пчелина С.Л., Минаева М.Н. Международные стандарты финансовой отчетности. URL: <http://mybrary.ru/users/personal/read/mejdunarodnyie-standartyi-finansovoy-otchetnosti/>.

236. Размер условной единицы увеличился с 20 до 50,5 леев (23 июня 2016 года). URL: <http://www.moldova.org/ru/442827-2/>.

237. Рарог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. С. 112.

238. Регулирование института конфискации денежных средств и имущества, полученных преступным путем в законодательстве Великобритании, США, ФРГ, Австрии, Швейцарии, Нидерландов и Японии : информационная справка. URL: <http://komitet7.km.duma.gov.ru/site.xp/050057056124051050049.html>.

239. Рішення Європейського суду з прав людини Ради Європи «Летельєр проти Франції» від 26.06.1991 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_159.

240. Руководство для законодательных органов по осуществлению Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции. Второе исправленное и дополненное издание / Управление ООН по наркотикам и преступности. Нью-Йорк, 2012. С. 284. URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/LegislativeGuide/UNCAC_Legislative_Guide_R.pdf. - с. 100.

241. Савченко А.В., Кришевич О.В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг. Науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / за заг. ред. В.І. Шакуна. Київ: Алерта, 2012. 160 с.

242. Светлов О.Я. Борьба зі службовими зловживаннями. Київ : Знання, 1976. 68 с.

243. Светлов А.Я. Борьба с должностными преступлениями / отв. ред. Лановенко И.П. Киев : Наук.думка, 1970. С. 97.

244. Семикін М.В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження : монографія / за заг. ред. В.П. Ємельянова. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 145 с.

245. Серов Д. Противодействие взяточничеству в России: опыт Петра I (законодательные, правоприменительные и организационные аспекты). Уголовное право. 2004. № 4. С. 118–120.

246. Сімейний кодекс України : станом на 17 травня 2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

247. Скаков А.Б. Предупреждение коррупции как угрозы национальной безопасности Казахстана. URL: <http://www.economy.kz/about/Skakov.doc>

248. Словник української мови. Академічний тлумачний словник .(1970–1980). URL: <http://sum.in.ua>.

249. Слущка Т.І. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у сфері службової діяльності : навч. посіб. Київ : КНТ, 2007. 164 с.

250. Слущка Т.І. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2010. 232 с..

251. Стан та структура злочинності в Україні: Статистика МВС. Офіційний веб-сайт МВС України. URL: <http://www.mvs.gov.ua/>.

252. Степанюк А.Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження) : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 33 с.

253. Стороженко И.В. К вопросу о создании и применении института незаконного обогащения в России в контексте противодействия коррупции. *Государство и право. Юридические науки*. 2012. № 3. С. 426. URL: <http://cyberleninka.ru/article>.

254. Струля М.И. Вопросы применения расширенной конфискации при незаконном обогащении по уголовному законодательству Республики Молдова. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2(5).

С. 300–304.

255. Суб'єктивна сторона злочину. 9.1. Поняття суб'єктивної сторони злочину // Матеріали сайту UkrKniga.org.ua. URL: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/696/32/>.

256. Судова практика призначення покарань за хабарництво (ст. 368 Кримінального кодексу України) / ВСУ. Офіційний веб-сайт URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/794496FD411578BFC2257B7C004AACF0](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/794496FD411578BFC2257B7C004AACF0).

257. Тацій В.Я. Об'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 126–143. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6115/1/Tacyu_126-143.pdf.

258. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навч. посібник. Харків : Укр. ЮА, 1994. 76 с.

259. Тацій В.Я. Объект и предмет преступления по советскому уголовному праву. Харьков : Издат. при Харьковском гос. университете, 1988. 160 с.

260. Тацій В.Я. Ответственность за хозяйственные преступления. Объект и система / В.Я. Тацій. Харьков : Изд-во Юрид. ин-та, 1984. 231 с.

261. Тлумачний словник URL: <http://vseslova.com.ua>.

262. Толковый словарь русского языка : в 4-х т. / под ред. Д.Н. Ушакова. Т. 1. М., 1935; Т. 2. М., 1938; Т. 3. М., 1939; Т. 4, М., 1940. (Переиздавался в 1947–1948 гг.). Репринтное издание: М., 1995; М., 2000 URL: <http://ushakovdictionary.ru/>.

263. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. М. : Госюриздат, 1957. 364 с.

264. Третьяков Д.А. Деякі питання щодо доцільності криміналізації пропозиції неправомірної вигоди. *Форум права*. 2013. № 4. С. 419–422.

265. Трофименко Р.В. Шляхи удосконалення правового механізму протидії незаконному збагаченню. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. К., 2013. Вип. 2 (30). С. 183–195.

266. Трубников В.М. Понятие наказания. *Право і безпека*. 2002. № 2. С. 121–127.

267. Туркот М.С. Кримінальна відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2007. 20 с.

268. Тютюгін В.І. Новели кримінального законодавства щодо посилення відповідальності за корупційні злочини: вирішення проблеми чи проблеми для вирішення? // *Юридичний вісник України*. 2010. № 6 URL: http://yurincom.com/ua/legal_practice/analitichna_yurysprudentsiia/novely_kryminalnogo_zakonodavstva_shchodo_posylennia_vidpovidalnosti_za_koruptsiini_zlochynu_vyrishennia_problemy_chy_problemy_dlia_vyrishennia_-_publication/.

269. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части : учебник / под ред. Е.Л. Стрельцова. Харьков : Одиссей, 2002. 672 с.

270. Уголовное право Украины: Общая часть : учебник / отв. ред. Кондратьева Я.А. ; под ред. Клименко В.А., Мельника Н.И. Киен: Атика, 2002. 448 с.

271. Узагальнення судової практики розгляду справ про адміністративні корупційні правопорушення та деякі злочини, передбачені розділом XVII Кримінального кодексу України // Газета «Закон і Бізнес». URL: http://zib.com.ua/ua/print/57263-uzagalnennya_sudovoi_praktiki_rozglyadu_sprav_pro_administra.html.

272. Уголовный кодекс Бельгии. URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242695&subID=100102127,100102129#text>

273. Уголовный кодекс Дании. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241524&subID=100096345,100096366#text>

274. Уголовный кодекс Испании 1995 г. URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1247923>

275. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-З. (состоянием на 30.07.2012). URL: <http://www.tamby.info/kodeks/yk.htm>

276. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18.04.2002 (с изменениями на 29.07.2016). URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/>.

277. Фесенко Є. В. Цінності як об'єкт злочину / Є. В. Фесенко // Право України. 1999. № 6. С. 75-78.

278. Фефелов П.А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний // Советское государство и право. 1970. № 13. С. 101–103.

279. Фефелов П.А. Общественная опасность преступного деяния и основания уголовной ответственности. Основные методологические проблемы / П.А. Фефелов. М., 1972. 151 с.

280. Філей Ю.В. Роль покарання у запобіганні злочинам проти моральності. *Журнал східноєвропейського права (Електронне науково-практичне видання)*. 2015. № 20. С. 122–126. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/10/filei_20.pdf.

281. Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ : Істина, 2004. 504 с.

282. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Київ : Атика, 2011. 424 с.

283. Хашев В.Г. Дослідження родового об'єкта злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС*, 2009. – № 2. – С. 155–163.

284. Хашев В.Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія, кримінально-виконавче право» / В.Г. Хашев. Дніпропетровськ, 2007. 20 с.

285. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар :

в 2-х т. / за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 1120 с.

286. Цивільний кодекс України : станом на 05 квітня 2017 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

287. Цивільний кодекс Української РСР 1922 р. URL: http://yurist-online.org/laws/codes/ex/civilnyi_kodeks_usrr_1922.pdf

288. Цимбалюк В.І., Цимбалюк В.І. Правова природа спеціальної конфіскації // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". 2014. №2(10). 11 с. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tviprsk.pdf>.

289. Цитряк В.Я. Хабарництво: історико-правові аспекти соціального явища та протидії йому в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 48. С. 243.

290. Чернецька С.А. Значення аналізу активів підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2013. № 260. С. 154–156. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92982/39-Chernetskaya.pdf?sequence=1>.

291. Чилингаров К.В. Основания и принципы криминализации преступлений против общественной нравственности. *Общество и право*. 2011. № 4. С. 200–202.

292. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 года). М. : Спарк, 1995. С. 403.

293. Юридична енциклопедія : в 6-и т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ, 2001. Т. 3. С. 392-393.

294. Юрченко О.М., Бантишев О.Ф., Кузьмін С.А. Загальні засади кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : наук.-практ. посіб. / Рада нац. безпеки і оборони України, Міжвідом. н.-д. центр з пробл. боротьби з орг. злочинністю. Київ : Паливода А. В., 2012. 59 с.

295. Яйчук А.М. Криміналізація корупції: на шляху до європейських стандартів // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 11. 20 с.

296. Яковлев Д.Л. Правові проблеми незаконного збагачення. *Європейське і національне кримінальне право: шляхи та перспективи розвитку. Треті юридичні читання : матеріали Міжнарод. наук. конф. студентів та аспірантів* / за заг. ред. Є.Л. Стрельцова. Одеса, 2007. С. 218–220.

297. Яценко Н. Інтерв'ю з Президентом Центру економічного розвитку. *Дзеркало тижня*. 2005. № 21 (549). 4 черв.

298. Яценко А.М. Спеціальна конфіскація: деякі аспекти застосування. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 291–294.

299. ADB/OECD Anti-Corruption Initiative for Asia and the Pacific Anti-Corruption Policies in Asia and the Pacific Progress in Legal and Institutional Reform in 25 countries – Organisation for Economic Co-operation and Development Asian Development Bank, OECD (АБР / ОЕСР Антикоруційна

ініціатива для країн Азії і Тихого океану антикорупційної політики в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в ході правової та інституційної реформи у 25 країнах. – Автори: Азійський банк розвитку, ОЕСР). URL: http://books.google.ru/books?id=Ffe5PrHCjA0C&pg=PA39&lpg=PA39&dq=illicit+enrichment+in+Japan&source=bl&ots=9b0gl9WWqH&sig=SanWQzJZ6arBSol5wRHv8zDSd_k&hl=ru&sa=X&ei=9r9pUPyoHszotQbLzYCQCg&ved=0CEEQ6AEwBA#v=onepage&q=illicit%20enrichment%20in%20Japan&f=false.

300. Amendment VII to the Criminal Law of the People's Republic of China (Order of the President of the People's Republic of China No. 10): 2009-03-29. URL: http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=85805&p_country=CHN&p_classification=01.04.

301. Anti-Corruption Commission Act, 2004. (Закон про антикорупційну комісію від 2004 року). URL: http://www.iaaca.org/AntiCorruptionLaws/ByCountriesandRegions/Z/Zimbabwe/201202/t20120217_806869.shtml.

302. Case of John Murray v. The United Kingdom (Application № 18731/91), judgment, 8 February 1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int>

303. Case of van Vondel v. the Netherlands (Application № 38258/03), judgment, 23 march 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int>

304. Código Penal Português, alterada pela Lei 83/2015 de 05 de agosto de 2015. (Кримінальний кодекс Португальської Республіки з поправками згідно із Законом № 83/2015 від 05.08.2015 р.). URL: file:///C:/Users/Leha/Downloads/Portugal_CC_am2015_po.pdf

305. Codice Penale Repubblica Italiana (Кримінальний кодекс Республіки Італія). URL: <http://libri.freenfo.net/D/D000040.html>

306. Codul Penal al Romaniei (Legea nr. 286/2009), Publicat in Monitorul Oficial, Partea I nr. 510 din 24/07/2009, care a intrat in vigoare la data de 1 februarie 2014, actualizat la data de 5 august 2015 (Кримінальний кодекс Румунії)/ URL: <http://e-juridic.manager.ro/articole/codul-penal-actualizat-2014-14489.html>

307. Combating economic crimes : balancing competing rights and interests in prosecuting the crime of illicit enrichment / Ndiva Kofele-Kale. Milton Park, Abingdon, Oxon; New York : Routledge, 2012. URL: https://books.google.com.ua/books?id=F2HFBQAAQBAJ&pg=PT62&lpg=PT62&dq=illicit+enrichment+in+Panama&source=bl&ots=u-ZvdOeo3C&sig=J6a4MRqTF1CONmnPBzE0blLpLeY&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjYup6oj_nOAhXDFSwkHc7HDioQ6AEIOjAE#v=onepage&q=illicit%20enrichment%20in%20Panama&f=false

308. Constituição da República Portuguesa (Конституція Португальської Республіки)/ URL: <http://dre.pt/comum/html/legis/crp.html/>

309. Corruption and Money Laundering: A Symbiotic Relationship / Copyright © David Chaikin and J.C. Sharman, 2009. (P. 25, p. 18). [Електронний

- ресурс] – Режим доступу:
<http://www.palgraveconnect.com/pc/doifinder/view/10.1057/9780230622456>
310. Criminal Code of Azerbaijan (Russian version) URL:
<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
311. Criminal Code of Republic of Lithuania Approved by Law № VIII-1968 of 26 September 2000 URL:
https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjKqMqJ95nQAhUGGCwKHeYFCgQQFggiMAE&url=https%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fanti-trafficking%2Fsites%2Fanti-trafficking%2Ffiles%2Fcriminal_code_lithuania_en_1.doc&usq=AFQjCNHcPjqrFIYSi1Mvts3t3V_dnde_NA&sig2=REbj7gyNruYQZ3jaIRo3-w&bvm=bv.138169073,d.bGg
312. Criminal Code of the French Republic (Кримінальний кодекс Республіки Франція) URL: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
313. Criminal Law of the People's Republic of China Adopted by the Second Session of the Fifth National People's Congress on July 1, 1979 and amended by the Fifth Session of the Eighth National People's Congress on March 14, 1997 URL:
<http://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm>
314. Criminal Law of the Republic of Latvia (2000, amended 2013) (English version) URL:
<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
315. Criminal Code of the Republic of Panama (approved by Law No. 14 of May 18, 2007, with amendments and additions introduced by Law № 26 of 2008) URL: <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=7203>
316. David Fang. Corrupt officials use law loophole: From South China Morning Post. Asia Africa Intelligence Wire. February 19, 2005. URL:
http://www.accessmylibrary.com/coms2/summary_0286-18823776_ITM
317. Davor Derenčinović Criminalization of Illegal Enrichment // Freedom from Fear – July 2009 – Issue 4. – С. 18–23. URL:
<http://f3magazine.unicri.it/?p=469>
318. Declaração de Rendimentos e Interesses Patrimoniais. COMISSÃO PERMANENTE N.º 3/II/2003 (Закон 11/2003 про прибутки та власність). URL:
http://www.al.gov.mo/colectanea/trab_L2_2002-2003/pt/2-5.pdf
319. DENMARK to the EU Anti-Corruption Report / EUROPEAN COMMISSION Brussels, 3.2.2014 COM (2014) 38 final ANNEX 4 ANNEX. URL: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/anti-corruption-report/docs/2014_acr_denmark_chapter_en.pdf
320. Dutch Criminal Code (Adopted 3rd March 1881, Text valid on: 01-10-2012). URL:
<http://www.ejtn.eu/PageFiles/6533/2014%20seminars/Omsenie/WetboekvanStrafr>

echt_ENG_PV.pdf

321. Excerpts from Danish Legislation / Criminal Law Denmark URL: <http://www.oecd.org/investment/anti-bribery/anti-briberyconvention/37472519.pdf>

322. The Swedish Penal Code URL: <http://www.regeringen.se/49bb67/contentassets/72026f30527d40189d74aca6690a35d0/the-swedish-penal-code>

323. Finance Act 2012 (Акт про фінанси 2012 року) URL: <http://www.irishstatutebook.ie/2012/en/act/pub/0009/index.html>

324. Hong Kong Ordinances: Cap 201 s 10 Possession of unexplained property URL: <http://www.hkllii.hk/eng/hk/legis/ord/201/s10.html>

325. Illicit Enrichment. – Stolen Asset Recovery Initiative. – The World Bank – UNODC URL: <https://cms.unov.org/DocumentRepositoryIndexer/GetDocInOriginalFormat.drsx?DocID=64bc66d0-f52a-4c11-bd25-86d27d2c0ac3>

326. Implementation Review Group Resumed Fifth session Vienna, 13-15 October 2014 Agenda item 2 Review of implementation of the United Nations Convention against Corruption URL: <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/WorkingGroups/ImplementationReviewGroup/13-15October2014/V1406186e.pdf>

327. India and International Law. Volume 2. Edited by Bimal N. Patel. – Koninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands. – 2008 URL: http://books.google.ru/books?id=V7PI25CBkXYC&pg=PA349&lpg=PA349&dq=illicit+enrichment+in+India&source=bl&ots=HA_qePFAM6&sig=oVWAHRCjbfCG-5fCym1rBj9mJiE&hl=ru&sa=X&ei=_9tpUISiH8XKswb-5IC4BA&ved=0CC0Q6AEwAjkK#v=onepage&q=illicit%20enrichment%20in%20India&f=false

328. Introducing illicit enrichment in the UK: a proposal by Transparency International UK / Cooley LLP // United Kingdom. – June 10 2015 URL: <http://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=9b5b6eca-26a2-4362-90c8-286712eefe43>

329. Jurjan Geertsma Overview on anti-corruption rules and regulations in the Netherlands (January 2015) URL: http://www.ecba.org/extdocserv/projects/ace/20160131_ACE_CountryreportNL.pdf

330. Laurynas Pakštaitis. Neteisėtas praturtėjimas kaip nusikalstama veika: ištakos, kriminalizavimo problema, taikymas, perspektyvos // Jurisprudencija. 2013, 20 (1): C. 319–341 URL: https://www.mruni.eu/upload/iblock/ef9/018_Pakstaitis.pdf

331. Law of Restitution In England & Ireland (Закон про реституцію в Англії та Ірландії) URL: <http://books.google.com.ua/books?id=NWQZAtglvPUC&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Andrew+Tettenborn%22&source=bl&ots=EQcg1qG9O9&sig=efC1DqIADZ5M05d9xv5gmyjBiTI&hl=ru&sa=X&ei=ICZgUKqUMeeO4gTDs4DID>

A&ved=0CC8Q6AEwAA#v=onepage&q&f=false

332. Legislation online criminal codes URL:
<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

333. Ley № 2.523/04. Que previene, tipifica y sanciona el enriquecimiento ilícito en la función pública y el tráfico de influencias el Congreso de la Nación Paraguaya sanciona con fuerza de ley. Asunción, 13 de diciembre de 2004 URL:
http://www.oas.org/juridico/spanish/mesicic2_pry_anexo11.pdf

334. Mallick, Shabnam and Rajarshi Sen. "The Incidence of Corruption in India: Is the Neglect of Governance Endangering Human Security in South Asia?" 103 Institute of Defence and Strategic Studies Singapore (January 2006) URL:
<http://www.rsis.edu.sg/publications/WorkingPapers/WP103.pdf>

335. Margaret K. Lewis. Articles: Presuming Innocence, or Corruption, in China URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1932858

336. Mexico: Federal Criminal Code. Code Published in the Official Journal of the Federation on August 14, 1931 – reform published, DOF 19/08/2010 URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=199696

337. National Accountability Ordinance 1999 URL:
http://www.iaaca.org/AntiCorruptionLaws/ByCountriesandRegions/P/Pakistan/201202/t20120215_805272.shtml

338. Nelly Gacheri Kamunde. The crime of illicit enrichment under international anti-corruption legal regime/non-peer Reviewed Articles // KLR Journal URL: <http://kenyalaw.org/kl/index.php?id=1891>

339. Netherlands Corruption Report (November 2015) . URL:
<http://www.business-anti-corruption.com/country-profiles/netherlands>

340. Olivia Yu, Corruption in China's Economic Reform: A Review of Recent Observations and Explanations, 50 CRIME L. & SOC. CHANGE 161, 163 (2008) (describing main agencies involved in anti-corruption work); 2010 WHITE PAPER, supra note 7 (listing major government and Party bodies involved in anti-corruption work) URL: <http://www.springerlink.com/content/c6165qnv674858h7>

341. Ombudsman Act, 1980 (Акт про омбудсмена від 1980 року) URL:
<http://www.irishstatutebook.ie/1980/en/act/pub/0026/index.html>

342. On the Take: Criminalizing Illicit Enrichment to Fight Corruption / Lindy Muzila, Michelle Morales, Marianne Mathias, Tammar Berger // Washington, DC: WorldBank. DOI: 10.1596/978-0-8213-9454-0. – 2012. – p. 106. – C. 14 URL:
https://star.worldbank.org/star/sites/star/files/on_the_take_criminalizing_illicit_enrichment_to_fight_corruption.pdf

343. Peru: Criminal Code (Legislative Decree No. 635 of April 3, 1991). Year of Version: 2004 URL:
http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=182588

344. Prevention of Corruption (Amendment) Act, 2001 (Акт про попередження корупції 2001 року) URL:
<http://www.irishstatutebook.ie/2001/en/act/pub/0027/index.html>

345. Principles for managing ethics in the public service (Акт про етику на державній службі) URL: <http://www.oecd.org/governance/fightingcorruptioninthepublicsector/1899138.pdf>
346. Republic Act No.3019 Anti-graft and corrupt practices Act URL: http://www.lawphil.net/statutes/repacts/ra1960/ra_3019_1960.html
347. Response of Estonia to the questionnaire on the negative impact of corruption on the enjoyment of human rights URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwikptzexIfPAhUMGCwKHVx3DOIQFggaMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ohchr.org%2FDocuments%2FIssues%2FCorruption%2FBestPractices%2FEstonia.docx&usq=AFQjCNGVP4a_JYz-_6gFxMA18Y-anS1_7Q&sig2=uBMSjfuCHWoYeivgcOpTfQ&bvm=bv.132479545,d.bGg
348. Review by Algeria and Finland of the implementation by Switzerland of articles 15–42 of Chapter III. “Criminalization and law enforcement” and articles 44–50 of Chapter IV. “International cooperation” of the United Nations Convention against Corruption for the review cycle 2010–2015 URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/CountryVisitFinalReports/Switzerland_final_country_review_report_ENG.pdf
349. Statement on Standards of Professional Conduct (Акт про стандарти професійної поведінки) URL: <http://www.historians.org/pubs/free/ProfessionalStandards.cfm>
350. Status of ratification of the United Nations Convention against Corruption as at 20 January 2008 and notifications, declarations and reservations thereto // Conference of the States Parties to the United Nations Convention against Corruption Second session Nusa Dua, Indonesia, 28 January – 1 February 2008 (Стан справ з ратифікації Конвенції ООН проти корупції станом на 20 січня 2008 року: повідомлення та застереження щодо неї. Записка Секретаріату // Конференція держав-учасниць Конвенції ООН по боротьбі з корупцією. – друга сесія, Нуса-Дуа, Індонезія, 28 січня – 1 лютого 2008 р.) URL: <http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/COSP/session2/V0850398e.pdf>
351. Swiss Criminal Code of 21 December 1937 (Status as of 1 October 2016) URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
352. The anti-corruption Act of Bhutan 2006 (Закон про боротьбу з корупцією в Бутані. – 2006) URL: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/apcity/unpan047882.pdf>
353. The Basis of Illicit Enrichment / Lindy Muzila, Michelle Morales, Marianne Mathias and Tammar Berger URL: http://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/9780821394540_ch01
354. The Law on Combating Corruption and Protectionism (Закон про боротьбу з корупцією та протекціанізмом) URL: http://www.iaaca.org/AntiCorruptionLaws/ByCountriesandRegions/M/Moldova/201202/t20120221_808896.shtml
355. The Netherlands: follow-up to the phase 3 report & recommendations

(may 2015) URL: <http://www.oecd.org/daf/anti-bribery/Netherlands-Phase-3-Written-Follow-Up-Report-ENG.pdf>

356. The Portuguese Penal Code (General Part). Enio Ramalho, William Themudo Gilman /Outubro de 2006 // Direito Penal – Verbo Juridico: <http://www.verbojuridico.com/download/portugueseepenalcode.pdf>

357. United Kingdom House of Lords Decisions // Sweet v Parsley [1969] UKHL 1 (23 January 1969) URL: https://star.worldbank.org/star/sites/star/files/on_the_take_criminalizing_illicit_enrichment_to_fight_corruption.pdf.

358. United Nations Convention against Corruption Signature and Ratification Status as of 1 December 2015.: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/signatories.html>.

359. Unjustified enrichment in New Zealand and German law / David A. Juentsgen // *CanterLawRw* 12; (2002) 8 *Canterbury Law Review* 505.: <http://www.nzlii.org/nz/journals/CanterLawRw/2002/12.html>.

360. USA UNCAC Self Assessment "UNODC – United Nations Convention against Corruption" (07/10/2010), p. 279 C. 46. URL: <http://www.state.gov/documents/organization/158105.pdf>

361. Yong Guo. Political Culture, Administrative System Reform and Anticorruption in China: Taking the Official Car Management Institution Reform as an Example, 53 *CRIME L. & SOC. CHANGE* 493, 499 (2010). (Ян Го. Політична культура, система адміністративної реформи та боротьба з корупцією в Китаї: беручи за приклад реформу державного управління // Злочин, закон і соціальні зміни. – 2010. – № 53. – С. 493–508) URL: <http://www.springerlink.com/content/hk1j074t7386x751>

362. ZÁKON ze dne 8. ledna 2009 trestní zákoník (Кримінальний кодекс Чеської Республіки від 08.01.2009 зі змінами на 06.09.2016). URL: <http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/zakon-ze-dne-8-ledna-2009-trestni-zakonik-17001.html>

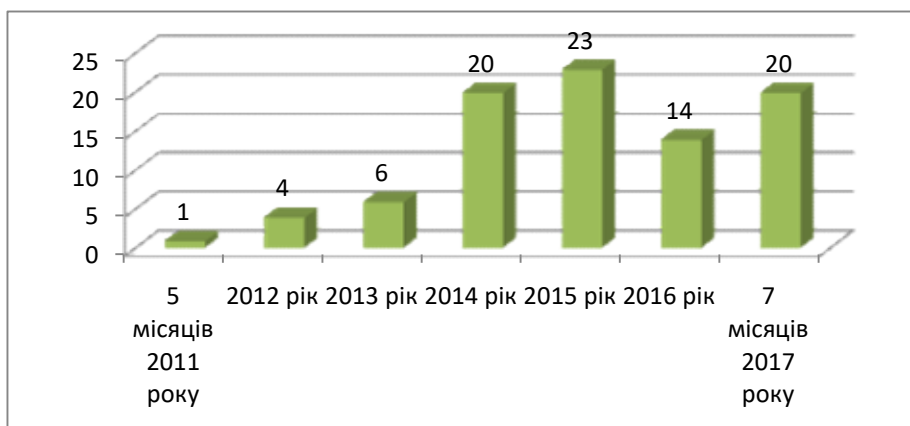
ДОДАТКИ

Додаток А

Аналіз статистичних показників Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Національного антикорупційного бюро України по злочину, передбаченому ст. 368-2 КК України «Незаконне збагачення», за період з 2011 по 2016 рік, а також за 7 місяців 2017 року

Діаграма А.1

Кількість зареєстрованих злочинів за ст. 368-2 КК України протягом 2011–2017 років (за даними Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Національного антикорупційного бюро України)

Таблиця А.1

Динаміка злочину, передбаченого ст. 368-2 КК України, за період з 2011 по липень 2017 року (за даними Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Національного антикорупційного бюро України)

№ з/п	Показники	Роки						
		2011	2012	2013	2014	2015	2016	07.2017
1.	Всього зареєстровано	1	4	6	20	23	14	20
2.	Темпи приросту за базисним методом, %	-	+ 300	+500	+1900	+2200	+1300	+1900

Додаток Б

Таблиця Б.1

**Зведені дані за результатами вибіркового дослідження кримінальних проваджень (справ)
за ст. 368-2 КК України за період з 2011 по 2015 рік, а також за 6 місяців 2016 року**

Частина статті	Кількість кримінальних проваджень, у яких ухвалено вирок		Кількість осіб, вироків щодо яких набрали законної сили (засуджених за першою формою вчинення злочину – одержання предмета злочину)	Кількість осіб, вироків щодо яких набрали законної сили (засуджених за другою формою вчинення злочину – передача предмета злочину)	Кількість осіб, засуджених за ст. 368-2 КК України після перекваліфікації судом діянь із ст. 368 КК України	Кількість осіб, засуджених за ст. 15, ст. 368-2 КК України	Кількість осіб, засуджених за ст. 27, ст. 368-2 КК України	Покарання						
	обвинувальні	виправдувальні (в т.ч. провадження закрито)						штраф	обмеження волі		позбавлення волі		позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю	конфіскація майна
									реальне відбування	Звільнення від відбування покарання	реальне відбування	звільнення від відбування покарання		
ч. 1	55	3	45	0	12	4	14	20	3	12	0	0	21	0
ч. 2			16	0	7	3	11	3	0	15	6	21	34	0
ч. 3			3	0	0	0	0	0	0	0	0	3	3	0

Таблиця Б.2

Кількість осіб, вироки (ухвали, постанови) за ст. 368-2 КК України (ст. 368-1 КК України) щодо яких набрали законної сили у період з 2011 по 2015 рік, а також за 6 місяців 2016 року (за даними Державної судової адміністрації України)

Статті та частини статей КК України	Усього осіб, вироки (ухвали, постанови) щодо яких набрали законної сили у звітному періоді	У тому числі кількість осіб			Кількість осіб, справи щодо яких закрито				Кількість засуджених осіб, яких звільнено від покарання		Покарання						
		засуджених	виправданих	справи у яких закрито	у зв'язку з дійовим каяттям	у зв'язку з передачею особи на поруки	у зв'язку з амністією	у зв'язку з зміною обставинки	з випробуванням	унаслідок акта амністії	штраф	обмеження волі	позбавлення волі	позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю	конфіскація майна	службове обмеження для військовослужбовців	Призначено покарання із застосуванням статті 69 КК України
368-1 ч. 1	18	11	0	4	0	0	5	2	2	0	9	0	0	7	0	0	1
368-1 ч. 2	6	3	0	3	0	1	0	1	1	0	2	0	0	3	0	0	0
368-1 ч. 3	2	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0
368-1 ч. 4	2	2	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	2	1	0	1
368-2 ч. 1	29	26	0	3	1	0	0	2	2	0	16	0	1	13	0	0	3
368-2 ч. 2	18	16	0	2	0	1	0	1	7	0	4	0	0	9	0	1	0
368-2 ч. 3	2	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0

**УЗАГАЛЬНЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ
вибіркового опитування слідчих органів національної поліції (ОВС),
працівників органів прокуратури, суддів по злочину, передбаченому ст.
368-2 КК «Незаконне збагачення»**

Під час анкетування було опитано 224 осіб, із них:

слідчих органів національної поліції (ОВС) – 32 % (74 особи з усіх опитаних);

працівників органів прокуратури – 44 % (97 осіб з усіх опитаних);

суддів – 24 % (53 особи з усіх опитаних).

Загальний стаж роботи:

у галузі права:

до 1 року – 3 % (7 осіб з усіх опитаних);

від 1 до 3 років – 15 % (33 особи з усіх опитаних);

від 3 до 10 років – 47 % (105 осіб з усіх опитаних);

від 10 до 15 років – 21 % (47 осіб з усіх опитаних);

понад 15 років – 14 % (32 особи з усіх опитаних);

на займаній посаді:

до 3 років – 30 % (67 осіб з усіх опитаних);

від 3 до 10 років – 46 % (103 осіб з усіх опитаних);

понад 10 років – 24 % (54 осіб з усіх опитаних).

Питання:

1. Чи відомі Вам випадки з практичної діяльності, коли діяння кваліфікувалося як незаконне збагачення (ст. 368-2 КК України)?

1) так – 41 % (92 особи з усіх опитаних);

2) ні – 59 % (132 особи з усіх опитаних).

2. Чи брали Ви особисто участь у розслідуванні кримінального провадження (кримінальної справи), заведеного (порушеної) за вчинення незаконного збагачення?

1) так – 26 % (59 осіб з усіх опитаних);

2) ні – 74 % (165 осіб з усіх опитаних).

3. Незаконне збагачення, на Вашу думку, є:

1) наслідком вчинення лише корупційних діянь (адміністративних правопорушень та злочинів) – 20 % (45 особи з усіх опитаних);

2) наслідком вчинення лише корупційних злочинів – 21 % (47 осіб з усіх опитаних);

3) наслідком вчинення інших злочинів, крім корупційних – 13 % (29 осіб)

з усіх опитаних);

4) може бути як наслідком інших суспільно небезпечних діянь, так і окремим злочином – 46 % (103 особи з усіх опитаних).

4. Чи є виправданим, на Вашу думку, встановлення окремої кримінальної відповідальності за незаконне збагачення як результат вчинення конкретних корисливих злочинів?

1) так – 64 % (145 осіб з усіх опитаних);

2) ні – 35 % (79 осіб з усіх опитаних).

5. Якщо особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, притягнуто до кримінальної відповідальності за одержання неправомірної вигоди згідно зі ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» КК України, то чи підлягатиме вона, на Вашу думку, кримінальній відповідальності ще і за ст. 368-2 КК України?

1) так – 23 % (52 особи з усіх опитаних);

2) ні – 77 % (172 особи з усіх опитаних).

6. Відсутність у диспозиції ст. 368-2 КК посилання на використання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, свого службового становища, на Вашу думку, виключає корупційне походження активів:

1) так – 19 % (43 особи з усіх опитаних);

2) ні – 81 % (181 особа з усіх опитаних).

7. Активи як предмет незаконного збагачення, на Вашу думку, окрім іншого, включають:

1) нематеріальні активи – 6 % (13 осіб з усіх опитаних);

2) переваги, пільги, послуги, що мають матеріальний характер – 15 % (34 особи з усіх опитаних);

3) варіанти, передбачені підпунктами 1 і 2 альтернативно – 55 % (123 особи з усіх опитаних);

4) жодний із зазначених варіантів – 24 % (54 особи з усіх опитаних).

8. Словосполучення «активи», «неправомірна вигода», на Ваш погляд:

1) є тотожними за змістом – 18 % (40 осіб з усіх опитаних);

2) словосполучення «активи» ширше за змістом, ніж «неправомірна вигода» – 48 % (108 осіб з усіх опитаних);

3) словосполучення «неправомірна вигода» ширше за змістом, ніж «активи» – 34 % (76 осіб з усіх опитаних).

9. Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів, як форма прояву незаконного збагачення свідчить про необхідність:

- 1) фіксації набуття таких активів – 15 % (34 особи з усіх опитаних);
- 2) виявлення факту наявності у власності особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, таких активів – 24 % (54 особи з усіх опитаних)
- 3) як фіксації набуття активів, так і виявлення факту наявності у власності особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, таких активів – 42 % (94 особи з усіх опитаних);
- 4) важко відповісти – 19 % (42 особи з усіх опитаних).

10. У чому, на Ваш погляд, полягають дії, пов'язані із «передачею особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів будь-якій іншій особі» як прояв незаконного збагачення:

- 1) лише у попередньому набутті особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів із подальшою передачею їх будь-якій іншій особі – 41 % (92 особи з усіх опитаних);
- 2) лише у скеруванні передачі активів будь-якій іншій особі без його безпосереднього набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування – 15 % (34 особи з усіх опитаних);
- 3) у вчиненні дій, передбачених підпунктами 1 і 2 альтернативно – 28 % (62 особи з усіх опитаних);
- 4) важко відповісти – 16 % (36 осіб з усіх опитаних).

11. Як Ви розумієте момент закінчення незаконного збагачення:

- 1) фактичне одержання активів, яке дозволяє ними володіти, користуватися, розпоряджатися – 91 % (204 особи з усіх опитаних);
- 2) прийняття таких активів, яке збігається з моментом прийняття дарунка – 9 % (20 осіб з усіх опитаних).

12. Чи виникають, на Ваш погляд, труднощі з визначенням суб'єкта незаконного збагачення?

- 1) так – 61 % (137 осіб з усіх опитаних);
- 2) ні – 39 % (87 осіб з усіх опитаних).

13. Словосполучення «службова особа», «посадова особа», «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», на Ваш погляд:

- 1) є тотожними за змістом – 62 % (139 особи з усіх опитаних);
- 2) словосполучення «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» ширше за змістом, ніж «службова особа»,

«посадова особа» – 16 % (36 осіб з усіх опитаних);

3) словосполучення «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» вужче за змістом, ніж «службова особа», «посадова особа» – 22 % (49 осіб з усіх опитаних).

14. Частіше всього, на вашу думку, за ст. 368-2 КК притягуються до відповідальності такі суб'єкти:

1) особи, уповноважені на виконання функцій держави – 61 % (137 осіб з усіх опитаних);

2) особи, уповноважені на виконання функцій органів місцевого самоврядування – 39 % (87 осіб з усіх опитаних).

15. Які проблемні питання виникають при кваліфікації дій винних осіб за ст. 368-2 КК України:

1) відмежування ст. 368-2 КК України від суміжних складів злочинів, зокрема: ст. ст. 191, 209, 364, 368 КК України – 63 % (141 особа з усіх опитаних);

2) відмежування від адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 172-5 «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви)» КУпАП – 5 % (11 осіб з усіх опитаних);

3) визначення моменту вчинення злочину – 6 % (14 осіб з усіх опитаних);

4) встановлення розміру активів винної особи – 18 % (41 особа з усіх опитаних);

5) встановлення вини особи – 6 % (13 осіб з усіх опитаних);

6) інше (зазначити) – 2 % (4 особи з усіх опитаних):

– все в пунктах 1–5;

– не було відмічено.

16. Юридична конструкція статті 368-2 КК «Незаконне збагачення», на Вашу думку:

1) є прийнятною для слідчої практики та не потребує внесення змін – 19 % (42 особи з усіх опитаних);

2) недосконала і потребує внесення змін – 67 % (151 особа з усіх опитаних);

3) дана норма є зайвою та фактично встановлює відповідальність за наслідки, які можуть бути обов'язковим елементом об'єктивної сторони інших злочинів (наприклад, ст. 191 КК України) – 14 % (31 особа з усіх опитаних).

16.1. Якщо стаття 368-2 КК України потребує внесення змін, то яких саме:

- Які документи необхідні, щоб підтвердити набуття активів;

- У частині відмежування від тотожних складів злочинів;

- Санкція – розстріл;

- Конкретизації щодо суб'єкта та предмета злочину.

17. Чи потребують перегляду вид і розмір покарань, передбачених статтею 368-2 КК України?

- 1) так – 64 % (143 особи з усіх опитаних);
- 2) ні – 36 % (81 особи з усіх опитаних).

17.1. Якщо потребують, то в якому напрямі:

- 1) посилення санкції у виді позбавлення волі – 21 % (31 особа з 143 опитаних);
- 2) зменшення розміру основного покарання у виді позбавлення волі – 34 % (49 осіб зі 143 опитаних);
- 3) запровадження альтернативних санкцій (наприклад, штрафу) – 45 % (64 осіб з 143 опитаних).

18. На вашу думку чи слід у ст. 368-2 КК України диференціювати відповідальність не тільки залежно від спеціального суб'єкта, а і від розміру незаконного збагачення, як це визначено в ч. 1 ст. 368-2 КК України (... у значному розмірі, ...):

- 1) ні, не слід – 38 % (85 осіб з усіх опитаних);
- 2) так, слід шляхом внесення відповідних змін до – 62 % (139 осіб з усіх опитаних):
  - ч. 2 ст. 368-2 КК України (Ті самі діяння, вчинені службовою особою, яка займає відповідальне становище, або у великому розмірі);
  - ч. 3 ст. 368-2 КК України (Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, або в особливо великому розмірі).

18.1 При визначенні розміру набутих у власність активів чи доцільним є встановити кратність, яка визначена у примітці до ст. 368 КК України та яка була передбачена у ст. 368-2 КК України (в редакції до 14.10.2014):

- 1) так – 62 % (139 осіб з усіх опитаних);
- 2) ні – 38 % (85 осіб з усіх опитаних);
- 3) власні пропозиції при встановленні розмірів набутих у власність активів, що буде впливати на кваліфікацію:
  - повернути КПК 1960 р.

19. Чи потребує, на ваш погляд, зменшення величини «значного розміру» як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони у чинній редакції ст. 368-2 КК України:

- 1) так, потребує – 66 % (148 осіб з усіх опитаних);
- 2) ні, не потребує – 34 % (76 осіб з усіх опитаних).

**АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА,
складена за результатами вибіркового анкетування слідчих органів
національної поліції (ОВС), працівників органів прокуратури, суддів
з метою визначення проблемних питань, які виникають
при кваліфікації незаконного збагачення (ст. 368-2 КК України)**

З метою визначення проблемних питань, які виникають при кваліфікації злочину, передбаченого ст. 368-2 КК, критеріїв відмежування його від суміжних складів злочину, а також для використання отриманих даних при формулюванні нових теоретичних положень, висновків і рекомендацій щодо вдосконалення редакції чинної ст. 368-2 КК у системному зв'язку з іншими положеннями кримінального законодавства, ЗУ «Про запобігання корупції», нормами суміжних галузей права нами проведено анкетування 224 осіб.

Респондентам було запропоновано дати відповіді на 19 послідовно викладених, логічно побудованих і пов'язаних між собою питань, що сприяло отриманню максимально точних відповідей та дало змогу з'ясувати позицію опитаних.

Анкета умовно поділена на вступну та основну частини: а) вступна частина має загальний характер, покликана з'ясувати особисту інформацію респондента – місце його роботи, загальний стаж роботи у галузі права, на займаній посаді; б) основна частина містить питання, що безпосередньо стосуються кваліфікації злочину про незаконне збагачення.

Так, було опитано 74 слідчих органів національної поліції (ОВС), 97 працівників органів прокуратури та 53 суддів, що спеціалізуються на розгляді кримінальних проваджень (справ) першої і апеляційних інстанцій Львівської, Київської, Харківської, Дніпропетровської, Запорізької, Одеської, Кіровоградської областей.

З'ясовано, що загальний стаж у галузі права до 1 року мають 7 респондентів (3 %), від 1 до 3 років – 33 (15 %), від 3 до 10 – 105 (47 %), від 10 до 15 років – 47 (21 %), понад 15 – 32 із опитаних (14 %). Встановлено, що респонденти мають такий стаж роботи на займаній посаді: 67 осіб (30 %) мають стаж роботи на цих посадах до 3 років, 103 (46 %) від 3 до 10 років і 54 респондента (24 %) понад 10 років.

Відповідь на питання № 1 показало, що 41 % з усіх опитаних (92 респондентам) невідомо про випадки кваліфікації діяння як незаконне збагачення, а відповідь на питання № 2 демонструє, що лише 26 % (59 анкетованих) брали особисто участь у розслідуванні кримінальних проваджень (кримінальних справ), заведених (порушених) за фактом вчинення незаконного збагачення.

Результати відповіді на питання № 3 засвідчили неоднозначність розуміння респондентами сутності незаконного збагачення як суспільно небезпечного діяння, так само як і його проявів. Зокрема, 20 % (45 осіб) із числа опитаних вказали, що незаконне збагачення є наслідком вчинення лише коруп-

ційних діянь (адміністративних правопорушень та злочинів), 21 % (47 осіб) із числа опитаних вказали, що незаконне збагачення є наслідком вчинення лише корупційних злочинів, 13 % (29 осіб) із числа опитаних переконані, що воно є наслідком вчинення інших злочинів, крім корупційних, та 46 % (103 особи) переконані, що воно може бути як наслідком інших суспільно небезпечних діянь, так і окремим злочином.

Питання № 4 дало змогу з'ясувати, що більшість респондентів, а це 64 % (145 осіб), переконані у виправданості встановлення окремої норми, якою передбачається кримінальна відповідальність за незаконне збагачення як результат вчинення конкретних корисливих злочинів.

Відповідаючи на питання № 5, 77 % із числа опитаних (172 особи) переконані, що статті 368 і 368-2 КК різні склади злочину, а тому у разі притягнення особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за одержання неправомірної вигоди за ст. 368 КК «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», то вона не підлягатиме кримінальній відповідальності ще й за ст. 368-2 КК.

Думки респондентів щодо питання № 6 показали, що більшість опитаних, а це 81 % (181 особи), переконані, що відсутність у диспозиції ст. 368-2 КК посилення на використання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, свого службового становища, не виключає корупційне походження активів.

Щодо питання з приводу активів, як предмета незаконного збагачення (питання № № 7, 8) слід зазначити, що переважна більшість опитаних – 55 % (123 особи) – зазначили, що активи, окрім іншого, включають в себе нематеріальні активи, переваги, пільги, послуги, що мають матеріальний характер. Інші 15 % (34 особи) переконані, що активи включають в себе, окрім іншого, переваги, пільги, послуги, що мають матеріальний характер. І лише 6 % (13 осіб) вважають, що активи включають в себе, окрім іншого, нематеріальні активи. 18 % (40 осіб) з усіх опитаних вважають, що словосполучення «активи», «неправомірна вигода», як предмет злочину, є тотожними за змістом, 48 % (108 осіб) переконані, що словосполучення «активи» ширше за змістом, ніж «неправомірна вигода», і лише 34 % (76 осіб) вважають, що словосполучення «неправомірна вигода» ширше за змістом, ніж «активи».

Відповідь на питання № 9 продемонструвала, що майже половина з усіх опитаних – 42 % (94 особи) вважають, що набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів, як форма прояву незаконного збагачення свідчить про необхідність як фіксації набуття активів, так і виявлення факту наявності у власності особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, таких активів, 24 % (54 особи) – переконані у виявленні факту наявності у власності особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, таких активів, 15 % (34 особи) переконані у фіксації набуття таких активів. Решта респондентів – 19 % (42 особи) не змогли

дати відповіді.

Результати відповіді на питання № 10 продемонстрували, що 41 % (92 особи) вважають, що дії, пов'язані із «передачею особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів будь-якій іншій особі» як прояв незаконного збагачення, полягають у лише у попередньому набутті особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів із подальшою передачею їх будь-якій іншій особі, 28 % (62 особи), окрім першого, також й у скеруванні передачі активів будь-якій іншій особі без його безпосереднього набуття службовцем, а 15 % (34 особи) лише у скеруванні передачі активів будь-якій іншій особі без його безпосереднього набуття службовцем. Решта респондентів, а це 16 % (36 особи), не змогла відповісти.

Майже у всіх опитаних не виникає труднощів у визначенні моменту закінчення незаконного збагачення, яке, на думку 91 % (204 осіб), полягає у фактичному одержанні активів, яке дозволяє ними володіти, користуватися, розпоряджатися, і лише 9 % (20 осіб) переконані, що прийняття таких активів, яке збігається з моментом прийняття дарунка (питання № 11).

Відповідь на питання № 12 дала змогу встановити, що у 61 % (137 осіб) опитаних виникають труднощі з визначенням суб'єкта незаконного збагачення, а у решти 39 % (87 осіб) ні.

Результати відповіді на питання № 13 показало, що 62 % з усіх опитаних (139 респондентів) вважають, що словосполучення «службова особа», «посадова особа», «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» є тотожними поняттями. 22 % з усіх опитаних (49 осіб) переконані, що словосполучення «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» вужче за змістом, ніж «службова особа», «посадова особа», а 16 % (36 опитаних) вважають, що словосполучення «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» ширше за змістом, ніж «службова особа», «посадова особа».

Відповідь на питання № 14 показує, що більшість з опитаних – 61 % (137 осіб) вважають, що частіше всього за ст. 368-2 КК притягуються до відповідальності особи, уповноважені на виконання функцій держави, а решта 39 % (87 осіб) переконані, що особи, уповноважені на виконання функцій органів місцевого самоврядування.

На питання № 15 «Які проблемні питання виникають при кваліфікації дій винних осіб за ст. 368-2 КК?» 63 % (141 особа) зазначили, що у відмежуванні ст. 368-2 КК від суміжних складів злочинів, зокрема: ст. ст. 191, 209, 364, 368 КК, 5 % (11 опитаних) – у відмежуванні від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-5 «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви)» КУпАП, 18 % (41 осіб) – у встановленні розміру активів винної особи, 6 % (13 осіб) – у встановленні вини особи, 6 % (14 осіб) – у визначенні моменту вчинення злочину. Решта – 2 % (4 опитаних) зазначили, що все вищезазначене.

Цікавою є позиція респондентів щодо питання № 16 та 16.1.: 67 % (151 опитаних) вважають, що юридична конструкція ст. 368-2 КК є недосконалою і потребує внесення змін. Серед змін було зазначено, зокрема, які документи необхідні, щоб підтвердити набуття активів; у частині відмежування від тождних складів злочинів; посилення покарання; конкретизація щодо суб'єкта та предмета злочину. 19 % (42 особи) зазначили, що ст. 368-2 КК є прийнятною для слідчої практики та не потребує внесення змін, і решта – 14 % (31 особа) переконані, що дана норма є зайвою та фактично встановлює відповідальність за наслідки, які можуть бути обов'язковим елементом об'єктивної сторони інших злочинів (наприклад, ст. 191 КК України).

Результати відповіді на питання № 17 і 17.1. показали, що 64 % (143 особи) переконані, що вид і розмір покарання за незаконне збагачення потребують перегляду. Так, 21 % (31 особа з цих 143 опитаних) вважають, що розміри та види покарань за незаконне збагачення потребують перегляду в напрямі посилення санкції у виді позбавлення волі, 34 % (49 осіб з 143 опитаних) вважають, що розміри та види покарань за незаконне збагачення потребують перегляду в напрямі зменшення розміру основного покарання у виді позбавлення волі, а 45 % (64 осіб з 143 опитаних) вважають, що розміри та види покарань за незаконне збагачення потребують перегляду в напрямі запровадження альтернативних санкцій (наприклад, штрафу).

Відповідь на питання № 18 дала змогу з'ясувати, що 62 % (139 респондентів) вважають, що у ст. 368-2 КК слід диференціювати відповідальність не тільки залежно від спеціального суб'єкта, а і від розміру незаконного збагачення, як це визначено в ч. 1 ст. 368-2 КК України (... у значному розмірі, ...). Решта – 38 % (85 осіб) переконані у недоцільності диференціювати кримінальну відповідальність.

Результати відповіді на питання № 18.1. продемонстрували, що більшість з усіх опитаних, а це 62 % (139 осіб), переконані у доцільності при визначенні розміру набутих у власність активів за ст. 368-2 КК встановити кратність, яка визначена в примітці до ст. 368 КК, та яка була передбачена у ст. 368-2 КК в редакції до 14.10.2014 р. Решта опитаних – 38 % (85 осіб) – не вбачають в цьому необхідності.

Позиція респондентів щодо питання № 19 показало, що 66 % (148 з усіх опитаних) переконані у необхідності зменшення величини «значного розміру» як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони у чинній редакції ст. 368-2 КК. Решта, а це 34 % (76 осіб), не розділяють цієї позиції.

Отже, підсумовуючи результати вибіркового опитування слідчих органів національної поліції (ОВС), працівників органів прокуратури, суддів по злочину, передбаченому ст. 368-2 КК «Незаконне збагачення», засвідчило, що респонденти по-різному розуміють і тлумачать зміст норми про незаконне збагачення, що викликає труднощі при визначенні обов'язкових елементів складу цього злочину, його кваліфікації і відмежуванні від суміжних складів злочину.

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
щодо внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні
правопорушення та інші законодавчі акти, спрямовані на посилення протидії незаконному збагаченню

Зміст положення (норми) чинного акта законодавства	Зміст відповідного положення (норми) акта законодавства зі змінами
Кримінальний кодекс України	
<p align="center">Стаття 366¹. Декларування недостовірної інформації</p> <p>Подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України "Про запобігання корупції", або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації, -</p> <p>караються штрафом від двох тисяч п'ятисот до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або позбавленням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p>	<p align="center">Стаття 366¹. Декларування недостовірної інформації</p> <p>Подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України "Про запобігання корупції", або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації, -</p> <p>караються штрафом від двох тисяч п'ятисот до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або позбавленням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p align="center">Примітка. Суб'єктами декларування є особи, які відпові-</p>

<p>Примітка. Суб'єктами декларування є особи, які відповідно до частин першої та другої статті 45 Закону України "Про запобігання корупції" зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.</p> <p>Відповідальність за цією статтею за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, настає у випадку, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 250 мінімальних заробітних плат.</p>	<p>дно до частин першої та другої статті 45 Закону України "Про запобігання корупції" зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.</p> <p>Відповідальність за цією статтею за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, настає у випадку, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму в 100 і більше разів неоподаткованого мінімуму доходів громадян.</p>
<p>Стаття 368². Незаконне збагачення</p> <p>1. Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі, -</p> <p>караються позбавленням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, ~~з конфіскацією майна.~~</p>	<p>Стаття 368². Незаконне збагачення</p> <p>1. Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або особою протягом року після звільнення або іншим чином припинення її діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, у власність, володіння чи користування активів у значному розмірі, без законних на те підстав, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі (незаконне збагачення), -</p> <p>карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p>

2. Ті самі діяння, вчинені службовою особою, яка займає відповідальне становище, -

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, ~~з конфіскацією майна.~~

3. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна.

Примітка. 1. Особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України "Про запобігання корупції".

2. Під активами у значному розмірі у цій статті розуміються грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їх розмір (вартість) перевищує одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

3. Під передачею активів у цій статті розуміється укладення будь-яких правочинів, на підставі яких виникає право власності або право користування на активи, а та-

2. Незаконне збагачення, якщо його предметом були активи у великому розмірі або вчинене службовою особою, яка займає відповідальне становище, –

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Незаконне збагачення, якщо його предметом були активи в особливо великому розмірі або вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією майна.

Примітка. 1. Особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України "Про запобігання корупції".

2. Під активами у значному розмірі у цій статті розуміються грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їх розмір (вартість) перевищує **сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у великому розмірі - двісті неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, в особливо великому розмірі - п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.**

<p>кож надання іншій особі грошових коштів чи іншого майна для укладення таких правочинів.</p>	<p>3. Під передачею активів у цій статті розуміється укладення будь-яких правочинів, на підставі яких виникає право власності або право користування на активи, а також надання іншій особі грошових коштів чи іншого майна для укладення таких правочинів".</p>
<p><i>Редакція відсутня</i></p>	<p>Стаття 368⁵. Незаконне збагачення службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми</p> <p>1. Набуття службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, або особою протягом року після звільнення або іншим чином припинення її службової діяльності в юридичній особі приватного права незалежно від організаційно-правової форми, у власність, володіння чи користування активів у значному розмірі, без законних на те підстав, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі (незаконне збагачення службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), -</p> <p>карається штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.</p> <p>2. Незаконне збагачення службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, якщо його предметом були активи у ве-</p>

ликому розмірі, –

карається арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.

3. Незаконне збагачення службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, якщо його предметом були активи в особливо великому розмірі, -

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. 1. Під активами у статтях 368-5 та 368-6 цього Кодексу у значному розмірі розуміються грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їх розмір (вартість) перевищує сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у великому розмірі – двісті неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, в особливо великому розмірі – п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Під передачею активів у цій статті розуміється укладення будь-яких правочинів, на підставі яких виникає право власності або право користування на активи, а також надання іншій особі грошових коштів чи іншого майна для укладення таких правочинів".

Редакція відсутня

Стаття 368^б. Незаконне збагачення особи, яка надає публічні послуги

1. Набуття особою, яка надає публічні послуги, або особою протягом року після припинення її діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у власність, володіння чи користування активів у значному розмірі, без законних на те підстав, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі (незаконне збагачення особи, яка надає публічні послуги), -

карається штрафом від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.

2. Незаконне збагачення особи, яка надає публічні послуги, якщо його предметом були активи у великому розмірі, -

карається арештом на строк до одного року, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.

3. Незаконне збагачення особи, яка надає публічні послуги, якщо його предметом були активи в особливо великому розмірі, -

	<p>карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p>
<p>Кодекс України про адміністративні правопорушення</p>	
<p>Стаття 172^б. Порушення вимог фінансового контролю</p> <p>Несвоєчасне подання без поважних причин декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, - тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p>Неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента або про суттєві зміни у майновому стані, - тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p>Дії, передбачені частиною першою або другою, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі ж порушення, - тягнуть за собою накладення штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією доходу чи винагороди та з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною дія-</p>	<p>Стаття 172^б. Порушення вимог фінансового контролю</p> <p>Несвоєчасне подання без поважних причин декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, - тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p>Неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента або про суттєві зміни у майновому стані, - тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p>Дії, передбачені частиною першою або другою, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі ж порушення, - тягнуть за собою накладення штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією доходу чи винагороди та з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на</p>

<p>льністю строком на один рік.</p> <p>Подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, -</p> <p>тягне за собою накладення штрафу від однієї тисячі до двох тисяч п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p><i>Примітка.</i> Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, які відповідно до <u>частин першої та другої статті 45</u> Закону України "Про запобігання корупції" зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.</p> <p>Відповідальність за цією статтею за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, настає у випадку, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 100 до 250 мінімальних заробітних плат.</p>	<p>один рік.</p> <p>Подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, -</p> <p>тягне за собою накладення штрафу від однієї тисячі до двох тисяч п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p><i>Примітка.</i> Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, які відповідно до <u>частин першої та другої статті 45</u> Закону України "Про запобігання корупції" зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.</p> <p>Відповідальність за цією статтею за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, настає у випадку, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 50 до 100 неоподаткованого мінімуму доходів громадян</p>
<p>Закон України «Про запобігання корупції»</p>	
<p>Стаття 26. Обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування</p>	<p>Стаття 26. Обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування</p>

1. Особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазначеним у пункті 1 частини першої статті 3 цього Закону, які звільнилися або іншим чином припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, забороняється:

1) протягом року з дня припинення відповідної діяльності укладати трудові договори (контракти) або вчиняти правочини у сфері підприємницької діяльності з юридичними особами приватного права або фізичними особами - підприємцями, якщо особи, зазначені в абзаці першому цієї частини, протягом року до дня припинення виконання функцій держави або місцевого самоврядування здійснювали повноваження з контролю, нагляду або підготовки чи прийняття відповідних рішень щодо діяльності цих юридичних осіб або фізичних осіб - підприємців;

2) розголошувати або використовувати в інший спосіб у своїх інтересах інформацію, яка стала їм відома у зв'язку з виконанням службових повноважень, крім випадків, встановлених законом;

3) протягом року з дня припинення відповідної діяльності представляти інтереси будь-якої особи у справах (у тому числі в тих, що розглядаються в судах), в яких іншою стороною є орган, підприємство, установа, організація, в якому (яких) вони працювали на момент припинення зазначеної діяльності.

2. Порухення встановленого пунктом 1 частини

1. Особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазначеним у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, які звільнилися або іншим чином припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, забороняється:

1) протягом року з дня припинення відповідної діяльності укладати трудові договори (контракти) або вчиняти правочини у сфері підприємницької діяльності з юридичними особами приватного права або фізичними особами - підприємцями, якщо особи, зазначені в абзаці першому цієї частини, протягом року до дня припинення виконання функцій держави або місцевого самоврядування здійснювали повноваження з контролю, нагляду або підготовки чи прийняття відповідних рішень щодо діяльності цих юридичних осіб або фізичних осіб - підприємців;

2) розголошувати або використовувати в інший спосіб у своїх інтересах інформацію, яка стала їм відома у зв'язку з виконанням службових повноважень, крім випадків, встановлених законом;

3) протягом року з дня припинення відповідної діяльності представляти інтереси будь-якої особи у справах (у тому числі в тих, що розглядаються в судах), в яких іншою стороною є орган, підприємство, установа, організація, в якому (яких) вони працювали на момент припинення зазначеної діяльності;

2. Порухення встановленого пунктом 1 частини першої цієї статті обмеження щодо укладення трудового договору (контракту) є підставою для припинення відповідного дого-

першої цієї статті обмеження щодо укладення трудового договору (контракту) є підставою для припинення відповідного договору.

Правочини у сфері підприємницької діяльності, вчинені з порушенням вимог пункту 1 частини першої цієї статті, можуть бути визнані недійсними.

У разі виявлення порушень, передбачених частиною першою цієї статті, Національне агентство звертається до суду для припинення трудового договору (контракту), визнання правочину недійсним.

Стаття 45. Подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування

1. Особи, зазначені у пункті 1, підпункті "а" пункту 2 частини першої статті 3 цього Закону, зобов'язані щорічно до 1 квітня подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (далі - декларація), за минулий рік за формою, що визначається Національним агентством.

2. Особи, зазначені у пункті 1, підпункті "а" пункту 2 частини першої статті 3 цього Закону, які припиняють діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, подають декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за період, не охоплений раніше по-

вору.

Правочини у сфері підприємницької діяльності, вчинені з порушенням вимог пункту 1 частини першої цієї статті, можуть бути визнані недійсними.

У разі виявлення порушень, передбачених частиною першою цієї статті, Національне агентство звертається до суду для припинення трудового договору (контракту), визнання правочину недійсним.

Стаття 45. Подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування

1. Особи, зазначені у пункті 1, підпункті "а", "б" пункту 2 частини першої статті 3 цього Закону, зобов'язані щорічно до 1 квітня подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (далі - декларація), за минулий рік за формою, що визначається Національним агентством.

2. Особи, зазначені у пункті 1, підпункті "а", "б" пункту 2 частини першої статті 3 цього Закону, які припиняють діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, подають декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за період, не охоплений раніше поданими деклараці-

даними деклараціями.

Особи, які припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, зобов'язані наступного року після припинення діяльності подавати в установленому частиною першою цієї статті порядку декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік.

3. Особа, яка претендує на зайняття посади, зазначеної у пункті 1, підпункті "а" пункту 2 частини першої статті 3 цього Закону, до призначення або обрання на відповідну посаду подає в установленому цим Законом порядку декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік.

ями.

Особи, які припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, зобов'язані наступного року після припинення діяльності подавати в установленому частиною першою цієї статті порядку декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік.

3. Особа, яка претендує на зайняття посади, зазначеної у пункті 1, підпункті "а", **"б" пункту 2** частини першої статті 3 цього Закону, до призначення або обрання на відповідну посаду подає в установленому цим Законом порядку декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік.

Наукове видання

**Гузоватий Олексій Іванович
Титаренко Олексій Олексійович**

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ В УКРАЇНІ
ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ**

Монографія

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*
Редактор *Л.В. Омельченко*

Підп. до друку 06.02.2018 р. Формат 60x84/16. Друк – RISO. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 16,00. Обл.-вид. арк. 16,25.
Тираж – 100 прим. Зам. № 5/18-м

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018